

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

**TARİHSEL MİSAK-I MİLLİ ALGISININ 1990
SONRASI TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ YERİ VE
ETKİLERİ**

EJDER ÇETİN

TEZ DANIŞMANI

PROF.DR. ADEM ESEN

İSTANBUL – 2023

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TARİHSEL MİSAK-I MİLLİ ALGISININ 1990
SONRASI TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ YERİ VE
ETKİLERİ

Ejder ÇETİN

2502140188

TEZ DANIŞMANI

Prof.Dr. Adem ESEN

İSTANBUL – 2023

ÖZ

TARİHSEL MİSAK-I MİLLÎ ALGISININ 1990 SONRASI TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ YERİ VE ETKİLERİ

Ejder ÇETİN

Misak-ı Milli Beyannamesi, 28 Ocak 1920 tarihinde gizli bir oturumda son Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından kabul edilen resmi bir metindir. Ahd-ı Milli Beyannamesi olarak da bilinen bu parlamento kararı, o dönemde karşı karşıya kalınan problem alanlarının net bir şekilde görülebildiği gerçekçi çizgiler çizerek ve hedefler belirleyerek, güçlü bir vizyon ve misyon ortaya koymuştur. Belgede tarihsel ve siyasal fay hatları dikkate alınarak Türk, Kürt ve diğer müslüman toplumların kardeşliklerinin ayrılmazlığı vurgulanmış ve Türkiye ifadesi, geleceğe yönelik bir projeksiyon olarak kabul edilmiştir. Batı Trakya, Adalar ve Kars, Ardahan ve Batum'un dahil olduğu vatan sathının sınırları, varoluşsal bir temel olarak kabul edilmiştir. Bu belgede aynı zamanda Boğazların statüsü, İstanbul'un güvenliği ve uluslararası ticaret akışı ele alınmıştır. Kapitülasyonların reddi ve azınlıklar için öngörülen mütekabiliyet esası, belgenin en önemli başlıklarındandır.

Çalışmanın temel amacı Misak-ı Milli belgesinin tarihsel ve siyasal katmanlarını ortaya çıkarmak ve Türkiye siyasetini etkileyen süreklilik unsurlarının nedenini ve anlamını sorgulamaktır. Bunlar arasında milliyetçilik, bağımsızlık, ulusal egemenlik ve bütünlük, toprak bütünlüğü gibi ilkeler yer almaktadır. Bu unsurlar, tarihsel ve siyasal gelişmelerden etkilenmiş ve zaman içinde farklı yönlerde şekillenmiştir. Ancak Misak-ı Milli belgesi, Türk siyasetinin temel referans noktalarından biri olarak kabul edilmiş ve güncelliğini korumuştur. Bu nedenle çalışmanın tarihsel kapsamı içinde 1990 sonrası, Türkiye siyasetinde Misak-ı Milli tartışmaları, ülkenin dış politika öncelikleri ve bölgesel güç dengeleriyle bağlantılı olarak önem kazanmıştır. Misak-ı Milli, Türkiye'nin ulusal güvenlik ve bağımsızlık hedefleri doğrultusunda siyasi yönelimini belirlemeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Misak-ı Milli, Mondros Mütarekesi, Lozan Antlaşması, Meclis-i Mebusan, Türk Siyaseti.

ABSTRACT

THE PLACE AND EFFECTS OF THE NATIONAL PACT IN TURKISH POLITICS AFTER 1990

Ejder ÇETİN

The National Pact, also known as the National Oath Declaration (Misak-ı Milli Beyannamesi), is an official document adopted by the last Ottoman Parliament (Meclis-i Mebusan) in a secret session on January 28, 1920. This parliamentary resolution, also referred to as the Covenant of National Oath (Ahd-ı Milli Beyannamesi), presented a strong vision and mission by realistically identifying the challenges of that period and establishing clear objectives. The document emphasized the inseparable brotherhood among Turkish, Kurdish, and other Muslim communities, taking into account historical and political fault lines. The term "Turkey" was embraced as a future projection. The document recognized the borders of the homeland, which included Western Thrace, the islands, as well as Kars, Ardahan, and Batum, as a vital basis. It also addressed the status of the Straits, the security of Istanbul, and the flow of international trade. The rejection of capitulations and the principle of reciprocity for minorities were among the document's most significant topics.

The study aims to uncover the historical and political layers of the National Pact (Misak-ı Milli) document and question the continuity elements that have influenced Turkish politics. These elements include nationalism, independence, national sovereignty, and territorial integrity. The National Pact document is considered a fundamental reference point in Turkish politics, maintaining its relevance. Since 1990, discussions on the National Pact have gained importance in relation to Turkey's foreign policy priorities and regional power balances. It continues to guide Turkey's political orientation towards its national security and independence goals.

Keywords: The National Pact, Armistice of Mudros, Treaty of Lausanne, The Last Ottoman Parliament, Turkish Politics.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Misak-ı Milli belgesinin Türkiye'nin tarihsel perspektifindeki önemi ve 1990'lı yıllardan itibaren siyasetteki yerini ve etkilerini araştırmaktadır. Türk milletinin egemenlik hakları ve ulusal birlik bilincini temsil eden Misak-ı Milli'nin, siyasi tartışmalarda nasıl kullanıldığı ve Türkiye'nin iç ve dış politikalarına nasıl etki ettiği incelenmektedir. Bu bağlamda tezin oluşmasında emeği geçen, öncelikle, danışmanım Prof. Dr. Adem Esen'e teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Sayın Esen, sağlam eleştirileri ve yönlendirmeleriyle tezin gelişimine büyük katkı sağladı. Kendisinin bilgi birikimi ve tecrübesi, bu çalışmayı tamamlamamda önemli bir rol oynadı. Tez sürecindeki destekleriyle bana ilham veren Prof. Dr. Hikmet Kırık'a da teşekkür etmek istiyorum. Değerli görüşleri sayesinde, çalışmamın daha derinlemesine bir şekilde ele alınmasını sağladı. Kendisinin yol göstericiliği ve değerli bilgileri, tezimin kalitesini artırdı. Ayrıca, Dr. Öğr. Üyesi Ersoy Kutluk'a da minnettarlığımı ifade etmek istiyorum. Tez sürecinde bana sürekli olarak destek oldu ve kılavuzluk etti. Verdiği değerli görüşler, tezimin farklı perspektiflerden ele alınmasını sağladı. Doç. Dr. Engin Çağman ve Doç. Dr. Ömür Aydın'a da minnettarlığımı ifade etmek istiyorum. Sağladıkları değerli görüşler ve yönlendirmeler, tezimin daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasına yardımcı oldu.

Dr. Mehmet Hişyar Korkusuz ve Dr. Hüseyin Çetin'e, eşsiz rehberlikleri ve özel ilgileri için en içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Sizin bilgelığınız, cesaretlendirici sözleriniz ve gösterdiğiniz güven, bu zorlu süreçte beni motive etti ve ilerlememde büyük bir rol oynadı. Son olarak, sabırla beni destekleyen, tez sürecinde bana olan inançlarını hiçbir zaman kaybetmeyen annem ve babam başta olmak üzere tüm aileme teşekkür etmek istiyorum. Sizlerin sevgi dolu destekleri ve anlayışınız, bu tezin tamamlanmasında büyük bir motivasyon kaynağı oldu. Bu tez, sizlerin değerli katkıları sayesinde hayata geçti. Her birinizin emeği ve destekleri için içtenlikle teşekkür ederim.

Ejder ÇETİN

İSTANBUL, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
EKLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİSÂK-I MİLLÎ'NİN TARİHSEL BAĞLAMI VE SİYASAL ÖNEMİ

1.1. MİSÂK-I MİLLÎ'NİN SİYASİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL YAKLAŞIMI .	9
1.1.1. Milli Misak Düşüncesinin Oluşum Süreci	9
1.1.2. Misak-ı Milli Bağlamında Sosyal Sözleşme	20
1.1.3. Gerçekçi Gelecek Arayışı	24
1.2. MİSAK-I MİLLÎ'YE GİDEN TARİHSEL SÜREÇ.....	30
1.2.1. Toprak Bütünlüğü ve Denge Politikası	32
1.2.2. Mondros Mütarekesi	36
1.2.3. Paris Barış Konferansı.....	39
1.2.4. Milli Mücadele Dönemi	44
1.3. MİSAK'I MİLLÎ'NİN TARİHİ VE SİYASİ ANALİZİ	52
1.3.1. Egemenlik Yaklaşımı	53
1.3.2. İnsani, Toplumsal ve Politik Çerçeve	60
1.3.3. Bağımsızlık Anlayışı	65

İKİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLET'E GEÇİŞTE MİSAK-I MİLLÎ

2.1. MİSAK-I MİLLÎ İDEALİNİ ETKİLEYEN OLAYLAR, ANTLAŞMALAR VE SİYASİ SONUÇLARI.....	72
2.1.1. Londra Konferansı	73
2.1.2. Moskova Antlaşması.....	76
2.1.3. Ankara İtilafnamesi.....	80
2.1.4. Mudanya Mütarekesi.....	83
2.2. LOZAN ANTLAŞMASI VE SİYASİ SONUÇLARI.....	86
2.2.1. Arazi ve Sınır Sorunları	90
2.2.2. Mali ve Ekonomik Meseleler	93
2.2.3. Azınlıklar.....	96

2.2.4. Tartışmalı Bölgeler ve Siyasi Durumları	99
2.3. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI MİSAK-I MİLLİ'NİN TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ YERİ	106
2.3.1. Cumhuriyet Dönemi Misak-ı Milli Stratejisi	111
2.3.2. Tek Parti Dönemi Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli	114
2.3.2.1. 1923-1931 Dönemi	115
2.3.2.2. 1932-1938 Dönemi	122
2.3.2.2.1. Sadabad Paktı	127
2.3.2.2.2. Hatay Meselesi	129
2.3.2.2.3. Boğazlar Meselesi	132
2.3.2.3. II. Dünya Savaşı Dönemi	135
2.3.3. Çok Partili Dönem Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli	139
2.3.3.1. Nato İttifakı	141
2.3.3.2. Ortadoğu Politikası	142
2.3.3.3. Kıbrıs Politikası	144
2.3.3.4. Balkan Politikası	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİSAK'I MİLLİ'NİN 1990 SONRASI TÜRK SİYASETİNDEKİ YERİ

3.1. EGEMENLİK VE TOPRAK TARTIŞMALARI.....	151
3.1.1. Haritalar ve Sınırlar.....	152
3.1.2. Misak-ı Milli Sınırları ve Türkiye Dışındaki Topraklar.....	157
3.1.3. Misak-ı Milli Sınırlarındaki İçindeki Demografik Yapı ve Etkileri.....	160
3.1.4. Misak-ı Milli ve Kürt Meselesi	163
3.2. TARİHSEL VE KÜLTÜREL MİRASIN ÇAĞRISI.....	170
3.2.1. Küreselleşme ve Ulus Devlet Krizi.....	172
3.2.2. Misak-ı Milli sınırları içindeki Türkiye'nin Jeopolitik Dönüşümü.....	179
3.2.2.1. Merkez Ülke Türkiye.....	182
3.2.2.2. Mekansal Sentez Türkiye.....	184
3.3. TÜRK SİYASETİNDE 1990 SONRASI MİSAK-I MİLLİ ALGISI.....	187
3.3.1. 1990 Sonrası Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli	190
3.3.2. 2000 Sonrası Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli	199

3.4. İDEALLER VE GERÇEKLER ARASINDA MİSAK-I MİLLİ TARTIŞMALARI	203
3.4.1. Güncel Siyasette Misak-ı Milli Tartışmaları	211
3.4.2. Sivil Toplum ve Medya Alanında Misak-ı Milli Üzerine Tartışmalar.....	230
3.4.3. Türkiye'nin Son Dönem Dış Politikasında Misak-ı Milli Yaklaşımı.....	240
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	247
KAYNAKÇA	254
EKLER.....	274
ÖZGEÇMİŞ.....	288

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Osmanlı Miri Rejiminin Sınırlarını gösteren Harita.....	57
Şekil 2: Genelkurmay ATASE Arşivi'nde yer alan Misak-ı Milli Haritası.....	154
Şekil 3: Kanaat Kitabevi tarafından hazırlanan Misak-ı Milli Haritası.....	157

EKLER LİSTESİ

		Sayfa
1	Misak-ı Milli Beyannamesi Orjinali ve çevirisi	274
2	İstiklal madalyalarının bir yüzünde Misak-ı Milli sınırı dahilinde vatanımızın haritası, diğer yüzünde TBMM'nin açılış tarihi ve madalyanın basım tarihinin bulunması.	275
3	23 Haziran 1919 tarihli Müdafaa'a-nâme, Osmanlı Devleti tarafından Paris Barış Konferansı'na sunulan muhtıra.	276
4	Anlaşmalar gereği, ulusal sınırlarımızın dışında kalan bölgelerden göç edenlerin sığınmacı veya göçmen olarak kabul edilmeleri hakkında alınan karar.	284
5	İngilizlerin, Misak-ı Milli ile muayyen hududumuz dahilinde alenen siyasi tahrikatta bulunarak, bir Kürd hareketi ihdas etmeye çalışmaları hususunun şiddetle protesto edilmesi	285
6	TBMM'nin 1924 yılı anısına hazırlanan Misak-ı Milli Haritası.	286
7	Yadigar-ı Misak-ı Milli Başlıklı Kartpostal (1922)	287

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BMM	: Büyük Millet Meclisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DSP	: Demokratik Sol Parti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MM	: Misak-ı Milli
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEK	: Teşkilat-ı Esasiye Kanunu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
YEE	: Yunus Emre Enstitüsü
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

GİRİŞ

Misak-ı Milli beyannamesi, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda oluşturulan Ahd-ı Milli Komisyonunun çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Kabul edildikten sonra 28 Kanunisanı 1336 (28 Ocak 1920)'de 121 milletvekilinin imzasıyla onaylanmış ve 17 Şubat 1336 (17 Şubat 1920)'de alınan oy birliği kararı ile dünya parlamentolarına gönderilmiştir. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda çoğunluğu Müdafaa-i Hukukçulardan oluşan bir grup, Misak-ı Milli Beyannamesi'ni hazırlayarak Osmanlı Devleti'nin barış şartlarını belirlemiştir. Misak-ı Milli Beyannamesi, Osmanlı Devleti'nin yeni uluslararası düzende benimsediği bir siyasi tavır olarak kabul edilmiş ve bu tavır, Wilson İlkeleri'ne dayandırılmıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti bu beyanname ile yeni uluslararası düzen koşullarında artık eski sınırlarına hâkim olamayacağını farkında olduğunu da açıkça belirtmektedir.

TBMM tarafından kabul edilen Misak-ı Milli Beyannamesi, 1.TBMM hükümetlerinin dış politikasının meşruiyet kaynağı olarak kabul edilmiştir. İlk TBMM hükümeti, devlet ve milletin bağımsızlığını "son Meclis-i Mebusan'ın belirlediği ahd ve Misak-ı Milli ilkeleri doğrultusunda" koruma hedefini açıkça ifade etmiştir. Misak-ı Milli, sadece Türkiye ulusal sınırlarının belirlenmesi ve içinde yaşayan insanların niteliklerinin tanımlanmasından daha öte bir anlam taşımaktadır. Bu belge, Türkiye'nin ulusal birlik, bağımsızlık ve egemenlik gibi temel değerlerini ifade etmekte ve bu değerlerin sağlanabilmesi için gereken asgari koşulları belirlemektedir. Meclis tarafından belirlenen Misak-ı Milli sınırları, herhangi bir toprak parçasını ele geçirmek veya askeri güç kullanarak genişlemek amacını taşımıyordu. Meclis, milletin yaşadığı toprakları vatan olarak kabul ediyordu ve yeni topraklar fethederek onları vatan yapmak niyetinde değildi. Bu nedenle Misak-ı Milli, sadece toprak bütünlüğünü değil, aynı zamanda ulusal kimlik ve kültürel mirasın korunmasını da amaçlıyordu. Çizilen sınırların dışarıya olduğu kadar içerisi de vardı. Bu sınırların mekânsal olarak bir vatani, toplumsal olarak da bir millet tasavvurunu işaret ettiği söylenebilir.

Tezin amacı, "Tarihsel Misak-ı Milli Algısının 1990 Sonrası Türkiye Siyasetindeki Yeri ve Etkileri"ni araştırmak ve analiz etmek suretiyle, Misak-ı Milli'nin Türkiye siyaseti üzerindeki etkilerini anlamak ve değerlendirmektir. Çalışma,

Misak-ı Milli algısının tarihsel arka planını ve oluşumunu ortaya koymayı, ardından 1990 sonrası dönemde Türkiye siyasetinde nasıl bir yer edindiğini ve nasıl etkiler yarattığını incelemeyi amaçlamaktadır. Misak-ı Milli algısının siyasi partiler, liderler, kamuoyu ve politik kararlar üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına ve daha geniş bir perspektiften Türkiye'nin tarihsel ve siyasi evrimini anlamaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, Tarihsel Araştırma Yöntemi kullanılarak Misak-ı Milli algısının geçmişten günümüze Türkiye siyasetindeki yerini ve etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Tarihsel yöntem, geçmişteki olayları, olguları ve durumları inceleyen ve yazılı belgeler, kaynaklar ve kalıntılar gibi geçmişe ait verilere dayanan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, geçmişteki olayların ışığında bugün ve gelecek ile ilgili çıkarımlar yapılmasına imkan sağlamaktadır (Erçetin & Açıkalin, 2020, s. 30-47). Tarihsel araştırma yöntemi, bilim, sanat, düşünce, inanç gibi her alanda bir geçmişin mevcut olduğu gerçeğiyle ilgilenir. Bu araştırmalar sadece tarihçilerin değil, diğer bilim insanlarının, sanatçıların, düşünürlerin ve dini çalışmalar yapanların da gerçekleştirebileceği bir niteliğe sahiptir (Sönmez & Alacapınar, 2019, s. 46). Ayrıca geçmişteki olayların bağlamını anlamamızı ve günümüzdeki durumu anlamlandırmamızı sağlayacak önemli bir araştırma yaklaşımıdır. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta tarihsel araştırmalarla tarih araştırmaları aynı şey değildir. Tarihsel araştırmalar, geçmişteki olayları ve onların etkilerini, ilişkilerini ve değişimlerini anlamak için kullanılan özel bir araştırma yöntemidir, tarih ise geçmişteki insan topluluklarını ve siyasal ilişkileri konu alan bir disiplindir (Seyidoğlu, 2003, s. 31).

Bu bağlamda çalışmada geçmiş dönemlerden günümüze kadar olan süreçte, Misak-ı Milli algısının nasıl oluştuğu, nasıl değiştiği, hangi faktörlerin etkisiyle şekillendiği incelenecektir. Araştırmada, tarihî belgeler, yazılı kaynaklar, arşivler ve diğer geçmişe ait verilerden faydalanılacaktır. Misak-ı Milli algısının 1990 sonrası Türkiye siyasetindeki yeri ve etkileri ise farklı siyasetçilerin, siyasi partilerin, sivil toplum kuruluşlarının Misak-ı Milli algısına ilişkin tutumları, beyanları ve politikaları üzerinden değerlendirilecektir. Bu değerlendirme için, güncel siyasi belgeler, basın

yayın organları, siyasetçilerin açıklamaları gibi veriler kullanılacak Misak-ı Milli algısının günümüz siyasetine olan etkisi ortaya konulacaktır.

Misak-ı Milli belgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan ve milliyetçilik hareketlerinin güçlenmesiyle bağlantılı bir belgedir. Belge, Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonrası Türkiye'nin sınırlarını ve gelecekteki siyasi hedeflerini belirleyen bir belgedir. Bu nedenle, belgeyi oluşturan tarihsel ve siyasi katmanlar arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi, milliyetçilik hareketleri, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı gibi olayların etkisi görülebilir. Ancak bu değerlendirmeler, belgenin siyasi ve toplumsal katmanlarını yeterince dikkate almadıklarından belgenin süreklilik unsurları açısından anlam taşıyıp taşımadığı sorularına cevap vermede yetersiz kalmaktadırlar.

Süreklilik unsurları, bir durumun veya olgunun süreklilik arz eden özelliklerini ifade eden faktörlerdir. Bu unsurlar, bir olayın veya durumun zaman içinde aynı veya benzer şekilde devam ettiğini gösterir. Süreklilik unsurları, bir durumun veya olgunun değişim sürecindeki istikrarı ve devamlılığına işaret eder. Bu unsurlar, bir durumun belirli bir dönemdeki durumunun aynı veya benzer şekilde devam etme eğiliminde olduğunu gösterir. Ancak, süreklilik unsurları her zaman kesintisiz ve sabit olmak zorunda değildir. Zaman içinde bazı değişiklikler veya uyum sağlamalar yaşanabilir, ancak genel bir süreklilik ve istikrar eğilimi bulunur. Misak-ı Milli'nin Türkiye siyasetini etkileyen süreklilik unsurları arasında milliyetçilik, bağımsızlık, egemenlik, sınırlar ve dış politika öncelikleri sayılabilir. Bu unsurlar, tarihsel ve siyasi gelişmelerden etkilenmiştir. Özellikle Milli Mücadele dönemi ve sonrasındaki Cumhuriyet Dönemi, Misak-ı Milli'nin belirlediği hedeflere doğru ilerleyen bir siyasi yönelimi yansıtmaktadır. Bu bağlamda Misak-ı Milli için bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek olan Lozan Konferansı'nda, Misak-ı Milli hedeflerine ulaşmak için çaba harcanmıştır. Lozan Antlaşması, Misak-ı Milli hedeflerine tam olarak ulaşmasa da, o dönemde en uygun çözüm olarak kabul edilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği, Lozan'ın imzalandığı ve Cumhuriyetin kurulduğu dönemde, Türk siyasi rejimi Batılı tarzda bir ulus-devlet inşa etme, modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedeflerine odaklanmıştır.

Çok Partili döneme geçişle birlikte Türk dış politikası, geleneksel olarak Batı'ya yönelik bir eğilim sergilemiş olsa da, aynı zamanda denge ve statükoculuk anlayışından önemli ölçüde ayrılmıştır. Bu ayrışmada, 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan güvenlik endişeleri büyük bir rol oynamış ve Türkiye'nin ABD'ye bağımlı bir eğilim izlemesine yol açmıştır. 1950-1990 arası, Soğuk Savaş döneminin getirdiği güvenlik tedbirleri, Kore savaşı, NATO üyeliği ve Kıbrıs harekâtını içeren olayların etkisiyle şekillenmiştir. Bu dönemde iç politikada, ekonomik ve siyasi krizlerin yanı sıra askeri vesayetin ve askeri darbelerin ağırlığını hissettirdiği yıllar yaşanmıştır.

Bu tez çalışması, tarihsel bağlamı içerisinde 1990'lı yılları ve sonrasını ele alarak uluslararası ilişkilerin paradigmatik dönüşüm yaşadığı bir döneme odaklanmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi bölgelerde yeni bir uluslararası düzenin inşa süreci başlamıştır. Bu süreçte Misak-ı Milli, tarihsel, siyasi ve kültürel koşulların bir ürünü olarak Türkiye siyasetinde giderek daha fazla etkisini göstermiştir. 1990 sonrası Türkiye siyasetinde ise Misak-ı Milli belgesi, farklı tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar arasında belgenin güncelliği, uluslararası ilişkilerdeki etkinliği, toprak talepleri gibi konular yer almaktadır. Süreklilik unsurları açısından bakıldığında Türkiye, bölgedeki jeopolitik konumunu dikkate alarak, ulusal güvenlik hedefleri doğrultusunda siyasi yönelimini belirlemeye devam etmektedir. Bu bağlamda tarihsel Misak-ı Milli algısının 1990 sonrası dönemde Türkiye siyasetini etkileyen sosyal, kültürel ve tarihsel boyutları ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Çalışmanın kapsamında cevabı aranacak sorular şu şekilde sıralanabilir:

1. Misak-ı Milli belgesi, hangi tarihsel ve siyasi katmanların bir araya gelmesi sonucu oluşmuştur ve Milli Mücadele döneminde son hali verilen belgenin kökleri ne kadar geriye gitmektedir?
2. Misak-ı Milli belgesinin Türkiye siyasetini etkileyen süreklilik unsurları nelerdir ve bu unsurlar tarihsel ve siyasi gelişmelerden ne ölçüde etkilenmiştir?

3. Misak-ı Milli algısının 1990 sonrası Türkiye siyasetinde yükselişinin sebebi nedir? Misak-ı Milli ekseninde yapılan tartışmalar süreklilik unsurları açısından hala önemli midir? Bu bağlamda Türkiye siyaseti hangi yöne doğru evrilme eğilimindedir?

Bu çalışma kapsamında konuyla ilgili ulusal ve uluslararası literatür kapsamlı bir şekilde taranmış, birincil ve ikincil kaynaklara geniş ölçüde erişilmiştir. Çalışmada, premodern, modern ve postmodern yaklaşımları kullanarak tarihsel neden-sonuç ilişkilerine çok boyutlu ve anlamlı bir bağlantı ve referans çerçevesi oluşturmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımlar aracılığıyla, geçmişteki olayların bugünün ve geleceğin anlamını nasıl etkileyebileceği ve bağlantılı olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, tez içeriği göreceli, mümkün ve öngörülebilir bir metodolojiyle ele alınmaktadır.

Çalışma, üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci bölümde Misak-ı Milli'nin tarihsel bağlamı ve siyasal önemi başlığı altında "milli" kelimesinin tarihsel ve kavramsal gelişimi üzerinde durulmuş, Misak-ı Milli'ye giden tarihsel sürecin basamakları ele alınmış ve Misak-ı Milli metninin çerçevesini belirleyen kavramlar tartışılmıştır. İkinci bölümün adı İmparatorluktan Ulus Devlet'e geçişte Misak-ı Milli olarak belirlenmiş bu bağlamda Misak-ı Milli idealini etkileyen olaylar, antlaşmalar ve siyasi sonuçları ana başlığı altında Milli Mücadele döneminde yapılan antlaşmalar, Misak-ı Milli idealini etkileyen yönleriyle ele alınmıştır. Siyasi sonuçları itibarıyla Lozan Antlaşması Misak-ı Milli belgesini etkileyen en önemli düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte bu bölümde Lozan Antlaşması sonrası, belgenin siyasi rolünün devam ettiğine dair dinamikleri gösteren siyasi gelişmeler alt başlıklar halinde yer almaktadır. Üçüncü bölümün adı Misak'ı Milli'nin 1990 sonrası Türk Siyasetindeki yeri şeklinde belirlenmiştir. 1990 sonrası Türkiye Siyasetinde, Misak-ı Milli tartışmaları, egemenlik ve toprak bütünlüğü tartışmaları temelinde, Türkiye'nin dış politika öncelikleri ve bölgesel güç dengeleri bağlamında önem kazanmıştır. Tarihsel ve kültürel mirasın çağrısı başlığı altında belgenin süreklilik unsurları incelenmiş ve Tarihsel Misak-ı Milli algısı gerçekler ve idealler temelinde değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİSÂK-I MİLLÎ'NİN TARİHSEL BAĞLAMI VE SİYASAL ÖNEMİ

Misak-ı Milli, Milli Mücadele döneminde Osmanlı Meclis-i Mebusanı tarafından kabul edilen bir parlamento kararıdır. Mondros Mütarekesi sonrasında Anadolu ve Trakya'nın İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği ve İstanbul Hükümeti'nin etkisiz hale geldiği bir dönemde kabul ve ilan edilmiştir. Bu dönemde, ülkenin en stratejik bölgeleri olan Batum, İskenderun, Musul ve İstanbul İtilaf Devletleri, İzmir ise Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Beyannamenin özellikle birinci maddesi, sınır kriterleri bakımından en çok tartışılan maddelerden biri olmuştur ve günümüzde Türk Siyaseti için önemli bir referans noktası özelliği taşımaya devam etmektedir (Budak, 2020, s. 11).

Devletler belli bir kültürü, coğrafyayı, tarihi paylaşan ve kendilerine vatandaşlık bağlarıyla bağlı olan halklarının çıkarlarını savunurken kendi toplumlarına yönelik olarak bir ortak fayda kaygısı taşırlar (Han, 2001, s. 16). Misâk-ı Milli gibi bir beyannamenin ortaya çıkmasında etkili olan en önemli gelişmeler, İtilaf Devletleri arasında gerçekleşen Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkındaki toplantılar sürecinde yaşanmıştır. Bu süreci hızlandıran ve Osmanlı Devleti için savaşı sonlandıran en önemli gelişme ise Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıdır. Bu yönüyle Misak-ı Milli'de ifadesini bulan “İstiklal-i Devlet ve İstikbal-i Millet in haklı ve devamlı bir sulha na’iliyet için ihtiyar edebileceği fedakarlığın hadd-i azamisi...”¹ şeklindeki giriş cümlesinin bu ortak gelecek ve fayda endişesine işaret ettiği söylenebilir.

Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Bey'in, Misak-Milli'yi sunarken yaptığı giriş konuşmasında sarf ettiği sözler, metnin siyasal iddiasına bir perspektif oluşturmaktadır:

¹ MMZC, Dördüncü Devre-i İntihabiyye, Birinci İctima, 11. İnıkad, 26 Cemaziyel-evvel 1338/ 17 Şubat 1336 Salı, s.114.

Sayın arkadaşlarım; seçmenlerimiz bizi buraya gönderirken, vatanımızın ve milletimizin haklarını savunmak için bir vatanseverlik hizmeti yüklediler. 600 yıllık adaletin keskin kılıcına dayanarak ayakta kalan bu devleti, milleti, tarihi, dini ve bütün hakları ile savunulmasını istediler. Hepimiz bu görevi kabul ettik ve bu amaçla buraya geldik. Buraya geldiğimizden beri gönüllerimizde ve kafalarımızda, bu amaç doğrultusunda bir tek düşünce belirdi. Buraya geldiğimizden beri, gönüllerimizde ve kafalarımızda ortaya çıkan tek amaç, ölümümüze kadar sürecek olan bir **Ahd-i Milli** oluşturmaktır. Ortaya çıkan bu Ant öyle bir Anddır ki, meclisimiz bunu kesin bir kararla gelecek tarihimize not düşerken, geçmişin güçlü ve parlak günleri kadar gelecekte de milletimiz için umduğumuz ve devletimiz için beklediğimiz en parlak günleri hazırlamamıza olanak sağlayacağız. Bir milletin haklarının yok edilmesini ne Tanrı ne de insanlık desteklemez. Biz sadece belirli haklarımızı istiyoruz. En temel ve açık hakkımız olan yaşama hakkının alınması Tanrı'nın emri değildir. Dünyadaki tüm acı çeken insanlara huzurlu bir gün yaratabilmek için bunun Avrupa'nın tüm uygar devletlerine duyurulmasını istiyoruz².

Şeref Bey'in konuşması kadim bir devletin yıkılışının kabullenilişi ve yeni kurulacak devletin ve vatandaşlarının haklarının savunulmasını ifade etmekle birlikte Misak-ı Milli belgesinin Batılı güçlerin hegemonyası altında kalmış toplumlar için de umut kaynağı olabilecek bir özelliği olduğunu vurgulamaktadır. 17 Şubat 1336 (17 Şubat 1920) tarihinde Mebusan Meclisince kabul ve ilan edilen metnin günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmiş hali ve dipnotta yer alan orijinal içeriği³ aşağıda sunulmuştur (Bkz Ek1).

² A.e, s.114.

³ Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân a'zâları istiklâl-i devlet ve istik-bâl-i milletin, haklı ve devâmlı bir sulha nâ'iliyet için ihtiyâr edebileceği fedâkârlığın hadd-i a'zâmîsini mutazammın olan esâsât-ı mezkûre hâricinde pâyîdâr bir Osmanlı saltanat ve cem'iyyetinin devâm-ı vücûdu gayr-i mümkün bulunduğunu kabûl ve tasdik eylemişlerdir.

1-Devlet-i Osmâniyye'nin münhasıran Arab ekseriyyetiyle meskûn olub 30 Teşrin-i evvel 1918 tarihli mütârekenin hin-i'akdinde muhâsım orduların işgâli altında kalan aksâmının mukadderâtı ahâlisinin serbestçe beyân edecekleri ârâya tevfiân ta'yin edilmek lâzım geleceğinden mezkûr hatt-ı mütâreke dâhil ve hâricinde dinen, ırken, emelen müttehid ve yek-diğetine karşı hürmet-i mütekâbile ve fedâkârlık hissiyâtıyla meşhun ve hukûk-ı 'ırkiyye ve ictimâ'iyyeleriyle şerâit-i muhiyyelerine tamamiyle ri'âyetkâr 'Osmanlı-İslâm ekseriyyetiyle meskûn bulunan aksâmın hey'et-i mecmû'ası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeble tefrik kabul etmez bir küldür.

2-Ahâlisi ilk serbest kaldıkları zamânda ârâ-yı 'ammeleriyle anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selâse için lede'l-icâb tekrâr serbestçe ârâ-yı 'ammeye mürâca'at edilmesini kabûl ederiz.

3- Türkiye sulhuna ta'lik edilen Garbî Trakya vaz'ıyyet-i hukûkiyyesinin tesbîti de sekenesinin kemâl-i hürriyetle beyân edecekleri ârâya tebe'ân vâki' olmalıdır.

4-Makarr-ı hilâfet-i İslâmiyye ve pâ-yi taht-ı Saltanat-ı Seniyye ve merkez-i hükûmet-i Osmaniyye olan İstanbul şehriyle Marmara Denizi'nin emniyeti her dürlü halelden masun olmalıdır. Bu esâs mahfûz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticâret ve münâkalât-ı âleme küşâdı hakkında bizimle sâ'ir bi'l-'umûm 'alâkadâr devletlerin müttefikten verecekleri karar mu'teberdir.

Meclis-i Mebusan üyeleri, Misak-ı Milli Beyannamesi ile devletin bağımsızlığı ve milletin geleceği için istenen, haklı ve kalıcı bir barışa ulaşmak için katlanılabilecek özverinin sınırlarını bu ilkelerle ifade etmişlerdir. Bu amaçlara ancak bu ilkelerin tam olarak kabul edilmesiyle ulaşılabileceğini ve bu ilkeler dışında Osmanlı Devleti ve toplumunun varlığını sürdürmesinin imkansız olduğunu kabul etmişlerdir.

1-Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde, düşman kuvvetlerinin işgali altında olan Arap çoğunluğun oturduğu bölgelerin geleceği, halkın serbestçe vereceği oy sonucuna göre belirlenmelidir. Aynı tarihte Türk kuvvetlerinin kontrolünde bulunan, din, ırk ve soyca birlik içinde yaşayan, birbirine karşı saygı ve fedakârlık hisleri ile dolu olan gelenek ve sosyal hukuku olan Osmanlı-İslam çoğunluğun oturduğu bölgeler hukuken ve gerçekte hiçbir nedenle ayrılmaz bir bütündür.

2-Halkı, ilk serbest kaldıkları zamanda anavatanına katılmış olan Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum) için gerektiğinde, tekrar halkın oyuna başvurulmasını kabul ederiz.

3-Türkiye ile yapılacak barışta, Batı Trakya'nın hukuki durumunun belirlenmesi de, oradaki halkın tam bir hürriyetle verecekleri oylara göre yapılmalıdır.

4-İslam Halifeliği ve Osmanlı Hükümeti'nin merkezi olan İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliği, her türlü ihlalden korunmuş olmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve genel ulaşımına açılması konusunda, bizimle diğer ilgili devletlerin ortak kararı geçerli olacaktır.

5-İtilaf Devletleri ile düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan barış esasları dahilinde, azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkının aynı haklardan yararlanması şartı ile tarafımızca benimsenip güvence altına alınacaktır.

6-Milli ve iktisadi gelişmemiz ve düzenli bir yönetim kurabilmemiz için, diğer devletler gibi tam bir bağımsızlığa sahip olmamız hayat ve varlığımızın temelidir. Bu nedenle, siyasi, hukuki ve mali gelişmemizi engelleyecek hiçbir şartı kabul etmeyiz. Tahakkuk edecek borçlarımızın ödeme koşulları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.

Misak-ı Milli Belgesi, devletin siyasi ve toplumsal varlığını yeniden tanımlayan bir program metni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Misak-ı Milli

5-Düvel-i İtilâfiyye ile muhâsımları ve ba'zı müşârikleri arasında takarrur eden esâsât-ı 'ahdiyye dâ'iresinde ekaliyyetler hukuku -memâlik-i mütecâviredaki Müslüman ahâlisinin de aynı hukûdan istifâde etmeleri ümniyesiyle- tarafımızdan te'yîd ve te'mîn edilecektir

6-Millî ve iktisâdî inkişâfâtımız dâ'ire-i imkâna girmek ve daha 'asrî bir idâre-i muntazama şeklinde tedvîr-i umûra muvaffak olabilmek içün her devlet gibi bizim de te'mîn-i esbâb-ı inkişâfâtımızda istiklâl ve serbestî-i tâmmе mazhar olmamız üssü'l-esâs-ı hayat ve bekâmımızdır. Bu sebeble siyâsî, adlî, mâlî vesâ'ir inkişâfâtımıza mâni' kuyûda muhâlifiz. Tahakkuk edecek düyûnâtımızın şerâit-i tesviyyesi de bu esâsâta mugâyir olmayacaktır.

Belgesi'nin siyasi, sosyal ve kültürel yaklaşımlarını kavramak, belgenin neden Türkiye Siyasetinde önemli bir yer tuttuğunu anlamak açısından da oldukça önemlidir.

1.1. MİSÂK-I MİLLÎ'NİN SİYASÎ, SOSYAL VE KÜLTÜREL YAKLAŞIMI

Misak-ı Milli beyannamesi, vatanın bir bütün olarak korunması ve milletin tam bağımsızlığı temelinde milli iradeyi öne çıkarmaktaydı. Bununla birlikte hukuki bir zemin üzerinde ülkenin yeni sınırlarını belirleme çabası ortaya konulmuştu. Bu sınırlar doğrudan arazi adlarına, belirli mevki ve noktalara istinat ederek belirtilmediği için tartışmalara sebebiyet vermişse de bazı siyasi ilişkilerin kurulabilmesi ve mutabakata varılabilmesi de böylece mümkün olmuştur. Misak-ı Milli'nin Türk siyasi hayatına girmesi ile “Milli” kavramı daha çok kullanılmaya ve milli hakimiyet süreci gelişmeye başlamıştır (Kaya, 2017, s. 810). Bu gelişme, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında milli kimliğin korunması ve güçlendirilmesi için önemli bir adım olmuştur. Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi, Türk milliyetçiliği ve Türk milli kimliği oluşumuna da katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, Misak-ı Milli'nin benimsenmesi, Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesine ve uluslararası alanda tanınmasına da yardımcı olmuştur. Bu nedenle, Misak-ı Milli, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde temel bir belge olarak kabul edilmiştir.

1.1.1. Milli Misak Düşüncesinin Oluşum Süreci

Türk dilinde kullanılan "vatan" kelimesi, kökeni Arapça olan ve doğum yeri veya ikamet yeri anlamına gelen bir sözcüğün Türkçeye uyarlanmış şeklidir. Bu açıdan bakıldığında, bir kişinin anavatanı bir ülke, eyalet, şehir veya köy olarak tanımlanabilir. Lewis'e göre; başlangıçta, kelime siyasi bir çağrışım içermiyor, İngilizce'deki "ev" kelimesi kadar sıradan bir anlam taşıyordu. Bu anlamda vatan, bir yere aidiyet hissi ile bağlılık olarak tanımlanabilir ve klasik edebiyatta sıkça geçen kelimenin çağrışımları bu manadadır (Lewis, 1993, s. 332). Türkçe'de kelimenin ilk kullanıldığı metinlerden biri 1790'da Fransa nezdindeki Türk Elçisi olan Ali Efendi'ye aittir, Ali Efendi; sakatlanmış askerlerin bakımı konusunda Fransız düzenlemelerini anlatırken “Cumhur uğrunda ve vatan gayretinde vücutlarını vermiş” kimselerden

bahsetmekte ve vatanı, fedakârlık eylemi ile anlamlanmış olan bir mekân biçimi olarak tanımlamaktadır (Lewis, 1993, s. 334).

Fransız Devrimi fikriyatının ve meydana çıkardığı vatandaşlık ilkesi anlayışının Osmanlı'da genç kuşak memurları etkilediğini ifade eden Kafadar'ın düşüncesine göre; 1821'den sonra kurulan Bab-ı Âli Tercüme Odası'nda eğitim alan genç bürokratlar, okudukları ve çevirdikleri Fransızca gazeteler aracılığıyla örneğin "vatan", "vatandaşlık" ve "yasa önünde eşitlik" gibi siyasi kavramlarla yakından tanışmışlardır. Bu tercüme odasında yetişenler arasında Tanzimat devlet adamları olan Ali Paşa, Fuat Paşa ve Saffet Paşa gibi isimlerin yanı sıra İbrahim Şinasi ve Namık Kemal gibi aydınlar da bulunmaktadır. Kafadar, yeni kavramların ortaya çıkmasını ve kullanılmasını siyasal bir tasarım süreci olarak değerlendirmektedir. 19. yüzyıl başlarından itibaren, gayrimüslim tebaanın devlete bağlı tutulmasının yetersizliği ortaya çıktığında, toplumsal yapılanmalar için bir sadakat odağı olarak düşünülen referans noktaları aranmıştır. Bu yeni siyasal tasarım sürecinde, Tercüme Odası çevresinin dolaylı bir rol oynadığı düşünülmektedir (Kafadar & v.d., 2009, s. 93).

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile tanımlanan askerlik hizmeti “vatanın korunması” olarak ifade edilmektedir. Bu tanımlama ile vatan sözcüğünün o tarihlerden itibaren anlamsal olarak genişlemeye başladığı görülmektedir. Bu genişleme ile politik bir içerik de kazanmaya başlayan sözcük, zamanla “yerli muhit” anlamından “anayurt” anlamına dönüşmüştür (Findley, 2012, s. 45). İmparatorluğu bir yandan modernleştirirken bir yandan da bir arada tutma çabası halklar arasındaki birliğin teşvik edilmesini gerektiriyordu. Gülhane Fermanı, vaatlerinin müslüman ve gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın bütün tebaa için geçerli olduğunu ilan etmişti. 1856 Islahat Fermanı ise bunu dinler arası eşitliğe kadar genişletmiş ve bunu yaparken, bir yandan da gayrimüslimlerin cemaat olarak sahip oldukları ayrıcalıkları teyit etmiştir. Ayrıca Islahat Fermanı, padişahın bütün tebaası arasında “yürekten vatanseverlik bağlarını” (revabıt-ı kalbiye-i vatan) güçlendirme hedefinden de bahsetmekteydi (Findley, 2012, s. 100). 1841'de Hançeri'nin Türkçe- Fransızca sözlüğü, vatan = patrie eşdeğerliğini, salt Batılı anlamda vatansever ve vatanseverlik türevlerini Türkçe ve

Fransızca örnekleriyle birlikte içine almaktadır.⁴ 19.yüzyılın ortasına gelindiği zaman, Türk basınında “vatan” sözcüğü siyasal anlamında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Lewis, 1993, s. 334).

Geçmişte Osmanlı olarak anılanlar sadece padişaha bağlı yönetici eliti olarak tanımlarken "vatanseverlik bağı" ifadeleri Osmanlılığın yeniden tarifi şeklinde sunulmakta ve resmi bir belgede vatandaş kavramı ilk kez 1856 Islahat Fermanında kullanılmaktaydı (Kafadar & v.d., 2009, s. 109). 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti "vatandaş" olarak tanımladığı toplumun aynı vatani paylaşmaktan kaynaklanan duygusal bağı pekiştirmek için bir dizi reforma girişmiştir. Bunun sonucunda önemli sayıda gayrimüslim, zamanla mülki idarenin belli şubelerinde ve devlet okullarında görev almaya başlamıştır. Findley'e göre buradan alınan sonuçlar Osmanlı Devleti'nin bu politikayı ne kadar ciddiye aldığını elle tutulur bir şekilde göstermektedir (Findley, 2012, s. 102).

Osmanlı döneminde gayrimüslim cemaatlerin tanımlanması konusundaki fikirler önemli bir evrim geçirmiştir. Başlangıçta, "millet" sözcüğü sadece İslam dinine mensup olanları ifade etmekteydi ancak zaman içerisinde farklı dine mensup topluluklar için de kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum, Ermeni Hristiyan ve Yahudiler gibi örgütlü ve yasal olarak tanınmış dini toplulukları da kapsayacak şekilde kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu sözcük, aslında dini bir anlam taşıyan "Arami" dilinden gelmektedir ve Kuran'da “din” anlamıyla kullanılmaktadır. “Millet” terimi, gayrimüslimler için yapılan tanımlamada, başlangıçta esas olarak dini bir anlam taşımaktadır. 16. yüzyılda İngilizler, "Luther milleti" olarak bilinirken, 17. yüzyılda Hristiyanlar genellikle tek bir millet olarak görülmekte ve "millet-i Nasara" (Hristiyan cemaati) olarak adlandırılmaktadır.

⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/handjeri-alexandre>

Hançeri, Türkoloji alanında tanınmış bir kişidir ve Dictionnaire français-arabe-persan et turc, enrichi d'exemples en langue turque avec des variantes et de beaucoup de mots d'arts et de sciences (I-III, Moscou 1840-1841) adlı sözlüğüyle ün kazanmıştır. Bu sözlüğü üzerinde otuz yıldan fazla bir süre çalışmış olan Hançeri, sözlüğün malzemesini Fransız elçisi General Guilleminot'nun tavsiyesiyle 1806 yılında toplamaya başlamıştır. Hançeri'nin İstanbul'da müslüman Türkler arasında doğup büyümesi, Osmanlı toplum hayatıyla ilgili geniş bir bilgi birikimi edinmesini mümkün kılmıştır. Hançeri'nin eserinde, Fransız Akademisi'nin 1798 baskısında yer alan kelimelerin Türkçe, Arapça ve Farsça karşılıklarına yer verilmiştir.

Hristiyanlar arasındaki farklı mezhepler için, sistematik bir ayırım yapılmamakla birlikte, "taife" (Arapça ta'ifa) sözcüğü kullanılmaktadır (Findley, 2012, s. 96).

Müslümanlar açısından bakıldığında, İmparatorluk içindeki müslümanlar arasında, Türk, Arap, Kürt gibi etnik ayrımlar yapılmaksızın bir bütünlük sağlanıyordu. Etnik kökenlere göre ayırım yapılmaksızın sadece bir Müslüman milleti bulunmaktaydı. Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukları, farklı etnik gruplar olarak değil, sadece dini cemaatler olarak görülmekteydi. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru, Katolik ve Gregoryen Ermeniler ayrı milletler olarak tanınmaya başlanmıştı. Ayrıca, Rumlar ve Slavlar, etnik ayırım gözetmeden Rum Ortodoks milletini oluşturmaktaydılar. 1839 Gülhane Hattı'na gelindiğinde, hem "vatan" hem de "millet" sözcükleri hala eski ve eksik bir şekilde kullanılmaktaydı. Hatt'ın metni, "devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbeti"nden bahsederken, din ayırımı gözetmeden tüm Osmanlı halkına atıfta bulunmaktadır. Belgede, imparatorluk içinde farklı ve ayrı varlıklar olarak; İslam halkı ve diğer milletler "ahali-i İslam ve milel-i saire" anılmaktadır. "Milel-i saire" ve "ecnebi milletler" kullanımı ise zamanın idarecilik ve gazetecilik dilinde yaygın olarak kullanılan ifadelerdir. "Ecnebi milletler" Müslüman idaresinde olmayan halkları ifade ederken, "Dar-ül İslam" Müslümanların, "Dar-ül Harb" ise İslam dışındaki devlet ve yönetimlerin hakimiyet alanını ve yönetim şeklini ifade etmektedir. Bu deyimler, yabancıların varlığına rağmen, Osmanlı olmayan ama İslam imparatorluğunda yabancı sayılmayan Müslümanları asla kapsamaz. Ayrıca, 1860'lara kadar "Osmanlı Milleti" sözcüğüne rastlanılmadığını ifade eden Lewis'in belirttiğine göre; yapılan atıflarda ise bununla bütün Osmanlıların mı kastedildiği, yoksa Müslümanların yeni bir adı mı olduğu açıklıktan uzaktır. Tercüman-ı Ahval'in ilk başyazısında Şinasi, imparatorluğun gayrimüslim halkının kendi gazeteleri olduğunu, ancak "Hâkim Millet" olan Osmanlıların hiçbir üyesinin gazete çıkarmak istememesinden dolayı gerçek bir Osmanlı gazetesinin bulunmadığını belirtmektedir. Tasvir-i Efkar'da ise 1862 yılında yayınlanan bir makalede "Osmanlı Milleti'nden, ülkenin sahibi ve efendisi" olarak bahsedilmeye başlanmıştır (Lewis, 1993, s. 334).

Gayrimüslim topluluklarla ilgili reformlar ilerleme kaydetmeye başlamış ve Tanzimat dönemi devlet adamları Osmanlı halkını bir arada tutmak için vatandaşlık bağlarını güçlendirme çabasına girmişlerdir. Findley'e göre, eski terimler aracılığıyla

yeniden tanımlanan siyasi kavramlar, modernleşme çabasının bir parçası olarak işlevsel hale gelmişlerdir. Önceleri doğum yeri veya coğrafi aidiyeti anlatmak için kullanılan "vatan" terimi, "anayurt" veya "anavatan" anlamına dönüşmüştür. Gülhane Hattı Hümayunu'nun askerlikle birlikte vatan savunmasını birleştiren dili, bu dönüşümün resmi kullanımının yansıtıldığı metin olarak karşımıza çıkmaktadır. 1850 yılında, Kudüs Mutasarrıfı, yoksullara ve yaşlılara yardım etmelerini sağlamak için gayrimüslimlere yardım çağrısında bulunmuş ve herkesin aynı vatanda kardeş olduğunu ve bu nedenle yardım konusunda Müslümanlarla birlikte hareket etmenin gerektiğini söylemiştir. "Millet" terimi de, "vatan" terimi gibi kavramsal olarak evrimleşmiş ve politik bir içerik kazanmıştır. Önceleri dini cemaatlere referans olarak kullanılan terim, Fransız İhtilali sonrası güçlenen milliyetçilik akımlarının etkisiyle etnik köken anlamını yüklenmiştir. "Millet" kelimesini Fransızca "Nation" kelimesinin karşılığı olarak kullanmaya başlayan Osmanlılar zamanla "milli" ve "milliyet" sözcüklerine yeni anlamlar vererek uyarlamışlardır (Findley, 2012, s. 123). Modernleşme ve aydınlanma çağının etkileri sürekli olarak yeni soyutlamaların ihtiyacını ortaya çıkarmış ve Osmanlı aydın ve devlet adamları bu ihtiyacın gerektirdiği entelektüel ve politik dönüşümün üreticileri olmuşlardır (Kasaba & v.d., 2006).

Osmanlı'da vatan kavramı, hükümdarın egemenliğine ortak bir bağ ile bağlanmış Müslüman ve gayrimüslim milletleri içine alıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı hürriyetçileri ve onları takip eden Osmanlı meşrutiyetçileri, "Osmanlı Vatancılığı" anlayışını bu bağlılığın yerine geçirmeye çalışmışlardır. Yeni "Osmanlı Vatancılık" anlayışı olan Osmanlılık, İmparatorluğun tüm milletlerini tek bir bağlılık ve özdeşlik içinde toplamayı amaçlayan yeni bir aidiyet oluşturma çabası olmuştur. Bu anlayış, İttihat ve Terakki Cemiyetinin programında da ortaya çıkmış ve 1908 yılında Jön Türk hükümetinin temel politikasını oluşturmuştur. Ancak bu politika, Avrupa'dan gelen ve önce İmparatorluğun Hristiyan uluslarını etkileyen yeni milliyet fikirleriyle sarsılmıştır. Osmanlı'dan ayrılmaya çalışan gayrimüslim milletlerin ulusal bağımsızlık mücadelesi ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğini korumaya çalışması arasında silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür. Silahlı ayaklanmaların ortaya çıkardığı komitacı faaliyetler Osmanlı Devleti'nde ve Türkler

arasında, Hristiyan yurttaşlarına ve onların arkasında gözüken Avrupalı büyük devletlere karşı derin bir güvensizlik yaratmıştır (Lewis, 1993, s. 338).

Balkan Savaşı, Osmanlı Devleti için çok travmatik bir tecrübe olmuş ve Türk Milliyetçiliğinin yaygınlaşmasına neden olarak, insanların ortak bir tutum, duygu, düşünce, davranış ve tavır biçimini benimsemesine yol açmıştır. Alınan ağır mağlubiyet ve toprak kayıpları sonrasında, milletin birlik ve beraberliğinin yeniden tesis edilmesi için siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel ve psikolojik açıdan bir yeniden yapılanma süreci başlatılmıştır. İlk olarak "Millet ve Vatan" temel unsurları yeniden tanımlanmış ve milli kültürün inşasında önemli roller oynamış olan Türk Derneği, Türk Yurdu cemiyeti, Türk Yurdu dergisi ve Türk Ocağı gibi kuruluşlar, Türk milliyetçiliğinin yaygınlaşmasına ve Türk kimliğinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Anadolu, uzun bir süre boyunca yalnızca asker kaynağı ve gıda deposu olarak algılansa da, savaş ve zulümlerden kaçan halk için güvenli bir sığınak olmuştur. Bu yönüyle, Anadolu, Türk Milleti için önemli bir kimlik ve kültür kaynağı olarak öne çıkmıştır. Ziya Gökalp liderliğinde başlayan ve Türk Ocağı'nın desteğini arkasına alan bu hareketle, amacı "halk ile halkı seven aydınlar arasında bir bağ kurmak ve Anadolu'ya gitmek, Anadolu halkıyla bir araya gelerek milleti yükseltmek" olan eğilimler güçlendirilmiştir. Balkan Savaşlarında yaşanan travmatik deneyim, Türk milliyetçiliğinin kitleselleşmesinde ana motivasyon kaynağı olarak kabul edilmektedir (Odabaşı, 2020, s. 72-77). Balkan Savaşları yarattığı olumsuz etkileri ile Türk varlığı üzerine düşünce üretimini hızlandırmıştır. Türklerin yüzyıllardır nasıl yaşadıkları, gayrimüslim halklarla olan ilişkileri incelenecek ve özellikle dil ve kültür konuları üzerinde yoğun tartışmalar yapılacaktır (Akın, 2002, s. 49). Balkan Savaşları kimlik meseleleri konusunda Jön Türk siyasetinde bir bölünmeye yol açmıştır. Coğrafi olarak ayrımı yaratan ise merkez ve çevre kavramları olmuştur. Balkan savaşlarından önceki daha iyimser dönemde, etrafta yankılanmaya devam eden "unsurların birliği" (ittihad-ı anasır) sloganı, imparatorluğu yöneten kavim (millet-i hâkime) olarak Türkleri ön plana çıkartmakla birlikte kozmopolit bir Osmanlıcılığa işaret ediyordu. Bu aşamada gayrimüslimler de Müslümanlar gibi askere alınmaya başlanmış ve daha önce gayrimüslimler tarafından askerlikten muaf olmak için ödenen bedel vergisi kaldırılmıştır. Bu dönemde, Türkleştirme suçlamalarına sebep olan bazı uygulamalar

daha ziyade merkezileşme ve sistematikleşmeyle ilgili olmuştur. Gayrimüslimler ve diğer Türk olmayan halklar, genellikle Osmanlılığı, ortak çıkarlar tehlikede olduğu sürece az çok önemli olan bir şemsiye kimlik olarak görüyorlardı. İttihat ve Terakki liderlerine göre Osmanlılık, ayrılıkçılığı önlemeye ve ortak noktaları (örneğin Türkçe öğrenmek gibi) güçlendirmeye yarayan dinamik bir politikaydı (Findley, 2012, s. 201).

Tanzimat yıllarından itibaren ortaya çıkan ve gelişen Osmanlılık anlayışına İttihatçılar sahip çıkmışlardı. İttihad-ı Anasır olarak açıklanan Osmanlıcılık, imparatorluk sınırları içinde yaşamakta olan bütün dini ve etnik unsurları kapsayan bir birliğe işaret etmekteydi. Bütün milliyetçiliklerin ve grupların eşit önemde olduğu ancak devletin bir üst kimlik olarak her kesimin devleti olması sebebiyle korunmasının ve bu aidiyetle hareket edilmesinin her vatandaşın boynunun borcu olduğu anlayışı öne çıkarılmaktaydı. Bu siyaset anlayışı çok uluslu bir imparatorlukta egemen ulus dahil tüm ulusların ulusçuluğuna karşı genel yapıyı korumaya çalışmaktaydı. Ulusçuluğun yaratabileceği çözücü etkiler nedeniyle İttihat ve Terakki'nin kurulduğu yıllarda Türkçülüğe de eğilim duyulmasına karşılık, devleti kurtarma ve yönetme sorumluluğu düşüncesi içinde kalınması ve kendi içindeki eğilimi bastırmaya çalışması anlaşılabilir. Dahiliye Nazırı Halil Bey'in "Vatan-ı Umumi" diye söz ettiği İttihat-ı Anasır politikası genel çizgileri ile Balkan Savaşlarına kadar egemen politik anlayış olarak kalmıştır (Kafadar & v.d., 2009, s. 131).

Tanzimat'tan İmparatorluk'un çöküşünün tescillendiği Mondros Mütarekesi'ne kadar, Osmanlıcılık resmi devlet ideolojisi olarak kabul edilmiştir. Müsavat (eşitlik) ilkesi "millet-i mahkume ile millet-i hakimeyi" Osmanlı vatandaşlığı statüsünde eşit tutarak birleştiriyordu. Bu ilke, herkesin aynı haklara sahip olduğunu ve herkesin eşit olarak muamele görmesi gerektiğini vurguluyordu. Yine de Osmanlıcılık, devlete bağlılık oluşturma konusunda başarılı olamamıştır. Ayrılıkçı hareketlere karşı bir çözüm olarak düşünülmüş olsa da, İmparatorluğu bir arada tutacak bir siyasi ideoloji olarak kalıcı olamamıştır (Akın, 2002, s. 268). 1909 tarihli dernekler kanunu, millet veya ırk farklılıklarına dayalı siyasal örgütlenmelerin yasaklanmasını öngörüyordu. Kültürel amaçlara sahip olduğu ve ayrılıkçılığı desteklemediği düşünülen etnik ve dini örgütlenmelere izin verilmişti. Örneğin, Siyonizm ve Filistin'de Yahudi yerleşimini savunan bir Yahudi örgütü kapatılmıştı; buna karşılık, Siyonizm hakkında eğitim

veren bir Yahudi okulunun açık kalmasına izin verilmişti. Türk olmayan Müslüman topluluklarla ilgili olarak da benzer kararlar alınmıştı. Örneğin, Çerkez Birlik ve Yardımlaşma Derneği kurulmasına izin verilmişti; benzer şekilde, Kürt derneklerinin okullar açmasına ve Kürtlerin gelişmesi doğrultusunda başka faaliyetler yürütmelerine izin verilmişti. Azınlık okullarının, kamusal hayata katılım açısından bilinmesi kaçınılmaz olan Türkçeyi öğretmesi zorunluydu. Bununla birlikte, bu okulların azınlığın dilini de öğretmelerine izin verilmişti. Devletin esas endişesi, ayrılıkçı hareketler ve misyonerler gibi uyruklarının sadakatini kazanma konusunda kendine rakip olabilecek odaklardı. 1908 yılı öncesindeki olaylar düşünüldüğünde, bu anlaşılabilir bir kaygıydı. Osmanlıların Balkan Savaşlarındaki yıkıcı kayıpları, durumu temelden değiştirdi. Osmanlılar sadece askeri yenilgilerle kalmamış, aynı zamanda yüz binlerce asker kaybetmiş, tümenler ve ordular dağılmış veya esir düşmüşlerdi. Ayrıca, Bulgarlar ve Rumların yaygın bir şekilde asker kaçağı olmaları, kozmopolit Osmanlılığı daha da değersiz hale getirmiştir (Findley, 2012, s. 10).

İmparatorluk bir anda, en eski ve en gelişmiş şehirlerini de içine alan 155 bin kilometrekare toprağını ve burada yaşayan dört milyon insanını kaybetmişti. İstanbul, 1878'den beri görülmemiş derecede Müslüman muhacirlerle dolmuştu. Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı Balkanlar'ında nüfusun yüzde 51'i Müslümandı. Bunların içinde Türklerin yanı sıra Arnavutlar ve diğer Müslüman milletler de bulunmaktaydı. O zamana kadar birçok Türk'ün gerçek anavatanı olarak gördüğü Anadolu'dan ziyade Rumeli'ydi. Selanik, İttihatçıların ve devrimin beşiği olmuştu. "400 yılın ardından Rumeli'den atılmak ve Anadolu'ya göç etmek: İşte bu katlanılmaz bir şey" sözleri ile Enver Paşa, birçok Osmanlı Türk'ü adına konuşmakta ve hislerine tercüman olmaktaydı. Osmanlı kimlik siyaseti açısından bu kayıpların sonuçları çok derin oldu. Artan bir Müslüman nüfusla, Anadolu ve Arap vilayetlerinden ibaret kalmış bir coğrafyayla tehlike dolu bir geleceğe göğüs geren Osmanlılar, Anadolu'yu topraklarının çekirdeği olarak yeniden düşünmek zorunda kaldılar. Bu yüzden Anadolu ve Arap toprakları için farklı siyasetler geliştirdiler (Findley, 2012, s. 202).

Osmanlı vatanseverliğinin gelişimine bakıldığında, öncü isimlerde vatan kavramının soyutluğunun çok yüksek olduğunu belirten Bora'ya göre, "Vatan şairi" olarak bilinen Namık Kemal, vatanı tüm yüksek değerlerin haznesi olarak görür ve

onu bir kutsal fikir olarak kabul eder, ancak vatanın somut bir içeriği veya coğrafi bir referansı yoktur (Bora, 2017, s. 243). Vatan şairi bir makalesinde şunları demektedir: “... vatan öyle bir galibin şimşiri veya bir kâtibin kalemiyle çizilen mevhum hatlardan ibaret değil, millet, hürriyet, marifet, uhuvvet, tasarruf, hakimiyet, ecdada hürmət, aileye muhabbet, yadı şebabet gibi birçok hissiyatı ulviyenin içtimaindan hasıl olmuş bir fikri mukaddestir.” Mardin’e göre Namık Kemal’in vatanseverlikle ilgili ifadelerinde anahtar kelimeler olarak, "vatan", "Osmanlı", "Ümmet", "millet", "Türk", "kavm" ve "mezhep" kelimeleri yer almaktadır. Bu kelimeler, Namık Kemal tarafından milli bağlılığın özünü ifade etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte, Namık Kemal’in “vatan”a olan bağlılığına dair coşkulu ifadelerine rağmen, “vatan” kelimesinin tam olarak hangi anlama geldiği konusunda tam bir netlik sağlanamamıştır (Mardin, 1996, s. 362-363). Ziya Gökalp’in, “*Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan vatan büyük ve müebbed bir ülkedir, Turan*” mısralarında, aynı belirgin olmayan ve araçsal vatan kavramı öne çıkmaktadır. Modern öncesi emperyal hükümlerliklerde sınırlar belirsiz ve esnek olduğu için, milliyetçiliğin zihniyet dünyasına geçişte bu süreklilik kendini göstermektedir. Osmanlı aydınının modernleşme ve devleti kurtarma düşüncesi içinde yaptığı mücadele de çöküşü durdurmaya yardımcı olamamıştır. İmparatorluğun sürekli toprak kayıplarıyla baş etmeye çalışan milli gururu, halihazır siyasi haritalara sığmayacak bir geniş ırk haritasına sığınmaktadır. Osmanlı’nın son on yıllarında, bir yandan modern milli devlete dönüşümün zemini için hazırlık yapılmakta, diğer yandan elde kalan memleketin haritası çıkarılmakta ve mevcut yerleşimler kayda geçirilmektedir (Bora, 2017, s. 243).

Bora’ya göre, vatan kavramının belirsiz kalmasının sebeplerinden biri de Osmanlı’nın toprak kayıplarının nerede duracağı ve geriye nerelerin kalacağını bilinmemesiydi. Anadolu’nun son kale olarak benimsenmesi fikri, Anadolu’ya zorla göç ettirmeler ve iskanlar yoluyla Müslüman-Türkleştirmeye yönelik çalışmalarla birlikte ortaya çıkmıştır. Milliyetçi romantizm, Anadolu’yu vatan olarak kutsamış ve bu durum Milli Mücadele döneminde zirveye ulaşmıştır. Ancak Bora, bu aşamada da vatanın yeri konusunda tamamen çözülmemiş belirsizliklerin olduğunu belirtmekte ve bu durumun nedeninin Misak-ı Milli olduğunu savunmaktadır. Çünkü Milli Mücadele’nin amacı olarak belirlenen ve kurtarılacak vatani belirleyen Misak-ı Milli

sınırları, Anadolu'dan fazladır (Bora, 2017, s. 244). Bu nedenle Akın'a göre Türkçülük ekseninde bir devlet politikası belirlenmesi tek çözüm olarak düşünülmüştür. Türkler, devletin asli unsuru olduğu için ve yüzyıllarca ihmal edilmiş olmalarına rağmen, Osmanlı Devleti'ni kendi devletleri olarak algılamaktaydılar ve devletin kaderini kendi kaderlerinden ayrı düşünmüyorlardı. Türkçülük, ilk olarak 19. yüzyılın ortalarında Çarlık Rusya'sında Pan-Slavizme karşı ılımlı bir kültür milliyetçiliği olarak nitelendirilen bir ideoloji biçiminde ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başında, sadakatsizlik ve ayrılıkçılık yüzünden ciddi bir bocalamaya giren İmparatorlukta Türkçülük akımı gelişip güçlenmeye müsait bir zemin bulmuştur. Orta Asya bozkırlarının kültürel mirası üzerine inşa edilmiş bir mit biçimini benimsemeye çalışan Pan-Türkizm, eski Türk kültürünü canlandırmayı amaç edinmiştir. Ancak, Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti'nin nihai yenilgisi Türkçülüğü yeni arayışlara yöneltmiş ve siyasi şartlar nedeniyle hızla irtifa kaybeden Pan-Türkçülük iddia ve sürekliliğini koruyamamıştır. Osmanlı meşrutiyet döneminde ortaya konulan Türkçülük politikasının irredentist⁵ yapısı nedeniyle Cumhuriyetin Kemalist Milliyetçiliğinden farklılaştığını ifade eden Akın; Cumhuriyet'in sınırları belirli yapıdaki Milliyetçiliğinin, Cumhuriyetin kuruluş temellerini oluşturan Türkiye Türkçülüğü şeklinde ortaya çıktığını savunmaktadır (Akın, 2002, s. 270-275). Osmanlı'dan geriye kalan toprakların yarattığı tarihsel gerilim ve kabullenişin yarattığı psikolojiyi açıklamaya çalışan Bora'ya göre; Türk milliyetçiliğinin vatanı, bir bakiye olarak teşekkül etmiş ve ancak ondan sonra tam anlamıyla romantize edilmeye başlanmıştır. Bu romantizasyon, İmparatorluk kaybının melankolisiyle gölgelenmeye devam etmiştir. Arta kalan vatanın bir anma olarak kutsanması, bu melankoliyle baş etme çabasının bir ifadesidir. Vatan, fazlalıkların yontulmasıyla, bir elmas gibi ortaya çıkmaktadır (Bora, 2017, s. 271).

Kurtuluş Savaşı süresince ve sonrasında “millet, milli ve milliyetçi” kelimeleri kucaklayıcı bir vatanseverlik, dışlayan değil bütünleştiren manalarında kullanılmışlardır. Mustafa Kemal, Ekim 1919'da Misak-ı Milli ilkelerinin bu durumu nasıl tanımlayacağını öngörmekte ve Anadolu'da bulunan tüm İslami unsurları,

⁵ İredantizm, devletin kendi sınırlarına yakın bulunan ve soydaşlarının yaşadığı bölgeleri ele geçirme amacıyla uygulanan bir politikadır (Oran, 2010, s. 231).

Türkleri, Kürtleri, Çerkezleri, Arapları ve Lazları kapsayan her bir grubun, kendi kimliklerine sahip olduklarını belirterek, bu birlik içinde herkesin kendi kimliğiyle yer alabileceği bir durumu açıklamaktaydı;

“Bu hudut sırf askeri mülahazat ile çizilmiş bir hudut değildir, hudud-ı millidir. Hudud-ı milli olmak üzere tespit edilmiştir. Fakat bu hudut dâhilinde tasavvur edilmesin ki, anasır-ı İslâmîye’den yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dâhilinde Türk vardır, Çerkez vardır ve anasır-ı saire-i İslâmîye vardır. İşte bu hudut memzuc bir halde yaşayan, bütün maksatlarını, bütün manasıyla tevhid etmiş olan kardeş milletlerin hudud-ı millisidir.”⁶

Balkan Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmaları ve Mondros Ateşkisi sınırlarına dayanarak belirlenmiş olan sınırlar, Milli Misak’ta yeni kurulan devletin sınırlarını tanımlamak için referans alınmıştı. 17 Şubat 1336 (17 Şubat 1920) resmen kabul edilen Milli Misak’ın kabulünden iki gün sonra Türk ve millet kavramları ele alınmış ve Türk kavramının içinde tüm İslam unsurlarının yer aldığına karar verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Yahudilerini de bu kavrama dahil eden Mebuslar olmuştur (Ahmad, 2006, s. 100).

Milli mücadelenin diplomatik ve askeri planları Misak-ı Milli’ye göre belirlenirken, Büyük Millet Meclisi tarafından imzalanan tüm antlaşmalar da bu esasları temel prensip olarak kabul etmiştir. Türk Kurtuluş Savaşının bildirisi niteliğini de taşıyan Misak-ı Milli, vatan ve millet kavramlarının somutlaşmış şekli, Türk halkının huzur ve refahını sağlamak için gerekli olan politikaların adı olarak tanımlanmıştır. Bu milli politika oluşturulurken milletin bağımsızlığının yine milletin kararıyla gerçekleşebileceği şeklinde bir mutabakat anlayışı benimsenmiş ve Osmanlı Mebusanı ve Büyük Millet Meclisi üyelerinin çabaları sayesinde bu anlayış uygulamaya konulmuştur (Önal, 2017, s. 204).

Misak-ı Milli’de “*Osmanlı-İslam ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamın heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul edilemez bir küldür*”⁷

⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, Devre: 1, İçtima Senesi:1, 24 Nisan 1336 (1920), s.16 (<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001002.pdf>)

⁷ MMZC, Dördüncü Devre-i İntihabiyye, Birinci İctima, 11. İnıkad, 26 Cemaziyel-evvel 1338/ 17 Şubat 1336 Salı, s.114.

ifadeleriyle açıkça bir millet ve o millete ait bir vatan tasavvuru ortaya konulmuştur. Kader ortaklığı yapan Osmanlı İslam ekseriyeti ve onların yaşadığı yerler milli sınırlar olarak belirlenmiştir. Ancak bu sınırlar kesin ve net çizgilerden oluşmuyordu. Demografik bir ölçüte göre çizildiği için bir muğlaklık söz konusuydu. Bu muğlaklığa rağmen ortaya çıkan harita önce Kurtuluş Savaşı daha sonra Lozan ve Cumhuriyet için bir sembol görevini üstlenmiştir. Bu harita ile Erzurum'da, Sivas'ta ve İzmir'de yaşayan bir şahsın zihnindeki vatan algısı somutlaşmış ve ortak vatan anlayışının gelişmesi kolaylaşmıştır. İçerdekiler ve dışardakiler arasında artık kesin bir ayrıma da imkân veren bu harita, içerdekiler arasında ortak bir kader anlayışının gelişmesine de yardımcı olmuştur (Kılıç, 2017, s. 836). Misak-ı Milli belgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından yaşanan kaos ortamında Türkiye'nin sınırlarının belirlenmesi ve yeni Türk Devletinin siyasi yapısının oluşturulması için belirleyici bir rol oynamıştır. Ülkenin siyasi ve sosyal yapılanmasına yön verme ve milletin bir arada yaşama iradesini ve egemenliğini güvence altına alma çabasıyla öne çıkan metin, sosyal sözleşme belgesi olarak da değerlendirilebilir.

1.1.2. Misak-ı Milli Bağlamında Sosyal Sözleşme

"Misak" kelimesinin etimolojik bir incelemesi yapıldığında, kelimenin "biat, ahid ve akit" gibi İslam fıkhi veya hukuk sistemine ait terimlerle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. İslam fıkhi veya hukuk sistemi, "Misak, biat, ahid ve akit" gibi kavramlarla birlikte çok çeşitli prensip, hüküm ve yönergeleri içerir. Bu kavramlar, İslam hukuk sisteminin temel unsurlarından birkaçını temsil eder ve bu unsurların çerçevesinde bir hukuk sistemi inşa edilmiştir. Türkçe karşılıklarıyla sözleşme, anlaşma, mukavele, belge imzalama, taahhütte bulunma ve bağlılık anlamlarına gelmekte olan bu hukuk sistemine göre temel haklar, doğuştan sahip olunan haklar ve sözleşme ile kazanılan haklar olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkiler, karşılıklı kabul ve rıza esasına dayanan, sözleşme hükümleri ile belirlenen bir devlet ve siyasi iktidar yapısı oluşturur (Yiğit, 2017, s. 807).

Mehmet Şeref Bey, milletin kendi hukukunu korumak için meclise seçtiği milletvekillerinin Ahd-i Milli beyannamesini kabul etmesiyle tarihi bir sorumluluğun

yerine getirileceğini belirtmektedir. Bu ifadeler milleti temsilen sorumluluğu bulunan milletvekilleriince yazılan Milli Misak'ın bir sözleşme olma niteliğine de vurgu yapmaktadır.

“Bu bir Milli Antlaşma'dır ve altı asırlık tarihimizin sayfalarında yer alan olayların sonucunda ortaya çıkan bir belgedir. Meclis-i Milli'nin azmi ve kararlılığıyla kaydedilen bu belge, milletimiz için umut ettiğimiz ve devletimiz için beklediğimiz en parlak günleri inşa etmemize yardımcı olacaktır⁸.

Mondros Mütarekesi ile fiili olarak sona yaklaşan Osmanlı'nın, son Meclis-i Mebusan toplantısında kullanılan bu ifadelerde, o çetin ve zor şartlar altında geçmişe yapılan vurgu ile birlikte geleceğe ilişkin güçlü bir iyi niyet söz konusudur. Tunaya'ya göre, Misak-ı Milli bildirgesi, Türklerin ulusal ve bağımsız bir devlet kurma amacıyla bir araya gelerek akdettikleri ve bir arada yaşamak için anlaştığı koşulları içeren bir toplumsal sözleşmedir. Beyannamenin giriş kısmını yorumlayan Tunaya, bağımsız bir devlet kurmak için gerekli unsurların dikkatle belirlendiği ve devletin dayanacağı ulusçuluk, baticılık, ulus ve kişi haklarını kapsayan bir özelliği bulunduğunu ifade etmektedir. Bu yönüyle beyanname, saltanatın tekrar canlandırılmasından tamamen farklı olarak yeni bir devletin kuruluşunu haber vermektedir (Tunaya, 2016, s. 349-367). Beyannamenin toplumsal sözleşme olarak nitelenmesi düşüncesine karşı çıkan Budak'a göre ise bireylerin mal, can ve ırzlarının korunmasını içeren hakların, genel irade adı verilen yüksek bir otoriteye/devlete devredilmesi anlamına gelen toplumsal sözleşme kavramı beyannamede bulunmamaktadır. Ayrıca Tunaya'nın, beyannameyi bağımsız bir devlet kurmak için sadece Türklerin bir eylemi olarak görmesi de söz konusu beyannamenin birinci maddesinde yer alan Osmanlı İslam çoğunluğu ifadesine aykırı düşmektedir (Budak, 2014, s. 162).

Misak-ı Milli'yi kabul eden vekillerin profilleri ve meclisin genel teşekkülü incelendiğinde bu vekillerin tarihsel olarak ayrıcalıklı bir yerde durdukları

⁸ “Bu bir Misak-ı Milli'dir ki, altı asrın şehname-i mevcudiyetini sırtında taşıyan tarihimizin vekayi-i ahiresine şimdi Meclis-i Milli öyle bir azm ve iradetle bunu kaydederken mazesinin metin parlak günleri kadar istikbalin de inşallah milletimiz için ümit ettiğimiz ve devletimiz için beklediğimiz en parlak günlerini ihzar etmiş olacağız” MMZC, Dördüncü Devre-i İntihabiyye, Birinci İctima, 11. İnıkad, 26 Cemaziyel-evvel 1338/ 17 Şubat 1336 Salı, s.114.

söylenir. Ayrıca vekillerin Ankara’da kurulan İlk Mecliste oynadıkları rol göz önüne alındığında toplumsal sözleşme anlayışının toplumsal mutabakat yönüyle ele alınması daha doğrudur. Misak-ı Milli’yi kabul eden ve “Son Osmanlı Mebusanı”na seçilen 169 üyeden 133’ü yani %78,7 si 1919 seçimleri sonucunda ilk kez mebus olmuştur. Bu mebusların Meclis-i Mebusan öncesinde herhangi bir parlamento tecrübesi bulunmamaktadır. 36 üye ise (%21,3’ü) daha önceki Meclis-i Mebusanlarda görev almış kişilerdir. Meclis-i Mebusan üyelerinin yaklaşık yarısının (%47,9) Meclis’te doğdukları ili temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır. Mebusların yüzde 11,8’i şimdiki Türkiye sınırları dışında kalan yerlerde doğmuştur. Mebusların iller arasındaki dağılımına bakıldığında, en fazla mebusun Marmara (37) ve Karadeniz (35) bölgelerindeki illeri temsil etmek üzere seçildiği görülmektedir. İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri ise 28'er mebusla bu bölgeleri takip etmektedir. Ege bölgesindeki illerin temsilcileri ise 23'tür. En az temsilci gönderen iller ise Güneydoğu Anadolu (10) ve Akdeniz (8) bölgelerindeki illerdir. 32 mebusun (yüzde 18,9) doğum yeri bilinmemektedir, geri kalan mebusların büyük bir bölümü Marmara Bölgesi'nde (yüzde 21,3) doğmuştur. Bu mebusların yarısından fazlası, yani 19'u, İstanbul'da doğmuştur. Marmara Bölgesi'nin payı, onda bir civarındadır ve Karadeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki illerde doğanlar izlemektedir. Balkan ülkelerindeki illerde doğanların oranı da yüzde 8,9 ile bu bölgelere oldukça yakındır. Ancak Ege, Akdeniz ve Güneydoğu bölgelerindeki illerde doğanların oranları oldukça düşüktür (Demirel, 2017, s. 62-63).

Mebusların doğum yerleri, farklı dönemlerde farklılık göstermektedir. Marmara Bölgesi doğumlular Meclis-i Mebusan ve tek parti dönemlerinde en fazla temsilciye sahipken, Birinci Meclis döneminde (1920-1923) Doğu Anadolu Bölgesi doğumluları, nüfusuna oranla beşinci sırada olmaları gerekirken birinci sırada yer almaktadır. Bu durum, seçim kanununda nüfus ilkesinin göz önüne alınmamasından kaynaklanmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi doğumluları, Birinci Meclis'te en kalabalık grubu oluştururken, tek parti döneminde sayıları radikal bir şekilde azalmıştır. Aynı durum, Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumluları için de geçerlidir. Oranlar arasındaki farklılıklar, Akdeniz, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi doğumluları arasında da gözlemlenmektedir. Ege Bölgesi doğumlularının temsil oranları ise

Meclis-i Mebusan ve Birinci Meclis dönemlerinde birbirine yakındır, ancak tek parti döneminde biraz daha artmıştır (Demirel, 2012, s. 181-182). Demirel'e göre; Birinci Meclis'teki Kürt mebuslarının sayısı yaklaşık 70'tir, ayrıca seçimlere katılmayan bazı Kürt liderleri Mustafa Kemal tarafından mebus olarak atanmışlardır. Milli Mücadele yıllarında yapılan 1920 seçimi ile Şeyh Said ayaklanmasının öncesinde ve sonrasında yapılan 1923 Seçimleri'nde, Doğu'nun bölge insanları Meclis'te temsil edilmesine özen gösterilmiştir. 1920-1923 arasında, bu bölgeyi temsil etmek üzere seçilen her dört milletvekilinden üçü, anadili Kürtçe olanların oranının %20'nin üzerinde olduğu il ve ilçelerde doğmuştur (Demirel, 2012, s. 220).

Yaşı bilinen 135 mebusun yaş ortalaması 43,7 olarak hesaplanmaktadır. Eğitimi bilinen 132 Mebus arasında üniversite mezunlarının oranı yüzde 40,2, askeri okul mezunlarının oranı yüzde 16,7, medrese ve benzeri dini okul mezunlarının oranı yüzde 16,7' dir. Üniversite eğitimi alanlar arasında Mekteb-i Mülkiye mezunlarının yüzde 19,7 ile ilk sırada yer aldıkları, bunu yüzde 16,7 ile Mekteb-i Hukuk Fakültesi mezunlarının takip ettiği görülmektedir (Demirel, 2017, s. 61-66).

Mebusan Meclisi profil olarak yeni, eğitilmiş ve genç kişilerden oluşmuş dinamik bir grup görünümündeydi. Yerel, bölgesel ve ulusal kongreler süreci sonrasında ilan edilen Misak-Milli, kurulacak olan yeni devletin egemenlik hakkını, coğrafi sınırlarını ve nüfus unsurunu belirleyen bir beyanname olma özelliği ile millet egemenliği ilkesini öne alan bir yolu açmaktaydı (Tanör, 2015, s. 227). Soysal'a göre yürütme organının temsil gücünün zayıfladığı bir zamanda yasama organı olan Meclis-i Mebusan, Anadolu'da ortaya çıkan kurtuluş mücadelesi ile uluslararası alanda resmi hükümetin söyleminden farklı bir davranış sergilemiştir. Bu özelliği ile Misak-ı Milli, milletlerin var olma mücadelesine giriştikleri dönemlerde dış politika inisiyatifinin nasıl yer değiştirdiğini göstermesi bakımından anlam kazanmaktadır (Soysal, 1964, s. 60). Nitekim, millet adına inisiyatif alan ve Meclis-i Mebusan'a seçilen 169 mebusun yarısından fazlasını oluşturan 92 mebus, BMM'de vekil olarak yer almıştır (Demirel, 2017, s. 68). Bu yönüyle Misak-ı Milli'yi ortaya çıkaran milli iradenin istisnai bir yanı olduğu söylenebilir. Devletin istikbali ve milletin istiklali için millet adına, çoğu ilk kez yasama organına seçilen bu vekiller yine Ankara'da oluşturulacak olan Meclis hükümeti sisteminde millet adına bu programın takipçisi olacaklardır.

Misak-ı Milli'nin dört hedefe yönelik temel mesaj kapsadığını ifade eden Yiğit'e göre; Birincisi doğrudan muhatabı olan İtilaf Devletleri olup, Devletin resmen kabul ettiği ve çaresiz kaldığı Mondros Mütarekesi şartlarına ve uygulamalarına karşı milletin onay vermediğini ve tepki gösterdiğini bildirmektir. Söz konusu kararın milletin iradesini yansıtan meclis tarafından oy birliği ile alınmış olması ve milli yemin başlığını taşıması bu bakımdan önemlidir. İkincisi büyük devletler başta olmak üzere bütün ülke parlamentolarına ve basın yayın organlarına ulaşarak lehte kamuoyu oluşturmaktır. Üçüncüsü, padişah dahil saray ve hükümet erkânına sorumluluklarını hissettirmek ve milletin kararından güç alarak işgal kuvvetlerinin baskılarına karşı direnmeye sevk etmek ve dördüncüsü alınan kararın milli yemin olduğundan hareketle, Osmanlı kimliğine haiz her ferdi aynı amaca yönlendirmek ve yemin metnine sadık kalmalarını sağlamaktır (Yiğit, 2017, s. 807). Son Osmanlı Meclisi üyeleri, egemenlik kavramının milletin iradesine dayandığının farkındaydı. Gazi Mustafa Kemal'e göre, kurtuluşun rehberi olan Ulusal Ant'ı, tarih sayfalarına yazan yine ulusun güçlü iradesiydi ve bu Ant, yani Misak-ı Milli'yi koruyacak olan da yine millet olacaktı (Kaya, 2017, s. 71). Misak-ı Milli, milletin iradesini yansıtan meclis tarafından oy birliğiyle kabul edilmiş bir karardır. Tarihsel ve siyasi koşullar göz önüne alınarak hazırlanan bu karar gerçekçi bir gelecek vizyonu çizmekteydi. Nitekim İstiklal madalyalarının bir yüzünde Misak-ı Milli sınırlarını gösteren Türkiye Haritası, diğer yüzünde ise TBMM yer almaktaydı (Bkz. Ek2). Yeni devletin temel barış koşulları ve milletin menfaatleri, bu vizyon doğrultusunda belirlenmişti.

1.1.3. Gerçekçi Gelecek Arayışı

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından devletin çökme riskiyle karşı karşıya olduğu bir dönemde, Misak-ı Milli prensipleri meclis tarafından oluşturulmuştu. Arnold Toynbee'ye göre, Misak-ı Milli ezilen bir ulusun haklarının ve isteklerinin beyanatıdır ve aynı zamanda yeni Türk Devletinin alt yapısıdır. Toynbee'ye göre, bu metin neredeyse yüzyıllık bir hazırlığın ve kararlılığın ifadesi olarak ortaya konulmaktaydı:

“Bu milli yemin, bir savaş hedefleri beyanından veya bir parti programından çok daha fazlasını temsil etmektedir. Batılı eğitim görmüş Türklerin zihinlerinde, üç veya dört nesil boyunca gelişerek, Mithat Paşa'nın reformlarına ve 1908 Meşrutiyet hareketine

ilham veren geleneksel bir bilincin ürünüdür. İlk kez düzgün bir şekilde ifade edilen bu duygular muhtemelen Türkiye'nin gelecek nesillerini etkileyecek ve aynı şekilde Ortadoğu'nun geri kalanını da etkisi altına alacaktır.” (Toynbee, 1922, s. 190).

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehditler artmıştı, Osmanlı'nın Avrupalı devletler sisteminin eşit bir üyesi olma talebi ise Avrupalı aktörler tarafından benimsenmemekteydi. Reisül Küttab olan Akif Efendi'nin tezkiresinde belirttiği öngörüler zamanın Osmanlı Devlet adamları tarafından da paylaşıyor, yıkılmaya doğru giden süreci durdurmaya yönelik reform ve çareler üretilmeye çalışılıyordu. Sultan II. Abdülhamit, yaşanan büyük toprak kayıpları ve geride kalan topraklarında zaman içinde elden çıkması olgusu karşısında üzerinde tutunulacak son toprak olarak Anadolu'yu görmeye başlamış bu sebeple anavatan Anadolu'nun her ne pahasına olursa olsun korunması fikri II. Abdülhamit'in yönetimi döneminde gelişmeye başlamıştı. Müslüman tebaaya karşı soykırım ve göçe zorlamalarla başlayan göç dalgası sonucu Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ülkelerinden göç eden muhacirler Anadolu'ya gelmeye başlamıştı. Bu göçler Osmanlı Devleti yıkılana kadar artarak devam etmiştir. Osmanlı yatırımlarının önceden Balkanlar ve İstanbul ile sınırlı olan durumu değişmeye başlamış; Bağdat Demiryolu inşası, Adana ve Konya ovaları sulama şebekelerinin kurulması, Hicaz demiryolu inşaatı, resmi devlet binaları, okullar, hastaneler, saat kuleleri gibi yatırımlarla iktisadi konsantrasyon bölgeleri Anadolu'ya kaymaya başlamıştır. Misak-ı Milli sınırlarının düşünsel temellerinin oluşmaya başladığı bir dönem olarak anavatan Anadolu politikası makul veya gerçekçi bir gelecek arayışının çabası olarak ortaya çıkmıştır (Kocabaş, 2017, s. 72-82). Sultan II. Abdülhamid, büyük toprak kayıplarının yaşandığı dönemde elinde tuttuğu toprakların zamanla kaybedileceğini öngörerek, Anadolu topraklarını "son tutunulacak toprak" olarak görme kararı almıştır. Bu nedenle, Kocabaş'a göre, Sultan II. Abdülhamid'in, Anadolu'nun korunmasıyla ilgili tutumunun "Misak-ı Milli'nin öncüsü" olarak kabul edilmesi uygun bir değerlendirme olarak görülebilir. Sultan II. Abdülhamid, saltanatı boyunca "Anavatan Anadolu"yu koruma kararlılığını şu davranışları ve politikalarıyla göstermiştir:

- 1- Anadolu'ya yapılacak gayri Türk ve gayri Müslim göçlerinin yasaklanması.
- 2- Anadolu toprakları üzerinde Hristiyan devletler kurulması isteğinin reddedilmesi.
- 3- Osmanlı yatırımlarının Anadolu'ya yönlendirilmesi.

Sultan II. Abdülhamid'in "Anavatan Anadolu" düşüncesi ortaya çıkınca, Osmanlı yatırımları önceden Balkanlar ve İstanbul sur içi ile sınırlıyken artık Anadolu'da Türklerin varlığını güçlendirmek için yapılmaya başlanmıştır (Kocabaş, 2017, s. 72-82).

Mustafa Kemal, 1907 yılında arkadaşlarına, hayatiyetini yitirmiş olan Osmanlı İmparatorluğu yapısı üzerine bir devlet kurulamayacağını, ancak Türk çoğunluğunun toprakları üzerine bir devlet kurulabileceğini ifade etmiştir. M.Kemal'e göre Avrupalı güçlerin insiyatifiyle parçalanmayı beklemektense bir ihtilal ile bu dönüşümün sağlanması gerekmektedir (Atay, 2010, s. 18). Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile olan bir hatıratını şöyle nakletmektedir,

“Mustafa Kemal Üçüncü Ordu Karargahında vazifeli idi. Ben de hudutta Karaferiye’de mıntika kumandanı idim. Önceden hazırladığını bildiğim haritayı beraberinde getirmişti. Bu, Osmanlı’nın taksimini beklemeden, şeklen sınırlarımız içinde olmasına rağmen asla ve hiçbir zaman bizim olmamış toprakları toprakları terk etmeden önce, temeli Türk olan bir devletin hudutlarını gösteriyordu... Yemen’i, Hicaz’ı, Filistin’i, daha sonra da 1911’de beraberce giderek müdafaa edeceğimiz Trablusgarp’ı asıl halkına bırakıyorduk. Bugünkü Suriye’de olan Halep, Irak’ta olan Musul bizimdi. Makedonya, Oniki Ada, zaten o günlerde bizim elimizdeydi. Mısır gibi, hakimiyeti nazarileşmiş yerleri halkına bırakıyor, ama 1878’de İngilizlere emanet ettiğimiz Kıbrıs’ı alıyorduk. Lozan’daki kayıplar dışında zaten ilk Milli Misak sınırları bazı farklarla Karaferiye’ye getirdiği haritanın hudutları idi” (Cebesoy, 1997, s. 156).

Hatıratın devamında “*ileriye görmek istemeyenler, İmparatorluktan toprak fedakarlığı yapılmasını hoş karşılamayacaklar, hatta bizi ihanetle itham edecekler*” şeklinde düşüncelerini ifade eden Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin kontrollü bir

şekilde tasfiye edilerek milli sınırlarına çekilmesi gerektiğini söylemektedir (Cebesoy, 1997, s. 157).

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle bir dönemin sona erip yeni bir dönemin başlamasına vesile olması, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda çok önemli değişikliklere sebebiyet vermesiyle önem arz eden böylesi bir zihni çalışmanın sadece Milli Mücadele'nin ilk iki yılında tasarlanıp uygulanmaya konulduğunu düşünmenin çok doğru bir yaklaşım olmadığını ifade eden Kaya'ya göre; tarihi gelişmelere bakıldığı zaman Misak-ı Milli'ye gelen sürecin başlangıcı için en uygun tarihin, Balkan Savaşları sonrası Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü siyasi durum olduğunu söylemek mümkündür (Kaya, 2017, s. 796). Sanayi devriminin yarattığı ekonomik uçurum ve Fransız ihtilalinin getirdiği milliyetçilik söylemi 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çözülmenin habercileriydi. Modernleşme hareketleri ile devleti ayakta tutmaya çalışan yönetici ve aydınlar, "Şark meselesi" yaklaşımının varacağı noktanın farkındaydılar. Osmanlıcılık anlayışı ile İmparatorluk sınırları içindeki milletlerin bir arada tutulmaya çalışılması politikası Balkan Savaşları sonucunda büyük bir yara almıştı, yüzyılın sonuna doğru realist bir düşünce olarak ortaya çıkmış "*Anavatan Anadolu*" anlayışı adeta Anadolu'yu son mevzi olarak gören bir yaklaşımın ürünüydü.

Milli Mücadele döneminde ortaya çıkan tartışmalar ve kongreler yoluyla belirlenen ilkeler Milli Misak'ta belirlenen hedeflerin ölçüsü ve gerçekliğinin oluşmasında belirleyici olmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa, TBMM'de yaptığı konuşmada; Erzurum Kongresi'nde milli sınırların çizildiğini ve mütareke dönemindeki durumun esas alındığını belirtmiştir. "*Vatanımızın sınırlarını, belki de detayları bilmeyen arkadaşlarımız vardır*" diyerek başladığı konuşmasında milletvekillerine milli sınırları tekrarlamaktadır.

"Doğu hududuna Elviye-i Selaseyi dahil ederek tasavvur buyurunuz. Batı hududu Edirne'den bildiğiniz gibi geçiyor. En büyük değişiklik güney hududunda olmuştur. Güney hududu İskenderun'un güneyinden başlar, Halep'le Katıma arasından Cerablus köprüsüne uzanan bir hat olur. Buradan doğuya doğru devam ederek Musul vilayeti, Süleymaniye ve Kerkük havalisi ve bu iki mıntıkeyi birbirine bağlar. Buradan doğuya doğru devam ederek Musul Vilayeti, Süleymaniye ve Kerkük Havalisi ve bu iki

mıntıkayı birbirine bağlar. Bu hudut askeri düşüncelerle çizilmiş bir hudut değildir, hududu millidir. Hududu milli olmak üzere tespit edilmiştir”.⁹

Milli Mücadele kongreleri fikir fırtınalarının yapıldığı, ortak aklın ve karar mekanizmalarının sürekli devrede olduğu milli bir süreç olması bakımından Misak’a giden yolun öncülü konumundadırlar. Erzurum, Sivas ve Amasya’da yapılan kongreler de tarihi, siyasi ve toplumsal şartlar tartışılmakta ve milletin menfaatleri gözetilmektedir. Sivas Kongresi’nde yapılan manda tartışmaları buna bir örnektir. Manda meselesi üzerine yapılan tartışmalar, 8 Eylül’de İstanbul delegeleri tarafından sunulan önergeyle başlamış ve tartışmalarda birçok aydın, Amerikan himayesini destekleyen görüşler ortaya koymuştu. Ancak hararetli tartışmalar sonucunda manda ve himaye kabul edilmedi. Kongre, çalışmalarını tamamlamak için Heyeti Temsiliye’yi oluşturarak çalışmalarını bitirmiştir (Özçelik, 2017, s. 820).

İstanbul Hükümeti, Anadolu’daki kongreleri takip ederek Bahriye Nazırı Salih Paşa ve Padişahın Yaveri Albay Naci’yi Mustafa Kemal ile görüşmelerine aracılık etmek için Amasya’ya göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsili adına kendisi, Rauf Bey ve Bekir Sami Bey ile birlikte Amasya’da Albay Cemil Cahit Bey’in evinde bir araya gelmişlerdir. İki gün boyunca süren müzakerelerin ardından, üçü açık ve ikisi gizli olmak üzere toplam beş protokol kabul edilmiş ve imzalanmıştır. Osmanlı Hükümeti temsilcileri ile Milli Mücadele hareketinin liderlerinin uzlaşısı sonucu oluşan Misak-ı Milli; tarihsel, siyasi ve kültürel bir zemin temelinde kurgulanmış ve gerçekçi bir gelecek inşası için belirlenmiş asgari şartları tanımlamaktaydı. Erzurum ve Sivas kongrelerinde süregelen tartışmalar ve alınan kararlar Amasya Protokollerinde ortaya çıkan mutabakat kararları, son Mebusan Meclisince ilan edilen Misak-ı Milli kararlarının zeminini teşkil etmiştir (Akyol T. , Ama Hangi Atatürk, 2008, s. 109).

Korkusuz’a göre; bütün problem alanlarını net olarak görebilen bir vizyon ve misyon’un ışıltısı Misak-ı Milli’de saklıydı. Coğrafya hatları ve çizgiler incelendiğinde, gerçekçi ölçülerin kullanıldığı ve hiç de hayali veya romantik olmayan

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, C.I, Devre: 1, İçtima Senesi:1, 24 Nisan 1336 (1920), s.16.
(<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001002.pdf>)

sınırların çizildiği açıkça görülebilir. Misak-ı Milli’de açıkça dillendirilmese bile kutsal beldelere mümkün olan en kısa zamanda erişilebilecek bir esneklik mesafesi korunmuştur. Düvel-i Muazzama (Büyük Devletler ve Güçler) ile mücadelede en hassas olunan dinamiklerden birisi de bu olacaktır. Sağlam tutulacak Kuzey-Güney Hattıyla beraber Doğu-Batı Kavis’i zaten olası risk ve tehlikeleri süreç içerisinde savuşturarak İslam Dünyası’nın geleceği ve güvenliği tüm İslam Milletleri ve Halkları ile eş anlı olarak süreç içerisinde aşama aşama tamamlanmış olacaktı. Zaten Arap Milliyetçiliğinin yükselişi ve Hicaz’daki kuvvetli muhalif damarın varlığı, sorunların yeniden ele alınmasını zamanla mümkün kılacak bir durumu ortaya çıkarıyordu. Kuvvetle muhtemel müstevlilerin Araplara dönük politik propagandalarını boşa çıkarmayı hedefleyen bir ön alma hedefi gözetilmişti. Arapların dışında özellikle Türklük vurgusunun yapılmaması ve Kürtlere dair ayrı bir ifadenin yer almaması Türk ve Kürt kardeşliğinin ayrılmazlığına zımnen özenli bir atıf olarak değerlendirilebilir. Türkiye ifadesinin yer alması da nötral bir biçimde geleceğe dönük projeksiyon olarak nitelendirilebilir. Batı Trakya, adalar ve elviyei selase (Kars, Ardahan ve Batum) vurgusuyla mümkün olanı hedefleyen ve asgari vatan sathının hudutlarını belirleyen bir temel varoluşsal senet pozisyonundadır. İngilizlerin bu metne aşırı tepki vermesi ve Rauf Orbay başta olmak üzere kimi etkin zevatı Malta’ya sürmeleri de boşuna değildir. Özellikle İslami/Milli içerikli vurgular bu tepkilerine zemin hazırlamış görünmektedir. Boğazların statüsü o dönemdeki siyasetin merkezi olan İstanbul’un güvenliği (Makarr-ı hilafet ve saltanat) kapsamında uluslararası ticaret’in akışı bağlamında ele alınmıştır. En mühim başlıklardan birisi de Kapitülasyonların reddedilmesi ile beraber azınlıklar için öngörülen mütekabiliyet esasıdır (Korkusuz, 2021, s. 161-173).

Balkan savaşlarının ağır bilançosu ve 1. Dünya savaşının getirdiği yıkım vatanın siyasetle kurtarılması gerektiğini savunan bir söylemi 23 Haziran muhtırasında öngörmekteydi. Ancak bu anlayış yerini çoğunluğu Müdafa’a-i Hukukçular tarafından oluşan Meclisçe ilan edilen Misak-ı Milli kararlarına bırakmıştır. Bu nedenle Misak-ı Milli, ülkenin kurtarılması için silahlı mücadele ve diplomatik yolların bir arada kullanılması gerektiğine inanan insanların düşüncesinden doğmuştur.

1.2. MİSAK-I MİLLİ'YE GİDEN TARİHSEL SÜREÇ

İlk olarak Avrupa'da ortaya çıkan “modernite” kavramının temel özellikleri arasında sosyal farklılaşma, şehirleşme, serbest pazar ve endüstrileşme yer alırken aynı zamanda yoğun iletişim gibi yapısal karakteristikleri de bulunmaktadır. Bu süreç ulus devletin kurumsallaşması, kültürel kimliklerin ve rasyonel kapitalist ekonominin yeni kolektif kimliklerle ifade edilmesi ile tanımlanabilir (İnalcık, 2013, s. 199).

Egemenlik anlayışı açısından Osmanlı Devleti, modern devlet kavramından ziyade bir imparatorluk olarak nitelendirilebilir. Çünkü modern egemenlik aynı zamanda toprağa dayalı sınırların sürekli denetlenmesini gerektirmektedir. Devletler yalnızca kendi topraklarında çok güçlü olmaları anlamında değil bununla birlikte belli bir mekânın sınırlarını kontrol ettikleri ve bu sınırlar içerisindeki yurttaşları temsil etme iddiasında oldukları için egemen olmaya devam etmektedirler (Neocleous, 2014, s. 171). Osmanlı Devlet yönetimi bu yönüyle ulus-devletlerden oluşan modern uluslararası sistemin temelini oluşturan yönetim anlayışından farklılıklar arz etmekteydi. İmparatorluk merkezi, yerel siyasi birimlerin kendi kendisini yönetmesine izin vermiş, üretim biçimlerine ve toplumsal yapılara gerekli görmedikçe müdahale etmemiştir. Egemen olunan ve olunmayan toprakların fiziksel sınırları yerine burada yaşayan beylerin, hanların, emirlerin bağlılıkları ve sadakatleri esas alınmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde, 17. yüzyıla kadar kesin tanımlanmış sınırların bulunmaması toprak bütünlüğü meselesinin modern anlamda olmaması anlamını taşımaktadır (Ozan, 2017, s. 53). Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nin işlevlerini günümüz siyasi kavramlarına yüklemek, geçmişini anlamak yerine yanlış anlamaya neden olabilir. Bunun yerine, Osmanlı Devleti'nin tarihi ve kültürel arka planını anlamaya, o dönemin sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel koşullarını göz önünde bulundurmaya ve Osmanlı'nın kendi iç dinamiklerine göre değerlendirmeye çalışmak daha doğru bir yaklaşım olabilir (İnalcık, 2013, s. 289). Ancak 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı ile Avrupa arasındaki güç dengesi Osmanlı aleyhine değişmeye başlamıştır. Bu değişimde önemli bir dönüm noktası olan Karlofça Antlaşması¹⁰ toprak bütünlüğünün

¹⁰ Osmanlı İmparatorluğu, 1699 Karlofça Antlaşması ile Macaristan ve Erdel topraklarını kaybederek eski gücünü yitirdi ve Avrupa devletleri karşısında askeri anlamda gerilemeye başladı. Balkanlarda milliyetçi hareketlerin ortaya çıkması, Orta Avrupa eyaletlerinin kaybı ve Büyük Avrupa Devletlerinin

korunmasını devletin en önemli meselelerinden biri haline getirmiştir. Yükselme döneminde Osmanlı İmparatorluğu hiçbir Avrupalı siyasi gücü kendisine eşit görmezken askeri ve siyasal gücünün zayıflamasıyla birlikte Avrupa Devletleriyle eşitliği kabul etmek zorunda kalmıştır. Kendi sınırları içerisinde mutlak egemen olan merkezileşmiş Avrupalı devletler ulusal egemenliklerini dini değil seküler bir biçimde tanımlamaya başlamış bu sekülerleşme 1789 Fransız İhtilali ile belirginlik kazanmıştır. Fransız İhtilaliyle birlikte milliyetçiliğin yükselişi uluslararası düzeyde egemenliğin milliyetçi bir temelde tanımlanmasına neden olmuş ve ulus devletlerin meşru siyasal örgütlenme biçimlerine dönüşmesiyle sonuçlanmıştır (Ozan, 2017, s. 55).

Ortadoğu, 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupalı güçlerin bölgede hakimiyet kurma çabalarına tanıklık etmiştir. Bu çabalar bazen diplomatik, bazen askeri saldırılar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi'nin ortaya çıktığı ve geliştiği ülkeler açısından önemli bir sanayi hammadde kaynağı haline gelmiş ve aynı zamanda büyük bir tüketim potansiyeli olan geniş bir pazar oluşturmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin yeni bir jeo-ekonomik anlam kazanmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin toprakları, bu dönemde İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya gibi güçler arasındaki çıkar çelişkileri ve rekabetin merkezi haline gelmiş ve Şark Meselesi olarak adlandırılan diplomatik, askeri, siyasi ve kültürel saldırıların etkisi altında kalmıştır. Bu yeni durum, bölgedeki rekabetin niteliğini, kapsamını ve yönünü değiştirmiştir (Davutoğlu, 2014, s. 134).

Osmanlı'nın Avrupa karşısında güç kaybına uğraması Avrupa'daki bu siyasi dönüşümlerle eşzamanlı olarak bir seyir izlemiştir. Bu nedenle öncelikle askeri reformlarla eski günlerine dönmeye çalışan İmparatorluk bunu başaramayınca Avrupa Devletler sisteminin bir parçası olarak kendini korumaya çalışmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan eşit egemenlik ilkesinin Osmanlı Devleti için de kabul edilmesi Osmanlı'nın egemenlik haklarının tanınması ve toprak bütünlüğünün güvence altına alınması

Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki tehditleriyle birlikte, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İslamcı bir ideoloji yükselmeye başladı. Hilafet unvanı ve kurumu önem kazanırken, mutaassıp bir İslamcı hayat tarzı ve düşünce yaygınlaştı. Ancak Avrupa'nın tehdidi, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve Batı dünyasını tanıma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir (Ortaylı, 2008, s. 348-387).

anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Osmanlının toprak bütünlüğünü korumak için başvurduğu temel yol Avrupa Devletler sisteminin eşit bir üyesi olma gayretidir (Ozan, 2017, s. 56). Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne yönelik tehditler artmış ve çeşitlenmiştir. Osmanlı'nın Avrupalı devletler sisteminin eşit bir üyesi olma talebi ise Avrupalı aktörler tarafından umulduğu ölçüde benimsenmemiştir.

1.2.1. Toprak Bütünlüğü ve Denge Politikası

On dokuzuncu yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu, ülke bütünlüğü ve siyasal bakımdan bağımsız, Tuna'dan Basra Körfezi'ne, Trablus'tan Karadeniz'e kadar üç kıtaya yayılmış dünyadaki en kozmopolit devlet durumundaydı. Bu özgül durumu ile yüzyıllar içinde çok fazla etnik ve dinsel çeşitliliği barındırabilen ve farklı bölge ve cemaatler arasındaki anlaşmazlıkları çözebilen geniş, gelişmiş bir siyasal organizma olduğunu kanıtlamıştır. Osmanlılar, kültürel ve dinsel çoğulculuğu bir ölçüde destekleyen millet sistemi yapısıyla, bu bakımdan modern öncesi dünyada örnek niteliğindedir (Mishra, 2013, s. 85). Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin Osmanlı toprakları üzerindeki egemenlik hedefleri nedeniyle hem diplomatik hem de askeri saldırılara maruz kalmıştır. Bu çatışmalar sırasında yaşanan yenilgiler, Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasını zorunlu hale getirmiştir. Sultan II. Mahmut, bir ölçüde merkezileşmeyi zorla sağlamaya çalışmış ancak eşitlik retoriği milliyetçi özelemleri serbest bırakmış ve yukarıdan merkezileşme daha cüretkâr kimlik iddialarını kışkırtmıştır. Avrupa ile yoğun ekonomik ilişkilerin yaşandığı bu dönemde, toplumsal değişimlerin travmatik etkileri de ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti için bu değişimleri yönetebilmek de eşit derecede önemli ve zorlu bir süreçti (Mishra, 2013, s. 92).

1822 yılında devletin karşı karşıya kaldığı tehdit ve tehlikeler hakkında bir tezkire yazan Reisül Küttab Akif Efendi; Hristiyan milletlerin İslam'a karşı tutumlarını ve Müslümanları temsil yönüyle hala en güçlü devlet olan Osmanlının seçeneklerini incelemiş, Osmanlı Devleti ve genel olarak Müslümanların, Avrupa'ya ve özellikle Rusya olarak görülen asıl düşmanlarının saldırılarına karşı, nasıl bağımsızlıklarını koruyabileceklerini açıklamaya çalışmıştır (Lewis, 1993, s. 323).

Akif Efendi, tezkiresinde Osmanlı Devleti'nin bekasına yönelik olarak önünde üç muhtemel seçeneğin bulunduğunu öngörmekteydi. Bunlardan birincisi İslam

milletlerinin lideri olarak bütün imparatorluğun savunulmasıydı. Bu seçenek mümkün olmadığı takdirde Türklerin, Avrupa'ya ilk geçtikleri Anadolu topraklarına geri çekilmeleri ikinci seçenek olarak düşünülmüştü. İstenmeyen son seçenek ise sömürge idaresine girmekti. Son seçeneğin dinen de doğru bulunmadığını ifade eden Akif Efendi'ye göre tek çare Osmanlı Devleti'nin kutsal cihat ilanı etmesi ve mücadelesini savaşıma devam ederek sürdürmesiydi. Osmanlı Devleti'nin önde gelen bir bürokrati tarafından düşünülen, ülke sınırlarının Anadolu topraklarına geri çekilmesi fikri, Misak-ı Milli belgesinin ilanından yaklaşık 100 yıl önce, zorlu bir mücadele döneminin başladığının işaretiydi.

Müslümanlar üç seçenek arasında seçim yapmalıdır: 1) Allah'ın emrine ve Hz. Muhammed'in şeriatına bağlı kalarak, mülk ve hayatlarına önem vermeden, ellerinde bulunan eyaletleri sonuna kadar savunmalıyız. 2) Eyaletleri terk edip Anadolu'ya çekilmeliyiz. 3) Allah'ın yasakladığı şekilde Kırım, Hindistan ve Kazan halklarının yolunu izleyerek köleliğe düşmek arasından birini seçmeliyiz. Kısacası, söylemek istediğim şey şudur: “İslam'ın emri ve Hz. Muhammed'in kanunu adına Kutsal Cihad ilan edelim ve topraklarımızdan bir karış bile geri çekilmeyelim” (aktaran Lewis, 1993, s. 323).

Akif Efendi'nin bu ifadelerini değerlendiren Lewis'e göre Türkler 19. yüzyıl boyunca ilk seçenek için çalışmışlar fakat başarısız olmuşlardır. Üçüncü seçenekten ise başarıyla korunmalarına rağmen baskı ve gidişatın tesiri altında, ikinci yol olan Anadolu topraklarına çekilme stratejisini benimsemişlerdir (Lewis, 1993, s. 324).

Fransız İhtilalinin etkisiyle doğan milliyetçilik hareketleri, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin savaşlarında toprak kaybına ek olarak, milli bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve İmparatorluğun dağılması ve çöküşüne giden yolu açmıştır. Osmanlı Devlet yöneticilerinin bu gidişatı durdurmak için almış oldukları tedbirler ve çözümler, yetersiz kalmış ve bu nedenle, milliyetçilik akımı, Osmanlı İmparatorluğunun sonunu tetiklemiştir. Bu yıkımı engellemek adına uygulanan “denge politikası” ise Osmanlı Devlet yöneticilerinin devletin güvenliğini ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek için uyguladığı tedbirlerin başında gelmiştir (Armaoğlu, 2018, s. 30). Milliyetçilik akımları, Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman olmayan unsurlarını en fazla etkilemiştir. Bu unsurların Avrupa'daki

varlıkları, milliyetçilik akımının etkisini arttırmış ve Avrupa devletlerinin müdahalelerine cesaret vermiştir. 19. yüzyıl boyunca, genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman olmayan azınlıklarından Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Karadağ, Bulgaristan ve Arnavutluk bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Milliyetçilik akımının etkileri daha geç olmakla birlikte, imparatorluğun Müslüman azınlıklarına da sıçramış ve özellikle Araplar üzerinde etkili olmuştur (Armaoğlu, 2018, s. 31). 19. yüzyılda Avrupa'nın güç dengeleri ve ağırlık merkezleri büyük bir değişim geçirmiştir. Sanayi devrimi, değişen şartları takip etmekte zorlanan ve ayak uyduramayan tüm devletleri etkilemiştir. Osmanlı Devleti de bu etkiye maruz kalmış ve zayıflamıştır. Sanayi devrimi ile birlikte Osmanlı Devleti ekonomik, sosyal ve siyasi açılardan gerilemeye başlamış ve yavaş yavaş gücünü yitirmiştir. Osmanlı Devleti'nin değişen koşullar ve büyüyen tehdit unsurları karşısında varlık mücadelesini tek başına yürütme imkânı kalmamıştır. Bu nedenle güçlü bir devleti yanına alarak ittifak etmesi ve denge politikası gözetmesi zaruri hale gelmiştir. Armaoğlu'na göre; Osmanlı Devleti'nin, varlığını koruma ve yıkılmayı önleme arayışına dayanan bu denge politikası Cumhuriyet dönemine de miras kalan ve devam ettirilen bir politik anlayış olmuştur (Armaoğlu, 2018, s. 31). Ayrıca Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanan Misak-ı Milli Beyannamesinin, Osmanlı Devleti'nin "asgari barış şartlarını" belirleyen bir beyanname olma özelliği ile denge politikası paralelinde bir yaklaşım içerisinde olduğu söylenebilir. Beynamede emredici bir dil kullanmak yerine, müzakereye açık bir dil ve üslup tercih edilmiştir. Örneğin, "kapitülasyonlar kaldırılmalıdır" yerine "siyasi, adli ve mali gelişmelerimizi engelleyen sınırlamalara karşıyız" ifadesi kullanılması, denge politikası anlayışının sürdürülmesine yönelik bir yaklaşım olarak algılanabilir (Budak, 2014, s. 160)

Türklerin Avrupa'dan çıkarılması projesi olarak da nitelendirilen "Şark meselesi" 19.yüzyılın son çeyreğinde hız kazanmış, bu düşünce ve politika Avrupa devletlerince bir ilke halinde uygulanmaya devam edilmiştir. 1908'de bağımsızlığını kazandıktan sonra etkin bir politika izlemeye başlayan Bulgaristan ve Sırbistan Rusya'nın arabuluculuğunda Osmanlı Devleti'ne karşı ortak hareket etme kararı almış; bu ikiliye Yunanistan ve Karadağ Krallığı'na katılmıştır. Ortaylı'ya göre Balkanlar'daki milli uyanışı 1789 Fransız İhtilali'nin sonucu olarak göstermek doğru

değildir. Balkanlar'da ortaçağdan beri var olan ulusal bilinç, halkların kendi miraslarından kaynaklanmaktadır ve Osmanlı İmparatorluğu bu mirasın korunmasına izin vermiştir. Ancak, 19. yüzyılın başından itibaren milliyetçi ayaklanmalar, bölgesel isyanlar ve dış devletlerin faaliyetleri, özellikle Balkan halklarını harekete geçirmiştir ve devleti sarsmıştır. İkinci Viyana kuşatmasının sonuçlarıyla başlayan ulus sorunu ile birlikte 17. yüzyılın sonunda Osmanlı imparatorluğunun yenilmeye ve dağılmaya açık olduğu Avrupa devletlerinin yanı sıra, Osmanlı ülkesindeki halklar, özellikle Balkan halkları tarafından da fark edilmiştir (Ortaylı, 2008, s. 372-373)

Balkan savaşları Türk tarihinin en büyük facialarından birini oluşturmuştur. Balkan topraklarının kaybedilmesi sonucu, milyonlarca insan zorunlu olarak göç etmek zorunda kalmış, bu zorunlu göç süreci, birçok Türk ailesinin kaybolmasına ve birçoğunun ölümüne neden olmuştur. Ayrıca Balkan savaşları ordudaki askerler üzerinde olumsuz tesirler yaratmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale savaşlarını anlatırken “Biz, bütün subaylar, Balkan savaşları sonucu alnımıza sürülen kara lekeyi temizlemek mecburiyetindeydik.” sözleriyle yaşanan travmanın ordu üzerindeki ağır psikolojik etkisini paylaşmaktadır (Uçarol, 2015, s. 367-368). Dönemin idari teşkilatlanma kayıtlarına göre 7 eyalet 33 il ve çok sayıda ilçenin Balkan savaşları sonucunda kaybedilmiş olması Osmanlı Devleti’nde yaşanan toprak kayıplarının miktarını göstermesi bakımından anlamlıdır (Özçelik, 2017, s. 813). Balkan Savaşları’nın yenilgisi, özellikle askerler ve milliyetçi aydınlar arasında travma yaratmış ve birçok kişiyi Anadolu’yu son sığınak olarak görme fikrine yönlendirmiştir. Bu savaşların sonrasında, nüfus yapısını etkileyen diğer önemli bir olay ise Ermeni Tehciri olmuştur. 27 Mayıs 1915 tarihinde, İttihat ve Terakki Hükümeti, iç güvenlik açısından riskli olarak değerlendirilen Ermeni asıllı Osmanlı yurttaşlarını stratejik bölgelerden iç kısımlara tehcir etmek üzere bir kararname yayınlamıştır. Bu kararname ile Ermeni Devleti kurma teşebbüslerinin önü engellenmiştir. Akın’a göre 1918’de mütareke dönemine girilirken mağlup Osmanlı topraklarında nüfus yapısı, sosyal, etnik ve kültürel açılardan daha homojen bir yapıya sahip olunmuş ve böylece milli devletin kurulmasına ve idamesine daha uygun bir zemin hazırlamıştır (Akın, 2002, s. 120).

Avrupalı büyük güçlerin paylaşım mücadelesi sonucu başlayan I.Dünya Savaşı, Osmanlı'yı da kaçınılmaz bir savaşın eşiğine getirmiştir. Karpat'a göre ne meclis ne de halkın büyük bir kısmı girmek istememesine rağmen savaş kararını İttihatçı liderler kimseye danışmadan almışlar ve istemedikleri gelişmelere karşı tedbir olarak da meclisi kapalı tutmuşlardır. İttihatçı liderler tarafından alınan savaşa giriş kararına göre, İngiltere, Fransa ve Rusya "Şark sorunu" kapsamında Osmanlı topraklarını zamanı geldiğinde paylaşmak isteyeceklerdi. Bu nedenle savaşa kuvvetli görünen ittifak devletlerinin yanında yer alarak girmek İttihatçılar açısından bir kazanım olarak düşünülmüştür (Karpat, 2007, s. 75). Karpat'a göre; İttihatçılar iktidara sahip olma anlayışları bakımından Osmanlı yönetim geleneğinde bir kırılmanın temsilcisi olma özelliğine sahiptiler ve yönetim anlayışları çağdaş döneme uymak için toplumu ve devleti köklü bir şekilde değiştirmek önerisiyle ortaya konulan yeni bir paradigmanın ürünüydü. İttihatçılar, iktidarın sadece bir amaç olarak değil, aynı zamanda siyasi, sosyal ve kültürel amaçları gerçekleştirmek için bir araç olması gerektiğini düşünmüşlerdir. İttihatçıların anlayış ve yaklaşımlarının temelinde, onların siyasal köklerinin ve eğitimlerinin etkisinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. I. Dünya Savaşı'nın ardından, Osmanlı Devleti'nin ve müttefiklerinin savaşı kaybetmesiyle birlikte, Osmanlı topraklarının paylaşımı gerçekleşmiştir. Ahmet İzzet Paşa, 8 Ekim 1918 tarihinde İttihat ve Terakki kabinesinde sadrazam olarak atanmıştır ve bu kabine, 27 Ekim 1918'de Harbiye Vekili Rauf Orbay Bey'i Mondros ateşkes görüşmelerinde görevlendirmiştir. Neticede 30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzalanan mütareke ile I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti için fiilen sona ermiştir (Karpat, 2007, s. 80). Mondros Mütarekesi savaşın sona erişinin ilanı olduğu kadar Misak-ı Milli açısından mütarekenin imzalandığı tarihte Osmanlı askerlerinin kontrol ettiği sınırları tanımlayan bir tarihsel durumu tespit ettiği için de önemlidir. Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin yenilgisini ve yıkılışını ilan ettiği gibi yeni kurulacak devletin ülke, egemenlik ve halk unsurlarını yeniden tanımlayacağı bir tarihsel kerteriz noktasını da işaret etmekteydi.

1.2.2. Mondros Mütarekesi

Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşı'ndan çekilmeye zorlayan Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır. Bu mütareke, devletin sınırlarını

Anadolu'nun sınırlarına kadar indirgemiş ve öte yandan Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesine yol açmıştır. Hükümet, mütareke heyetine verdiği talimatın tam metninde şunları belirtmiştir:

1. Boğazların savunması Osmanlı askeri kuvvetleri tarafından yapılacaktır. Harp gemileri, Boğazlardan geçerek Karadeniz ve Adalar Denizi'ne geçeceklerdir ve iki günden fazla kalmayacaklardır.
2. Orduda bulunan yabancı subaylar, memleketlerine belli bir sürede iade edilecektir.
3. Mütarekenin imzalandığı günkü savaş hatlarına saldırılmayacaktır.
4. Karadeniz bölgesinde Alman saldırısı olasılığına karşı, savunma tedbirleri bizim tarafımızdan alınacaktır. Ancak, İngilizlere teftiş hakkı verilebilir.
5. Mütarekeden sonra ticaret ve deniz taşımacılığı serbest olacaktır.
6. Mütarekeden sonra nakdi yardım yapılacaktır.
7. Milli onurumuzu zedeleyecek her türlü talep reddedilecektir.
8. Hicaz, Asir, Yemen-Suriye ve Irak'taki muhafız kıtaları, en yakın İtilaf Komutanlığına teslim edilmek üzere bırakılacaktır.
9. Hükümet idaresine hiçbir şekilde müdahale edilmeyecektir ve memleketin hiçbir noktasına asker çıkarılmayacaktır (kuvvet-i askeriye ihraç edilmeyecektir) (Meray & Olcay, 2020, s. 3-8).

Yeni Bahriye Nazırı Rauf Bey'in başkanlık ettiği Osmanlı heyeti, 27 Ekim 1918 Pazar sabahı saat 9:30'da İngiliz Agamemnon kruvazöründe gerçekleştirilen ateşkes konferansına katıldı. Konferans, Yunanistan'ın Limni Adası'nın Mondros limanı açıklarında düzenlenmişti. İngiliz heyetinin başında Amiral Calthorpe bulunuyordu ve Calthorpe, önerilen koşulları maddeler halinde okuyarak görüşmelere başlamıştı. Osmanlı heyeti, belgenin tamamını görmedikleri için anlaşmayı oluşturan yirmi dört maddenin bütün sonuçlarını hemen kavrayamamışlardı. Calthorpe, İtilaf Devletleri'nin, belgeyi hazırlarken gerçekleşmesi çok zor olan koşulları bile dikkate alarak bir çerçeve oluşturduklarını ve bu şekilde herhangi bir aksaklık durumuna karşı önlem alındığını ifade etmişti. Başka bir alternatif göremeyen Rauf Bey, orijinal taslağından çok az değişiklik yapılmış olan ateşkes anlaşmasını 30 Ekim'de imzaladı. Ateşkes anlaşması uyarınca, ertesi gün öğle saatlerinde ateşkes başlayacaktı. Fakat bu anlaşma, İtilaf Devletleri'nin güvenlikleri tehlikeye girdiği anlarda Osmanlı

İmparatorluğu'nun stratejik noktalarını işgal etme hakkını tanıyan bir teslim belgesiydi. Dolayısıyla İtilaf Devletleri, istedikleri bölgeleri işgal etme özgürlüğüne sahipti (Fromkin, 2008, s. 312-313). 25 maddeden oluşan Mondros Antlaşması hükümleri temel olarak şu ana başlıklar altında özetlenebilir:

- 1) Ordunun geri çekilmesi ve teslimiyle ilgili konular
- 2) Müttefiklere sağlanacak kolaylıklar
- 3) Diplomatik konular
- 4) Müttefiklerin işgal edecekleri yerler
- 5) İşgal edilebilecek yerler, Müttefiklerin kendi güvenliklerine zarar verebilecek herhangi bir durumun meydana gelmesi halinde ilan edilmiştir.

Mondros'un asıl önemli noktası beşinci başlığın içeriği ile ilgili maddelerden kaynaklanmaktaydı. Diğer maddeler normal bir silah bırakma sözleşmesi olarak düşünülebilirken, bu başlıkta yer alan maddeler müttefiklerin gerçek amaçlarını ortaya koymaktaydı. Bu konu, esas olarak iki maddede toplanmıştır. İlki 24.Madde: "Eğer altı Ermeni ilinde kargaşa ortaya çıkarsa, müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgale hak kazanırlar." şeklindeydi. 7. Madde ise, olası bir tehdit durumunun oluşması halinde işgal edilebilecek yerlerin Osmanlı topraklarının tümüne yayılmasını öngörüyordu: "Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehlikeye atacak herhangi bir durum oluşursa, herhangi bir stratejik noktayı işgale hak kazanmaları" hükmü onlara bu imkânı sağlamaktaydı (Meray & Olcay, 2020, s. 3-8). Mondros Mütarekesi, sadece bir silah bırakma anlaşması değil, aynı zamanda Müttefiklerin kendi çıkarları doğrultusunda istedikleri herhangi bir olayı bahane ederek işgal etme hakkını meşru kıldığı bir belgeydi. Bu şekilde, Osmanlı Devleti'nin sınırları işgallere açık hale getirilmiş olup 7. Madde, diğer tüm hükümleri anlamsız kılarak tüm bu işgallerin ana kaynağı olarak ortaya çıkmıştır (Çığır, 2022, s. 17).

Nitekim Osmanlı Heyeti, mütareke anlaşmasının imzalanmasıyla beraber, hiçbir Osmanlı vilayetinin Boğazlar dışında işgal edilmeyeceği ve mütareke dönemindeki ileri hatların "mütareke hattı" olarak tanınacağına inanıyordu. Bunun yanı sıra, mütareke ismi verilen anlaşma, iki ordunun arasındaki savaşa son veren bir sözleşme olarak kabul ediliyordu. Batum, Kars ve Ardahan'ın boşaltılması belirli şartlar ve kayıtlarla bağlantılı olmakla birlikte, İstanbul, İzmir, Musul, İskenderun,

Adana, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgal edilmesi kesinlikle düşünülemezdi. Osmanlı yöneticilerinin bu düşüncesine rağmen, İtilaf Devletleri ateşkes anlaşması koşullarına dayanarak 1 Kasım 1918 tarihinden itibaren Musul, İskenderun, İstanbul, Çanakkale Boğazları ve Trakya ile Anadolu'nun farklı bölgelerini işgal ettiler (Türkmen, 2000, s. 615-632). Rauf Orbay, hatıralarında bu hayal kırıklığından şöyle bahsetmektedir:

Kırım Savaşı'ndan bu yana, İngiliz ve Fransızların sadece anlaşmalarına değil, vaatlerine de sadık milletler olduğu konusunda milletimizde genel bir kanı vardı ve ben de bu düşünceye katıldım. Ne yazık ki, bu fikir ve kanılarımızda yanlışlık. Mütarekenin hemen ardından gördüğümüz eylemleriyle tamamen hayal kırıklığına uğradık. Kabul ettikleri şartlara hiçbir makul sebep olmaksızın uymayı reddettiler ve mütareke anlaşmasını pervasızca ve sürekli olarak ihlal ettiler (Orbay, 1993, s. 101).

18 Ocak 1919'dan itibaren ABD Başkanı, İngiliz, Fransız ve İtalyan Başbakanları, Avrupa'nın geleceğini görüşmek ve uluslararası alanda yeni bir düzen kurmak amacıyla Paris'te toplanarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında barış antlaşmasının hazırlanması için çalıştılar. Bu toplantılar Paris Barış Konferansı olarak adlandırılmış ve nihai barış antlaşmasının hazırlanması amaçlanmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 6). Osmanlı Devleti tarafından Mondros Mütarekesi sonrasında Paris Barış Konferansı'na sunulmuş olan 23 Haziran 1919 (Rumi 23 Haziran 1335) tarihli muhtıra, Misak-ı Milli kararlarının şekillenmesinde önemli ve öncü bir rol oynamaktadır.

1.2.3. Paris Barış Konferansı

Paris Barış Konferansı'nda sunulan 23 Haziran 1919 tarihli politik belge, Türkiye'nin savaş sonrası uluslararası düzende yer almak için sergilediği kararlı tutumunu ortaya koymaktaydı. Misak-ı Milli'nin ilanından yaklaşık 8 ay önce sunulan belge hem amaç hem de içerik olarak Misak-ı Milli beyannamesiyle önemli benzerlikler göstermektedir ve Misak-ı Milli'nin hazırlanmasında öncü bir metin olarak kabul edilmektedir. Güler'e göre, bu yönüyle Misak-ı Milli ilkeleri 1920 yılının başlarından itibaren Türkiye'nin barış şartalarını içeren bir belge olarak işlev görmüştür (Güler, Türk'ün Unutulan Yemini: Misak-ı Milli, 2015, s. 8). Osmanlı

Hükümeti, 1919 Mayıs'ının sonlarında İngiltere, Fransa, ABD ve İtalya'dan oluşan "Dörtler Konseyi" tarafından Paris Barış Konferansı'na katılmak üzere davet edildi. Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'ni temsil eden Damad Ferid Paşa, savaş sonrası dönemin siyasi şartlarını ve gerçekliğini yansıtmayan bir konuşma yapması nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş öncesi dönemdeki statüsüne geri dönülmesi gerektiğini savunan konuşması, İtilaf Devletleri temsilcilerinden tepki ve hakaret içeren yanıtlar almıştır (Akşin, 2004, s. 409-410). Bununla birlikte Paris Barış Konferansı'nda yapılan konuşmada Damad Ferid Paşa tarafından ifade edilen görüşler, Osmanlı Devleti'nin resmi politikasını yansıtmamaktaydı. "Müdafa'a-nâme" olarak adlandırılan Osmanlı Devleti'nin resmî muhtırası, Paris Barış Konferansı'na 23 Haziran 1919 tarihinde sunulmuştur (Bkz. Ek3). Wilson İlkeleri temel alınarak hazırlanan bu resmi muhtıra, Damad Ferid Paşa'nın konuşmasıyla karşılaştırıldığında, kabul edilebilir barış koşullarının tespiti konusunda yoğunlaşmıştır (Budak, 2014, s. 86).

İfham¹¹ gazetesinde yayınlanan muhtıranın, Misak-ı Milli'yle ilişkili sadeleştirilmiş maddeleri aşağıda listelenmiştir;

2. Madde: Osmanlı Devleti, Wilson prensipleri anlamına gelen 22 Şubat tarihli barış teklifinde geleceğin prensiplerini kabul etmiştir. Onikinci madde, Osmanlı İmparatorluğu'nun haklarının korunmasını sağlar. Yani, imparatorluğun yasal egemenliğinin Türk toprakları üzerinde korunması, Türklerin yaşadığı bölgelerin milli ve siyasi bağımsızlığının birliğini sağlamak suretiyle sadece sağlanabilir. Bu nedenle, tam bağımsızlık ve toprak bütünlüğü koşulları altında bağımsız bir Türk vatani kurmak gereklidir. Bu bölgenin sınırları, Balkan Savaşı'ndan önce var olan Türk-Bulgar hattının sınırlarını, batıdaki Gümölcine bölgesini, kuzeyde Karadeniz'deki üç doğu ilini, güneyde Poti'yi, Ermenistan için belirlenecek sınırları ve eski İran sınırlarını içerecektir. Güney sınırı, Türkiye ile Araplar arasındaki milli ayrım olan Kerkük bölgesinden başlayacak, Musul, Ra's al-Ayn ve Halep'ten geçerek Latakia'nın kuzeyindeki İbn-i Hani Yarımadası'na ulaşacak ve Akdeniz'e ulaşacaktır. Bu sınırlar içinde, başkentini oluşturan İstanbul, topraklarıyla birlikte, Wilson prensiplerine dayanan Türk milli egemenliğinin vatani olacaktır. Ege Denizi'nin Osmanlı kıyılarına yakın adaları güvenlik ve düzen açısından korunması gereklidir. Bu nedenle, bu

¹¹ İfham, nr.84, 29 Muharrem 1338/25 Teşrin-i evvel 1335, s. 1-2.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2806/%c4%b0FHAM%20UG0007.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

adaların gelecekte nüfus mübadelesi yoluyla bağımsız Türk vatanına dahil edilmesini talep etmek ve istemek hükümetin en önemli görevidir.

5. Madde: Arap halkının saltanat ve hilafet konumuna gösterdiği sadakat ve bağlılığı hükümet temsilcileri tarafından en üst düzeyde minnettarlık ve memnuniyet ifade etmeden göz ardı etmek mümkün değildir. Bu nedenle, bu konuda meşru araştırma ve soruşturmalar yapan sadık Müslüman Arap vatandaşlarının hilafet konumundan zorla çıkarılmaması, genel İslam güvenliği açısından talep edilmektedir. Hükümet, Wilson prensiplerinin on ikinci maddesinde bahsedilen gelişmeyi sağlamak için Suriye, Mezopotamya, Hicaz ve Yemen'e geniş bir idari özerklik sağlamaya hazırdır.

7. Madde: Şu anda bağımsızlıkla ilişkili olan İslam Kutsal Halifeliği'nin vatanında bağımsız olan Osmanlı hanedanının korunması, tüm İslam dünyası için kesinlikle hayati önem taşımaktadır. Yüce Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcileri, başından sonuna kadar Müslüman dünyasında kendini gösteren manevi bağlantının adalet, doğruluk ve medeniyet prensipleri çerçevesinde olduğunu vurgulayarak büyük üzüntü içinde beyan etmektedirler.

8. Madde: Türkiye'nin geleceği açısından, finansal ve ekonomik bağımsızlığı için kapitülasyonların kaldırılması esastır. Avrupa'nın ekonomik çıkarları, meşru bir neden olmaksızın Türkiye'nin ekonomik faydalarına kurban edilemez ve bu nedenle adalet, kapitülasyonların kaldırılmasını gerektirir. Türkiye'nin iç ve dış ticaret ve ekonomik işlerinde bağımsız olması ve Batı medeni hukukunun Türkiye'ye tamamen uygulanması gereklidir.

10. Madde: Wilson İlkelerinin on ikinci maddesinin ikinci paragrafı, Çanakkale ve Boğazların tüm uluslara açılmasını talep etmektedir. Hükümet, tahtın güvenliğinin sağlanması için önlemler alındığı sürece, savaş ve barış zamanlarında tüm ulusların Boğazlardan serbestçe geçişini sağlamayı taahhüt etmektedir.

Devletin yeni sınırlarını tanımlayan muhtıra, Halep ve Musul vilayetlerinin güney bölgesini Türk-Arap milli sınırı olarak tanımlamakta ve Suriye, Hicaz, El-Cezire¹² ve Yemen bölgelerinde geniş bir özerklik sağlanabileceğini vurgulamaktaydı (Budak, 1999, s. 214). Osmanlı Hükümeti, Avrupalıların ve Arapların ayrılıkçı talepleriyle karşı karşıya kaldığı zaman, Wilson'un self-determinasyon ilkesini uygulama kararı almış ve Suriye, Yemen, Hicaz ve El-Cezire'ye kapsamlı bir özerklik tanıyacağını duyurarak, devletin toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır. Budak'a göre, Osmanlı devlet adamları, Arap bölgelerinden vazgeçmenin siyasi ve mevcut politik durum açısından gerekli olduğunu farketmişlerdi ancak hilafet yoluyla, hükümlerlik hakkının korunmasını ve özerk Arap bölgelerinde de bu hakkın

¹² Osmanlı Devleti döneminde Musul, Bağdat ve Basra eyaletleri bugünkü Irak Devleti'nin sınırlarını oluşturan toprakları kapsıyordu. Bu bölgelerin üzerinde yaklaşık 1500 yıldır Bağdat ve Basra'nın bulunduğu topraklar için "Irak" adı kullanılırken, Musul bölgesine ise "El-Cezire" denirdi. Genel olarak El-Cezire, bugünkü Kuzey Irak'tır (Kodal, 2005, s. 33).

sürdürülmesini arzu ediyorlardı (Budak, 2014, s. 83). Akşin'in görüşüne göre, 23 Haziran muhtırası öncelikle Osmanlı Devleti'nin sınırlarını belirleyen bir belge olarak kabul edilmelidir. Bu muhtıra, devletin bölünmesine veya farklı mandalara ayrılmasına karşı çıkarak, halkın her yerde dile getirdiği birlik ve bağımsızlık isteklerini yansıtmaktadır (Akşin, 2004, s. 415).

Osmanlı İmparatorluğu, Hicaz, Suriye, El-Cezire ve Arabistan bölgelerindeki ayrılıkçı hareketleri engellemek amacıyla bu muhtıra ile bu bölgelere geniş bir özerklik vererek ayrılımlarını önlemeyi hedeflemiştir. Ancak aynı zamanda “*istiklâl-i tam ve tamamiyet-i mülkiyye şerâiti dâhilinde müstakil bir Türk vatani*” kurulmasını ve bu vatanın sınırlarının belirlenmesini amaçlamaktadır. Muhtırada yer alan, Batıda Gümülcine'den doğuda İran'a kadar uzanan, kuzeydoğuda Poti'nin güneyine kadar Elviye-i Selâse bölgesini (Kars, Ardahan ve Batum dahil) ve güneyde de Halep ve Musul vilayetlerinin güneyine kadar olan yeni vatanın sınırları, Misak-ı Milli ile uyumlu hatta daha net bir şekilde ifade edilmekteydi. Özellikle Mondros Mütarekesi sonrasında, işgal altındaki Arap çoğunluğunun yaşadığı bölgelerin geleceği konusunda self-determinasyon ilkesi benimsenerek, Arapların kendi gelecekleri hakkında karar vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Osmanlı-İslam topluluğunun yaşadığı bölgelerin "bölünmez bütünlüğü" vurgusu, "hatt-ı mütareke dahil ve haricinde" tanımlanan tüm yerleri kapsamakta ve ortak vatan fikrine işaret etmekteydi (madde 1). Muhtemelen yeni vatanın sınırları içinde yer aldığı için, Batı Trakya ve Elviye-i Selâse'nin geleceği 23 Haziran muhtırasında ayrıca belirtilmemiştir. Fakat Misak-ı Milli Beyannamesi'nde her iki bölge için de ayrı iki madde oluşturularak, “halk oylaması” talep edilmiştir (2. ve 3.maddeler) (Budak, 2014, s. 184). Celal Bayar hatıratında, muhtıra ile ilgili olarak, Edirne'nin kuzey ve batısında olan isteklerle ilgilenilmediğini belirtirken, bu bölgelerin Balkan Savaşı'nda kaybedilmiş olması ve Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin elinden geri alınmasının zor olduğu bilinci ile hareket edilmiş olduğunu ifade etmektedir (Bayar, 1997, s. 24).

23 Haziran muhtırası ve Misâk-ı Milli beyannamesi arasında ortak bir nokta, kapitülasyonların kaldırılması ve yeni vatan sınırları içinde varlığını sürdürecektir. Bunun yanı sıra her iki belgede de, İstanbul ve Boğazların güvenliğinin sağlanmasının ardından, Boğazların deniz

ticaretine açılması prensibi benimsenmiştir (Budak, 2014, s. 184). 23 Haziran bildirisinin yazımında sakın bir ton kullanılırken, Misak-ı Milli beyannamesinde daha net bir dil tercih edilmiştir. Bu farklılık, aynı konferans sürecinde yer almalarına rağmen, iki belge arasında 8-9 aylık bir sürenin ve Osmanlı Devleti'nin geleceğiyle ilgili yeni siyasi durumların etkisinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Anadolu'da yükselen Müdafaa-i Hukuk hareketi, kararlı bir üslup benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. 23 Haziran muhtırası ile Misak-ı Milli beyannamesi arasındaki önemli bir fark da, ilk belgenin "Türk" kavramına daha açık bir şekilde vurgu yapmasıdır. Belgede, "Türk" kelimesi, "Türk vatanı", "Türk-İslam vatanı", "Türk-Arap hattı fasl-ı millisi" gibi tanımlar oldukça sık kullanılmıştır. Ancak, Misak-ı Milli Beyannamesi'nde Türkiye dışında Türklükle ilgili herhangi bir ifade yer almamaktadır. Budak'a göre, o dönemdeki siyasi hassasiyetlerin etkisiyle, birleştirici kavramlara (örneğin Osmanlı-İslam) daha fazla vurgu yapılması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu tutuma, 1920'lerin başında vatanın kurtuluş mücadelesi sırasında yaşanan siyasi koşulların neden olması muhtemeldir (Budak, 2014, s. 184). İki belge arasında vatanın kurtuluşu için kullanılması gereken yöntem açısından da önemli bir fark bulunmaktadır. 23 Haziran Muhtırası, vatanın kurtuluşunu sağlamak için diplomasinin öncelikli olduğunu öne çıkarken, Misâk-ı Milli Beyannamesi ise, vatanın kurtuluşunu sağlamak için diplomatik yolların yanı sıra savaşın da gerekli olduğunu düşünen insanların fikirlerinden doğmuştur ve bu amaca ulaşmak için silahlı mücadele araçlarının da kullanılması gerekmektedir. Wilson ilkelerine göre şekillenen yeni uluslararası düzen doğrultusunda her iki belgenin de benzer taahhütlerde bulunduğu açıktır. Bununla birlikte 23 Haziran muhtırası, Misak-ı Milli beyannamesinin temel ilkelerini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. Misak-ı Milli beyannamesi de Milli Mücadele hareketinin hedef programı haline gelerek, Türk Milletinin milli birliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için mücadele edeceğini açıkça belirtmiştir (Budak, 1999, s. 215).

1.2.4. Milli Mücadele Dönemi

ABD Başkanı Wilson'un 8 Ocak 1918'de ilan ettiği ilkeler¹³, Osmanlı Devleti gibi çok uluslu imparatorluklar için özel bir önem taşımaktaydı. Wilson'un Amerikan kongresinde yaptığı konuşmada, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşacak dünya düzeninin dayanağı olmak üzere 14 prensip ortaya koymuştur. Osmanlı aydını için Wilson prensiplerinin özellikle beşinci ve on ikinci maddeleri kurtuluş için yapılan her tür girişimin dayanağı olmuştur. İlgili maddeler şöyledir; 5. Madde: Ülkelerin sömürgecilik iddiaları, hakimiyetleri altında bulunan halkların taleplerini ve özgürlük arzularını göz önünde bulundurarak adil ve eşitlikçi ilkeler doğrultusunda düzenlenmelidir. 12. Madde: Osmanlı İmparatorluğu'nda, Türklerin yoğunlukta olduğu bölgelerde Türk egemenliği korunmalıdır. Ancak, İmparatorluğun sınırları içinde yer alan diğer milletlerin de güvenli bir şekilde yaşayabilecekleri ve özgürce

¹³ ABD Başkanı Woodrow Wilson, gelecekteki barışın temel prensipleri hakkında düşüncelerini 8 Ocak 1918'de Senato'ya gönderdiği bir mesajda açıklamıştır. Bu prensipler, Wilson İlkeleri olarak bilinir. Bu fikirler 14 madde olarak ifade edildiğinden, Wilson'un 14 Maddesi olarak anılır. Bu maddeler kısaca şunları içerir: 1- Tüm barış anlaşmaları açık olacak ve bu anlaşmalar dışında uluslararası gizli anlaşmalar yapılmayacak. Diploması bundan sonra şeffaf bir şekilde yürütülecek ve gizli diploması sona erecek. 2- Denizlerdeki seyahat tamamen özgür olacak ve herhangi bir engelleme olmayacak. Sadece uluslararası anlaşmaların uygulanması ve savaş sonucu kapatılmış olan denizler dışında, diğer denizler özgürce kullanılabilir. 3- Uluslararası barışı destekleyecek ve koruyacak ülkeler arasında, ticari ilişkilerde eşitliği sağlamak için tüm ekonomik engellerin kaldırılması gerekmektedir. 4- Tüm ülkeler, iç güvenliğin sağlanması için gereken en düşük silah seviyesine ulaşmak için yeterli güvenceleri karşılıklı olarak vermelidir. 5- Sömürge bölgeleri üzerindeki iddialar, tam ve tarafsız bir şekilde incelenmeli ve bu bölgelerin insanların yararlarını da göz önünde bulundurularak sonuçlandırılmalıdır. 6- Rusya'nın işgal altındaki tüm topraklarının terk edilmesi ve kendi yönetimine özgürce karar verebilmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. 7- Belçika'nın egemenliğinin korunması ve yeniden kurulması için hiçbir zarar verilmeden gerekli tedbirler alınmalıdır. 8- Fransa topraklarının tamamının kurtarılması, Prusya'nın 1871 yılında Alsace-Lorraine'i alması nedeniyle yapılan haksızlığın düzeltilmesi ve bu toprakların yeniden Fransa'ya iade edilmesi gerekmektedir. 9- İtalya'nın sınırlarının milli esaslara uygun olarak düzeltilmesi gerekmektedir. 10- Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki tüm ulusların özgürce kendi kendilerini yönetebilmesi için uygun şartların yaratılması gerekmektedir. 11- Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın terk edilmesi ve Sırbistan'ın deniz erişimi sağlayabileceği güvenli bir limanın tesis edilmesi için önlemler alınması, Balkan devletleri arasındaki ilişkilerin tarihi dayanaklara göre dostane bir şekilde düzenlenmesi ve Balkan devletlerinin siyasi, ekonomik bağımsızlığı ve sınırlarının dokunulmazlığı için uluslararası garantiler verilmesi gerekmektedir. 12- Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin yaşadığı bölgelerin bağımsızlığının sağlanması. Türk egemenliğinde bulunan diğer uluslara da tam ve engelsiz bir şekilde özerk bir gelişme için fırsat verilmesi. Boğazların uluslararası garantiler altında tüm devletlerin ticaret gemilerine açılması. 13- Lehistan olarak bilinen bölgede yaşayan Lehlerin bağımsız bir devlet kurmaları ve bu devlete deniz erişiminin sağlanması için gerekli önlemlerin alınması. Lehistan'ın siyasi ve ekonomik özerkliğinin ve sınırlarının uluslararası bir antlaşmayla garanti altına alınması. 14- Küçük ve büyük milletlerin siyasi özerkliklerini ve toprak bütünlüklerini korumak ve karşılıklı güvenliği sağlamak için anlaşmalar yapabilmeleri için Birleşmiş Milletler'in oluşturulması gerekmektedir (Üçok, 1975, s. 229-230).

gelişebilecekleri bir ortam sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, tüm gemilerin ve ticaret kanallarının engellenmeksizin kullanılabileceği şekilde, uluslararası güvenceler altında sürekli olarak açık tutulmalıdır. Görüldüğü üzere beşinci maddede ulusların kendi kaderini kendi belirlemesi (self determinasyon ilkesine) vurgu yapılmaktadır. Sömürgeciliğe karşı tutum içeren madde aynı zamanda halkların kendilerini yönetme iradesini bağlı bulundukları devletin iradesine eşit görmektedir. Bu yönden 5. Madde ile ilintili olduğu anlaşılan 12. Madde, Osmanlı topraklarına ve halklarına yönelik ifadeleriyle Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına karşı güçlü bir dayanak olarak görülmüştür (Boztaş, 2014, s. 163-176). Ancak Wilson prensiplerinin verdiği inanç Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrası tamamen kaybolmuş ve yerini hayal kırıklığına bırakmıştır. Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletlerinin Wilson prensiplerini Versay Konferansı'nda kabul ve ilan ettikleri halde sözlerini tutmadıklarını “*Onur ve namusları üzerine imzalamış oldukları ateşkes anlaşmasının hiçbir maddesine uymadılar ve on ikinci maddenin hükümlerine aykırı olarak devletimizi manda altına alma ve hatta tamamen parçalamak kararlarına kadar ileri gittiler*” sözleriyle ifade etmiştir (Nutuk , 1984, s. 174).

İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesine dayanarak Türklerin yaşadıkları toprakları hızla işgal etmeye başlamışlardır. 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusu tarafından gerçekleştirilen İzmir'in işgali halkı direniş konusunda harekete geçirmede önemli bir etki yaratmış, Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi olarak Anadolu'ya gitmesi Milli Mücadele'nin liderini bulması ve şekillenmesi açısından önemli bir ilerleme olmuştur. 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi Anadolu'da filizlenen Milli mücadele açısından önemli bir mihenk taşı ve milli bilinç temelinde ilk resmî belgelerden birisidir. Belgede, "Misak-ı Milli" sınırlarının belirlenmesi, Trakya'nın Türkiye'ye bağlılığı, milli egemenliği zedeleyecek ayrıcalıkların yabancılara ve azınlıklara tanınmaması, Mebusan Meclisi'nin toplanmasının İstanbul'da gerçekleştirilmesi veya mümkün olmazsa hükümetin uygun göreceği bir yerde toplanması gibi konular ele alınmıştır. Ancak bu Meclisin Milli İradeyi hakim kılması şart olarak belirtilmiştir. Ayrıca, gelecekte ve Meclis toplandıktan sonra, Temsil Heyeti'nin yerine geçecek ve görev ve yetkilerini belirleyebilecek daha kapsamlı bir kongrenin ne zaman ve nerede toplanacağına dair düşünceler net bir şekilde

belirtilmemiş olsa da, bazı kayıtlar tutulmuştur. Bu durum, Meclis toplansa bile Mustafa Kemal'in siyasi olarak kontrolü elde tutacağı anlamına gelmekteydi. Önemli bir diğer madde de İstanbul hükümetinin, Temsil Heyeti'nin onayı olmadan barış görüşmeleri yapmaması gerektiği maddesidir. Bu madde milli mücadelenin önemli bir prensibidir ve hareketin birlik ve beraberliğini korumak için alınmış bir tedbirdir. Bu maddenin amacı, mücadelenin temsilcilerinin süreci kontrol etmeleri ve milli menfaatleri korumalarıdır (Aydemir, 1993, s. 148).

Milli Mücadele döneminde 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi, amacı ve katılan delegelerin geldikleri vilayetler açısından bölgesel bir kongre özelliği taşıırken alınan kararların özelliği ile genel bir kongre hüviyetine kavuşmuştur. Kongre kararları Misak-ı Milli metninin özelliklerini yansıtan bir öncülüğe de sahiptir. Kongrenin birinci maddesinde *“Trabzon, Samsun ve Doğu Anadolu illeri olan Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Van, Bitlis, Sivas ve bu bölgedeki bağımsız şehirler, birbirinden ve Osmanlı topluluğundan hiçbir sebep veya bahane göstermeden ayrılamazlar. Bu bölgede yaşayan tüm Müslümanlar, fedakarlık duygusuyla dolu olarak birbirlerine saygılı ve kardeşirler. Ortak amaçları için mutlu veya sıkıntılı olduklarında birlikte hareket ederler”*denilmektedir. Bu madde sınırların ayrılmaz bütünlüğü ile birlik ve beraberlik içinde millet olma bilinci ve öz kardeşlik vurgusu yönüyle Misak-ı Milli'de yer alan anlayışı benimsemiştir (Goloğlu, 2008, s. 102).

Kongrenin ikinci maddesinde *“Osmanlı vatanının bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının güvence altına alınması, saltanat ve hilafet makamlarının korunması amacıyla, milli güçleri yapıcı bir hale dönüştürmek ve milli iradenin egemen olmasını sağlamak temel amaçtır.”* sözleri, Osmanlı Devleti'nin devamının mümkünatı için gerekli koşullara vurgu yapmaktadır. Kongrenin Altıncı maddesi ise *“İtilaf Devletlerinden, Mondros Antlaşması'nın 20 Ekim 1918 tarihinde imzalandığı sınırlar içinde yer alan ve Doğu Anadolu illerinde İslamiyet inancının büyük çoğunluğunu oluşturan, kültürel, ekonomik üstünlükleri Müslümanların elinde bulunan, birbirleriyle kardeş, dindaş ve soydaş olan insanların yaşadığı toprakların bölünmesi fikrinden vazgeçilmesi ve bu bölgedeki varlığımızın, tarihi, ırki ve dini haklarımıza saygı gösterilerek hak ve adalete uygun bir şekilde karar verilmesi beklenmektedir.”* ifadeleriyle sınırların nasıl ve hangi özelliklerle şekilleneceğinin esasları belirtilmiştir.

Bu yönüyle Erzurum kongresinde alınan kararlar önemli ölçüde Misak-ı Milli esaslarının olgunlaşmasına öncü olmuştur (Goloğlu, 2008, s. 103).

Sivas Kongresi ise ortaya çıkan sonuçları itibariyle Erzurum Kongresi kararlarını ulusal kararlar haline dönüştürmüştür. Kongre kararları, Erzurum kongresi kararlarının gözden geçirilmesiyle alınmıştır. Kongrenin birinci maddesi “*Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan ateşkes anlaşmasının sınırları içinde kalan ve her bölgesinde büyük bir İslam çoğunluğu olan Osmanlı ülkesinin parçaları, birbirlerinden ve Osmanlı topluluğundan ayrılmaz bir bütündür ve hiçbir şekilde bölünemez. Bu ülkede yaşayan tüm Müslüman halk, birbirine karşı saygı ve fedakârlık duyguları ile doludur. Soy ve sosyal haklarına ve çevre şartlarına tam olarak saygılı olarak kardeşirler.*” şeklinde kabul edilmiştir. Beşinci maddesi ise “*Osmanlı Hükümeti, dış bir baskı altında ülkenin herhangi bir bölgesini kaybetme ya da koruyamama durumunda, hilafet ve saltanatın ülke ve milletin bütünlüğünü ve dokunulmazlığını korumak için gerekli tüm önlemleri ve kararları almıştır.*” denilerek Osmanlı Devleti’nin varlığının muhafazası yönünde her türlü tedbir ve kararların alındığına vurgu yapmıştır. Erzurum kongresinin altıncı maddesinde yer alan “*İtilaf Devletleri tarafından 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan ateşkes anlaşması kapsamında, İslam çoğunluğunun oturduğu ve kültürel ve uygarlık üstünlüğü Müslümanlarda bulunan vatan bütünlüğünün paylaşılması*” görüşü, “*Bu topraklar üzerinde yer alan tarihi, sosyal ve dini haklarımızın ve coğrafi bütünlüğümüzün korunmasını ve buna aykırı davranışların sona erdirilmesini talep eder, bu şekilde hakkaniyet ve hukuka dayalı bir kararın alınmasını bekleriz.*” şeklinde değiştirilmiştir. Kongrenin diğer maddelerinde Osmanlı Devleti’nin varlığının devamı, birlik, beraberlik ve bütünlük içerisinde adalet ve hukuka uygun şekilde alınacak kararlar ile yaşama kararlılığı belirtilmiştir (Goloğlu, 2017, s. 99).

Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Sivas’tan Ankara’ya gitmelerinde Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulması, Amasya görüşmelerinin gerçekleştirilmesi ve İstanbul’da Meclis’in açılmasına dair karar alınması etkili olmuştur. Ankara’ya gelen Mustafa Kemal, 28 Aralık 1919’da Ankara Ziraat Mektebinde yaptığı konuşmada ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendirmiş, Osmanlı Devleti’nin durumu ve ülkedeki haksız işgallerden söz ederek gelecekte nasıl

bir yol izleneceğini ifade ederek Mütarekenin imzalandığı tarihte Türk askerlerinin kontrolündeki toprakların milli sınırlar içinde olduğunu belirtmiştir. *“Türkiye'nin güney sınırı, İskenderun Körfezi'nin güneyinden Antakya üzerinden Halep ve Katme istasyonu arasındaki Cerablus Köprüsü'nün güneyine kadar uzanır, buradan Fırat Nehri boyunca Deyr-i Zor'a kadar devam eder. Ardından doğuya doğru uzanır ve Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi de kapsar..”* Mustafa Kemal, bu sınırların Türk orduları tarafından korunan ve Türk-Kürt nüfusunun yaşadığı vatan topraklarını kapsayan bölgeyi ifade ettiğini ve bu sınırların içinde kalan toprakların Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edildiğini belirtmiştir. (Nutuk , 1984, s. 177).

Osmanlı Devleti ile Milli Mücadele hareketini buluşturma özelliği kadar Misak'ın hazırlanması açısından önemli bir tarihsel metin olma özelliği ile Amasya Protokolü milli Mücadele dönemi belgeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Mustafa Kemal'in Ahmet İzzet Paşa'ya 9 Ekim 1919'da şifreli olarak gönderdiği telgrafta yer alan *“Elhamdülillah hükümet ile millet itilafı tam hasıl eylemiştir”* ifadesi, yapılacak görüşmelerin önemini vurgulaması açısından anlamlıdır (Jaeschke, 1989, s. 69). Altay gemisiyle Samsun'a yönelen Bahriye Bakanı Salih Paşa ve yanındakiler, Temsil Kurulu ile görüşmek üzere Amasya'ya gitmişlerdir. Amasya'da protokoller 22 Ekim'de imzalanacak ve Salih Paşa ise 24 Ekim'de dönecektir. Mustafa Kemal, Rauf Bey ve Bekir Sami Beyler, Temsil Kurulu'nun görevlendirmesiyle Salih Paşa ile görüşmek üzere Amasya'ya gitmişlerdir. Ayrıca, İstanbul'la Temsil Kurulu arasındaki bağlantıyı sağlamak için Vasıf Bey görevlendirilmiştir (Sarıhan, 1994, s. 171-174).

Nutuk'ta (Atatürk, 2015, s. 193-194), Amasya Protokolü'nde alınan kararlar şu şekilde yer almıştır.

1.Beyannamenin birinci maddesinde, tasavvur ve kabul edilen sınırın en asgari bir talep olmak üzere elde edilmesinin temini lüzumu müştereken kabul edildi. Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme amacını güder gibi görünerek yapılmakta olan karıştırıcılığın önüne geçmek uygun görüldü. Halen yabancı işgali altında bulunan bölgelerden Kilikya'yı, Arabistan ile Türkiye arasında bir "eta tampon" vücuda getirmek maksadıyla anavatanı ayırmak arzusunda bulunulduğu söz konusu edildi. Anadolu'nun en koyu Türk muhiti ve en verimli ve zengin bir mıntıkası olan bu kıtanın hiçbir şekilde ayrılmasına razı olunmayacağı, Aydın vilayetinin de aynı katiyetle (ve öncelikle) vatanın ayrılmaz bir parçası olduğu esası genel olarak kabul edildi.

Trakya meselesine gelince: Burada da, görünüşte bağımsız bir hükümet ve hakikatte bir sömürge tesisi ve bu halde Doğu Trakya'dan dahi Midye-İnoz hattına kadar olan mıntıkeyi bizden ayırmak arzusunda bulunulmak ihtimali göz önünde tutuldu. Fakat Edirne'nin ve Meriç sınırının, bağımsız bir İslam hükümetine ilhak edilmek için dahi olsa, hiçbir şekilde terk edilmemesi esası müştereken kabul edildi. Bununla beraber, bütün bu madde muhteviyatı hakkında Meclis'in vereceği en son karara tabii ki itaat edilecektir, denildi.

2.Beyannamenin dördüncü maddesinde gayrimüslim unsurlara siyasi hakimiyet ve toplumsal dengemizi ihlal edecek mahiyette imtiyazlar verilmesinin kabul edilmeyeceğine dair olan fıkra, önemli bir şekilde görüşüldü. Bu kaydın, bağımsızlığımızı fiilen temin için elde edilmesi mübrem bir talep mahiyetinde kabul edilmesi ve bundan yapılacak en ufak bir fedakarlığın bağımsızlığımıza esaslı bir şekilde zarar vereceği belirtildi. Belirtilen dördüncü maddede söz konusu olan ve Hristiyan unsurlara fazla imtiyazlar verilmemesine yönelik olan gaye, elde edilmesi gereken bir hedef olarak kabul edilmiştir. Bununla beraber, gerek bu konuda ve gerek hayat hakkımızın müdafaası hususundaki diğer taleplerimize ait hususlarda -birinci maddenin sonunda olduğu gibi burada da- Milli Meclis'in görüş ve kararına itaat edileceği kaydı konuldu.

3.Beyannamenin yedinci maddesine göre, bağımsızlığımız tamamen saklı kalmak şartıyla fenni, sınai ve iktisadi ihtiyaçlarımızın nasıl karşılanacağı hususu münakaşa edildi. Memleketimize pek çok sanayi dökecek olan bir devlet olursa, bunun mali işlerimiz üzerinde talep edebileceği bir denetim hakkının kapsamı kestirilemeyeceğinden, bu hususun bağımsızlığımızı ve hakiki milli menfaatlerimizi zarara uğratmayacak şekilde, mütehassıslarca esaslı bir şekilde düşünülerek sınırlandırılmasından ve tespitinden sonra Milli Meclisçe uygun görülecek suretin kabulü görüşüldü.

4. 11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi kararlarının diğer maddeleri de Meclisi Mebusan'ın kabul etmesi şartıyla esas itibarıyla uygun görüldü.

5.Bundan sonra, Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 tarihli kararlarının teşkilat kısmına ait 11. maddesi muhteviyatı olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin vaziyeti ve bundan sonraki faaliyet şekli ve sahası hususu söz konusu edildi.

Bu maddede, milli iradeyi hakim kılacak olan Milli Meclis'in, kanun yapma ve denetleme haklarına emniyet ve serbesti ile sahip olduktan ve bu emniyet Milli Meclis tarafından teyit edildikten sonra, Cemiyet'in şeklinin kongre kararıyla tayin edileceği açıklanmıştır. Burada söz konusu olan kongrenin, şimdiye kadar vuku bulan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi hariçte ayrı bir kongre halinde olması şart değildir, denildi.

Cemiyet'in programını kabul eden mebuslar, Cemiyet'in nizamnamesinde açıklanmış olan delegeler gibi sayılıp kabul edilerek yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir. Bundan sonra Milli Meclis'in İstanbul'da, tamamen emniyet içinde, serbest olarak vazife icra edebilmesi şarttır, denildi. Bunun mevcut şartlara göre ne dereceye kadar temin edilebileceği düşünüldü.

İstanbul'un yabancı işgali altında bulunması hasebiyle mebusların kanun yapma vazifelerini hakkıyla yerine getirmelerine pek müsait olamayacağı fikri tezahür etti. Yetmiş seferinde Fransızların Bordo'da ve sonradan Almanların Vaymar'da yaptıkları gibi, barışın yapılmasına kadar, geçici olarak, Milli Meclis'in Anadolu'da, hükümeti seniyyenin uygun göreceği emin başka bir mahalde toplanması uygun görüldü.

Milli Meclis'in toplanmasından sonra emniyet ve muhafazası derecesi belli olacağından, tam bir emniyet görüldüğü takdirde, Cemiyet Heyeti Temsiliyesi'nin ilgasıyla mevcut teşkilatının mesai hedefinin tayininin, belirttiğim gibi, kongre yerine geçecek olan özel toplantıda kararlaştırılacağı ifade olundu.

Amasya toplantılarında iki gün süren müzakereler sonrasında beş protokol imzalanmıştır; üçü açık, ikisi ise gizli tutulmuştur. "Gizli protokol" İstanbul Hükümeti ile Anadolu Hareketi arasındaki görüşmelerin tutanağıdır ve zaferden sonra bazı bölümleri uzun süre gizli tutulmuştur. 20-22 Ekim 1919 tarihli gizli protokolün öne çıkan maddeleri şunlardır:

- 1- İslam hilafeti ve Osmanlı saltanatı, İslam dünyasının güçlü bir dayanağı olarak korunmaya devam edilecektir.
- 2-Osmanlı Devleti'nin Türkler ve Kürtler tarafından yerleşik olarak kullanılan toprakları milli sınırlarımızı oluşturur. Kürtlerin Osmanlı topluluğundan ayrılması mümkün değildir.
- 3-Kürtlerin hukuk ve adetlerimize uygun olarak serbestçe gelişmelerine olanak tanınması, yabancılar tarafından Kürtlerin bağımsızlığı amaçlı yapılan söylemlerin önüne geçmek için de bu konunun anlatılması ve Kürtler tarafından bilinmesi uygun bulunmuştur.
- 4-Vatanın Kilikya, Aydın ve Trakya bölgeleri vatanın ayrılmaz parçalarıdır ve herhangi bir şekilde ayrılamazlar.
- 5- Siyasi egemenliğimizi ve toplumsal dengeyi bozacak ayrıcalıklar, gayrimüslim unsurlara verilemez. Bu konuda, Milli Meclis'in görüş ve kararlarına uyulacaktır.
- 6-Tam bağımsızlığımız korunmak kaydıyla, bilimsel, sanayi ve ekonomik ihtiyaçlarımız için gerekli önlemler uzmanlar tarafından detaylı bir şekilde incelendikten ve sınırlandırıldıktan sonra Milli Meclis'te tartışılarak karara bağlanacaktır.
- 7- İstanbul'un işgal altında olması nedeniyle Meclis'in burada özgürce çalışması mümkün görünmemektedir. Bu durumda, geçmişte Fransız Parlamentosu'nun Lyon'da ve Alman Parlamentosu'nun Weimar'da toplandığı gibi, Milli Meclis'in de "İstanbul hükümetinin uygun göreceği" bir yerde toplanması önerilmiştir (Akyol T. , Ama Hangi Atatürk, 2008, s. 112).

Misak-ı Milli perspektifinden bakıldığında Akyol, protokolün ilgili maddelerini şu şekilde özetlemiştir: Vatanın toprak bütünlüğünün ve istiklalinin korunması önemlidir; Devletin sınırları Türkler ve Kürtlerin yaşadığı coğrafyadır; Batı Trakya'da bağımsız bir hükümet kurulabilir ancak Türkiye'nin egemenliği altında

olacaktır; Edirne ve Meriç sınırı kesinlikle terk edilmeyecektir; Türkiye'nin egemenliği ve toplumsal dengesi açısından zarar verici olacak şekilde gayrimüslim azınlıklara imtiyaz verilmeyecektir ve bu konuda Mebusan Meclisi'nin kararı temel alınacaktır. (Akyol T. , Ama Hangi Atatürk, 2008, s. 109). Amasya Görüşmeleri'nin ardından Sivas Kongresi'nin talepleri, İstanbul Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. “Mebuslar Seçimine Mahsus Kararname” 9 Ekim 1919'da yayınlanmış ve 1919 seçimlerinin yapılması kararlaştırılmıştır. 21 Aralık 1918'de kapatılan Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılması için Sultan Vahdeddin, Kasım ayında seçimlerin yapılması kararını almıştır. Yaklaşık iki buçuk ay süren iki dereceli seçimler tamamlandıktan sonra, Meclis İstanbul'da açılacak duruma gelmiştir (Aybars, 2005, s. 163-169). Erzurum ve Sivas kongreleri kararları temel alınarak hazırlanmış olan Misak-ı Milli'nin ilk müsveddeleri Ankara'da son halini almış ve Heyet-i Temsiliye üyelerince imzalanan metin, Heyet-i Temsiliye'nin kâtabi ve sözcüsü olan Trabzon Mebusu Hüsrev Sami Bey ile İstanbul'a gönderilmiştir (Kaymaz N. , 1976, s. 2).

12 Ocak 1920 tarihinde Fındıklı Sarayı'nda Damat Şerif Paşa'nın açılış konuşması ile Osmanlı Meclis-i Mebusanı tekrar faaliyete başlamış ve Misak-ı Milli'nin görüşülmesi yönünde ilk adım atılmıştır. Özellikle Felah-ı Vatan grubu tarafından metin üzerinde bir dizi gizli toplantı yapılmıştır. 22 Ocak 1920'deki gizli bir oturumda Hüsrev Sami Bey, kendisine verilen Misak-ı Milli metnini okumuştur. Metnin okunmasından sonra bir kısım milletvekili metnin bazı noktalarına itirazlarda bulunmuşlar ve metnin komisyonda ele alınmasına karar verilmiştir (Aydın, 2002, s. 59). 28 Ocak 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın gizli oturumunda gündeme getirilen beyanname, bütün milletvekilleri tarafından kabul edilerek imzalanmıştır. Bu beyanname, Mecliste Ahd-ı Milli Beyannamesi olarak kabul edilmiştir. Edirne Mebusu Şeref Bey tarafından kısa bir sunuştan sonra 17 Şubat 1920'(17 Şubat 1336) tarihinde Mebusan Meclisi'nde okunan Misak-ı Milli beyannamesi kısa bir görüşmeden sonra Avrupa parlamentolarına ve basına bildirilmek üzere oybirliğiyle kabul edilmiş ve resmîyet kazanmıştır. Ancak İtilaf Devletleri, Meclisin aldığı kararlara karşı tepki göstererek 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmiş ve tutuklamalara başlamışlardır. William Hale'e göre, İtilaf Devletleri, Misak-ı Milli'nin açıklanmasıyla ortaya konulan direniş ile Bolşevik rejim arasında bir bağlantı

olmasından korkmaktaydılar ve bu nedenle İstanbul'un işgaline karar vermişlerdir. Tüm bu olaylar sonucunda, Anadolu'ya kaçmayı başaran 92 mebus Ankara'da toplanmış 23 Nisan 1920 tarihinde açılan Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısında diğer seçilen 232 yeni üye ile birlikte ulusal egemenliği ilan etmişlerdir (Hale, 2003, s. 39).

İstanbul'un resmen işgali ile başlayan ve bir yıl öncesinde de Yunanlıların İzmir'e çıkması üzerine kendini gösteren ayaklanmalar bütün yurttaki derin yankılar uyandırmıştır. Misak-ı Milli'nin ilanı ile hedef ve programı netleşen Milli Mücadele hareketi, Mustafa Kemal önderliğinde başlayan Milli bağımsızlık hareketine istikamet vermiştir. Milli Mücadele hareketi, Anadolu'nun birçok bölgesinde örgütlenerek, düzenli orduya dönüşen kuvvetlerle işgalcilere karşı mücadele etmiştir. Mustafa Kemal'in önderliğindeki hareket, Misak-ı Milli'nin hedeflerini gerçekleştirmek için çalışmıştır.

1.3. MİSAK'I MİLLİ'NİN TARİHİ VE SİYASİ ANALİZİ

Osmanlı Devleti'nin barış şartları veya Türkiye Cumhuriyeti'nin temel program ve hedefi olarak yapılan nitelendirmeler Misak-ı Milli'nin geçmişe ve geleceğe uzanan yönünü ifade eden tanımlamalar olmakla birlikte, bu tanımlamaların ne ifade ettiklerinin anlaşılması için Misak-ı Milli kararlarının hedef veya amaçlarının ne olduğunun tartışılması gerekmektedir. Misak-ı Milli ile yeni kurulacak devleti oluşturacak unsurlar tanımlanmış ve vatanın sınırları bu çerçeveye göre belirlenmiştir. Milli Mücadele'nin amaç ve hedeflerini belirleyen kararlar aynı zamanda yeni kurulacak devletinde izleyeceği politikaların yönünü ve kaynağını oluşturmuştur. Ülke sınırları ve bu sınırlar içinde bir arada yaşayacak millet unsurunu tanımlayan kararlar devamlı bir barışın sağlanması için yapılabilecek asgari ilkeleri ortaya koymaktaydı. Bu nitelikleri göz önüne alındığında Misak-ı Milli beyannamesini tanımlayan üç ilkenin öne çıktığı görülmektedir. Bu ilkeler sırasıyla sınırları tanımlanmış bir toprak bütünlüğü temelinde bir egemenlik anlayışını savunmakta, bu egemenliğin tanımladığı insani, toplumsal ve siyasal yapıyı kurgulamakta ve bu yapının hayatiyeti için gerekli olan bağımsızlık ölçütlerini tanımlamaktadır.

1.3.1. Egemenlik Yaklaşımı

Osmanlı İmparatorluğu egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması amacıyla iki temel stratejiye başvurmuştur. Bunlardan ilki uluslararası sistemde eşitlik talebi ve bu talebi gerçekleştirmek için hem uluslararası hukuk ve diplomasi kurallarına riayet etme hem de Avrupa devletler sistemine üye olma arayışı ile yürüyen bir stratejiyi uygulamaktı. İkinci strateji ise gerçekçi, savunmacı ve statükocu bir dış politika izleyerek uluslararası güç dengelerinden istifade etmektir. Ozan’a göre; Misak-ı Milli taleplerinin, ilk strateji ile doğrudan ilişkili olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti’nin uluslararası sisteme eşit egemenlik temelinde üye olma arzusu Misak-ı Milli’de açıkça tekrarlanmaktadır. Bu strateji anlayışında ifadesini bulan bağımsızlık ve eşitlik talebi Milli Mücadele Dönemine ve Lozan Antlaşmasına rehberlik ettiği gibi Cumhuriyet sonrası Türk dış politikasında da yol gösterici olmuştur (Ozan, 2017, s. 58).

Misak-ı Milli’nin ilk maddesinde, Mondros mütarekesi esnasında düşman ordularının işgalinde bulunan yerlerin kaderinin halkın serbestçe vereceği karara uygun olarak belirlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bununla birlikte mütareke esnasında sınırın içinde ya da dışında bulunan Osmanlı Müslüman çoğunluğunun yerleşmiş olduğu bölgelerin bölünmez bütünlüğüne de vurgu yapılmaktadır. Devletin toprak bütünlüğü savunulurken herhangi bir toprak değil “*din, ırk ve soy bakımından birleşik ve birbirine karşı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu*¹⁴” insanların yerleşmiş olduğu bir topraktan bahsedilmekte, söz konusu topraklar üzerindeki egemenlik hakkının meşruluğu ortaya konulmaktadır (Ozan, 2017, s. 58). Bununla birlikte egemenlik hakkının meşruiyeti vurgulanırken bir anlamda uluslararası sisteme bir meydan okumanın söz konusu olmadığı da ifade edilmiş olmaktadır. Nitekim Misak’ın ikinci ve üçüncü maddesinde halkın büyük çoğunluğu Türk olmasına rağmen Kars, Ardahan, Artvin ve Batı Trakya’da halk oylaması yapılması kabul edilmektedir. Benzer biçimde bir vurgu Misak’ın dördüncü maddesinde de görülmektedir. İlgili maddede İstanbul şehrinin ve Marmara Denizi’nin güvenliğini ilgilendiren

¹⁴ MMZC, Dördüncü Devre-i İntihabiyye, Birinci İctima, 11. İnikad, 26 Cemaziyel-evvel 1338/ 17 Şubat 1336 Salı, s.114.

gereklilikler saklı kalmak şartıyla Boğazların serbestliği ilkesinin benimsendiği ifade edilmektedir.

Misak-ı Milli, Türkiye'nin uluslararası sistemle kurmak istediği egemenlik ilişkisini gösteren bir metindir. Burada temel hedef Osmanlı toprak bütünlüğü politikasıyla süreklilik taşıyan bir tarihsel örüntünün oluşturduğu egemenlik anlayışının uluslararası sistem tarafından tanınmasıdır. Bu nedenle Misak'ta uluslararası sisteme yönelik bir karşı koyuş olmadığının gösterilmesi önemlidir. Ancak tanınması istenen herhangi bir egemenlik değil eşit şartlarda bir egemenliktir. Bu egemenlik anlayışı gereği beşinci maddede azınlık haklarının destekleneceği ifade edilirken, mütakabiliyet ilkesi gereği komşu ülkelerdeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanması gerektiği ayrıca dile getirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, toprak ve insan unsurunun kadim bir yönetim geleneği ile bütünleşmiş olduğu bu sınırlar Misak'ı Milli belgesinde asgari barışın sağlanması için gerekli tarihsel kodları içermekteydi. Bu anlamda değerlendirildiğinde toprak sisteminin, Klasik Dönem'den itibaren Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasını sağlayan idari ve askeri yapılanmanın temelini oluşturmuş olduğu tarihsel bir gerçekliktir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde gerçekleşen Ankara Savaşı ve sonrasında on yıl süren Fetret Devri neredeyse devletin çöküşüne neden olacakken, tımar sistemi üzerine kurulmuş bir ordu yapısı ve merkez ile taşra yönetiminin sağlamlaşması sayesinde olası bir çöküş önlenebilmiştir (Agoston, 2015, s. 26). Bu bağlamda Tımar sistemi, Agoston'un da ifade ettiği gibi fetret döneminde Osmanlı Devleti'nin tekrar kendini kurabilmesini ve hayatiyetine devam etmesini sağlayan temel unsurlardan birisidir. Osmanlı'nın toprak sistemi olan Tımar sistemini, askeri, bürokratik ve ekonomik mekanizmaların dışında düşünmek imkansızdır. Osmanlı toprak bütünlüğünün temelini sağlayan bu unsurlar devletin yıkılışına giden süreçte sarsılmaya başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında düzenli ve sistematik tutulmuş tahrir defterleri (*toprakları ve toprağa bağlı tahsil edilen gelirleri gösteren resmi kayıtlar*) aracılığıyla merkezi yönetime ve yerel idarecilere, vilayetlerden daha küçük idari birimlerde yaşayan tebaanın nüfus miktarı, terkibi ve ekonomik durumları hakkında kapsamlı ve düzenli bir veri tabanı sağlamıştır (Agoston, 2015, s. 67). Osmanlı Devleti'nin bu özelliği, yönetsel haritaların toprak sistemi üzerinden

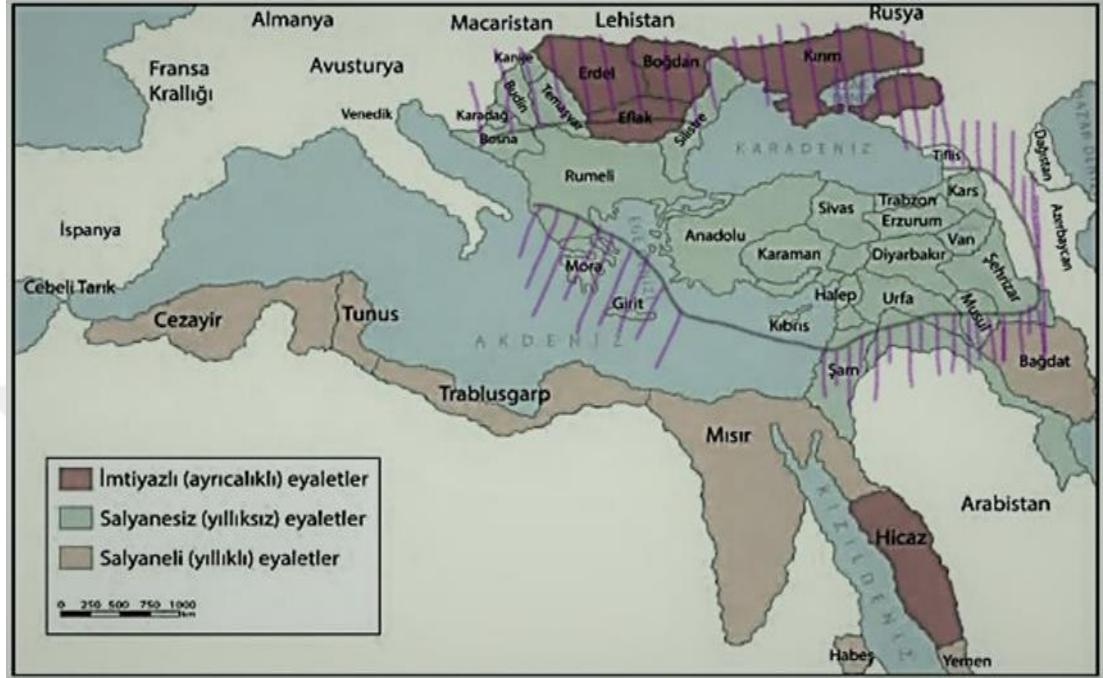
çizilmesi, egemenliğin ve konsolidasyonun bu haritalar üzerinden inşa edilmesi şeklinde kendini gösterir.

Osmanlı Toprak rejiminin kapsadığı coğrafya ile Misak-ı Milli’de yer alan toprak bütünlüğü ve egemenlik yaklaşımı arasında kuvvetli bir benzerlik bulunmaktadır. Bu benzerliğin sebebinin Osmanlı toprak sisteminin yapısıyla ilgili olduğunu ifade eden Öztürk, Misak-ı Milli sınırlarının belirlenmesinde bu idari sistem yapısının belirleyici rol oynadığını ileri sürmektedir (Öztürk, 2017, s. 18-22). Osmanlı mali ve idari sisteminde, Salyaneli ve Miri Rejim olmak üzere iki türlü idare tarzı bulunmaktaydı. Salyaneli vilayetler merkeze uzak olan vilayetlerin teşkilatlandırılmasını ifade etmekteydi. Sâlyâneli Eyaletler arasında Cezayir, Tunus, Trablusgarp, Mısır, Yemen, Habeş, Basra ve Lahsa yer alırken, Bağdat, Cezâyir-i Bahr-i Sefid ve Halep de bazı sancaklar hariç bu uygulamaya dahil edilmiştir. XVI. yüzyılın başlarında ise İzvornik, Karlı-ili ve Karadağ gibi sancak beyleri de Rumeli Eyaleti’nde Sâlyâne almaya başlamıştır. Ancak bu yönetim özelliği nedeniyle tam anlamıyla merkezi bir otorite kurulamamış ve Sâlyâneli Eyaletlerin merkezle bütünlüşmeleri istenilen ölçüde gerçekleştirilememiştir (Bostan, 2022, s. 59-60).

Miri Rejim ise Osmanlıda devletin idari, askeri ve iktisadi düzeninin tam anlamıyla uygulandığı bir rejimdir. Bu rejim, Tımar sistemi rejiminin esasını teşkil etmekteydi. Tımar hem bir vergi toplama hem de ödeme aracıydı ve bu sistemin uygulandığı yerlerdeki ahali hangi milletten olursa olsun zamanla devlete bağlı hale gelmekteydi. Böylece Miri Rejimin uygulandığı yerlerde merkezin kültürü ve hegemonyası daha hâkim olmuştur. Suriye’de, Selçuklu Devleti döneminden itibaren mîrî rejim sistemi uygulanmıştır. Osmanlı Devleti bu sistemi devam ettirmiş ve Suriye’de miri rejim uygulaması sürdürülmüştür. Suriye genelinde binlerce tımar kaynağı bulunmakta ve nüfusun çok büyük bir kısmı devlet kaynaklarından tasarruf etme yetkisiyle görevli konumundaydı. Miri rejim sınırları dahilinde yer alan Şam ve Halep’ten 17. yüzyılda 22 bin asker çıkarılmaktaydı. Öztürk’e göre, yüzyıllarca süren bu ekonomik yapı, Şam, Halep ve Suriye’de yaşayan insanları Osmanlı Devleti ile bütünlüştürmüş, ortak bir kimlik ve aidiyet kültürünün oluşmasına vesile olmuştur (Öztürk, 2016, s. 1-15).

Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine giren Suriye toprakları ilk olarak "Bilâd-ı Şam veya Vilayet-i Arab" adı altında tek bir vilayet olarak idari sisteme eklenmiştir. 1547'de Halep Eyaleti ve 1574'de Şam Eyaleti olarak organize edilen bu vilayetler tımar sistemi kapsamına alınmıştır. Merkezi devlet tarafından mîrî rejime bağlı yerlerin sadece asker kaynağı olarak değerlendirildiğini düşünmek hatalıdır. Merkezi vilayetlerdeki tüm idari ve ekonomik yapılar, işletmeler ve vakıflar da mîrî rejime dahil bölgelere taşınmıştır. Öztürk'e göre; Bu bütünleşmenin çıktıları, halk kültüründe, destan ve türkülerde, ekonomik ve sosyal hayatın her alanında kendisini göstermektedir. Anadolu ve Suriye topraklarında yaşayan halk arasında yapılan evlilikler ve kurulan akrabalıklar bu demografik sonuçların göstergesidir. Bu sebepten dolayı, günümüzde hala 16. ve 17. yüzyıllarda Şam veya Halep'e göç etmiş Malatyalı, Harputlu ve Bursalı ailelere rastlanmaktadır (Öztürk, 2016, s. 1-15). 1523 yılında Musul ve 1534 yılında Bağdat Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girdikten sonra tüm Irak idari olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Musul, Bağdat ve Basra şeklinde belirlenen bu eyalet sisteminde Basra salyane yönetimine dahil olurken, Bağdat zaman zaman hem salyane hem de miri yönetim tipini yaşamıştır. Musul vilayeti ise Osmanlı'ya katılmasından itibaren miri yönetimle idare edilmiştir. Öztürk'e göre; bu yönetim sistemi içinde Irak ve Suriye'de yaşayan insanlar, uzun yıllar boyunca devletle bütünleşerek merkezi sistemin bir parçası haline gelmiştir. Devlet kaynaklarını yönetenler ve askerlik hizmeti sunan müesseseler ile devlet arasında bir aynılışma oluşmuştur. Sosyal ve siyasal yapıda meydana gelen bu bütünleşme savaş yıllarında bölgenin, merkezi devletle birlikte hareket etmelerinin sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu birlik, Osmanlı Devleti'nin yıkılışa doğru gittiği süreçte ve I. Dünya savaşı boyunca ve hatta Milli Mücadele zamanlarında kendisini göstermeye devam etmiştir (Öztürk, 2017, s. 18-22).

Şekil 1: Osmanlı Miri Rejiminin Sınırlarını gösteren Harita¹⁵

Miri rejimin uygulandığı bölgeler aynı zamanda milli mücadele hareketlerinin yoğunlaştığı yerler olmuştur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ve çözülmesi, Salyane rejimine tabi olan vilayetlerde başlamış ve buradaki direnişler Osmanlı lehine ciddi bir katkı sunmamıştır. Ancak, Miri Rejimin uygulandığı bölgelerde Milli Mücadele hareketleri ciddi bir direniş ortaya koymuş ve aynı zamanda Milli mücadeleye yönelik teşkilatlanmalar bu bölgelerde etkili olmuştur. Basra ve Bağdat'da önemli bir direniş hareketi olmazken, kuzeyde Musul, Erbil ve Kerkük gibi yerlerde ciddi bir direniş ortaya konmuştur. Aynı şekilde Halep, Şam, Hama, Humus ve Lazkiye gibi yerlerde faaliyet gösteren teşkilatlar da ciddi direnişler gerçekleştirmişlerdir. Doğuda ise Kars, Ardahan ve Oltu gibi bölgelerde Şura hükümetleri oluşturulmuştur. Batı'da Mora, Girit ve Rodos gibi yerlerde zayıf protestolarda bulunulmuşken, Edirne'de ve Batı Trakya'da şiddetli mücadeleler ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel gerçekliğin bir göstergesi olarak, benzer bir mücadele ve direniş

¹⁵Osmanlı Miri Rejiminin Sınırlarını gösteren Harita (Öztürk, 2017, s. 22). *Miri Rejimin sınırlarını gösteren bölgeler haritadaki çizgili sınırların içinde yer almaktadır.*

Kıbrıs'ta günümüze kadar süre gelmiştir (Öztürk, 2017, s. 18-22). Tımar sistemine dahil olan Kuzey Suriye ve Kuzey Irak halkı, Tımara dahil olmuş ve Anadolu ile sosyal ve kültürel anlamda bütünleşmiştir. Bu bölgelerde merkezi kültür canlılığını sürdürmektedir ve örneğin Türkçe yoğun bir şekilde kullanılmaktadır (Güler, 2017, s. 20).

Bu yönüyle miri rejim uygulanan yerler Osmanlı-Türk hakimiyetinin yayıldığı, nüfuz ve kültürünün daha güçlü ikame edildiği coğrafyaydı. Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin Anadolu ve Rumeli'de uygulanması, vakıfların hızla büyümesine yol açmıştır. Vakıfların büyümesi ve yaygınlaşması özellikle miri rejimin uygulandığı yerlerin ekonomik ve sosyal yapısında önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, devletin mülkü olan toprakların vakıf mülkiyetine geçirilmesi, tımar sistemi ve vakıf kurumunun işleyişinde sorunlara neden olmuştur. Eskiden devletin en güçlü süvari kuvvetlerine ve tarım sektörünün temelini oluşturan kesime ayrılan araziler, miri toprakların vakıflaştırılması sonucunda saray adamlarına tahsis edilmiştir. Bu durum zamanla ülke için büyük bir zayıflık kaynağı olmuştur (Köprülü, 1983, s. 396).

Osmanlı topraklarında, toplumsal gelişmenin önemli bir yönü olarak yoksulluğun ortadan kaldırılması, zenginden fakire gönüllü servet transferi ve sosyal/ekonomik hareketliliğin artırılması hedefleniyordu. Bu amaçlar için en önemli kurum ise vakıflardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakim olduğu coğrafyada, Balkanlar'dan Yemen'e kadar uzanan geniş bir bölgede, vakıflar en önemli sosyal hizmet kurumları arasında yer almaktaydı (Çizakça, 2017, s. 53). Osmanlı İmparatorluğu'nda, genellikle Türk ve Müslüman olan şehirlerin teşekkülü ve gelişimi, ülkenin sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir işlevi olan "imaret sistemi" adı verilen tesislerin inşası ve yönetimiyle gerçekleştiriliyordu. Bu tesisler genellikle cami, mektep, zaviye, tekkeler gibi etkin kurumlar ve propaganda merkezleri ile imaret ve hastane gibi sosyal yardım kurumlarından oluşuyordu. Bunlar, stratejik yollar boyunca kurulan kervansaraylarla birlikte, dil ve din birliği ile siyasi bütünlüğün sağlanması için önemli bir rol oynuyordu (Barkan, 2015, s. 239). Osmanlı iktisadî hayatında vakıfların hâkimiyeti, yapılan araştırmalar sonucu %16-17 oranında tespit edilmiştir. Anadolu Eyaleti'ndeki tahrirlerin incelenmesi sonucunda yapılan bir araştırma, 1530-1540 yılları arasında bu eyaletin yıllık gelirinin %17'sinin vakıflar

tarafından idare edildiğini ortaya koymuştur. Aynı dönemde, Rum Vilayeti'nde genel bütçenin %15,70'i, Halep ve Şam Eyaletinde %14'ü, Zülkadiriye'de %5'i, Rumeli genelinde ise %5,4'ü vakıflara tahsis edilmiştir. İstanbul civarı ile Batı Trakya, Cenubi Bulgaristan ve Makedonya'ya ait bölgelerde vakıf gelirleri umumi gelire oranının %32'ye kadar yükseldiği görülmektedir (Barkan, 2015, s. 242-243).

Tımar sistemi bozulmaya başladığında ve tımarlı ordunun beklenen görevlerini yerine getirememesiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel toprak düzeni işlevsiz hale gelmiştir. Bu nedenle Tanzimat hareketi, Osmanlı devlet yönetimini çağın idari ilkelerine uygun olarak yeniden yapılandırmayı ve devlet gücünü tek bir merkezden en etkili şekilde kullanmayı hedeflemiştir. Osmanlı eyalet yönetimini etkileyen merkeziyetçi eğilim, iki ana alanda değişikliklere yol açmıştır İlk olarak, mali konularda yeni bir düzenleme yapılmıştır. İkinci olarak, yerel aktörlerin ve grupların Osmanlı devlet yönetiminde etkili olma sürecinin hızlı, düzgün ve adil olması gerektiği anlaşılmıştır. Yeni idari düzenlemeler sonucunda, vilayetlerin fiziksel organizasyonunda değişiklikler görülmüştür. Bu yeni organizasyon anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının sonuna kadar devam etmiş ve Cumhuriyet dönemindeki yönetim sistemine önemli bir tarihi miras olarak yansımıştır. Ancak, merkeziyetçi eğilimler ve alınan önlemler beklenen sonuçları tam olarak sağlayamamıştır. Bunun nedeni, bir taraftan ulaşım ağlarındaki eksiklikler, diğer taraftan da merkezi yönetim sisteminin eski yapıya uyum sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu ve orta doğu eyaletlerinde, bu uygulamalar hoş karşılanmamıştır. Geleneksel haklarını ve ayrıcalıklı konumlarını yitiren gruplar, kabileler ve bölgeler rahatsız olmuşlardır. Ortaylı'ya göre, günümüz Türkiye'sindeki idari yapının büyük ölçüde şekillenmesine neden olan ve hatta belirleyen unsurlar, 1856 Islahat Fermanı sonrası meydana gelen değişimler ve Osmanlı vilayet yönetim modelinin aldığı biçim olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı, klasik devlet anlayışından modern dünya şartlarına ayak uydurma çabalarının başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği bir tarihtir. Osmanlı idaresi, hayatın her alanını düzenleme ve etkili önlemler alma konusunda başarılı olmuştur. Bu başarısıyla birlikte Asya, Ortadoğu ve belirli Balkan ülkelerinde ayrıcalıklı bir konum elde etmiştir (Ortaylı, 2008, s. 498-526). Miri rejim sınırları içinde yer alan toprak rejimi uygulamaları ve vakıfların

ekonomik ve sosyal katkısı miri rejim sınırları içinde yaşayan tebanın sosyal ve kültürel açıdan bütünleşmesine önemli katkı sağlamıştır. Siyasal egemenliğin mekansal sınırlarının belirlenmesinde, bu sosyal ve kültürel kaynaşmanın etkisi vardır. Bu yüzden Misak-ı Milli’de ifadesini bulan, ayrılık kabul etmeyen egemenlik ve toprak bütünlüğü anlayışı, bu tarihsel ve kültürel yapının savunulmasını gerektirmiştir.

1.3.2. İnsani, Toplumsal ve Politik Çerçeve

Mebusan Meclisi üyeleri, adil ve sürdürülebilir bir barışın sağlanması, devletin bağımsızlığı ve milletin geleceği için yapılabilecek en büyük fedakarlığı Misak ile ilan etmekteydi. Adil ve sürdürülebilir bir barış ifadeleriyle kastedilen niyet kişinin yaşama hakkı ve haysiyetinin en ince ayrıntısına kadar gözetilmesi ve güvence altına alınmasıydı. Geçmişin parlak günlerinde olduğu kadar gelecekte de bağımsız bir toplum ve devlet yapısı oluşturma arayışında olduğunu açıklayan ve bunun için gerekirse milleti oluşturan insanların tümünün ölmeyi göze aldığını ifade eden bir meydan okuma ve kararlılık bu belge ile dünyaya ilan edilmekteydi. Bu kararlılık insani, toplumsal ve politik bir hayat alanının tanınması çabasını içermekteydi.

Misak-ı Milli ile ortaya konulan haritanın sınırları belirlenirken iki ölçüt esas alınmıştı. Bunlardan ilki askeri ve siyasi ölçüt olan Mondros Mütarekesi, ikincisi ise insan unsurunu gözetken demografiydi. Misak-ı Milli haritası uçsuz bucaksız yahut askeri güçle elde edilebilecek toprakların peşinde değildi. Yeni topraklar fethederek buraları vatan yapma niyetiyle hazırlanmamış, Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskûn olan milletin yaşadığı topraklar, haritanın sınırlarına dahil edilmişti (Kılıç, 2017, s. 835). Belgenin ilk maddesinde bu ölçüt dile getirilmekteydi;

“Mondros Mütarekesi’nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinde düşman kuvvetlerinin işgali altında bulunan Arap çoğunluğun oturduğu bölgelerin mukadderatı, halkın serbestçe vereceği oya göre tayin edilmelidir. Aynı tarihli Türk kuvvetlerinin kontrolünde bulunan din, ırk ve soyca birlik olan, yekdiğerine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleri ile dolu bulunan gelenek ve sosyal hukuku ile yaşadıkları muhitin şartlarına tamamen uyan Osmanlı-İslam çoğunluğunun oturduğu kısımların hepsi hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür.”¹⁶

¹⁶ MMZC, Dördüncü Devre-i İntihabiyye, Birinci İctima, 11. İnikad, 26 Cemaziyel-evvel 1338/ 17 Şubat 1336 Salı, s.114

Bu ifadelerle Osmanlı İslam ekseriyetinin yaşadığı yerler aynı zamanda milli sınırlar olarak belirlenmekte, bu sınırlar içinde yaşayan insanların ortak bir kader ve millet tasavvuru üzerinden hayat alanı tanımlanmaktaydı. Misak-ı Milli'nin ortaya koyduğu alan sadece fiziksel sınırları olan bir mekânı belirlemiyor, aynı zamanda bu mekân üzerinde yaşayan insanların bölünmez bütünlüğüne de vurgu yaparak bir kimlik tanımı ortaya koyuyordu. Bu tanımın içerisine Türkler ve Araplar dışındaki Müslümanlar da dahil ediliyordu. Feroz Ahmad'a göre, belge demografik açıdan Anadolu'da yaşayan tüm İslâmî unsurları kapsamaktaydı ve bu unsurların her biri kendi kimliklerine sahipti. Son Osmanlı Meclisi'nde Milli Misak'ın kabulünden sonra, "Türk" ve "Millet" kelimelerinin anlamları üzerinde tartışmalar yapılmış ve Türk teriminin tüm Müslüman unsurları kapsayan genel bir çatı kavram olarak değerlendirilmesine karar verilmişti. Osmanlı kimliği, hanedanın egemenliğine bağlı unsurların aidiyetiyle ilişkiliydi. Tebanın etnik kökeni veya bağlı bulunduğu din, bu ilişkiden bağımsız olarak değerlendirilirdi. Osmanlı sayılmanın koşulu devlete itaat etmek ve oluşagelmiş kültürüne bağlı kalmaya dayanmaktaydı. Bütün tebaa dini aidiyet fark etmeksizin bu koşullara bağlı kaldıkları sürece Osmanlı vatandaşı sayılırlardı. Misak-ı Milli, Türk vatandaşlığını benzer biçimde ele almakta ve yeni devletin sınırları içerisinde yaşayacak insan unsurunu tanımlamaktaydı (Ahmad, 2006, s. 100).

Misak-ı Milli belgesinin ilk maddesindeki “Osmanlı İslam çoğunluğu” ifadesi, Budak’ a göre; dar anlamda Türkler ve Kürtleri tanımlarken geniş anlamda ise Osmanlı anavatanındaki Müslümanları kapsamaktadır. Bunlar arasında Doğu ve Batı Trakya, Anadolu, Halep ve Musul vilayetleri ve Kars, Ardahan, Batum ve Nahçıvan 'da yaşayanlar da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin geleceğiyle ilgili konuların tartışıldığı bir zamanda Meclis-i Mebusan, devletin egemenliğini ve milletin geleceğini koruma amacıyla barış şartlarını açıklamıştır. Devletin sınırları ve içinde yaşayacak insan unsurunun niteliklerinin ilanı aynı zamanda bir vatanı ve onu vatan edinerek yaşayacak insanların tanımlanmasını içermektedir. Bu tanım, Anadolu'ya yapılan ve Anadolu'dan dışarıya yapılan göçlerin sonucu şekillenen toplumsal yapıya uygun bir gelişme olarak ortaya çıkan demografik yapıyı tanımlar (Budak, 2017, s. 87).

Misak-ı Milli'de yer alan vatan ve millet gibi birleştirici kavramlar, Milli Mücadele hareketinin zaferine giden yolda en önemli motivasyonlardan birisini oluşturmuşlardır. Erzurum ve Sivas Kongreleri ile Misak-ı Milli kararlarında, Türk milliyetçiliği, Türk milleti ve Türklük gibi terimlerin yer almaması ülke halkının geleneksel ölçütler olan Osmanlılık ve Müslümanlık ile tanımlanması yönünde geniş bir uzlaşının oluşturulma çabasını gösterir. Her üç belge metninde de hemen hemen aynı *“Bilcümle anâsır-ı İslâmiye”yi birbirine bağlayan bağlar*, *“öz kardeşlik*, *“karşılıklı saygı ve fedakârlık duygusu*, *“yekdiğerine karşı hürmet-i mütekâbile ve fedakârlık hissiyatı ile meşhun*, *“saadet ve felâkette iştirak-i tam”* ve *“mukadderatı hakkında aynı maksadı taşımak”*... anlamları taşıyan ifadelerle birlikte *“hukuk-u ırkiye ve içtimaiyelerine ve şerait-i muhitiyelerine (ırksal ve sosyal haklarına ve çevresel özelliklerine) tamamiyle riayetkâr”* olunacağından söz edilmiş olması dönemin siyasi geleneğinin vermeye devam ettiği bir mesajdır. Özbudun; bu yönüyle verilmek istenilen mesajın, kültürel kimlikler açısından çoğulculuğu benimseyen ve çeşitlilik içinde birlik mesajını yansıtan bir nitelik taşıdığını düşünmektedir. Unsurların *“şerait-i muhitiyelerine riayet”* vurgusunu ise geniş ölçekli bir yerinden yönetim düşüncesi biçiminde yorumlayan Özbudun’a göre; 1921 Anayasasının öngördüğü yerel yönetim modelinin Türkiye’de o tarihe kadar görülmemiş bir genişlikte düzenleme içeriyor olması da kendinden önceki metinlerin devamı niteliğini taşıması bakımından anlamlıdır (Özbudun, 2014, s. 10). 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Osmanlı-Türk anayasa gelişim sürecinde, merkeziyetçi devlet ve siyaset anlayışından farklı bir çizgidedir ve Tanzimat’tan Cumhuriyet’e uzanan anayasal gelişmelerin ilerlediği çizgiden oldukça farklı bir yönde ortaya çıkmıştır. Uygulanma aşamasına geçirilmemiş olsa da merkeziyet usulünün sınırlı ve istisnai, adem-i merkeziyet usulünün ise asli ve genel olduğu organizasyon modeli, Türk anayasacılık tarihinde özel bir yere sahiptir. Hiyerarşik yapının üstünde TBMM bulunur. Hiyerarşik ilişkilerdeki belirsizlikler, vekil, vali, genel müfettişlik ve bunlar arasındaki ilişkiler, anayasada açıkça tanımlanmamış olsa da, adem-i merkeziyet yönetim ilkesinin tanımladığı ve kapsadığı düzenlemeler sayesinde 1921 Anayasası ile güçlü bir yönetimin hukuki statüsünü oluşturmuştur. Seçimle belirlenen organların oluşturduğu tüzel kişilik, yasama ve yürütme yetkisi bulunan kurumların tanınması, siyasal güce

katılımın arttırılması ve paylaştırılması açısından önemli gelişmelerdir (Tanör, 2015, s. 232).

TBMM, Milli Mücadele sürecinde Misak-ı Milli'yi bir ideal olarak benimsemiş ve bu doğrultuda 9 Mayıs 1920 tarihli programında “Misak-ı Milli'ye işgalcileri hürmetkar kılmak” düsturunu hedef olarak belirlemiştir. Bu düstur Türk Kurtuluş Savaşı sırasında TBMM'nin bir politika olarak benimsediği ve işgal edilmiş olan toprakların kurtarılması için mücadele edilirken, işgalcilerin milli hedeflere saygı göstermeleri ve bu hedeflere zarar vermemeleri gerektiği düşüncesini ifade etmektedir. TBMM üyeleri kendi içinden çıkan hükümetin “meclis hükümeti” olmasından dolayı özellikle dış politikada yapılan bütün antlaşmalar ve gelişmelerde Misak-ı Milli konusunda büyük duyarlılıklar göstermişlerdir (Budak, 2014, s. 504).

Misak-ı Milli'nin ilan edilmesini takiben İstanbul işgal edilmiş ve Osmanlı Mebusan Meclisi dağıtılmış, milletvekilleri sürgün edilmiştir. Son Osmanlı Meclisi çok kısa bir süre faaliyet göstermiştir. Meclis sadece 12 Ocak ve 16 Mart 1920 tarihleri arasında çalışabilmiştir. Milli Misak'ın Meclise kabul ettirilmesinde de Rauf Bey'in tarihi bir rolü vardı. Bunun yanı sıra, Müttefiklerin baskısı sonucu Harbiye Nazırı Cemal Paşa (Mersinli) ve Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa (Çobanlı) 1 Ocak 1920'de istifa etmek zorunda bırakılmış ve müttefiklerin Türkiye üzerindeki saldırıları tekrar artmaya başlamıştır. Ali Rıza Paşa hükümetinin istifasının ardından, 8 Mart'ta Salih Paşa liderliğinde yeni bir hükümet kurulmuştur. Bir hafta sonra İstanbul işgal edilmiş, Meclis basılmış ve Rauf Bey gibi diğer milletvekilleri Malta'ya sürgün edilmişlerdir. 1919-20 yıllarında toplam 140 kadar Türk Malta'ya sürgün gönderilmiştir. Son Osmanlı Meclisi'nden 11 milletvekili yakalanıp sürgüne gönderilirken, 69 milletvekili ise İlk Meclisi'e katılmıştır. Boş kalan koltuklar yeni seçimlerle doldurulmuş. Daha sonra Malta'daki Türkler de geri dönerek Meclis'e katılmışlardır (Şimşir, 1985, s. 152-192). Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa yayınlamış olduğu genelgelerle, Türk Milleti'nin idare merkezinin artık Ankara olduğunu ilan etmiştir. Misak-ı Milli'nin politik ilkesinin temeli olan milli egemenlik TBMM'nin yegâne varoluş sebebi olmuş ve yeni Meclis, toplandığı ilk günden itibaren yaptığı toplantılarda Misak-ı Milli'ye bağlılığını hep göstermiş ve gerçekleşmesini kendisine amaç edinmiştir. Duman'a göre; TBMM hem düşünsel planda hem kavram olarak, Misak-ı Milli'deki fikirden

doğmuş bu sebeple uygulama planında ve kurum olarak Misak-ı Milli’de dile getirilen amaçlar bağlamında şekillenmiştir (Duman, 2017, s. 131). Ankara’da açılan ilk Büyük Millet Meclisi, hukukî olarak milleti temsil etme niteliğinin yanı sıra sosyolojik açıdan da yüksek bir temsil yeteneğine sahipti. İleriki dönemlerde ise askeri ve bürokratik kökenli üyelerin ağırlıklı olduğu bir parlamento halini almıştır. İlk Meclis’in üyeleri arasında, sadece bürokrat kökenli kişiler değil, aynı zamanda çiftçiler, serbest meslek sahipleri, tüccarlar ve ulema gibi gruplar da yer almaktaydı. Bu gruplar, daha sonraki dönemlerde görülenlere göre daha yüksek bir oranda temsil ediliyorlardı. Bu toplumsal ve düşünsel çeşitlilik, İlk Meclis’in tartışmalarını daha canlı hale getirmiştir (Tanör, 2015, s. 232). Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşmasında etkili olan Birinci Meclis, ulusal bağımsızlık konusunda tam bir görüş birliği sağlamış olmasına rağmen, iç politika konularında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Meclis, başlangıçta bir bütün olarak hareket etmiş olsa da zamanla Birinci ve İkinci Müdafaa-i Hukuk Grupları olarak ikiye bölünmüştür. Bu ayrılık, oluşmakta olan yeni rejimin temel özellikleriyle ilgili konulardan kaynaklanmıştır (Demirel, 2003, s. 9).

Hıfzı Veldet Dedeoğlu, İlk Meclis’te görev yapmış bir memur olarak, İlk Meclis’teki çeşitliliği şu şekilde ifade etmektedir:

İlk Meclis’in üyelerinin bir kısmı, Anadolu’nun çeşitli yerlerinden hemen koşup Ankara’ya gelmişti. Öğrenim düzeyleri belki düşüktü, ama yurt savunması konusunda tutkulu ve kararlı kişilerden oluşuyorlardı. Diğer bir kısmı ise İstanbul Mebusan Meclisi’nin kapatılması sonrası kurtulup kaçarak, çeşitli tehlikeleri göze alarak Anadolu’nun o dönemdeki zorluklarını aşarak Ankara’ya ulaşmışlardı. Üye sayısı Malta’dan gelenlerle birlikte, ilk günlerde Ankara’ya ulaşamayanların da katılımıyla üç yüzü aşmıştı. İstanbul’dan gelenlerin geneli daha yüksek öğrenim görmüş kişilerdi. Anadolu’dan seçilenler arasında ise hacı, hoca, çelebi, şeyh gibi unvanları olanlar ile aşiret başkanı Diyab Ağa gibi Doğu’dan gelen Kürt beyleri de yer almıştı. Özellikle dikkate değer bir nokta, farklı kıyafetlerde, farklı görünüşlerde ve formasyonlarda, farklı yaşlarda olan milletvekillerinin birbirleriyle sıkı bir dostluk, anlayış ve vatanseverlik birliği içinde kaynaşmış olmasıdır. Ulusal Kurtuluş Savaşı başarılı olmamış olsaydı, hepsinin kaderi aynı olacaktı: birer birer yakalanıp öldürülecekler ya da "Padişaha isyan" suçundan yargılanacaklardı. Ancak vatan sevgisi ve ortak yazgı bilinci, onları eğitim, yaş ve fikir ayrılıklarına rağmen birleştirmişti. Ayrıca, şunu da belirtmek gerekir ki, Birinci Meclis’in her üyesinin ortak bir hedefi vardı: Yunan işgaline son vermek ve böylece Anadolu, Trakya ve İstanbul’u düşmandan kurtarmak. Başkanından en genç üyesine kadar, hepsi bu amaç için bir araya gelmiş ve mücadele etmiştir (Velidedeoğlu, 1990, s. 244-245).

Misak-ı Milli sınırlarının tespitinde, "millet" unsurunun öncelikli bir faktör olarak kabul edilmesi, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun "Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir" başlıklı 1. maddesi ile Osmanlı-Türk anayasa tarihinde belirgin bir ayırım noktası oluşturmuştur, çünkü bu madde monarşik yapıdan kaynaklanan egemenliği kayıtsız şartsız olarak millete vermiştir. Misak-ı Milli belgesiyle uluslararası sisteme deklare edilen ulusal egemenlik ilkesi, Türk anayasacılığının temel taşı olarak Türk siyasi tarihine yön vermiştir (Tanör, 2015, s. 255).

1.3.3. Bağımsızlık Anlayışı

Son Meclisi Mebusan üyeleri, Misak'ın altıncı maddesindeki şu ifadelerle uluslararası toplumda eşit egemen bir devlet olarak yer almanın temelini ekonomik bağımsızlığın oluşturduğunu belirtiyorlardı.

“Milli ve ekonomik gelişme olanağını elde etmek ve daha çağdaş ve düzenli bir yönetim şeklinde işleri yürütmeyi başarabilmek için, her devlet gibi, bizim de gelişme sebeplerimizin sağlanmasında tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavuşmamız, varlığımızın ve hayatımızın esasıdır. Bu sebeple siyasi, adli, mali ve benzeri gelişmelerimize engel kayıtlara karşıyız¹⁷”

Milli ekonomik kalkınmanın sağlanması ve çağdaş bir yönetimin başarılı olmasının şartı olarak ülke kaynaklarının kullanılmasında özgür biçimde ve tam bağımsız olarak kararların alınabilmesinin gerektiği ve bu bağımsızlığın ülkenin geleceği açısından önemi vurgulanmaktaydı. Bu karar aynı zamanda ülkenin kalkınmasını engelleyecek siyasi, adli ve mali gibi alanlardaki tüm kayıtlara karşı olduğunu ilan etmekte ve Osmanlı borçlarının ödenmesinin şartlarının sadece bu ilkeler doğrultusunda belirleneceğini kayda geçirmektedir.

Osmanlı Devleti'nin tarıma dayalı iktisadi yapısı ıslahatlara rağmen batılı anlamda sermaye birikimini sağlayacak bir üretim yapısına dönüşmemiştir. Osmanlı'da ekonominin temel yapısı kapitalist anlamda ticari faaliyetleri besleyip

¹⁷ MMZC, Dördüncü Devre-i İntihabiyye, Birinci İctima, 11. İnikad, 26 Cemaziyel-evvel 1338/ 17 Şubat 1336 Salı, s.114.

büyütmeye izin verecek yapıda değildi. Ekonomideki üretim unsurları, tarımsal üretim ve geleneksel zanaatlar biçimindeydi. Ticaretin geçimlik ekonomi koşullarına bağlı olması Devletin iktisadi geriliğine yol açmış, siyasi- askerî açıdan zayıflık devletin yıkılmasına kadar sürmüştür. Kaybedilen savaşlarla birlikte sürekli toprak kayıpları yaşanması, devlet kurumlarının dinamizmini kaybetmesi, sanayi devrimiyle artan üretim ve sermaye birikimi, batılı ekonomilerle aradaki farkın açılmasına sebep olmuştur. Avrupalı devletlerle imzalanan serbest ticaret antlaşmaları ekonomik olarak zayıflamış durumdaki ülkenin açık pazar haline gelmesine neden olmuş ve ekonomi politik güç dengesi Osmanlı Devleti aleyhine gelişmiştir. Bununla birlikte Kırım Savaşı'nın ilave harcamaları dış borçlanma hızını arttırmıştır (Kazgan, 2006, s. 26). Osmanlı Devleti artan dış borçlarını ödeyemeyecek hale gelince Avrupalılar, siyasi egemenliğin en önemli unsurlarından biri sayılan kamu maliyesinin denetlenmesi imtiyazını almışlardır. Devlet, 1875'te o tarihin kuru¹⁸ ile bir milyar dolara ulaşan kamu borçlarını ödeyemediği için kamu borçlarının yönetimi Sultan'ın 1881'de yayınladığı bir fermanla Avrupalılara bırakılmıştı. Borçların yönetimi amacıyla bir Düyun-ı Umumiye İdaresi kurulmuş ve Osmanlı Devleti'nin tüm mali gelirlerinin yaklaşık dörtte birinin denetimi bu kuruma verilmişti (Fromkin, 2008, s. 44).

Düyun-ı Umumiye idaresi, topladığı vergilerle, Osmanlı'nın gerçek ve tüzel kişilere olan borçlarını ödemeye başlamıştı. Ancak devletin elinde kamu hizmetleri için ayıracağı para kalmamış bu nedenle hizmetlerin yürütülebilmesi için devlet birçok hizmeti imtiyaza vermek zorunda kalmıştı. Demiryolları, denizyolları, limanlar, gemicilik işletmeleri, belediye hizmetleri, haberleşme gibi tüm altyapı yatırımlarının yüzde 90'ından fazlası imtiyazlı yabancı şirketler ve onların uzantıları tarafından işletilmekteydi. Ege bölgesi gibi özellikle dış ticarete açılan bölgelerdeki ticari tarım toprakları yabancılar tarafından ele geçirilmişti (Kazgan, 2006, s. 52). Sevr Antlaşmasının 232. Maddesi, Osmanlı ekonomisinin iflas sürecinin bir sonraki adımını tescil etmiştir. Madde 232'ye göre; Her yıl Maliye Bakanlığı tarafından sunulacak bütçe, ilk önce Maliye Komisyonuna sunulacak ve Komisyon tarafından

¹⁸ Osmanlı Devleti, 1875 yılına kadar 49.546.912 ons altın borçlanmıştır. 1 ons altının 31 Aralık 2022 tarihi itibarıyla değeri 1823,00 ABD Doları olduğundan, Osmanlı Devleti'nin 20 yıl içinde almış olduğu dış borçların değeri 90.324.020.576 ABD Dolarına denk gelmektedir (Tunçel & Yıldırım, 2014, s. 1-26).

onaylandıktan sonra Osmanlı Parlamentosuna sunulacaktır. Maliye Komisyonu'nun onayı olmadan yapılacak herhangi bir değişiklik, Türkiye Parlamentosu tarafından yürürlüğe konulamayacaktır. Maliye Komisyonu, Türkiye'nin bütçeleri ve mali yasalarının uygulanmasını denetleyerek, ülkenin mali işlerinin düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlayacaktır (Meray & Olcay, 2020, s. 159). Londra Konferansına gidecek heyet hakkındaki görüşmelerde söz alan İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey, Sevr Antlaşmasının şartlarına değinerek, Misak-ı Milli ile ekonomik bağımsızlık arasındaki ilişkiyi şu sözleriyle ifade etmektedir;

“Sevr muahedesi memleketimizi özetle uluslararası alanda bir müstemleke vaziyetine koymaktadır. İngilizler ve Avrupalılar belki bu durumun bazı yönlerinin lehimize halledilmesini kabul edebilirler. Ancak biz kapitülasyon istemiyoruz. Biz Misak-ı Milli ile tayin ettiğimiz hudutlar içinde, tarih önünde hür ve müstakil yaşamaya her millettten fazla layık olan biz Türkiyeliler orada hür ve müstakil kalmak istiyoruz” (TBMMGCZ, Cilt: I, 1985, s. 389).

1913 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatını çıkaran İttihat ve Terakki ise yerli ve milli burjuvazi yaratma çabasına girişmiş, kapitülasyonlar sebebiyle gelişemeyen yerli sanayi ve burjuvazinin önünü açmaya çalışmıştır. Çünkü 1915 yılı sayımına göre sınai tesislerin %80'i gayrimüslim/azınlıkların elindedir (Tokgöz, 1997, s. 7). Bu koşullar altında girilen Cihan Harbi, İttihat ve Terakki için Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlığa kavuşması bakımından kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak düşünülmüştür. İttihatçılar için, bu savaş bir bakıma, ekonomik bağımsızlık savaşıydı. Bu nedenle devletin egemenliği önündeki en büyük engel olarak görülen kapitülasyonların kaldırılması kararı, 4 Eylül 1914 tarihinde alınarak Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin çalışmaları durdurulmuştur. Kapsamlı imtiyaz ve muafiyetler verilmiş olan yabancı şirketlerin faaliyetleri kontrol altına alınmış ve Osmanlı topraklarında yer alan İngiliz ve Fransızların iktisadi mal ve varlıklarına yönelik ciddi bir adım atılmıştı. Tüm bu girişimlerin Osmanlı'nın savaşta müttefiki olarak yer alan

Almanya'nın onayıyla yapılmasına rağmen kapitülasyonların kaldırılışı kararına ilk tepki¹⁹ yine Almanya'dan gelmiştir (Toprak, 1995, s. 6).

Cihan Harbi öncesinde ekonomik anlamda neredeyse yarı sömürge durumunda olan Osmanlıların siyasi ve askeri liderliğine hâkim olan ideoloji modernleşmeydi. Modernleşme uluslararası sisteme tam üye olarak egemen, ekonomik ve siyasi anlamda bağımsız bir devletin tesis edilmesi anlamına geliyordu (Aksakal, 2018, s. 7). Ancak kapitülasyonların kaldırılmasına rıza göstermeyen Batılı güçler Osmanlı Devleti'ne bir seçenek bırakmamış ve Osmanlı Devleti savaş koşullarını fırsat bilerek kapitülasyonları tek taraflı kaldırmış ve Düyun-ı Umumiye'yi tasfiye etmiştir. Savaş sonundaki yenilgi Osmanlı Devlet adamlarının ekonomik bağımsızlık konusundaki ısrarlarının sürdürülmesine engel teşkil etmemiş Misak-ı Milli'de yer alan kararlar yeni kurulacak devletinde taviz vermeyeceği bir hüküm olarak varlığını sürdürmüştür.

Misak-ı Milli'nin ekonomik bağımsızlığa vurgu yapan altıncı maddesi ekonomik gelişmenin temelini, siyasi olarak tam bir hürriyet ve bağımsızlığa kavuşma temelinde tanımlamaktadır. “Hayat” ve “Beka” meselesi olarak ifade edilen bu serbestlik talebi, Osmanlı Devleti'nin tarihsel olarak yaşadığı acı tecrübeler sonucunda ortaya çıkan bir söylemin ürünüdür. Siyaseten verilmiş ekonomik imtiyazların bir bumerang gibi siyasi, hukuki ve mali sonuçlar üreterek devletin yarı sömürge haline gelmesine neden olduğu tecrübe edilmiştir. Devletin ve milletin aleyhinde işleyen bu eşitsiz uygulamalara son verme çağrısında bulunan Misak-ı Milli, tahakkuk etmiş borçların ödenmeyeceği gibi bir ifade kullanmamakta ancak bundan sonra tahakkuk edecek olan borçların da ödenmesinin bu şartlar altında gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Ekonomik bağımsızlık temelinde uluslararası sistemde ayakta kalma mücadelesi Misak-ı Milli'nin kapsadığı coğrafyanın da aynı zamanda jeoekonomik açıdan anlam ve önemini ortaya koymaktaydı. Misak-ı Milli coğrafyasında yer alan

¹⁹ Alman sefiri Wangenheim, bu kararın yani kapitülasyonların kaldırılması kararının kendisine danışılmadan alınması nedeniyle oldukça kızmış ve diğer ülke büyükelçileri ile bir araya gelerek ortak nota ile Türkiye'nin kararını protesto edeceklerini ve hatta Rusya ile Almanya'nın birleşerek Türkiye'ye karşı barışmalarının söz konusu olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin kapitülasyonlarının kalkmasına ilişkin kararının devam etmekte olan savaşın sonlanmasına neden olabileceğini de söyleyen Wangenheim; Rus ve Fransız büyükelçilerini toplantıya çağırılmış ancak bu daveti muhatapları tarafından kabul edilmemiştir. Aydemir'e göre bu olay kapitülasyonlar meselesinde Türkiye'nin ekonomik kuşatılmışlığını göstermesi açısından çarpıcı bir örnektir (Aydemir, 1971, s. 548).

jeostratejik enerji kaynaklarından petrolle ilgili ilk kayıt 1628 yılında IV.Murat tarafından Neftçizadeler isimli bir Türkmen aileye ferman ile verilen Kerkük petrollerinin imtiyazı ile verilmesi kayıdır. 19.yüzyılın sonunda sanayide kullanım alanı bulmasıyla birlikte petrolün önemi artmış bu durum Batılı devletlerin önemli petrol yatakları bulunan Osmanlı Devleti topraklarına göz dikmesine neden olmuştur. 1890 yılında II. Abdülhamit'in yaptırtmış olduğu araştırmalar sonucu Musul ve çevresinin petrol bakımından değeri anlaşılmıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamid petrol sahasını, İngiltere ve Almanların isteklerini engellemek için bir fermanla "Memalik-i Şahane" yani padişahın özel mülkü ilan etmiştir (Ünlü, 2017, s. 847).

Osmanlı Devleti, Batılı devletlerin yer altı kaynakları üzerindeki mücadelesinden yararlanmak için denge politikası izlemiştir. Bu amaç doğrultusunda, Almanya ile yakınlaşarak İngiltere ve diğer devletlere karşı bir denge unsuru oluşturulmuş ve Berlin-Bağdat demiryolu inşaatı ile petrol ve maden araştırma yetkisi gibi haklar Almanya'ya verilmiştir. 1912 yılına gelindiğinde İngiltere, Musul-Kerkük petrolleriyle ilgilenmeye başlayan ABD'yi bölge petrollerinden uzak tutmak için Almanya ile iş birliği yapmıştır. Cihan harbine giden süreçte Musul petrolünü çıkarma hakkı için İngiliz ve Alman petrol şirketleri arasında süren kıyasıya rekabet 1914'te İngiliz Hükümetinin politik kurnazlıkları sonucu İngilizler lehine sonuçlanmıştır. 1.Dünya savaşının başlaması ile Osmanlı toprakları üzerinde başlayan nüfuz ve enerji mücadelesi Mondros ateşkes antlaşması sonucunda petro-politik denetimin İngilizlere geçmesiyle son bulmuştur (Çelenk, 2020, s. 178).

Osmanlı Devleti'nin paylaşılması anlamına gelen Sevres antlaşmasının sınırlar konusuna değinen Oran, Türkiye'de yayınlanmış Sevres haritalarında görülen bir hususa değinmekte ve bu haritalarda yer alan paylaşım alanlarının ekonomik nüfuz sınırlarına işaret ettiği ve bu alanların tarihsel ve siyasal zeminden kopuk bir biçimde ekonomik tahayyül odaklı olarak üretildiğine vurgu yapmaktadır. Bu haritalarda Boğazlar Bölgesinin yanı sıra çeşitli renklerle İtalyan, Fransız ve İngiliz etki (nüfuz) alanları görülmekte ve bu alanlar "Sevres Antlaşmasına göre İtalyan/Fransız/İngiliz Nüfuz Bölgeleri" olarak belirtilmektedir. Ancak İtalyan ve Fransızlar gibi, İngiliz etki alanına gelindiğinde, haritalardaki bilgi yanıltıcıdır. Çünkü haritalarda İngiliz ekonomik nüfuz alanı olarak gösterilen bu alan, Karadeniz'e ulaşacak ve planlanan

Ermenistan'ı da içine alacak şekilde çizilmiştir. Anadolu'da ve Karadeniz'e kadar olan bölgede İngiliz ekonomik müdahil alanı bulunmamasına rağmen bu bölgede İngiliz etkisi altında bir Ermenistan kurulmaya çalışılmaktaydı ve Kürdistan için de böyle bir siyasi tasarım söz konusuydu. Oran'a göre, Osmanlı-Irak sınırı henüz belirlenmemiş ve İngilizler o dönemde petrolün tam olarak ne kadar kuzeye gittiğini saptayamamışlardı. Bu nedenle, haritalarda görülen İngiliz etki alanının bugünkü Türk-Irak sınırının biraz kuzeyine kadar ilerlemesi aslında bu siyasi tasarımların farklı bir yönünü göstermektedir (Oran, 2009, s. 127).

Sevr Antlaşması'nın 261. Maddesi gereği kapitülasyonların yeniden tesis edilmesi söz konusuydu.

“Kapitülasyonlar rejimi, antlaşmalar, sözleşmeler ve uygulamalardan kaynaklanır. Bu rejim, 1 Ağustos 1914'ten önce doğrudan veya dolaylı olarak faydalanabilen Müttefik Devletler için yeniden tesis edilecek ve aynı zamanda 1 Ağustos 1914'te bu rejimden faydalanamayan Müttefik Devletler yararına da genişletilecektir.” (Meray & Olcay, 2020, s. 171)

Bu karar, Osmanlı Devleti'nin 1914 yılında tek taraflı olarak feshettiği kapitülasyonları tüm İtilaf Devletleri vatandaşlarının kullanımına yeniden açık hale getiriyordu. Düyun-ı Umumiye İdare Meclisinde Osmanlı Hükümet temsilcisi bulunmayacaktı. İngiliz, Fransız ve İtalyan tahvil sahipleri ile sadece Osmanlı Bankası'nın temsilcileri bulunacaktı. Müttefikler, Türkiye'nin mali durumunu düzenlemek ve daha etkin bir şekilde yönetmek amacıyla, “Uluslararası Mali Komisyon” oluşturacaklardı (Akın, 2015, s. 215).

Misak-ı Milli'de yer alan siyasi ve kültürel coğrafyanın tanımlandığı sınırlar kendi ayakları üzerinde durabilen, dışa bağımsız bir ekonomi anlayışı ile de doğrudan ilişkilidir. Sevres antlaşması ve haritasında da ortaya çıktığı gibi Türkiye İtilaf Devletlerinin ekonomik nüfuz bölgelerine göre ayrılmakta ve bu antlaşma ile Kapitülasyonlar tekrar ve daha sert bir uygulama modeliyle tekrar geri getirilmek istenmekteydi. Özellikle İngiltere'nin, antlaşma ile güney sınırlarının belirlenmesi sürecinde petrol kuyularının olası dağılımlarına göre hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu

yönüyle Misak-ı Milli'de talep edilen ve Mondros ateşkes antlaşması imzalandığı tarihte geçerli olmak üzere belirlenen sınırların, kurulacak yeni devletin egemenliği ve ekonomik bağımsızlığının sürdürülebilirliği açısından gerekli olan bir yaklaşımı hedeflediği anlaşılmaktadır.

Misak-ı Milli, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde kritik bir rol oynamış ve Türk dış politikasının temellerini belirlemiştir. Bu belge, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ulus devlete geçiş sürecinde ortak tarihsel ve kültürel geleneklere sahip olan Osmanlı İslam toplumlarının bağımsızlığını ve bir arada yaşama koşullarını sağlamayı hedeflemiştir. Misak-ı Milli'nin ilanı ayrıca, milli egemenlik kavramının Türk siyasi hayatındaki önemini açıkça ortaya koymuştur. Milli mücadele hareketiyle birlikte gerçekleştirilen siyasi ve askeri faaliyetler sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları belirlenmiş ve Lozan Antlaşması'yla uluslararası alanda tanınmıştır. Bu belgede ilan edilen prensipler, Milli Mücadele yıllarında ve sonrasında Türk dış politikasının stratejik hedeflerinin belirlenmesi ve uygulanmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETE GEÇİŞTE MİSAK-I MİLLİ

İmparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde Misak-ı Milli, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna zemin hazırlayan temel belgelerden biri olmuştur. Bu belge, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başlayan toprak kayıpları karşısında ortak tarihsel ve kültürel geleneklere sahip olan Osmanlı İslam toplumlarının bağımsız ve birlikte yaşayabileceği en temel koşulları sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, Misak-ı Milli'nin ilanı, milli egemenlik kavramının Türk siyasi hayatındaki yerini belirginleştirmiş ve ulus-devlet fikrinin temellerini oluşturmuştur. Bu süreçte, milli mücadele hareketi ile birlikte yürütülen siyasi ve askeri faaliyetler sonucu, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları belirlenmiş ve Lozan Antlaşması ile uluslararası alanda tanınmıştır.

2.1. MİSAK-I MİLLİ İDEALİNİ ETKİLEYEN OLAYLAR, ANTLAŞMALAR VE SİYASİ SONUÇLARI

Misak-ı Milli, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde özellikle dış politikada Cumhuriyet tarihinin temel konularından birini teşkil etmektedir. Bu dönem, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan dış politika anlayışının temellerinin belirlenmesi bakımından son derece kritik bir öneme sahiptir. Mustafa Kemal, Milli Mücadele hareketinin başlamasıyla birlikte, dış politikadaki temel ilkelerini Misak-ı Milli üzerinden inşa etmiştir. Milli Mücadele hareketinin temel hedefleri, Amasya Genelgesi'nin yayınlanmasını takiben Erzurum ve Sivas'ta düzenlenen kongrelerde belirlenmiştir. Bu kongrelerde alınan kararlar, Misak-ı Milli belgesinin hazırlanmasına öncülük etmiş ve nihayetinde Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmiştir. Misak-ı Milli belgesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Türk dış politikasının temel hedeflerini belirleme ve şekillendirme sürecine katkıda bulunmuştur. Milli Mücadele yıllarında ve sonrasında belirlenen prensipler, Türk dış politikasının stratejik hedeflerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur.

2.1.1. Londra Konferansı

1920 yılının 23 Nisan'ında gerçekleştirilen Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışı, milli kurtuluş mücadelesinin siyasi yapılanma sürecine girerek bağımsız bir hükümet olma gücünü sergilemesi açısından önemli bir olaydır. Bunun yanı sıra, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmesi ve Meclisi Mebusan'ın dağıtılması karşısında verilen bir tepki olmasıyla birlikte, Sevres Antlaşması'na karşı duruşun temsil noktası olarak da kabul edilmiştir. 26 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasından sadece üç gün sonra Mustafa Kemal, Ankara ile Moskova arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesini talep etmek ve emperyalizme karşı birlikte mücadele etmek için askeri ve siyasi bir ittifak önerisinde bulunmak amacıyla Lenin'e bir mektup göndermiş ve Ankara Hükümetinin Misak-ı Milli ilkelerine dayalı politikasını açıklamıştır. Bu olayın ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1920 tarihli oturumunda, Sovyet Hükümeti'nin 3 Aralık 1917 tarihli açıklaması, Rusya ve Doğu Müslümanlarına yönelik verilen desteğe yönelik bir işaret olarak alkışlarla karşılanmıştır. Bolşevik rejimine destek vermeye ve Avrupa emperyalistlerine karşı isyan etmeye çağrıda bulunan açıklama, Rusya içindeki ve dışındaki Müslüman toplulukları hedeflemişti. Açıklamada, Bolşevik Rusya, Çarlık Rusya'sının Türkiye'yi parçalayan antlaşmalarını tanımayacağını ilan etmekte ve İstanbul'un Müslümanların elinde kalması gerektiği ifade edilmekteydi (Armaoğlu, 2018, s. 160).

10 Ağustos 1920 tarihinde İtilaf Devletleri'nin İstanbul Hükümeti'ne Sevres Antlaşmasını imzalatması, Ankara'ya bir yanıt niteliği taşısa da, bu yanıt etkisiz kalmıştır. Türk askerinin Gümrü'ye girişiyle, Doğu cephesinde Ermenilere karşı kazanılan zaferler ve son olarak 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü Antlaşması ile hem Ruslara hem de Batılılara karşı Milli Mücadelenin gücünün kanıtlanması amaçlanılmıştır. 10 Ocak 1921'de Yunanlılara karşı kazanılan İkinci İnönü zaferinin ardından, Batılı güçler Sevres Antlaşması'nın Ankara Hükümeti tarafından da kabul edilmesi için bir konferans düzenlemeyi hedeflemişlerdir. Bu amaçla, İstanbul ve Ankara temsilcileri Londra'da bir araya getirilerek, Sevres Antlaşması'nın bazı değişikliklerle kabul edilmesi planlanmıştır. Ankara temsilcilerinin de İstanbul heyetine dahil olması istenmiş olsa da, davet sadece İstanbul Hükümeti'ne yönelik

olarak yapılmıştır. İtilaf Devletleri, bu tavırlarıyla TBMM Hükümeti'ni hala tanımadıklarını ve tanımaya yönelik bir adım atmayı düşünmediklerini göstermeyi amaçlamaktaydı. İstanbul Hükümeti'nin Ankara'dan temsilci gönderme davetine karşılık Mustafa Kemal, “*Hakimiyet bilakaydüşart milletindir... İcra kudreti ve teşri salahiyeti, milletin yegâne ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli ve temerküz eder*” sözleriyle cevap vermiş ve 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen yeni Türk Anayasasının prensiplerine vurgu yapmıştır. Bu cevap sonrasında İtalya aracılığıyla, Ankara Hükümeti'nden oluşacak bir heyet de Londra'ya davet edilmiş ve Londra Konferansı'na katılmak üzere Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur (Armaoğlu, 2018, s. 164). BMM'de Londra Konferansı'na katılacak heyet ile ilgili görüşmelerde açıklamalarda bulunan Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa, Londra Konferansı'na katılmak üzere atanan heyetle yapılan görüşmeler sonrasında, Heyeti Vekile'de temsilciye talimat olarak verilecek en makul ve mantıklı yolun Milli Misak çerçevesinde hareket etmek olduğunu ifade etmiştir (TBMMGCZ, Cilt: I, 1985, s. 418). Londra Konferansı 23 Şubat tarihinde başlamış ve öncelikle iki Türk delegasyonuna da söz hakkı verilmiştir. Delegasyon başkanları, açıklamalarını sözlü olarak yapmışlar ve daha sonra yazıya dökmüşlerdir. İstanbul Hükümeti, Türkiye'nin varlığı için gerekli olduğuna inandığı dört koşulu aşağıdaki şekilde sıralamıştır: 1- Türklerin yerleştiği toprakların bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması. 2- Türkiye'nin tam olarak bütün ve bağımsız bir ülke olarak tanınması. 3- Azınlıkların haklarının korunması. 4- Boğazlar konusunda uluslararası bir anlaşma yapılması. Bu koşullara ilaveten Misak-ı Milli'nin 4. ve 5. maddeleri doğrultusunda, toprak meseleleri, Boğazlar ve azınlık hakları konularına odaklanan bir bildiri, Bekir Sami Bey tarafından sunulmuştur (Satan, 2011, s. 37).

3 Şubat- 12 Mart 1921 tarihleri arasında gerçekleşen konferans sırasında Türk tarafı, Batı Trakya'nın Türkiye'ye iade edilmesini, İstanbul'da yer alan yabancı güçlerin geri çekilmesini, İzmir'in işgalinin sona erdirilmesini ve Boğazlar'da Türk egemenliğinin tesis edilmesi taleplerini sunmuştur. Müttefikler ise, Sevres Anlaşması'nda küçük değişiklikler içeren bir öneri paketini (örneğin, Boğazlar Komisyonu'nda Türkiye'ye iki oy önerilmesi ve jandarma sayısının artırılması...) Türk ve Yunan tarafına sunmuşlardı. Ancak, bu önerilerin Misak-ı Milli ilkelerinin

talep ettiği hedeflere çok uzak olması nedeniyle, Türk heyeti tarafından kabul edilmemesi sonucu konferans başarısız olmuştur. Bu süreçte Yunan ordusu tarafından Anadolu’da yeni bir harekata girişilmesi üzerine İtilaf devletleri Sevres Antlaşmasının esasında sadece birkaç küçük değışiklik dışında büyük bir değışiklik yapmamışlardır. Türkiye ise, Misak-ı Milli’yi açıklamak amacıyla öncelikle Yunanlıların Anadolu’yu boşaltmasını şart koştur. Sevres Antlaşmasında yapılan küçük değışiklikleri ve Anadolu’nun boşaltılması şartını kabul etmeyen Yunanlılar nedeniyle herhangi bir anlaşma imzalanamamıştır (Uzgel & Kürkçüoğlu, 2009, s. 145).

Bununla birlikte, Bekir Sami Bey, müzakereler devam ederken Londra’da müttefik devletlerin temsilcileri ile birkaç anlaşma imzalamıştır. 10 Mart 1921 tarihli esir takası anlaşmasında, İngilizler, Türk esirleri arasında "Ermenilere ve İngilizlere kötü muamele etmemiş" olanların serbest bırakılmasını kabul etmişlerdir. Ancak, bu anlaşma savaş suçlusu olarak ilan edilen Türkleri kapsamadığından, Ankara tarafından reddedilmiştir (Mango, 1999, s. 301). Fransızlar, 11 Mart 1921 tarihli Briand-Bekir Sami anlaşması ile güney cephesindeki çatışmaların sona ermesini ve Urfa ile Gaziantep’in Türkiye’ye iadesini kabul etmekteydiler. Fransızlar, Sevres Antlaşması’ndan farklı bir karar içeren bu anlaşma karşılığında Diyarbakır, Elâzığ ve Sivas bölgelerinde özel ekonomik fırsatlar elde ediyorlardı. İtalya ile yapılan anlaşma kapsamında ise İtalya, Türklerle İzmir bölgesi ve Trakya’nın geri verilmesi için destek vermeyi taahhüt etmişti ancak bunun karşılığında anlaşma gereği Aydın’dan Antalya’ya uzanan geniş bir coğrafyada ekonomik yönden önemli imtiyazlara sahip olacaktı. Bu anlaşmalar, Misak-ı Milli’nin dayandığı egemenlik ve tam bağımsızlık ilkeleri ile çelişmekteydi ve I. Dünya Savaşı döneminde imzalanan ve Anadolu’yu paylaşmayı amaçlayan anlaşmalarla stratejik yönden paralellikler içermekteydiler. Misak-ı Milli ruhu ve Milli Mücadele dönemi prensipleriyle tamamen zıt düşmekteydiler. Bu nedenle, bu anlaşmalar kabul edilmedi ve tasdik olunmadı. Bu anlaşmalara imza atan Bekir Sami Bey Dışışleri Bakanlığından alındı ve Moskova’ya giden Yusuf Kemal Bey ve Ali Fuat Cebesoy yeni müzakereciler olarak atandı (Armaoğlu, 2018, s. 164). Sonuç olarak, TBMM, her üç antlaşmanın da Misak-ı Milli’ye uygun olmadığını belirlemiş ve onaylamamıştır. Bu, Londra Konferansı’ndan beklenen sonuçların alınamaması anlamına gelmekteydi. Ancak, bu konferanslar

sürecinde TBMM Hükümetinin tanınması bir başarı olarak değerlendirilmiştir (Akşin, 1997, s. 19). Londra Konferansı, somut bir sonuç alınamamasına rağmen, Türkiye'nin Anadolu hareketi için siyasi bir başarı olarak görülmesinin nedenlerinden biri de Misak-ı Milli ilkelerinin Batı'ya daha iyi tanıtılmasıdır. Konferans, Türkiye'nin milli hedeflerini ve taleplerini daha geniş bir uluslararası platformda duyurma fırsatı sunmuştur (Sonyel S. , 2003, s. 141). Londra Konferansı belirli bir anlaşma sağlanamadan sona ermesine ve Mustafa Kemal'in etkisinin sınırlı olmasına rağmen, sonuçları itibariyle Mustafa Kemal'in amacına hizmet etmiştir. Misak-ı Milli'nin tanıtımı ve İtilaf Devletleri arasındaki farklılıklardan yararlanma fırsatı doğmuş ve Ankara Hükümetinin tanınması için ilk adım atılmıştı. İtilaf Devletleri, Yunanistan ve Türkiye arasında olası bir savaş durumunda tarafsız kalacaklarını açıklamışlardı. Milli mücadeleyi yürütenler, bunu baştan beri istiyorlardı ve büyük güçleri tarafsız bir duruma getirmişlerdi (Mango, 1999, s. 301).

2.1.2. Moskova Antlaşması

Ankara Hükümeti, Misak-ı Milli'nin tanımladığı hedeflere ulaşmak için İtilaf Devletleri karşısında mücadele etmek zorunda kaldığından dış politikasında hem diplomasi hem de savaş araç olarak kullanmak zorundaydı. Misak-ı Milli hedefine uygun olarak uygulanacak diplomatik yaklaşım ve savaş araçlarına dayalı bu stratejik yaklaşımın iki esas unsuru bulunmaktaydı. Batı'ya karşı bir denge faktörü olarak kullanılmak üzere Sovyetler'in desteğini elde etmek ilk hedef olarak belirlenmişti. Ankara, Sovyetler'in yeni yönetimi ile İtilaf Devletleri arasındaki mevcut çatışmayı değerlendirmeliydi. İkinci olarak, İtilaf Devletleri arasındaki mevcut çatışmalar, Yunanlıların Anadolu'ya çıkışıyla daha belirgin hale gelmiş olsa da fırsat olarak değerlendirilmeliydi. Bu amaçla, İngiltere, Fransa ve İtalya arasındaki uyuşmazlıkların değerlendirilmesi Yunanistan'ın yalnız kalmasını sağlamaya yönelik ilk adım olmalıydı. Bu, askeri başarının da yolunu açacaktı. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri ile diğer İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere arasındaki ekonomik uyuşmazlıklar da dikkate alınmalıydı (Şahin & Şahin, 2017, s. 508). Bekir Sami Bey tarafından imzalanan antlaşmalar, Ankara tarafından geçersiz kabul edilmesine rağmen, aynı tarihlerde Moskova'da bulunan bir başka Osmanlı heyeti de Sovyet

Rusya ile dostluk antlaşması imzalamış ve İran'ın kuzeyindeki doğu sınırlarını belirlemiştir. 24 Ağustos 1920 tarihinde yapılan ilk Moskova görüşmeleri antlaşma ile sonuçlanmış ancak başarısız olmuştur. Bunun nedeni Sovyetlerin Ermenilere, Van ve Bitlis vilayetlerinden toprak verilmesini şart koşmasıdır ve bu şart Misak-ı Milli ile çeliştiğinden kabul edilmemiştir (Budak, 2014, s. 238). TBMM Hükümeti, Kazım Karabekir Paşa'nın doğuda yaptığı askeri zaferden sonra ilk diplomatik anlaşması olan Gümrü Anlaşmasını, Ermenistan ile imzalamış ve doğu sınırını güvenli hale getirmiştir. Bu koşullar altında, 26 Şubat 1921 tarihinde Türk-Sovyet görüşmeleri tekrar başlatılmıştır. Türk heyetine Yusuf Kemal Bey, Sovyet heyetine Çiçerin, başkanlık etmiştir. Türk heyetinin amacı Sovyet Rusya ile bir ittifak antlaşması yapmak ve Misak-ı Milli ile ilan edilmiş olan Türkiye sınırlarını kabul ettirmek olarak belirlenmiştir (Budak, 2014, s. 239). Uzun görüşmeler sonrasında taraflar, Moskova Antlaşması'nın temel prensiplerinde anlaşmışlardır. Çiçerin, Misak-ı Milli'yi kabul ettiklerini ve Batum şehri ve limanı ile arazisi istisna olmak üzere bu sınırları, Aras nehri üzerinden geçecek şekilde tanıdıklarını açıklamıştır. 16 maddeden oluşan Moskova Antlaşması'nın ilk iki maddesi sınırlar ve Batum ile ilgili idi ve özellikle birinci maddesi, Sovyet Hükümetinin Misak-ı Milli'de tanımlanan bir Türkiye'yi tanıdığını taahhüt etmekteydi. Ayrıca bu madde ile Türkiye'nin kuzeydoğu sınırının belirlendiği ve sınırın Karadeniz tarafındaki Sarp köyünden başlaması gerektiği öngörülmekte idi. Ardahan ve Kars sancaklarının sınırlarının Arpaçay ve Aras nehri olması uygun bulunuyordu. Moskova Antlaşması'nın ikinci maddesi Batum şehri hakkındaydı. Batum şehrinin, halkın arzularına uygun bir şekilde muhtariyet verilmek şartıyla, Müslümanların dini, hukuki ve arazi tasarruflarıyla ilgili hakları saklı kalmak koşuluyla, Gürcistan'a bırakılması istenilmekteydi. Batum limanından Türkiye'ye giriş-çıkış yapan ticari mallara gümrük vergisi uygulanmaması ve Türkiye'nin Batum limanını serbestçe kullanması şartıyla Türkiye'nin Batum'u Gürcistan'a bırakmayı kabul ettiği belirtildi. Antlaşma ayrıca Gürcistan, Ermenistan ve Dağlık Karabağ'ın sınırlarını ayrıntılı olarak belirledi. Bu antlaşma ile taraflar birbirlerine zorla dayatılan hiçbir barış antlaşmasını tanımayacaklardı. Türkiye'nin milli sınırlarını belirleyen Misak-ı Milli sınırları içinde kalan ancak TBMM tarafından kabul edilmeyen antlaşmalar da tanınmayacaktı. Bu hükümlere ek olarak, Dağlık Karabağ'a

Azerbaycan'ın himayesinde özerklik verilecek ve Sovyet Rusya, Türkiye'ye yılda 10 milyon ruble yardım yapacaktı (Sarı, 2017, s. 1241). Moskova Antlaşmasının beşinci maddesi, Boğazlar konusunu kapsıyordu. Boğazların bütün devletlerin ticari gemilerine açılarak serbestçe geçebilmelerinin sağlanması için Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Karadeniz ve Boğazların sahil devletlerin ortak kararıyla belirlenecek bir düzenlemenin hazırlanmasını kabul ettikleri açıklanmıştı. Düzenleme, Türkiye'nin siyasi hakimiyeti ve İstanbul'un güvenliğine zarar vermemek şartını içerecekti. Sovyet Rusya, Türkiye'deki kapitülasyonlar rejimini tanınamayı kabul etmekte ve Çarlık Rusya tarafından verilen tüm özel haklardan ve Çarlık Hükümetinin tüm alacaklarından vazgeçmekteydi (Aralov, 2010, s. 23). Boğazlar statüsünün belirlenmesinde sadece Karadeniz'e sahil olan devletlerin sorumlu kılınması, Misak-ı Milli açısından uygun olmasa da, Türkiye'nin egemenliği ve İstanbul'un güvenliğinin gözetilmesi nedeniyle TBMM açısından önemli bir kazancı ifade etmekteydi (Budak, 2014, s. 242).

Aydemir'e göre; Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasi ilişkilerin temelinde, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması yer almaktadır. Bu antlaşma sonrasında, Sovyet kontrolünde yer alan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile 13 Ekim 1921 tarihinde Kars antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile sınırlar ile ilgili fiili statü bu ülkeler tarafından onay ve kabul edilmiştir. Sovyet talepleri olan Ermenilere Van, Bitlis ve Muş illerinde arazi verilmesi gibi konular sona ermiştir. Moskova ve Kars antlaşmalarından sonra, Türkiye-Ukrayna Dostluk Anlaşması 2 Ocak 1920 tarihinde imzalanmış ve 17 Aralık 1925 tarihli Paris Anlaşması ile ilişkiler güçlendirilmiştir (Aydemir, 1993, s. 441).

Moskova'nın, Kurtuluş Savaşı için sağladığı silah ve para yardımının yanı sıra, Misak-ı Milli'yi tanınması diplomatik açıdan çok önemlidir. Başka bir sonuç da, komünizmin yayılma tehlikesine karşı, Batı'nın Ankara'ya aşırı baskı yapmaktan kaçınması olmuştur (Şahin & Şahin, 2017, s. 508). Misak-ı Milli açısından yaklaşıldığında, Moskova Antlaşması ile TBMM hükümeti, halk oylaması yapılması isteğine rağmen Batum topraklarının kendi elinden çıkmasını kabul etmiştir. Batum, Moskova ve Kars Antlaşmaları ile Sovyet Gürcistan'ına bırakılmıştır. Türkiye, büyük

bir kısmı işgal altında iken Sovyet Rusya ile Batum için savaşma riskini alamayacak durumda bulunuyordu. Moskova Antlaşması ile Türkiye ve Rusya arasındaki sınırlar netleştirildi ve Türkiye ilk kez bir büyük devlet tarafından tanındı. Bu tanınma Batum tavizi haricinde Misak-ı Milli'nin de uluslararası bir alanda tanınması anlamına gelmekteydi. İtilaf devletlerine karşı ciddi bir ittifak oluşturulmuştu. Taraflar, bu antlaşma aracılığıyla uluslararası ilişkilerinde birbirlerinin çıkarlarına zarar vermeme, karşılıklı ekonomik ve parasal ilişkileri geliştirme ve yardımlaşma konularında taahhütte bulunmuşlardı. Sovyet yönetimi, kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etti ve Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya arasındaki tüm antlaşmalar geçersiz sayıldı (Kili, 2012, s. 174). Ayrıca Türkiye, Sovyet Rusya tarafından verilen para, mühimmat ve silah yardımları sayesinde güç kazandı ve Doğu cephesindeki birliklerini diğer cephelere taşıma fırsatına ulaştı. Rusya'ya bırakılan Batum, TBMM'de şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir ancak savaşın devam etmesi ve işgal altındaki toprakların kurtarılması için verilen bu taviz, diğer cephelerde Misak-ı Milli ideali için daha güçlü bir mücadele verilmesine olanak tanıyacaktı. Moskova Antlaşması uyarınca Sovyetler Birliği, Ankara Hükümeti'ni tanımış ve Misak-ı Milli'de belirlenen sınırlar dahilindeki toprakları kabul etmiştir. Ancak mali ve askeri yardımlar antlaşma metninde belirtilmemiştir. Bu nedenle Sovyetlerin Kurtuluş Savaşı süresince Anadolu hareketine yaptığı mali ve askeri yardım tartışma konusu olmuş ve miktarı kesin olarak belirlenememiştir (Gökay, 1998, s. 137). Ankara, antlaşmanın İkinci maddesine göre, Batum limanını ve şehrini Gürcistan'a devretmiştir. Ayrıca, Birinci maddeye göre Batum ve kuzeydeki sınırında bulunan araziye geniş bir idari özerklik tanınmıştır. Ayrıca ticari malların Türkiye'ye geliş ve gidişleri, Batum üzerinden yapıldığında Gürcistan'a gümrük vergisi ödenmemesi kararlaştırılmıştır (Bilsel, 1998, s. 387).

Sovyetler Birliği ile olan bu yakınlaşma ve Sovyet sınırındaki askeri güçlerin Batı'ya kaydırılması, Ankara'nın Batılı güçler karşısında elinin önemli ölçüde güçlenmesine yol açarken, aynı zamanda Anadolu'nun Batı bölgelerini işgal eden Yunanistan ve güney bölgelerindeki Fransız ve İtalyan güçlerinin gerilemesini tetiklemiştir. Milli Mücadele dönemi antlaşmalarını inceleyen Hale, Kurtuluş Savaşındaki askeri zaferlerin İngiltere ve Sovyetler arasındaki rekabetin iyi yönetilmesi sayesinde mümkün olduğunu vurgulamaktadır (Hale, 2003, s. 36).

2.1.3. Ankara İtilafnamesi

Londra Konferansı sürecinde imzalanan Bekir Sami-Briand Anlaşmasının ardından meydana gelen gelişmeler, Türk-Fransız ilişkilerinde gerilim yaratmıştı. Çünkü Misak-ı Milli ilkeleri açısından yetersiz ve uygunsuz sayılan anlaşma, Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından reddedilmişti. Bununla birlikte, Fransız Hükümetinin anlaşmaya yönelik girişimleri durmamıştı. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, güneydeki çatışmaları sona erdirerek tüm güç ve dikkatini batı cephesinde toplamak için çalışıyordu. Aynı zamanda, dış ilişkilerinde barışçı bir siyaset izlemeyi amaçlamaktaydı. Moskova Anlaşmasında izlenen siyasi tutum da bunu göstermekteydi. Milli mücadelenin kazanılan başarıları ve II. İnönü Zaferi sonrası, iki hükümet arasındaki savaş durumunu sona erdirmek amacıyla tekrar ve doğrudan müzakereye girişme kararı alındı. Fransa Hükümeti de müzakerelere eski temsilcisi Mösyö Franklin Bouillon'u görevlendirdi. Haziran 1921'de Ankara'da başlanan görüşmeler, Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal'in de bulunduğu uzun ve zor müzakerelerin sonunda anlaşmayla sonuçlandı. Anlaşma, TBMM Hükümeti'ni temsilen Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Fransa adına Mösyö Franklin Bouillon arasında imzalanmıştır (Soyak, 2010, s. 525).

Franklin Bouillon'un Mustafa Kemal ile yapmış olduğu görüşmeler Fransa'ya, Anadolu hareketinin amacını ve Misak-ı Milli'nin prensiplerini anlatma fırsatı sunmuştur. Franklin Bouillon, Sevres anlaşması ve Bekir Sami Bey ile yapılan anlaşmaya dayalı olarak bir anlaşma imzalamak istemiş ancak Mustafa Kemal, Misak-ı Milli'yi esas almayan bir anlaşmanın imzalanmayacağını belirtmiştir. Fransa ile 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan anlaşmanın kilit maddeleri şunlardır; 1.madde; taraflar arasındaki savaş durumunun sona ereceği açıklanmaktadır. 2.madde; tarafların belirlenen hattın gerisine iki ay içinde çekilecekleri belirtilmektedir. 7.madde; “İskenderun bölgesinde özel bir yönetim rejimi kurulacak ve buradaki Türk kökenli halkın kültürünün ilerlemesi için tüm fırsatlar sağlanacaktır. Ayrıca Türk dili, bölgede resmi bir dil olarak tanınacaktır.” şeklinde iken 8. madde, Türkiye ve Suriye arasındaki sınırın belirlendiğini ve sınırın İskenderun Körfezi üzerinde Payas yerleşim yerinin

güneyinden geçecek şekilde genel olarak çizildiğini belirtmekteydi. Bu madde ile İskenderun Sancağı Fransa'ya bırakılmaktaydı. Ayrıca Hatay sorunu ile ilgili olarak sonradan önemi ve ağırlığı kabul edilecek olan 7., 8. ve 10. maddeler anlaşmada yer almıştır (Uzgel, 2009, s. 149). Maddede ayrıca, Çobanbey ve Nusaybin arasındaki demiryolunun Türkiye'de kalacağı belirtilmektedir; ancak “yoldan yararlanma konusunda her iki ülkenin aynı hakları olacağı” şeklinde belirtilerek bu durumun koşulu belirlenmektedir. Böylece, Hatay'ın Suriye sınırı içinde kalması kabul edilmiş olsa da, bölgede bir özel yönetim rejimi oluşturularak Türkiye lehine bir statü oluşturulmaktaydı. Bu sınır belirlenirken Sevres Anlaşması'ndan farklı olarak güneye doğru kaydırılmış ve Türkiye lehine genişletilmiştir. Türkiye, 9. maddeye göre Caber kalesinde bulunan ve Türk Mezarı olarak bilinen Süleyman Şah'ın kabrini koruyacak, burası Türkiye toprağı olarak kabul edilecek, Türkiye burada askeri bir varlık bulundurabilecek ve Türk bayrağı dalgalanacaktı. Ancak, Fransızlara özel haklar tanıyan madde 10'a göre, TBMM Hükümeti, Bağdat demiryolu hattı üzerindeki Pozantı ile Nusaybin arasındaki kesime ilişkin özel hakları Fransa hükümeti tarafından belirlenecek bir Fransız grubuna devretmeyi kabul eder şeklindeydi. “Elbeyli'den Çobanbey'e kadar olan Suriye bölgesinde demiryolu ile askeri taşımacılık yapma yapma hakkı, Türkiye'ye verilmiştir.” şeklinde düzenlenen maddeye göre ise demiryolu Suriye sınırları içinden geçse de Türkiye bu hat üzerinden asker taşıma hakkına sahip olmuştur (Uzgel, 2009, s. 150).

Ankara Antlaşmasında ve ek mektuplarda Misak-ı Milli'ye yer verilmemiş ve kapitülasyonların kaldırılacağı kabul ettirilememiştir. Fransa, Kilikya bölgesinden ayrılırken, bölgenin yönetimini Ankara'ya devretmiştir. Bu anlaşma, Türk Milli Mücadelesi'nin dış politikası için son derece önemli bir adım olmuş ve 28 Ekim 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Mart 1921 tarihinde Bekir Sami Bey tarafından yapılan anlaşmayla Ankara Hükümeti de facto olarak tanınmış olsa da, bu anlaşma ile ilk defa bir Batı ülkesi tarafından hukuken tanınması nedeniyle Batı ülkeleri arasındaki ayırım daha da açığa çıkmıştır. TBMM Hükümetinin uluslararası alandaki artan etkisinin yanı sıra Fransa'nın güney bölgelerinden çekilirken bıraktığı silahlar, ordunun gücüne önemli bir katkı sağlamıştır. Türkiye'den askeri bir heyet Ekim 1921'in sonunda silah tedariki hakkında müzakerelerde bulunmak üzere Paris'e gitmiştir. Bu anlaşma,

sonuçları itibariyle Hatay sorununun gelecekte doğrudan etkilenmesine de neden olacaktır. Türkiye'nin güvenliği Doğu Cephesinde Sovyetlerle yapılan Moskova Antlaşması ile sağlanmıştı. Ayrıca Güney Cephesinde de eli rahatlayan Türkiye, bu sayede demiryolu bağlantısı ile Mersin limanından faydalanma imkanına kavuşmuştur. Böylece Türkiye, Batı Cephesine gücünü kaydırarak Yunanistan'a karşı daha büyük bir avantaj ve üstünlük sağlamıştır. Ankara İtilafnamesi, Lozan Antlaşması'ndan sonra da yürürlükte kalmış ve uygulanmıştır (Uzgel, 2009, s. 151). Ankara Antlaşması'nın hemen ardından, Fransızlar tarafından bu antlaşmanın yerel bir anlaşma olarak nitelendirilmesi ve İngilizler tarafından ise genel bir antlaşma olarak karşılanması nedeniyle öfke dolu bir çekişme başlamıştı. Bu çekişme kısa sürede o kadar şiddetli bir hâl almıştı ki, İtilâf devletleri arasında Ortadoğu'daki dayanışmalarında çatlaklar görülmeye başlanmıştır (Sonyel S. , 2003, s. 203).

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Misak-ı Milli'yi nihai hedef olarak belirlemişlerdi; ancak bu hedefe bağlılık tüm hedefleri kapsamıyordu. Misak-ı Milli'nin hedefleri öncelik durumuna göre ele alınmıştı ve diğer hedeflerin gerçekleştirilmesi siyasi şartların uygun olduğu ileri bir tarihe ertelendi. Batum konusunda verilen ödün, milli mücadelenin kazanılabilmesi için gerekli bir fedakarlıktı ve bu karar tarihsel koşulların bir sonucuydu. O dönemdeki siyasi koşullar, ülkenin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün yanı sıra egemenlik haklarını kısıtlayan kapitülasyonların kaldırılmasını öncelikli hale getirmekteydi. Batum konusunda verilen taviz bunun ilk örneklerindendi. Milli mücadelenin kazanılabilmesi için böyle bir fedakarlığın yapılması tarihsel şartların gereği verilmiş kararlardı. Mevcut siyasi şartlar milletin bağımsızlığı ve vatanın kurtarılmasını yanı sıra egemenlik haklarına engel teşkil eden kapitülasyonların kaldırılmasını öncelemekteydi. Budak'a göre, Kurtuluş Savaşı sürecindeki liderlerin anlayışı, Misak-ı Milli'nin bir çerçeve program olarak değerlendirilmesini gerektiriyordu (Budak, 2014, s. 248). Ankara İtilafnamesi, TBMM hükümetinin Fransa ile imzaladığı bir anlaşma olarak diplomatik bir başarı olsa da, Türkiye-Suriye sınırı konusunda Misak-ı Milli hedeflerine ulaşamadığından olumsuz bir niteliğe sahiptir. Anlaşma görüşmeleri sırasında TBMM'de büyük tartışmalara neden olmuş ve milletvekilleri tarafından hükümet sert bir şekilde eleştirilmiştir. Anlaşma, Sevr Antlaşması'na göre iyi olmasına rağmen, Misak-ı

Milli'ye göre kötü kabul edilmiştir ve hükümet tarafından bağımsızlık yolunda "zaruret nedeniyle" kabul edilmiştir (Budak, 2014, s. 255). 08.03.1922 tarihinde yayınlanan Kararname ile İtilafname gereği, milli sınırlar dışında kalan yerleşim yerlerinde ikamet eden insanların artık göç ve sığınma sebepleri nedeniyle mülteci veya göçmen statüsünde değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır (Bkz. Ek 4).

Mustafa Kemal Paşa, Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasından sonra, Hatay Devleti'nin kurulacağı 1938 yılında ilk ve tek Cumhurbaşkanı olacak olan Tayfur Sökmen'i TBMM'deki odasında kabul etmiş ve yaptığı konuşma ile Türkiye'nin Hatay davasından vazgeçmeye niyetli olmadığını açıkça ortaya koymuştur.

"Memleketimizin içinde didiştığı davaları biliyorsunuz, dünya bizimle muhasama halinde bulunduğu bir durumdayız. Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edeceklerdir. Bu arada İskenderun Sancağı ve havalisinin de (Hatay'ın da) tahliyesi üzerinde büyük gayret sarfettikse de şimdilik bir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız. Bir işiniz olur veya müşkülâtla karşılaşırsanız arkadaşlara müracaat edersiniz" (Sökmen, 1999, s. 28).

Türkiye ve Fransa arasında Türkiye'nin Suriye sınırı ile ilgili yapılan ön antlaşma niteliğindeki Ankara Antlaşması, neredeyse hiçbir değişiklik yapılmadan Lozan Barış Antlaşması'nda olduğu gibi kabul edilmiştir. Lozan Antlaşması'nda çözümlenemeyen Irak sınırı ise, Türkiye ve İngiltere arasında yapılan 5 Haziran 1926 Ankara Antlaşması ile çizilmiştir (Demir, 2017, s. 374).

2.1.4. Mudanya Mütarekesi

TBMM hükümeti, İngiltere ile ilişkilerini koparmak istemediği için Şubat 1922'de Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'i anlaşma koşulları hakkında bilgi toplamak amacıyla Londra ve Paris'e gönderdi. Anadolu'da Yunanlara karşı geniş kapsamlı bir hareket başlatmadan önce diplomatik yolları denemek için son bir çaba göstermek istenmiştir. Yusuf Kemal Bey, Londra'da Lord Curzon ile görüşerek Misak-ı Milli

metnini kabul ettirmeye çalışmış ancak başarısız olmuştur. İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri Mart 1922'de, Paris'te bir araya gelerek Sevr Antlaşması'nda değişiklikler yapmayı öngören bazı önerilerde bulundular. Ancak Ankara Hükümeti, Anadolu'nun boşaltılmasını, ateşkesin bir koşulu olarak istiyordu. Ankara Hükümeti kendisinden beklenen yaklaşımı göstermemesi ve İngiltere'nin de Anadolu'da geniş bir hareket hazırlığına giren orduyu oyalamak ve gevşetmek için tavrını ortaya koyması nedeniyle taraflar arasında anlaşma sağlanamadı. Bu durum, Türk-İngiliz ilişkilerinde yaklaşık bir yıllık bir duraklamaya neden oldu. Fethi Bey'in İçişleri Bakanı olarak bulunduğu bu dönemde, özel ziyaretler çerçevesinde Paris ve Londra'yı ziyaret ederek İngiltere'ye uzlaşma mesajları göndermişti. Fethi Bey, Paris'te Başbakan Poincare ile görüşmüş ancak Londra'da beklenen ilgi gösterilmemiştir. Uzlaşma yolunun kapalı olduğu anlaşılınca Büyük Taarruz için emir verilmiştir. Aslında, Türk ordusu bu bekleme süresinde hazırlıklarını büyük ölçüde tamamlamıştı (Uzgel & Kürkçüoğlu, 2009, s. 146).

26-30 Ağustos 1922 tarihleri arasında gerçekleşen Büyük Taarruz, kesin bir zaferle sonuçlanarak Müttefiklerin Yunanlılara olan umutlarını yok etmiş ve İngilizler arasında kaygı uyandırmıştır. Bu zaferle birlikte aradaki Yunan tamponu da ortadan kalkmış ve Türk ordusu ile Müttefik orduları karşı karşıya gelmişti. Ankara'da Yunanlara karşı kazanılan zaferin etkisiyle, işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan çıkarılması ve Batı Trakya'ya ilerlemeyi içeren planlar üzerine tartışmalar başlamıştı. İzmir'in kurtarılmasının ardından Türk ordusu Çanakkale'ye doğru ilerlemeye başladı ve bu durum, İngiltere ile Türkiye arasında “Çanakkale Bunalımı” adı verilen bir krize neden oldu. İngiltere, Türk ordusunun Trakya'ya geçmesinden endişe duymuş ve diğer İtilaf güçleri ile Anadolu yakasına bir miktar asker çıkararak Çanakkale Boğazı'nda bir gerilim yaratmıştı. Sovyet Rusya'nın Ankara'yı desteklemesi, çatışma riskini göze alamayan Fransa ve İtalya'nın geri çekilmesi, İngiliz halkının savaşa isteksiz olması ve özellikle M. Kemal'in gücü ihtiyatlı bir şekilde kullanarak çatışmaktan kaçınması bu gerginliğin bir çatışmaya dönüşmesini engellemişti. Bu olayın ardından TBMM Hükümeti, Mudanya'da silahların bırakılması konusunda müzakerelere başlama kararını kabul etti. Ancak, görüşmelere başlama şartı Edirne ve batısındaki Meriç nehri boyunca bölgenin boşaltılmasıydı (Uzgel & Kürkçüoğlu, 2009, s. 146).

3 Ekim 1922’de, İtilaf Devletleri’nin işgal komutanları, İsmet Paşa ile Mudanya’da buluştu. Mudanya Konferansı’nda, başlangıçta bazı sorunlar çıksa da, Doğu Trakya’nın Türkiye’ye devredilmesi, Müttefik askerlerinin İstanbul’dan ayrılması ve İzmir’in yeniden Türk kontrolüne geçmesi konusunda anlaşmaya varıldı (Criss, 1994, s. 216). Mudanya’da, 11 Ekim’de bir ateşkes anlaşması imzalandı. İstanbul haricinde Meriç Nehri’nin doğusunda kalan Trakya Bölgesi’nin Türk Milli kuvvetlerinin kontrolüne bırakılması konusunda anlaşıldı. Trakya’nın boşaltılması 25 Kasım 1922’ye kadar tamamlandı; ancak İstanbul ve Boğazların boşaltılması antlaşma gereği barış antlaşması sonuna kadar ertelendiği için ancak Ekim 1923’te gerçekleşebilmiştir (Freely, 2001, s. 36).

Mustafa Kemal’in stratejik planı, İngiliz gizli istihbarat raporlarına göre kusursuz bir şekilde işleyerek başarıya ulaşmıştı. 26 Ağustos’ta gerçekleşen büyük taarruz, yalnızca üç kişinin iki gün öncesine kadar haberdar olduğu büyük bir gizlilik içinde planlanmıştı. Aynı raporlara göre Mustafa Kemal’in stratejik planı, Trakya ve İstanbul’un ele geçirilmesini içeriyordu. Ayrıca Musul vilayetinin yeniden fethi de hedefler arasındaydı, ancak bu ikinci hedef, birinci hedefin gerçekleştirilmesine kadar ertelenmişti (Sonyel S. R., 2012, s. 376).

Mudanya Mütarekesi’nin temel kazanımı Doğu Trakya’nın Yunanistan tarafından tahliye edilmesi idi. Mütareke sırasında BMM’de yapılan görüşmelerde genel olarak Trakya özel olarak Misak-ı Milli’de yer alan Batı Trakya meselesi tartışılmıştır. Aydın Milletvekili Tahsin Bey, Batı Trakya’daki vatandaşları hatırlatıp barışın imzalanmasını sorduğunda, Mustafa Kemal Paşa’nın cevabı "Biz bütün dünyayı kurtaramayız" olmuştur. Budak’a göre, Mustafa Kemal’in bu sözleri, yeni Türkiye’nin izleyeceği siyasete dair ipuçları vermektedir (Budak, 2014, s. 279). Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Mudanya Konferansı sebebiyle mecliste yaptığı konuşmada şunları söylemişti: “Değerli arkadaşlar, Misak-ı Milli’nin gerçekleştirilmesi için bir adım daha attık. Bir buçuk ay sonra Trakya bölgemiz kurtulacak ve Büyük Millet Meclisi’nin yönetimi altına girecektir. Üç müttefik hükümet, sulh konferansında Misak-ı Milli’deki haklarımız ve taleplerimizin tamamının gerçekleştirileceğine dair sözler veriyorlar. Buradan tekrar belirtmek

istiyorum ki, tüm bu başarılar, özellikle meclis ve ordumuzun liderliği altında, milletimizin gösterdiği kararlılık ve dayanıklılığın bir sonucudur. Milletimiz, milli taleplerimizin elde edilmesinden sonra artık ülkemizin yeniden inşasında gösterdiği kararlılık ve dayanıklılıkla bu azim ve kararlılığını sürdürecektir." (Maman, 2014, s. 267).

Mudanya mütarekesi ile Mondros hükümleri ortadan kalkmış mıdır? sorusunu soran Bilsel'e göre, Mudanya mütarekesinde Mondrosun hükümsüzlüğüne dair bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak Mondros'un değiştirilmemiş hükümlerinin de geçerli olduğuna dair bir ifade de bulunmamaktadır. Bu nedenle Mudanya, Mondros'un yerine geçmiştir. Mondros, Mudanya ile sona ermiştir (Bilsel, 1998, s. 442). Ankara Hükümeti, itilaf devletlerinin kendi arasındaki anlaşmazlıkları değerlendirmiş ve Yunan ordularına karşı kazanılan zaferlerle Batılı devletlere varlığını kanıtlayarak başarıya ulaşmıştı. Bu sayede Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ilk defa Batılı devletlerle eşit koşullarda bir anlaşma imzalama fırsatı elde etti ve Avrupa'daki topraklarına geri döndü. Mücadele artık diplomatik alanda gerçekleştirilecekti.

2.2. LOZAN ANTLAŞMASI VE SİYASİ SONUÇLARI

Mudanya Mütarekesi sonrası barış görüşmelerine davet edilen TBMM Hükümeti için konferansın yapılacağı yer hakkında birçok söylenti çıkmıştır. Meclis içinde Türkiye'nin barış konferansındaki temsilcisi olarak önerilen Rauf Bey özellikle muhalif gruplar tarafından destek görmüştü. Fakat Gazi, temsiliyet görevi için İsmet Paşa'yı tercih etmiştir (Kutay, 1980, s. 332). Barış konferansının baş delegesi olarak atanmış olan İsmet Paşa, Millet Meclisi kürsüsünde "Bana göstermiş olduğunuz nezaket ve güven için teşekkür ederim. Barış konferansında milli taleplerimizi savunmak ve yerine getirilmesini sağlamak için elimizden gelen gayreti göstereceğiz. Ulusal bağımsızlığımız meşrudur ve dünya tarafından tanınmaktadır. Konferanstaki delegelerimizin hareket tarzı ise Millet Paktı ve Yüce Meclisimiz tarafından akdedilecek anlaşmalarla şekillenecektir" şeklinde konuşmuştu (Karacan, 2017, s. 41). İstanbul'a yaklaşırken konferansa gitmek üzere olan İsmet Paşa, gazetecilerin kendisine müzakereler sırasında savunulması gereken prensiplerle ilgili sorularına şöyle cevap veriyordu: "Dünya genelinde barış için öngördüğümüz şartlar

bilinmektedir. Bu şartları defalarca ve çeşitli fırsatlarda bildirdiğimiz için hiçbir zaman kaçınmadık. Uğruna yıllardır birçok fedakarlık yaptığımız hedeflerimiz mütevazı ve meşrudur. Bu hedefler, iki kelimeyle ifade edilebilir: Misak-ı Milli.” (Karacan, 2017, s. 48). Lozan Konferansı'nda görüşülmesi gereken konular hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, 14 maddelik bir direktif oluşturarak temel görüşlerini ortaya koymuştur. Bu direktif, Misak-ı Milli beyannamesinin somutlaştırılmış bir versiyonudur ve aşağıdaki hususları içermektedir:

1. Doğu sınırı: Ermenistan'ın kurulması kabul edilemez. Eğer böyle bir öneri ortaya çıkarsa, müzakereler sona erer.
2. Irak sınırı: Türkiye, Musul vilayeti ile Kerkük ve Süleymaniye sancaklarını talep ederek Irak sınırını belirleyecektir. Bakanlar Kurulu, konferansta bu konuyla ilgili oluşabilecek diğer sorunlar için talimat verecektir. İngilizlere bazı ekonomik çıkarlar sağlamak amacıyla petrol ve diğer konulardaki ayrıcalıkların tartışılması mümkündür.
3. Suriye Sınırı: Mümkün olan son sınırdaki düzenlenecektir. Sınırın çizildiği hat, Re'si İbn Hayr'dan geçerek Harm, Müslimiye ve Meskene'ye ulaşacak ve oradan Fırat nehrini takip ederek Deyr-i Zor'a, ardından Çöl'e ve sonunda da Musul ile güney sınırına kadar devam edecektir.
4. Adalar: Gerekli olan eylem duruma göre belirlenecektir. Tüm adalar, kıyılarımıza yakın ve uzak olanlarda dahil, başarılı olunamazsa Ankara'ya başvurulmak kaydıyla kesinlikle sınırlarımıza dahil edilecektir.
5. Doğu Trakya'ya ait Batı Sınırı: 1914 yılında mevcut olan sınır dahil edilmeye çalışılacaktır.
6. Batı Trakya: Misak-ı Milli'de yer alan hükümler uygulanacaktır.
7. Boğazlar: Yabancı askeri güçlerin kabul edilmeyeceği yerler, Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası'dır. Bu konuda görüşmelerin durdurulması gerektiği takdirde, Ankara'ya talimat verilmeden önce durdurulması gerekmektedir.
8. Kapitülasyonlar: Kapitülasyonlar kesinlikle kabul edilmeyecek ve durum gerektirdiğinde görüşmeler sonlandırılacaktır.
9. Azınlıklar: Öncelikli olarak mübadele yapılacaktır.
10. Genel Borçlar “Düyun-ı Umumiye”: Türkiye'den ayrılan ülkelere ait borçların paylaşımı bu ülkelere yapılacak, Türkiye'nin hissesine düşen miktar ise Yunanistan'a devredilecek ve savaş tazminatı olarak kabul edilecektir. Eğer bu şekilde olmazsa, ödeme 20 yıl ertelenecektir. Düyun-ı Umumiye idaresi sonlandırılacaktır ancak ortaya çıkabilecek sorunlar için Ankara'ya danışılacaktır.
11. Silahlı Kuvvetler: Sınırlandırıcı şartlar kabul edilmeyecek olan kurum Silahlı Kuvvetler'dir.

12. Türk kanunlarına tabi olmayan yabancı kurumların, faaliyetlerine izin verilmeyecektir.
13. Misak-ı Milli'nin özel maddesi, Türkiye'den ayrılan ülkeler için geçerlidir.
14. İslami cemaatler ve vakıfların hukuku, önceki anlaşmalarda belirtildiği şekilde uygulanacaktır (ATASE, 1971, s. 104-105).

Türk heyetinin amacı, İsmet Paşa'nın ifadesiyle “Türdeş, tek bir vatan üzerinde bağımsız yeni Türkiye’yi yapılacak uluslararası bir antlaşma ile bütün dünyaya kabul ettirmektir” (Budak, 2018, s. 27). Lozan görüşmelerine gitmeden önce, Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümetinin sunduğu belge yardımı teklifini kabul etmedi ve deneyimli diplomatların Türk heyetinde yer alması teklifini reddetti. Çünkü böyle bir davranış, resmen kaldırılmış bir hükümetten destek alınması anlamına gelecek ve bu Ankara Hükümeti'nin siyaseten zayıf olduğu izlenimini verecekti. Ancak Rauf Bey'e göre, Türk heyetinin elinde Misak-ı Milli'den başka bir belge yoktu (Budak, 2018, s. 49). Lozan Konferansı'nda, Misak-ı Milli hedeflerine ulaşmak için çaba harcanmıştır. Lozan heyeti, özellikle önceden yapılan görüşmelerde Birinci Meclis tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve talimat almıştır. Ankara, Meclis'teki tartışmalarda, delegelere, barış müzakerelerinde Milli Misak'ı bütün dünyaya kabul ettirmek için mücadele etmeleri gerektiğini vurgulamıştır (Arıkan, 2005, s. 63). Meclis içinde yer alan İkinci Grup üyeleri, Lozan görüşmelerinin tamamının Meclis'in denetimi altında gerçekleştirilmesini ve bu konuda son sözün Meclis tarafından söylenmesini ısrarla savunmuşlardır. Özellikle Misak-ı Milli'ye ilişkin konular gündeme geldiğinde duyarlılıkları artmıştır (Demirel, 2003, s. 11). Baş delege Rauf Bey'in sözleri bu durumu açıkça göstermektedir: "*Barış için koşullarımız, sadece bizim tarafımızdan değil, aynı zamanda dünya tarafını da düşünülerek belirlenmiş ve Milli Andımızla tespit ve ilan edilmiştir. Esas sınırlar bellidir.*" (TBMMGCZ Cilt III, 1985, s. 977). İsmet Paşa, 3 Kasım 1922 tarihli Meclis toplantısında bu hususu açıkça belirtmiştir: "Misak-ı Milli ve imzalanan diğer antlaşmalar çerçevesinde davamızı savunacağız." (TBMMGCZ Cilt III, 1985, s. 339-376). Lozan Konferansı'ndaki müzakereler sırasında İsmet Paşa, Boğazlar konusunun tartışıldığı bölümde, Milli Misak'ın önemini daha iyi vurgulayabilmek için, Boğazlara ilişkin Milli Misak'ın 4. maddesini okumuştur (Karacan, 2017, s. 131).

Bu yaklaşımdan ve ilkelerine bağlılığından da anlaşılacağı gibi, Türkiye eşit ve egemen bir devlet olarak masaya oturmuştu ve kendi benlik saygısı seviyesi daha yüksekti. Kendine güvenen ve onurlu bir şekilde kendi ayakları üzerinde durma çabası içindeydi. Lozan Heyeti ve Hükümet arasında telgrafla iletişim kuruluyordu, ancak zaman zaman ciddi sorunlar ortaya çıkıyordu (TBMMGCZ Cilt III, 1985, s. 1146). Lozan Konferansı'nın ön toplantılarında (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923), Meclis'in 1 Ocak 1923 tarihli gizli toplantısında, Lozan'dan Ankara'ya gelen Hasan (Saka) Bey'in ziyareti, ilk elden bilgilerin paylaşılması nedeniyle oldukça faydalı oldu ve Heyet ile vekillerin etkileşimi açısından önemli bir rol oynadı. Ziyaretten sonra Konferans 5 Şubat'ta kesintiye uğradı ve İsmet Paşa ile heyeti yurda döndü. İsmet Paşa, müzakereler hakkında gerekli açıklamaları yaptı ancak görüşmelerde sert eleştirilere ve hatta suçlamalara maruz kaldı. 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesine karar verilmesinin ardından, Meclis son toplantısını 16 Nisan'da yaptı ve Lozan Antlaşması'nın imzalandığı ve onaylandığı toplantıya kadar dağıldı. Lozan Antlaşması'nın ikinci müzakere turu 23 Nisan ile 24 Temmuz arasında gerçekleştirilmiştir (Arıkan, 2005, s. 69-78).

Konferans, Balkanlar, Rusya ve Türkiye başta olmak üzere tüm dünyada yakından takip edildi. Ancak Türkiye'nin müzakere edilemez şartları gündeme geldiğinde, konferans askıya alındı. Diplomatik müzakereler ve temaslar yoluyla, sürecin tamamlanması amacıyla müzakerelere yeniden başlandı. Lozan'da Türk delegesi olarak yer alan Dr. Rıza Nur, kendi yazdığı bir dipnotta Türk delegasyonunun, Müttefiklerin Lozan'da taviz vermesini sağlamak için sık sık ve kesinlikle iki argüman kullandığını belirtmektedir. Bu argümanlardan ilki, Türkiye'nin Milli Misak'a sıkı sıkıya bağlı olduğu ve bu konuda hiçbir fedakârlık yapamayacağıdır. Diğeri ise, Türkiye'nin hilafet ve saltanatı birbirinden ayırmasıyla birlikte laiklik anlayışına sahip olduğu, ayrıca medeni ve cezai yaptırımları derhal uygulamaya başlayacağına söz verdiğidir (Nur, 1992, s. 105).

Cemil Koçak'a göre, Birinci TBMM'de Atatürk'ün etrafında yer alan ve birinci grup olarak adlandırılan milletvekillerine karşı, ikinci grup olarak adlandırılan geniş tabanlı ve etkili bir muhalefet bulunuyordu. Ancak, Lozan Antlaşması görüşmelerinin

sonuçları bu ikinci grup için tatmin edici değildi. Hatta tam tersine, bu grup Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilemediğini iddia ederek Ankara Hükümeti'ni ve Lozan'daki Türk heyetini Misak-ı Milli'ye ihanetle suçlamıştır (aktaran, Akyol T. , 2019, s. 210).

Chicago Tribune gazetesi muhabiri John Clayton'ın 27 Eylül tarihinde İngiliz Manchester Guardian gazetesinde yayınlanan bir röportajında, İngilizlerin Irak'taki petrol rezervlerine yönelik görüşlerini sorması üzerine Mustafa Kemal, Cebel ve Hamrin bölgelerinin Musul vilayeti içinde yer aldığını ve Milli Pakt'ta belirtilen bölgelerin bir parçasını oluşturduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu bölgelerin çoğunlukla Türklerden oluşan bir topluluğa ev sahipliği yaptığını belirtmiştir (Sonyel S. R., 2012, s. 10). 6 Ekim'de Stambul gazetesinde yayınlanan röportajı okuyan İngiliz yüksek komiseri Rumbold, bu söylemi ılımlı bulduğunu ve 10 Ekim'de İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na, Mustafa Kemal'in Milli Pakt'ın geri kalan kısmının askeri bir operasyonla ele geçirilerek gerçekleştirileceğini rapor etmiştir (Sonyel S. R., 2012, s. 13). Batılı güçler, milli mücadele sonrası kazanılan zaferlerin ardından yüksek moral ve motivasyona sahip olan Türk ordusunun Misak-ı Milli konusundaki kararlılığını sürekli olarak izlemeye ve Ankara'nın nabzını tutmaya çalıştıklarını açıkça göstermişlerdir. Lozan Konferansı, tüm yönleriyle, kapsamı ve içeriğiyle bu durumun netleşmesine yardımcı olmuştur.

2.2.1. Arazi ve Sınır Sorunları

Lozan müzakerelerinde Türkiye heyeti toprak konusunda agresif bir tutum sergilemekten ziyade, Misak-ı Milli ve self-determinasyon hakkı gibi temel hedefleri belirlemiştir. TBMM ordularının kurtardığı topraklarda uluslararası toplum tarafından tanınan bir milli devletin kurulması amaçlanmıştır (Akın, 2015, s. 229). 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sırada Musul, Türk kuvvetleri tarafından kontrol ediliyordu. İngiltere, Mondros Mütarekesi'nin koşullarına dayanarak, "Müttefiklerin güvenliğini tehdit eden bir durumda, stratejik bölgeleri işgal etme hakkına sahip olduklarını" belirtmiş ve bu iddiayla Musul'u işgal etmişti. Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı dönemde Musul, Türk kuvvetlerinin kontrolü altında değildi ve Lozan Konferansı sırasında Türkiye, Musul'un kendilerine verilmesini etnik ve coğrafi nedenlerle talep etmişti. Ancak İngiltere, mevcut durumun

korunması konusunda ısrar etmişti ve sorun çözüme kavuşturulamamıştı (Sander, 2016, s. 100).

Türk heyeti, Mondros Mütarekesi'ndeki hükümlerin Musul'u İngiltere'ye vermediğini ve Mütareke sırasında Misak-ı Milli sınırları içinde kaldığını iddia ederek, Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu savunuyordu. Heyet Başkanı İsmet İnönü, Lozan Konferansı'nda, Türkiye'nin toplumsal yapısının çeşitliliği konusunda açıklamalar yaparak, Türk ve Kürt halklarının birbirinden farklı olmadığını vurgulamıştı. Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin, Türklerin yanı sıra Kürtlerin de temsil edildiği ve hükümetin her kesiminin çıkarlarını koruduğunu belirtmişti. Hale'e göre, Türkiye'deki Kürtlerin çoğunluğunun milli mücadele sırasında Yunanlara karşı destek vermesi bu iddianın temelini oluşturuyordu. İngilizler, Musul'u Irak topraklarına dahil ederek Türkiye'ye karşı bir savunma hattı oluşturmayı amaçlamışlardı ve her iki taraf da petrol zengini bu bölgenin kontrolünü elinde bulundurma arzusundaydı; ancak anlaşmazlık konusu Musul'un siyasi statüsüydü. Nisan 1922'de, Türk gazetecilere yaptığı açıklamada, Mustafa Kemal'in, Musul meselesi nedeniyle İngiltere'ye karşı savaş niyeti olmadığı belirtilmişti. Ancak, İsmet Paşa, bu iddiadan vazgeçmeye hiç de sıcak bakmıyordu. Bu nedenle, taraflar bu konuda çözüm bulamadılar ve anlaşmada bu konu çözümsüz kaldı. Ancak, dokuz ay içinde tarafların bir anlaşmaya varacaklarına dair taahhütte bulundular (Hale, 2003, s. 47).

Fransa ile Lozan görüşmelerinde birinci öncelik, Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesiydi. Türkiye ile Suriye arasındaki sınırın netleştirilmesi amacıyla Ankara Antlaşması'nda karara bağlandığı şekliyle, İtilaf Antlaşması'nın imzalanmasından bir ay sonra karma bir komisyon kurulacaktı. Bu komisyon, iki ülke arasındaki sınırın kesin olarak belirlenmesi için çalışmalar yapacaktı. 1925 yılı Eylül ayında kurulan karma komisyon, sınırın belirlenmesi sırasında bazı anlaşmazlıklarla karşılaştı ve taraflar arasında bir kısım topraklar konusunda karşılıklı iddialar ortaya çıktı. Türk ve Fransız hükümetleri, karma komisyonun topraklar konusundaki anlaşmazlıklarını çözememesi üzerine doğrudan diplomatik görüşmelere başladılar ve 18 Şubat 1926 tarihli anlaşmayla sınır konusunda anlaşmaya vardılar. Sadece Türkiye-Suriye sınırını belirlemekle kalmayıp, genel olarak Türk-Fransız ilişkilerini de düzenleyen "Dostluk

ve İyi Komşuluk" adını taşıyan bu anlaşma, taraflar arasındaki diyalog ve işbirliğinin artmasına katkı sağladı. 18 Şubat 1926 tarihli "Dostluk ve İyi Komşuluk" anlaşması, tarafların anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmeyi kabul ettiği ve bir tarafın silahlı saldırıya uğraması durumunda diğer tarafın tarafsız kalacağı hükümlerini içeriyordu. Ancak Fransa, anlaşmayı imzalamadan önce Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul anlaşmazlığının çözümlenmesini bekledi. Fransa, San Remo anlaşmasının özüne uygun davranarak İngiltere'yi Musul sorununda destekliyordu ve bu nedenle Türkiye, Milletler Cemiyeti kararını kabul ettikten sonra, "Dostluk ve İyi Komşuluk" anlaşmasını ancak Musul anlaşmasından altı gün önce imzalamıştır (Armaoğlu, 2018, s. 167). Lozan görüşmelerinde, İngiltere, Türkiye ve Sovyetler Birliği öncü oyuncular olarak yer almışlardı. Yunanistan'ın ise sonuçları etkileyecek bir güce sahip olmadığından görüşmelere katılımı daha sınırlı kalmıştır. Fransa ve İtalya ise daha çok anlaşmanın ekonomik boyutlarına odaklanmışlardı. Lloyd George Hükümeti'nin düşmesi sonrasında, Lord Curzon Dışişleri Bakanlığı'na atanarak İngiliz diplomatik stratejilerini belirleme görevini üstlendi. Lord Curzon, bir yandan İngiliz çıkarlarını korumayı savunurken öte yandan da Sovyetler Birliği karşısında bağımsız bir Türkiye'nin oluşmasını destekliyordu. Hale; bu uzun vadeli politikanın sonucunda, Lord Curzon'un desteklediği bağımsız Türkiye'nin 1920-22 yılları arasında güçlendiğini ifade etmektedir. Nitekim Ekim 1922'de İngiliz Genel Kurmayı, verdiği bir muhtıra ile Türkiye'ye artık işgal altındaki bir devlet gibi davranarak istedikleri koşulları kabul ettiremeyeceklerini belirtmiştir. İngilizlerin bakış açısına göre, Doğu Trakya ve Anadolu'daki taleplerinin reddedilmesiyle Yunanistan'a destek vermenin artık bir anlamı kalmamıştı ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki kara sınırı Meriç Nehri olarak belirlenmişti. Ege adaları Yunanistan'a verilirken Çanakkale Boğazı girişine yakın olan Bozcaada ve Gökçeada Türkiye'nin egemenliği altında kalmıştır. Ayrıca, verilen adalara Yunanistan tarafından asker konuşlandırılmayacağı kararlaştırılmıştır. On İki Ada ise İtalya'ya verilmiştir (Hale, 2003, s. 22).

Lord Curzon'un düşüncesine göre, İngiltere'nin temel hedefi, İngiliz savaş gemilerinin Boğazlardan engelsiz bir şekilde geçebilmesi ve ayrıca Irak'ta yer alan Musul vilayetinin İngiliz yönetimi altında kalmasıydı. Ancak İngiliz çıkarları, Türkiye'nin çıkarlarıyla çok az benzerlik gösterirken Sovyetler Birliği'ninkilerle

tamamen zıttı. İngilizler ve Sovyetlerin boğaz politikaları, 19. yüzyılda benimsedikleri tutumları tamamen değiştirmişti. 19. yüzyılda Rus hükümeti, savaş gemilerinin Boğazlardan engelsiz geçişine izin verilmesini isterken İngilizler ise Boğazların Türk kontrolü altında tutulmasını savunuyordu. Ancak bu dönemde İngilizlerin ve Sovyetlerin politikaları tamamen farklı bir yönde gelişmişti. Bu dönemde İngilizler, savaş gemilerinin Boğazlardan engelsiz geçişine izin verilmesi gerektiğini savunurken Sovyetler ise Boğazların kapalı kalmasından yana tavır sergiliyordu. Rus filolarının iç savaş sırasında neredeyse tamamen yok edilmesinin sonucu olarak, bu dönemde Karadeniz'deki deniz trafiği ciddi şekilde etkilenmişti ve Boğazların kapanmasına yönelik Sovyet politikalarının da temelinde bu durum yatmaktaydı. Ruslar, İngiliz filolarının Karadeniz'e girmesinden endişe duydukları için kendi donanmalarını Akdeniz'e indirmekle ilgilenmiyorlardı. İngilizler ise Türkiye'nin Enver Paşa tarafından 1914'te gerçekleştirildiği gibi Boğazları batılı donanmalara kapatmasını önlemek istiyor, Türkiye ise, Rusya'ya karşı güç dengesini sürdürebilmek için sadece Karadeniz'e komşu olmayan donanmalara sınırlı geçiş izni verilmesini tercih ediyordu. Sonuç olarak, her iki taraf da Boğazların askerden arındırılması ve Karadeniz devleti olmayan donanmalara sınırlı geçiş izni verilmesi konusunda anlaştı. Bu uygulamalar uluslararası bir komisyon tarafından denetlenecekti (Hale, 2003, s. 46).

2.2.2. Mali ve Ekonomik Meseleler

Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı öncesinde en yüksek borcunu Fransa'dan tahvil çıkarmak suretiyle oluşturmuştu. Osmanlı Devleti'nin borçları Lozan Konferansı'nda masaya yatırıldı ve (Madde 46) uyarınca, bu borçların ödenme şekli borç tahvili sahipleriyle Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde kararlaştırılacaktı. Ankara Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin tek mirasçısı olmadığını iddia etmekle birlikte, Osmanlı Devleti'nin mirasçısı olduğunu kabul etmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonrasında, çeşitli ulusal hareketlerin ve uluslararası güçlerin etkisiyle, modern Ortadoğu haritası şekillenmiştir ve Türkiye, Suriye, Irak, Filistin, Ürdün gibi beş farklı bölgede ayrı hükümetler ortaya çıkmıştır. Hazırlık komisyonunda Türkiye tarafından, borçların paylaşımının karma bölüşüm ilkesine uygun olması gerektiği savunulmuştur

ve bu doğrultuda, kamu borçlarının İmparatorluğun savaş öncesi toprakları arasında orantılı olarak paylaşılması kararı alınmıştır (Akın, 2015, s. 238).

Fransızların çoğunlukta olduğu alacaklılarla yapılan müzakereler, Türkiye ile zaman zaman gerginliklere neden olacak kadar uzun sürmüştü. Sonunda, 13 Haziran 1928'de imzalanan anlaşmalarla, borçların ödeme miktarı ve yöntemi de belirlenmiş oldu. Osmanlı Devleti'nin borçlarına ilişkin alınan bu kararlar, aynı zamanda Düyun-ı Umumiye'nin sonunu getirmekte ve Türkiye'nin borçlarını kendi başına ödeme sorumluluğuna işaret etmekteydi. Ancak, 1929 yılındaki küresel ekonomik kriz, Türkiye'yi de etkiledi ve ödeme güçlükleri yaşamasına neden oldu. 1931 yılında ABD Başkanı Hoover, kendi adını taşıyan bir moratoryum ilan etti ve Türkiye de bu moratoryuma dayanarak borç ödemelerini ertelemeyi planladı. Türkiye'nin yeni bir borç sözleşmesi imzalanması talebi karşısında alacaklı ülkelerin itirazı üzerine müzakerelere yeniden başlandı ve nihayet 22 Nisan 1933'te Paris'te imzalanan yeni anlaşma, Türkiye açısından daha avantajlı bir sözleşmeyi içeriyordu. Borç sorununun ilk çözümü olan 1928 anlaşmalarının hemen ardından, Türkiye ile Fransa arasında başka bir konu daha ortaya çıktı. 1929 yılında kabul edilen bir kanunla, Türkiye Cumhuriyeti, kapitülasyon sistemi kalıntılarını ortadan kaldırmak için Adana-Mersin demiryolunu işleten Fransız şirketini satın alma girişiminde bulundu. Bu girişim karşısında Fransa, Türkiye'nin koşullarını anlamak yerine onları reddetmeye çalıştı ve bu durum Türkiye ile Fransa arasında bir gerilime neden oldu. Ancak Fransa, Batı'da Misak-ı Milli'yi ilk kabul eden ülkelerden biriydi ve bu belgede kapitülasyonların kaldırılması da yer alıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitülasyon sistemi, Fransa ile Türkiye arasındaki sorunların temelini oluşturuyordu ve Fransa'nın bu sorunları çözmek yerine bu sistemi sürdürmeye çalıştığı açıkça görülüyordu. Nihayetinde 1929 Haziran'ında imzalanan bir anlaşmayla Fransızlar, Adana-Mersin demiryolunu Türkiye'ye teslim etti (Armaoğlu, 2018, s. 167).

Lozan'da kapitülasyonlar büyük bir tartışma konusu olmuş ve hatta müzakerelerin kesilmesinde kapitülasyonlar konusundaki anlaşmazlığın büyük rol oynamıştır. Gerçekten de kapitülasyonlar konusu, ülkelerin önemli ekonomik çıkarlarıyla ilgili olduğu gibi, Türkiye için de uzun bir süredir mücadele ettiği bir

egemenlik sorunuydu. Lozan'da İngiltere ve müttefikleri, kapitülasyonların artık savunulamayacağını kabul etmişlerdi. Ancak, İsmet Paşa'nın ifadesiyle, "kapitülasyon" adı taşımasa da kapitülasyonlarda görülmemiş hükümler içeren bir rejimi savunurken iki temel gerekçe öne sürülmüştü: Türkiye'de adalet sistemi eleştiriliyordu ve hakimlerin kalitesiz olduğu ifade ediliyordu. Ayrıca, Türkiye'de yasaların Şariat'a dayandığı, eksik ve yetersiz olduğu iddia ediliyordu. Bu durumda, Müslüman yasalarının Hristiyanlara uygulanıp uygulanamayacağı da sorgulanıyordu. Bu iki gerekçe üzerinden hareketle, İngiltere ve müttefikleri, kapitülasyonlardaki "Konsolos mahkemeleri" ve adliyedeki "tercümanlar" sisteminin sonlandırılmasını ve yerine "Avrupalı yargıçların" getirilmesini istemişlerdi. Lozan'da ve Meclis'te temel tez, Tanzimat döneminden bu yana adli sistemin ve hukukun çağdaşlaştırıldığı ve bu nedenle artık kapitülasyonları savunmak için Avrupalıların bir gerekçesi ya da bahanesi olmadığı yönündeydi. Sonuç olarak, Lozan'da adli kapitülasyonlar kaldırıldı ve Türkiye'nin önerdiği bir "Adli Beyanname" kabul edildi (Akyol T. , 1996, s. 139-144).

İsmet Paşa, Lozan'da, Türk Hükümeti'nin 1914'te aldığı bir kararla kapitülasyonları kaldırdığını belirtmişti. Kapitülasyonlar, uluslararası anlaşmalar değil, tek taraflı senetler olarak değerlendirilmeliydi. Ancak İtilaf devletleri, kapitülasyonların uluslararası anlaşmalar olarak kabul edilmesinden dolayı kaldırılmalarının uluslararası bir antlaşma ile olması gerektiğini düşünmekteydiler. Her iki tarafın taleplerini dikkate alan bir metnin hukuk danışmanları tarafından yazılması konusunda sonunda anlaşmaya varılmış ve "Türkiye'deki kapitülasyonların sona erdirildiğini kabul ettiklerini beyan ederler" şeklinde bir madde anlaşmaya eklenmiştir (Budak, 2014, s. 453).

Türkiye'nin egemenlik talebinin en önemli göstergesi haline gelen kapitülasyonlar, Lozan Antlaşması'nın imzalandığı 24 Temmuz 1923 tarihinde kesin olarak kaldırıldı. Bu sayede, Türkiye egemen bir aktör olarak kabul edildi ve uluslararası sisteme dahil oldu. Bu nedenle, Türkiye heyeti Lozan Antlaşması'nda Misak-ı Milli belgesinde belirtilen kapitülasyonların kaldırılması talebini elde ederek isteklerinin önemli bir kısmını gerçekleştirmiştir. Ayrıca, batılı güçlerin Türkiye adli

sistemi üzerindeki etkisi sonuçsuz kalmış ve yabancı uyrukluların davaları da dahil olmak üzere Türkiye tüm mahkemeler üzerinde egemenlik hakkını korumuştur. Lozan Antlaşması, Musul meselesinin çözümünü ileri bir tarihe bırakırken, İngiltere ile Türkiye arasındaki ilişkilerin dostluk zeminine taşınmasına yardımcı oldu. Ancak antlaşma, Türkiye'ye tam egemenlik hakkı tanımayarak Boğazlar konusunda sınırlamalar getirdi. Buna göre, Boğazlardan askeri ve ticari gemilerin geçişi, Uluslararası Boğazlar Komisyonu'nun yetkisine bırakılırken, Türkiye bu bölgede asker bulundurmaması yönünde bir yasağa tabi tutuldu (Balcı, 2018, s. 55).

2.2.3. Azınlıklar

Misak-ı Milli belgesinin 5. maddesi, azınlıkların haklarına ilişkin konuları ele almaktaydı. Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan antlaşmalar kapsamında, yabancı devletler ve bazı Hristiyan devletleriyle yapılan anlaşmalar çerçevesinde azınlıkların haklarını, Müslüman halkın da aynı haklardan yararlanması şartıyla kabul edip garanti altına almayı taahhüt etmekteydi. (*Düvel-i İtilâfiyye ile muhâsımları ve ba'zı müşâ-rikleri arasında takarrur eden esâsât-ı 'ahdiyye dâ'iresinde ekaliyyetler hukuku -memâlik-i mütecâviredeki Müslüman ahâlisinin de aynı hukûdan istifâde etmeleri ümniyyesiyle- tarafımızdan te'yîd ve te'mîn edilecektir.*) Azınlıklar meselesi Misak-ı Milli'nin 6. Maddesi ile bağlantılı bir biçimde, “bütünüyle bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşmanın bir temeli” olarak ele alınmaktaydı. Yine Sivas Kongresi'nin 4. Maddesinde “*Aynı vatan toprakları içinde beraber yaşadığımız tüm Müslüman olmayan unsurların hak ve eşitlikleri tamamen korunduğundan dolayı, bu unsurlara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilmesi kabul edilmeyecektir.*” kararı alınmıştı (Orbay, 1993, s. 260).

Lozan görüşmelerinde İngilizlerin azınlıklar için talep ettikleri üç ana madde vardı: 1- Geniş kapsamlı bir af 2- Askerlikten para karşılığı muafiyet 3- Seyahat özgürlüğü. Türkiye'nin savunduğu tez ise şöyleydi: 1- Harici tahriklerin durdurulması 2- Türk ve Rum nüfus mübadelesi 3- Diğer azınlıkların haklarına dair Türk liberal siyasetinin sağladığı güvencelere güvenilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Karacan, 2017, s. 153-154). Bunlara ilaveten İsmet İnönü, diğer devletlerin kendi ülkelerindeki

azınlıklara tanıdığı hakları Türkiye'nin de aynen kabul edeceğini, ancak herhangi bir istisnai kayıt kabul etmeyeceğini açıkça ifade etmiştir (Öymen, 2004, s. 374).

Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddeleri arasında yer alan "Azınlıkların Korunması" başlığı altındaki azınlık hakları konusunda çözüm, şu şekilde ifade edilebilir: Antlaşmanın 38-48. maddelerindeki azınlık hükümleri başka hiçbir yasa, düzenleme vb. tarafından müdahale edilmeyecek veya öncelik kazandırılmayacak (Madde 37); Türkiye, doğum, milliyet, dil, ırk veya din ayrımı yapılmaksızın, Türkiye'nin tüm sakinlerine tam ve eksiksiz yaşam ve özgürlük koruması sağlayacak (Madde 38); Azınlıklar, medeni ve siyasi haklardan eşit bir şekilde yararlanacak, yasalar önünde ayrımcılık yapılmayacak, kamu görevlerine atanabilecek ve mesleklerini serbestçe icra edebileceklerdir. Ayrıca, özel ilişkilerinde ve mahkemelerde kendi ana dillerini kullanma hakkına sahip olacaklardır. (Madde 39); Azınlıklar, kendi inançlarına uygun olarak hayırseverlik, dini veya sosyal kurumlar, okullar veya diğer eğitim kurumları kurmak için eşit haklara sahip olacaklar ve kendi dillerini kullanarak iletişim kurabilecekler, ayrıca kendi dinlerini özgürce yaşama hakkına sahip olacaklardır. (Madde 40); azınlıkların yoğun yaşadığı yerlerde, Türk vatandaşlarının çocuklarına kendi ana dilleri aracılığıyla ilkökul eğitimi verilmesi için yeterli olanaklar sağlanacak; azınlıklar, kamu fonlarından eğitim, dini veya hayır amaçlı verilen paralardan adil bir pay alacaklar (Madde 41); aile hukuku veya kişisel statülerine ilişkin olarak, azınlıkların adetlerine uygun olarak bu soruların çözümüne izin veren önlemler alınacak, azınlıkların dini kurumlarına tam koruma sağlanacak ve yeni dini ve hayır kurumlarının oluşturulması için Türk Hükümeti, gerekli olanaklardan herhangi birini reddetmeyecektir (Madde 42); azınlıklar, inanç veya dini görevlerine aykırı herhangi bir eylem yapmaya zorlanmayacaklar (Madde 43); azınlıklarla ilgili hükümler uluslararası garanti altına alınacak (Madde 44); ve bu hükümlerle sağlanan haklar, Yunanistan'ın topraklarındaki Müslüman azınlıklar için benzer şekilde sağlanacaktır (Madde 45). Türk tarafına göre, "azınlık" kelimesi anlaşmanın bu bölümünde kullanılarak, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarına atıfta bulunmaktaydı. Bu durum, temel hak ve özgürlükler bağlamında, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının vatandaşlık ve sosyal hayatlarına yönelik yasal bir güvence olarak görülebilirdi. Ancak, Müslüman olmayan insanların kendi dillerinde konuşma

hakları ve özgürlükleri için yeterli yasal bir dayanak sağlanamamıştır (Korkusuz, 2019, s. 36-37).

Lozan Konferansı sırasında, Türkiye'de kalan Rumlar ile Yunanistan'da kalan Türklerin mübadele edilmesi kararlaştırılmış ve iki ülke arasında 30 Ocak 1923'te bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma uyarınca azınlıklar mübadele edilecek ancak İstanbul'da "yerleşik" (etablis) olan Rumlar ile Batı Trakya'da yerleşik olan Türkler bu mübadele kapsamı dışında tutulacaktı. "etablis" sorunu, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini engelleyen en önemli faktörlerden biriydi. Türkiye ve Yunanistan arasında Lozan Antlaşması uyarınca, uygulamanın denetimi için uluslararası bir komisyon kurulması planlanmıştı. Ancak, komisyon çalışmaları sırasında "etablis" konusunun kapsamıyla ilgili anlaşmazlık yaşanmıştır. Etablis sözcüğünün kapsamını genişletmek isteyen Yunanistan, İstanbul'da kalan Rumları baskı aracı olarak kullanmak için mümkün olduğunca fazla Rumu bırakmak istemiştir. Bu nedenle, sözcüğün 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'da yaşayan tüm Rumları kapsamasını istemiştir. Türkiye, sözcüğün yalnızca İstanbul'daki Rumları kapsadığını ve yasal olarak "yerleşik" olarak tanımlananları ifade ettiğini savunarak, anlaşmanın uygulanması konusunda Yunanistan'la anlaşamamıştır. Bu konudaki anlaşmazlığı komisyonun çözümleyememesi üzerine Türkiye ve Yunanistan, Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Ancak Milletler Cemiyeti de iki taraf arasında bir uzlaşma sağlayamamıştır. Bu süreçte İtalya'nın Doğu Akdeniz'de tehdit oluşturması ve Yunanistan'ı askeri, siyasi ve ekonomik açıdan zor durumda bırakması, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un tutumunu yumuşatmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye'de de olumlu karşılanmış ve sonuçta 10 Haziran 1930'da, İstanbul'daki tüm Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler, yerleşim tarihleri ve doğum yerlerine bakılmaksızın, nüfus mübadelesinin dışında bırakılmışlardır. Türkiye ile Yunanistan arasında, İstanbul'daki Ortodoks Kilisesi Patriği'nin kalıp kalmayacağı konusunda da bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Osmanlı döneminden beri hassas bir mesele olan bu konu, Türkiye'nin Patriği İstanbul'dan çıkarmak istemesiyle daha da karmaşık hale gelmiştir. Ancak bu adım, Yunanistan ve Batılı devletlerin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Sonunda, Patriğin siyasi bir rol oynamaması şartıyla İstanbul'da kalmasına izin

verilmesiyle bir uzlaşmaya varılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, iki ülke arasında yüzyıllık sorunlar sona ermiş ve 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığıyla şiddetlenen sürtüşmelerin sona ermesiyle birlikte ulusal kurtuluş savaşı sırasında kanlı çatışmaların ardından ulaşılan barış, 1930 yılına kadar sürmüştür. Ancak bu barış da Yunanistan'ın 1950'lerin ortalarında Kıbrıs sorununu uluslararası alana taşımasıyla yeniden sarsılmıştır (Sander, 2016, s. 93-95)

2.2.4. Tartışmalı Bölgeler ve Siyasi Durumları

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Irak Cephesi'ni savunan 6. Türk Ordusu, mütarekenin imzalanmasından bir gün önce 13 bin esir vermiş ve 50 top kaybetmişti. İngilizler, mütareke yapılmış olsa bile bu zayıflıktan faydalanarak, durumla hiçbir ilgisi olmayan yedinci maddede yer alan bir hükme dayanarak, 15 Kasım 1918'de Süleymaniye hariç Musul Bölgesi'ni işgal etmişlerdi. Musul'a giden yolların geçtiği bölgelerdeki iç ve dış çatışmalar, yolsuzluk, ulaşım sorunları ve Fransızlarla yapılan savaşlar Ankara Hükümeti'nin, Musul ile yeterince ilgilenememesine neden olmuştu. 1920 yılında başlayan büyük bir isyan İngilizlerin yüz bin kişilik ordusu tarafından bastırıldıktan sonra, İngilizler Musul'u vermeyi reddederek Irak'a yerleşmişlerdi. Türkler ise, Musul'un kendilerine iade edilmesini talep etmiş ve Misak-ı Milli'de ifade ettikleri gibi bölgede halkın görüşüne de başvurulmasına razı olduklarını belirtmişlerdir (Goloğlu, 2017, s. 80).

Musul Sorunu, barış antlaşması dışında bırakılacak ve İngilizlerle Türkler arasında özel görüşmelerle çözülecekti. Ancak taraflar anlaşamazlarsa Milletler Cemiyeti'ne başvurulması öngörülmüştü. O dönemde, Musul Bölgesi'nde İngilizlerin henüz işgal etmediği Süleymaniye kenti, Şeyh Mahmut'un liderliği altında bağımsız bir şekilde varlığını sürdürüyordu. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan kısa bir süre sonra, İngilizler Türklerin plebisit talebinin Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilme riskinden endişe duyarak Süleymaniye'ye hava saldırıları gerçekleştirdi ve bir yıl sonra bölgeyi işgal ettiler. Bu hadiseden sonra, Musul Meselesi hakkında Türkler ile müzakereler başlamış ve konuyu tartışmak için 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da Haliç Konferansı icra edilmiştir. Görüşmeler sırasında İngilizler, Musul'u geri vermemek için Beytüşşebap ve Çölemerik gibi Musul'la ilgisi olmayan yerlerden toprak

istemişlerdir. Bu nedenle müzakereler olumlu bir sonuca ulaşamamış ve 5 Haziran 1924'te kesilmiştir (Goloğlu, 2017, s. 81). Musul problemi, konferansta geniş ölçüde tartışmalara neden olan sorunlardan biriydi ve Türkiye'nin bu meseleye yönelik perspektifi, Misak-ı Milli'de açıklanan milliyetler ilkesine dayanıyordu; bu ilke etnik, coğrafi, tarihi, siyasi ve ekonomik unsurları kapsıyordu. Her iki taraf da kendi tezini savunurken nüfus istatistiklerini kullanmıştı. Ancak Musul sorunu konferansın ilk döneminde çözülememiştir (Sonyel S. R., 2012, s. 382). Bunun sonucunda, Lozan Antlaşması'nın şartları gereğince, Milletler Cemiyeti'ne başvuruldu ve İngilizler, Türk-Irak sınırının belirlenmesi çalışmalarına hazır olduklarını ifade ettiler, ancak konunun sadece Musul dışında kalan bir sınır meselesi olduğunu belirten İngilizler Musul'un bu görüşmelerde ele alınmayacağını bildirmekteydiler. Türkiye Hükümeti, müzakere konusunun Musul Sorunu olduğunu ve Türk-Irak sınırının tespitinin de bu soruna bağlı olduğunu belirterek, Musul'un Türkiye sınırlarına dahil edilmesi talebinde direniyor ve plebisitin, bu sorunun tek çözüm yolu olduğunu savunuyordu. Sonunda, meseleyi incelemek için üç kişilik bir komisyon kurulması ve sınırın kesin olarak belirleneceği zamana kadar mevcut duruma uyulması kararlaştırıldı. Fakat anlaşmalara göre hangi durumun muhafaza edilmesi gerektiği konusunda bir anlaşmazlık vardı. Temel durum, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında, iki tarafın askerlerinin gerçekte ulaşabildiği sınır hattına dayanıyordu. Ancak, Mondros Mütarekesi imzalandığında İngilizler henüz Musul'da bulunmuyorlardı. Türk askerleri ise Hakkari'nin tüm güney ve kuzey bölgelerinde mevcuttu. Mütareke imzalandıktan sonra, İngilizler 2 Kasım 1918'de Türk askeri birliklerinin kuzeye çekilmesini talep etmek üzere bir nota vermişlerdi. Bununla birlikte, Türk asker ve yöneticilerinin bulunduğu Revandiz'i işgal ederek Türk yönetimini zorla oradan çıkarmışlardı. Mütareke döneminin sonrasında, Süleymaniye şehrine girerek Musul bölgesinde bulunan temsilcileri Bağdat'a zorla götürmek istemişlerdi. Mevcut durumda ise bu bölgelerin mütareke öncesindeki işgal sınırları dahilinde kendilerine ait olduğunu iddia etmekteydiler. Ancak o an için gerçek durum, İngilizlerin mütareke sonrasında işgal ettikleri yerlerden çekilmesi ve bölgenin Türk yönetimine devredilmesi gerektiği şeklindeydi. Statükonun tanımı konusundaki anlaşmazlık buradan kaynaklanıyordu. Hakkari bölgesinde çetelerle çatışan Türk kuvvetleri, Eylül 1924'ün başlarında İngiliz

uçakları tarafından bombalandı ve saldırıda on iki er yaralandı, üç er de şehit düştü. İngiliz uçaklarının Türk kuvvetlerine yönelik saldırısı sonrasında, Türk hükümeti olayı protesto ederek İngiliz hükümetine bir nota verdi ve olası bir yanlış anlaşılmayı önlemek için görüşme imkanlarını da açık bıraktı (Goloğlu, 2017, s. 82). Hakkâri'deki olayların sebebi olarak, Musul'a ek olarak Hakkâri'den de toprak talebiyle başlayan düzenli bir plan olduğu Haliç Konferansı'nda açıklanmıştı ve bu nedenle verilen nota da bu konuya değinilerek İngiliz hükümetinin olayların yaratıcısı olduğu belirtilmişti. 17 Eylül 1924 tarihinde notaya verilen cevapta İngilizler, Türk birliklerinin Musul'un eski sınırını geçerek statükoyu bozduklarını ve bu nedenle Türklerin asıl saldırgan olduğunu iddia ediyorlardı. Uçak saldırılarının devam edeceği, İngilizlerin verdiği cevaptan anlaşılmaktaydı. Bu hava saldırıları sonucunda, Türk kuvvetleri ağır kayıplar yaşadı. Ayrıca, İngiliz hükümetinin 25 ve 29 Eylül tarihli karşı notalarıyla, Türk birliklerinin eşkiyalığı bastırmak bahanesiyle girdikleri bölgelerden çekilmeleri talep edilmekteydi. 1924 yılında, Milletler Cemiyeti Cenevre'de toplantı halindeydi. Konu, 30 Eylül tarihli bir oturumda ele alındı ve taraflar statükoya bağlı kalmayı taahhüt ettiler. Ancak İngilizler, kendi çıkarları doğrultusunda statükonun değerlendirilmesinde ısrar etmekteydiler ve Türk kuvvetlerinin Musul bölgesi ile Hakkâri'nin kuzey bölgesinden çekilmesinin, statükoya bağlılık gereği olduğunu savunuyorlardı. Nitekim İngilizler, 5 ve 9 Ekim 1924 tarihli notalarında yeniden taleplerini dile getirdiler. İlk notada, Türk kuvvetlerinin son saldırı öncesi pozisyonlarına geri çekilmemesi halinde olası bir tehlike durumunun ortaya çıkabileceği vurgulanıyordu. İkinci notada ise Türk askerlerinin geri çekilmediği takdirde İngilizlerin gerekli önlemleri alma kararı aldığı ve bu yönde emirler verildiği ifade ediliyordu (Goloğlu, 2017, s. 84). Notalara verilen 10 Ekim 1924 tarihli yanıtta, Milletler Cemiyeti'nin 30 Eylül tarihli kararının ateşkes dönemindeki durumu korumaya yönelik olduğu ve tarafların da buna söz verdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, İngiliz delegesi tarafından 25 Eylül tarihli toplantıda statüko sınırının ateşkes günündeki sınır olduğunun belirtilmesine rağmen, ateşkes sonrasında Musul bölgesinin işgal edildiği açıklanmıştır. Ek olarak, Türklerin hiçbir zaman mevcut statükoyu değiştirmeye çalışmadıkları ve Milletler Cemiyeti'nin 30 Eylül kararından sonra bahsi geçen bölgelere asker sevk etmedikleri ifade edilmiştir. Milletler

Cemiyeti'ne durum bir telgrafla bildirilerek, 30 Eylül kararının gerektiği takdirde yeniden ele alınarak yorumlanması talep edilmiştir (Goloğlu, 2017, s. 84). Ancak, Musul'un geri alınması için yapılan tüm çabalara rağmen yeterli ve etkili sonuçlar elde edilememiştir. Musul'un geleceği üzerine çalışmalar yapan Komisyon, Temmuz 1925'te yayınlayacağı raporda üç seçenek önermiştir: 1- Eğer Musul bölgesi kesin olarak Irak veya Türkiye'den birine verilmek zorunda ise, o halde bölgenin Türkiye'ye verilmesi seçeneği, 2- Musul bölgesinin Irak ile Türkiye arasında bölüştürülmesi, 3- İngiliz mandası altındaki Irak'ın 1928 yılı sonunda sona erecek olan süresinin 25 yıl daha uzatılması ve Musul'un da mandayla yönetilmesi. İngilizler lehine verilen manda kararının ardından İngiltere, hızlıca Irak ile yeni bir manda anlaşması yaptı. Ancak, Türkler bu teklifi reddettiler ve bunun üzerine iki taraf arasındaki ihtilaf Lahey Adalet Divanı'na taşındı. Türklerin itirazı sonrasında, Estonyalı General Laider bölgede soruşturma yapmak üzere Lahey Adalet Divanı tarafından görevlendirildi. Ancak General Laider, Türklerin bölgedeki Hristiyan nüfusa kötü davrandıklarını rapor edecekti. Bu rapor, Milletler Cemiyeti'nin 16 Aralık 1925'te aldığı bir kararla sonuçlanacak, bu karar Türkiye ve Irak arasındaki kesin sınırı Brüksel Hattı olarak belirleyecek ve Türklerin Musul'u kaybetmesine neden olacaktı (Goloğlu, 2017, s. 86).

Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında yapılan görüşmelerde, Türkiye Musul'un geleceği konusunda bu bölgede yaşayanların oylamasını savunurken, İngiltere bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonun Musul'un geleceğine karar vermesi gerektiğini ileri sürdü. Milletler Cemiyeti'nin inceleme komisyonunun raporu, hukuki olarak Musul'un İngilizlere ait olduğunu belirtmiştir. Bu rapor doğrultusunda Milletler Cemiyeti, 25 yıllık bir mandaterlik dönemiyle birlikte Musul'u İngiltere'den alarak Irak'a bırakmıştır. Kurtcephe'ye göre, Musul'un Irak'a devredilmesine dair Ankara Antlaşması'nda Türkiye'nin belirli bir miktar paraya karşılık haklarından vazgeçtiği iddiası kesinlikle yanlıştır. Antlaşmanın şartları arasında yer alan ve bölgedeki petrol gelirlerinin %10'unun 25 yıl boyunca Türkiye'ye verilmesini öngören madde uygulanmış olup, bu hak bedeli olarak 500.000 İngiliz Sterlini'nin Irak Hükümeti'ne devredilmesi gibi bir durum gerçekleşmemiştir. Dahası, İngiltere, bu ödemeyi tam olarak Türkiye'ye yapmamıştır (Kurtcephe & Beden, 2008, s. 506-507).

Lozan müzakereleri sırasında, İngilizlerin Musul üzerindeki kararlı tutumlarına şahit olunmuştur. Hatta müzakerelerin en kritik anlarında İngilizler, bu bölge için savaşı bile göze alabileceklerini açıkça ifade etmişlerdir. Bu sebeple, Lozan konferansına ara verildiği dönemde Büyük Millet Meclisi'nde sert eleştirilere rağmen, Musul meselesi askıya alınarak Lozan'ın kurtarılması yoluna gidilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Çünkü Türkiye, Musul cephesinde yeni bir savaş için gerekli güç ve imkana sahip değildi. Bu şekilde, Misak-ı Milli'nin bir ilkesinden fedakarlık yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır (Aydemir, 1975, s. 207). Ortaylı'ya göre, Türk ordusunun "Misak-ı Milli" içinde saydığı bu bölgeye müdahale etmemesinin tek nedeni "askeri yapı"dır. Yeni Türkiye, askeri büyüme, silahlanma ve bunlar için yapılan harcamalardan tasarruf etmeyi tercih etmiştir. Türkiye'nin öncelikli hedefleri arasında sağlık ve eğitim gibi alanlar vardı. Bu alanlarda durum oldukça kötüydü ve bu nedenle askeri harcamalara ilk etapta büyük önem verilemedi. Meclis'teki tartışmalarda itiraz eden taraflara, tüm bu askeri durumun sunulduğu ve ikna edilmeye çalışıldığını ifade eden Ortaylı'ya göre, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Musul sorunu için savaşıacak gücü yoktu. Ancak Türkiye kesinlikle "Geçmiş unutun, geleceğe bakın" politikası içinde değildi. En azından Hatay sorunu, bu durumun böyle olmadığını göstermiştir (Ortaylı, 2014, s. 181).

Mustafa Kemal, Türkiye'nin bağımsızlığı için hazırlıklar yaparken 1919 yılında Irak ve Suriyeli Araplarla emperyalizme karşı mücadele için ilişki kurmuştur (İlhan, 2003, s. 327). 9 Ekim 1919 tarihinde, Halep ve Şam'da yayınladığı bir beyannamede Mustafa Kemal, Suriye halkına seslenmiş ve bu beyannamesini *"despotizmin eline düşmüş ve düşmanın kötü emellerine maruz kalmış mahzun bir milletin sesine kulak verin"* cümlesiyle başlatmıştır. Sonrasında Suriye halkına, aralarındaki yanlış anlaşılmalara bırakmaları, Müslümanları birbirine karşı düşüren ve bölen çekişmelerle uğraşmamaları ve güçlerini ülkelerini bölmeye çalışan inançsız düşmana karşı birleştirmeleri konusunda uyarıda bulunmuştur. Konya ve Bursa'da düşmanın bozguna uğratıldığını, inancı kuvvetli olan mücahitlerin yakın zamanda Arap kardeşlerini ziyaret edeceğini, düşmanı mağlup ederek artık din kardeşi olarak barış içinde yaşamının önemini vurgulamıştır. Bu beyanname, Suriye halkının milli mücadelede birleşmesi için önemli bir çağrıdır ve Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde

yürütülen Türk milli mücadelesinin önemli bir aşamasını temsil etmektedir. Mustafa Kemal, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini sürdürürken, Suriye'nin kurtuluşu ve Türkiye'nin etrafında birleştirilmesi amacıyla düzenli bir şekilde propaganda yürütmüştür. Ayrıca, Suriye'deki Arap milliyetçiliği hareketinin lideri Emir Faysal ile resmi bir anlaşma yapmak için çalışmalar yapmıştır. Mustafa Kemal ayrıca Suriye'deki Arap milliyetçileriyle de düzenli olarak iletişim halinde kalmıştır (Hülagü, 2008, s. 68-74).

Türk dış politikasının 1923-1926 yılları arasındaki ana önceliği, Musul meselesiydi ve İngiltere ile bu konuda anlaşmazlıklar devam ediyordu. Lozan Konferansı'nda bu konuda bir uzlaşma sağlanamamıştı. Musul'un Irak'a verilmesi, Türkiye'nin bu bölgeyle ilgili olarak Misak-ı Milli hedeflerinden vazgeçmesi anlamına geliyordu. Ancak İngilizler, Musul'un stratejik önemini ve zengin petrol kaynaklarını göz önünde bulundurarak, Irak'ın askeri veya ekonomik bağımsızlığını ancak Musul'u elinde tutarak sürdürebileceğine inanıyorlardı. Musul şehrinde yaşayanlar arasında Kürtler en büyük etnik grup olmakla birlikte Türkçe konuşan azınlık olan Türkmenler ve Araplar da bulunmaktaydı. Dolayısıyla, etnik açıdan İngilizlerin veya Türklerin bir dayanağı bulunmuyordu. Ayrıca siyasi ve ekonomik koşullar dikkate alındığında, bağımsız bir Kürt devletinin kurulması gerçekçi bir seçenek olarak değerlendirilmiyordu (Hale, 2003, s. 50). Bununla birlikte, İngilizler tarafından uçaklarla bombalanan ve köyleri tahrip edilen Türkiye'ye sadık aşiretlerin bulunduğu Irak bölgesinde, "Kürd istiklaline karşı olan birkaç Türk'ü kasaba ve köylerimizden çıkarıncaya kadar bombardımana devam ederiz" şeklindeki ifadeleri içeren notlar atılarak, bölgede yaşayan halklar birbirleri arasında kışkırtılmaya çalışılmıştır (Bkz. Ek5).

Yeşilbursa'ya göre, Atatürk'ün Lozan'da alınan sınır kararlarını, Misak-ı Milli ve milli menfaatlere uygun olarak revize etmeyi düşündüğü, yaptığı açıklamalardan anlaşılmaktadır. Atatürk'ün 1933'te Ankara'da Amerikalı General McArthur ile yaptığı görüşmede, "Türkiye'nin geleceği hakkındaki hayalleriniz nelerdir?" sorusuna verdiği cevapla, "*Allah nasip ederse, ömrüm vefa ederse, Musul, Kerkük ve adaları geri alacağım. Selanik de dahil Batı Trakya'yı Türkiye sınırları içine katacağım.*"

²⁰ifadelerini kullanarak, Misak-ı Milli prensiplerine bağlılığını dile getirmiştir (Yeşilbursa, 2017, s. 601).

Meclis üyeleri, Lozan Konferansı müzakerelerinde Adalar, Kıbrıs, Doğu ve Batı Trakya ile Hatay'ın yeterince korunmadığına inanarak bu bölgelerin terk edileceği endişesi taşıyorlardı. Meclis üyesi Sırrı Bey, "Adalar, Anadolu topraklarından ayrı düşünülemez. Misak-ı Milli'nin sınırları içindedirler" diyerek İsmet Paşa'yı yeterince kararlı olmamakla suçlamıştır. İsmet Paşa, savunmasında sadece askeri tahkimatların adalardan çekilmesini kabul ettirdiklerini, ancak Bozcaada ve Gökçeada gibi halkının çoğunluğunu Rumların oluşturduğu iki adayı Türkiye'ye kattıklarını ve bunun büyük bir başarı olduğunu belirtmiştir. Uşi Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Trablusgarp'ı terk etmesi karşılığında İtalya'ya verdiği Oniki Ada'nın statüsü ise Balkan Savaşları sırasında Yunanistan'ın işgalini önlemek amacıyla İtalya'da kalmalarına izin verilmesiyle belirlenmiştir. Akın'a göre, Lozan'da Oniki Ada konusu için yeterince diplomatik çaba sarf edilmemiş ve İtalya'nın desteğini kaybetmekten kaçınılmıştır, bu nedenle adaların fiili durumu resmiyet kazanmıştır (Akın, 2015, s. 235).

Türkiye'nin uluslararası alanda resmi olarak tanınması, Lozan Barış Antlaşması ile gerçekleşmişti. Bununla birlikte, bu tanınma, zorlu ve sancılı dört yıllık bir mücadele sonucunda kazanılan büyük bir zaferle elde edilmişti. Ancak Türk vatanının paylaşılması ve parçalanması amacıyla savaşan devletlerle Türkiye arasındaki ilişkilerin hemen huzur ve düzene kavuşması mümkün olmamıştır. İki taraf arasındaki güvensizlik duygusu, ilişkilerin düzene girmesini engelleyen başlıca faktörlerden biriydi. İkinci olarak, Lozan Antlaşması'nda belirsizliği devam eden

²⁰ <https://anitkabir.org/anitkabir/anitkabir-rehberi/anitkabir-rehberi.html>

Anıtkabir yapı topluluğu içinde, simetriye dikkat edilerek yerleştirilen on adet kule bulunmaktadır. Bu kuleler Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda büyük etkisi olan kavramları temsil etmektedir. Bu kulelerden biri olan Misak-ı Milli kulesinin duvarlarında Atatürk'ün Milli Misak ile ilgili sözleri yer almaktadır. Bu sözler aracılığıyla Kurtuluş Savaşı döneminde ulusal birlik ve dayanışmanın önemi vurgulanmaktadır. Kulede yer alan kabartmalarda bu birlik ve dayanışma sembolü tasvir edilmektedir. Kabartma, dört elin bir kılıç kabzası üzerinde birleşmesiyle tasvir edilmiştir. Dört elin bir kılıç kabzası üzerinde birleşmesi, Türk milletinin birlik içinde hareket etme ve mücadele etme kültürünü temsil etmektedir. Bu kabartma aynı zamanda ordunun silah üzerine ant içme geleneğini de hatırlatmaktadır. Milli Misak'ın silah üzerine el koyma biçimi ise Türkiye'nin ulusal çıkarlarını koruma ve vatanın bütünlüğünü sağlama iradesini ifade etmektedir. Bu şekilde, müzenin girişindeki kabartma ve temsil edilen değerler, ziyaretçilere tarihi ve milli bilinç kazandırmayı hedeflemektedir.

konuların çözülmesi sırasında ortaya çıkan sorunlar da önemli bir etkendi. Türkiye'nin güvensizlik duygusunu artıran bu sorunlar, diğer devletlerle olan ilişkilerin normalleşmesine engel teşkil etmiş ve normal ilişkilerin tesis edilmesi için uzun bir süreye ihtiyaç duyulmuştur (Armaoğlu, 2018, s. 166).

2.3. LOZAN ANTLAŞMASI SONRASI MİSAK-I MİLLÎ'NİN TÜRKİYE SİYASETİNDEKİ YERİ

Türkiye'nin dış politikası, Lozan Antlaşması sonrasında, genel uluslararası ilişkilerden ziyade, diğer devletlerin Türkiye'ye karşı benimsediği politikalar doğrultusunda şekillenmiştir. Türkiye, Milli Mücadele hareketiyle Sevr Antlaşması'na karşı direnerek başarıya ulaşmış ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu sağlamıştır. Lozan Antlaşması, Misak-ı Milli hedeflerine tam olarak ulaşmasa da, o dönemde en uygun çözüm olarak kabul edilmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 42-53). Behçet Kemal Çağlar tarafından kaleme alınan “ Bir Destan için Manzum Notlar” isimli şiir, Lozan Antlaşması'nın üzerinden geçen 20 yıla rağmen Türkiye ve Türk insanı üzerindeki etki ve önemini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Bir Destan İçin Manzum Notlar

Onunla dünyaya tanıtıldı hak;/ Onunla yurt bütün, sınırlar mutlak / Onunla gemiye çekildi bayrak / Onunla gemiye kavuştu sahil /Yirmi yıldır onu fethetti bu dil / Lozan İsviçrede bir şehir değil / Burda her bacadan tüten Lozan'dır / Şu Yurtta dokunan keten Lozan'dır /Çiçekli dallarda öten Lozan'dır....²¹

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ülkenin coğrafi sınırları küçülmüş, ancak toplumsal yapı daha homojen hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin varisi olarak görülen Türkiye Cumhuriyeti de o dönemdeki güçlü devletlerin uluslararası politika hedefleri arasında yer almıştır. Türkiye'nin stratejik önemi, Lozan Antlaşması'yla birlikte artmış ve 1923'ten sonra Türkiye, Avrupa'nın tüm güçlü devletleriyle komşu hale gelerek daha

²¹ <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1943-07-24/2>

da önem kazanmıştır. Türkiye, doğu bölgesinde Sovyetler Birliği'nin, Irak ve Kıbrıs'ta İngiltere'nin, Suriye'de Fransa'nın ve On İki Ada ile İtalya'nın egemenliği altındaki bölgelerle sınır komşusu haline gelmiştir. Bu sebeple, Milli Mücadele sonrasında Türkiye tutarlı bir dış politika uygulamış ve riskli bir genişleme politikası ya da revizyonist bir dış politika takip etmekten kaçınmıştır. Türkiye'nin o dönemdeki gerçekçi dış politikası, sadece koşulların bir sonucu değil, ulusal güvenliği ve istikrarı için gerekli olmuştur. Ancak, Türkiye her zaman yeni koşullar veya ulusal güvenliği etkileyen konular ortaya çıktığında hareket seçeneklerini kullanmaktan çekinmemiştir. Lozan Antlaşması'nın sonrasında önemli devrim ve kalkınma hareketlerine girilerek sosyal hayatta köklü değişiklikler yapmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu dönemde gerçekleştirdiği devrim ve kalkınma hareketleri, ülkenin içinde barış ortamının sağlanması kadar uluslararası alanda da desteklenmesi gereken gelişmeler olmuştur. Bu nedenle, Türkiye Lozan Antlaşması sonrasında tüm devletlerle iyi ilişkiler kurarak, bu hareketlerin başarısı için gerekli ortamı oluşturmayı hedeflemiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 55-56). Howard'a göre, Lozan Konferansı, Batı'nın Türkiye'yi, Sovyetler Birliği ve Doğu'ya yönelmekten uzak tutmak için uyguladığı büyük stratejinin bir parçasıydı. Bu stratejinin amacı, Türkiye'yi Batı Avrupa ile ilişkiler kurarak yeniden yapılandırmak ve Rusya, İran ve Afganistan gibi Doğu ülkelerinden uzak durmasını sağlamaktı. Konferans ayrıca, Milli Mücadele'deki başarısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın ve Fransa'nın Yakın Doğu politikasına karşı İngiltere'nin üstünlüğünü göstermiştir (Howard, 1966, s. 277).

Almanya ve İtalya gibi diğer savaş mağlubu devletlerin irredentist ve genişlemeci politikalarının aksine, Türkiye Batı ile uyumlu bir devlet haline gelmiştir. Lozan Antlaşması ile Türkiye, uluslararası toplumda yeni bir devlet olarak tanınmış ve bu da Türkiye'nin kendi içinde yeniden yapılanma sürecinde önemli bir adım olmuştur (Budak, 2018, s. 173). Türkiye ve Ortadoğu'daki diğer devletler arasındaki ilişkiler, Lozan Antlaşması'nın ardından uzun bir süre boyunca, dini konuların ve yanlış anlaşılmalara neden olduğu problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin hilafet sistemini kaldırması ve Batı etkisindeki modernleşme çabaları, özellikle Arap dünyası içerisinde Türkiye'ye karşı bir mesafe oluşmasına sebep olmuştur. Ancak, bu toplumlar arasında bazı aydınlar, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olarak elde ettiği

başarıları kendi ülkelerinin kalkınması ve ilerlemesi için örnek olarak görmekteydi. Onların bakış açısına göre, Türkiye emperyalizme karşı mücadele edip kazandığı zaferle öne çıkan bir ülke olmuştu ve bu başarı, kendi ülkelerinde de takip edilmesi gereken bir örnek teşkil ediyordu (Gönlübol & Sar, 1997, s. 92-93).

Lozan Antlaşması sonrasında da Türkiye, bağımsız Afganistan ve İran gibi ülkelerle çıkar çatışmasına girmemiştir. Ankara Hükümeti'nin hilafet kurumuna olan tutumu, Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin Asya ve Ortadoğu'daki Müslüman devletlerle olan ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Gönlübol'a göre; Milli Mücadele döneminde hilafetin kaldırılması, Mustafa Kemal Paşa'nın öngördüğü bir karardır. Ancak, bu kararın iç ve dış tepkilerini en aza indirmek için, Paşa dikkatli bir yaklaşım benimsemiştir. Çünkü Müslüman toplumlar hilafet makamına hem manevi hem de dünyevi liderlik anlamında büyük önem veriyorlardı. Ayrıca, Müslüman toplumların maddi ve manevi desteği, Milli Mücadele hareketini güçlendirmesi açısından oldukça kritikti. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışındaki Müslüman toplumlar, özellikle Hindistan'daki Müslümanlar, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinde maddi ve manevi desteğini göstererek yer almışlardır. Bu destek, Milli Mücadele'nin başarısında önemli bir rol oynamış ve Türkiye'nin bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olmuştur (Gönlübol & Sar, 1997, s. 87-88). Özbekistanlı şair Süleyman Çolpan'ın Milli Mücadele ve Türk Ordusu hakkında yazdığı şiir, Misak-ı Milli'nin önemini vurgulayarak, Kurtuluş Savaşı'nın Anadolu dışında da yarattığı heyecan ve duyguyu ifade etmesi açısından önemlidir.

Tufan Şiiri; (Anadolu Kışlağının Muzaffer Ordularına)

Ey İnönü, ey Sakarya, ey İstiklâl Erleri Milli Misak alıngança toktalmasdan ilgeri! Ey İnönü, ey Sakarya, ey İstiklâl Erleri, Misak-ı Millî'ye kadar durmadan ileri. Bilmezler ki, cennet gibi toprağınız düşmanın Bebekleri bile çiğneyen ayakları altında! Bilmezler ki, sesiniz; haksız işgalcilerin, İnsafsızca şamata ve saldırıları altında! Bilmezler ki, “medeniyet beşiği”nde oturan Cellâtların bütün açgözleri ve hırsları sizlerde; Bilmezler ki, hürriyet diyerek gürültü koparan, Kurtların aç gözleri altın dolu yerlerde. Bilmezler ki, onlar sizi yaşamaya koymazlar, Bilmezler ki, kanınızı damla damla içerler. Bilmezler ki, onlar sakın halkı hiç sevmezler, Bilmezler ki, toprak için insanlıktan geçerler. Bilmezler ki, siz yoksullar son anda, Böyle zalim düşmanların

elinde, Sonsuza kadar tutsak ve köle olmamak için İstemeyerek elinize silah aldınız. Ey İnönü, ey Sakarya, ey İstiklal erleri, Yürü mazlum tufanının öç alguçı selleri...²²

Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte hilafet makamı 1 Kasım 1922'de korunmuş olsa da, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Ankara Hükümeti, hilafet meselesini yeniden ele alarak önemli bir düzenleme hareketine girişmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, Meclis 3 Mart 1924'te hilafet makamının kaldırılması kararı almıştır. Bu karar, Müslüman toplumlar arasında bazı tepkilere yol açmış olsa da, Türkiye'deki laiklik ve modernleşme hareketinin bir parçası olarak kabul edilmiş ve diğer Müslüman devletlerle ilişkilerde önemli bir değişiklik yaşanmamıştır (Berkes, 2019, s. 504-516).

Lozan Konferansı sonrasında, Türkiye ile Afganistan arasındaki dostluk ve iş birliği daha da güçlenmiş, Afganistan Kralı Amanullah, 1928'de Ankara'yı ziyaret etmiş ve Türk-Afgan dostluğunu pekiştiren bir antlaşma imzalanmıştır. İki ülke arasındaki iş birliği ve dostluk ilişkileri bu tarihten sonra sürekli olarak ilerleme kaydetmiştir. Türkiye ile doğu komşusu İran arasındaki ilişkilerin tarihi ise oldukça köklü olmasına rağmen iki ülke arasında Afganistan ve Sovyetler Birliği ile yapılan antlaşmalara benzer bir antlaşma bulunmamaktaydı. Bununla birlikte, 1924 yılındaki hilafetin kaldırılması kararı, İran'da bazı kesimler tarafından eleştirilere neden olmuş ve bu durum, kısa bir süreliğine de olsa Türkiye ve İran arasındaki dostane ilişkilerin gelişimini engellemiştir. Musul meselesinin yaşandığı dönemde, Türkiye ve İran sınırındaki bazı aşiretler arasında yaşanan olaylar iki ülkenin ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve iki ülkenin hükümetleri arasında karşılıklı suçlamalar ve protestolar yaşanmıştır. Sınır sorunları, 1925 yılında Türkiye'de çıkan Doğu isyanının bastırılmasından sonra da devam etmiştir. Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri güçlendirmek ve sınır sorunlarını çözmek için birçok girişim yapılmıştır. Bunlardan biri de 22 Nisan 1926'da Tahran'da imzalanan Güvenlik ve Dostluk Antlaşması'dır. Ancak, sınırda bulunan bazı aşiretlerin yarattığı sorunlar, antlaşmanın tam olarak işlememesine sebep olmuştur. Bu sorunlar zaman zaman iki ülke arasındaki ilişkileri

²²[https://tr.wikisource.org/wiki/Tufan_\(%C5%9Fiir\)](https://tr.wikisource.org/wiki/Tufan_(%C5%9Fiir))

olumsuz etkilemiş ve hatta diplomatik ilişkilerin kesilmesi riski bile ortaya çıkmıştır. Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin gelişimi için atılan adımlar sonucunda, 15 Haziran 1928'de Tahran'da yeni bir protokol imzalanmış ardından, 23 Ocak 1932'de Tahran'da, Türkiye-İran sınırının belirlenmesiyle ilgili ilk anlaşmanın yanı sıra uzlaşma, adli çözüm ve hakemlik konularını içeren ikinci bir antlaşma daha imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sayesinde, iki ülke arasındaki sınır sorunu tamamen çözülmüştür. Ankara'da yapılan müzakereler sonrasında, 22 Nisan 1926'da imzalanan Güvenlik ve Dostluk Antlaşması, 5 Kasım 1932'de yenilenerek güncellenmiş ve bu sayede, Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin dostane bir şekilde ilerlemesi sağlanmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 89-90).

Milli Mücadele döneminin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında, Türkiye, Ortadoğu'daki diğer devletler üzerinde herhangi bir hak iddiasında bulunmadığı için Arap devletleri ile arasında önemli bir çıkar çatışması yaşanmamıştır. Ancak Musul ve Hatay sorunları, Türkiye ve bu devletler arasında gerilime neden olan konular arasında yer almıştır. 1930 yılında İngiltere ve Irak arasında imzalanan antlaşma sonrasında Irak, bağımsızlığına kavuşmuştur. Bu gelişmenin ardından, Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Said Paşa, 1931 yılında Ankara'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Türkiye ve Irak arasında dostça ilişkilerin kurulmasına vesile olmuştur. Tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altında kalmış olan Yemen ve Libya gibi ülkeler, Türkiye için sadık ve samimi dost ülkeler olarak kalmışlardır. Bu ülkeler, zaman zaman Türkiye'den yardım taleplerinde bulunmuşlar ve Türkiye de bu taleplere olumlu cevaplar vererek destek sağlamıştır. Öte yandan, Türkiye'deki modernleşme hareketleri sadece Türkiye ile sınırlı kalmamış Mısır'da da etkileri olmuştur. Mısır'da hilafetin kaldırılması kararı, farklı kesimler arasında tartışma yaratan bir konu olmuştur. Muhafazakar çevreler, bu karara karşı çıkarken, aydın kesim ise Türk Hükümetinin bu kararını olumlu karşılamıştır. Bu tartışmaların yanı sıra, Türkiye'nin emperyalist devletlere karşı kazandığı askeri zaferler, Mısır halkı arasında büyük bir coşku yaratmıştır. Özellikle Yunanistan'ın yenilgisi haberleri, Kahire sokaklarında sevinç gösterilerine yol açmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 91-92). Böylece Lozan Antlaşması'ndan on yıl sonra, Türkiye hem Batılı devletlerle hem de Asya ve Ortadoğu'daki devletlerle dostane ilişkiler kurmayı

başarmıştır. Bu dostluk bağlarının kurulmasında ve ilerletilmesinde, Türkiye'nin izlediği yapıcı dış politika büyük bir rol oynamıştır. Türkiye'nin bu politikası, ülkenin uluslararası alanda saygınlığını arttırmış ve birçok ülkenin Türkiye'yle daha yakın ilişkiler kurmasına olanak sağlamıştır.

2.3.1. Cumhuriyet Dönemi Misak-ı Milli Stratejisi

Cumhuriyet modernleşmesine, düşünsel ve felsefi bir tanımlama olarak “pragmatizm”i öneren Kırık’a göre; Atatürk’ün düşünme biçimindeki pragmatik karakteri, “mümkün olanın felsefesi” olarak nitelenebilir. Bu anlamda pragmatizm, hükümlerin ve kararların dayanak noktalarını gerçekçilik ve tecrübeyle belirleyen, aklın yönlendirdiği bir eylem halidir (Kırık & Morva, 2016, s. 132). Bu süreçte, İmparatorluktan ulus devlete geçiş; dini esaslara dayalı meşruti monarşiden, halk egemenliğine dayalı Cumhuriyet'e geçiş ve geleneksel yaşam tarzından, modern, batılı yaşam tarzına doğru toplumsal bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Bu dönüşüm süreci, başlangıçtan sona kadar gerçekleştirilebilir hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşmak için izlenen bir politika ve stratejiyi içermektedir. Bu yönüyle Kırık'ın öne sürdüğü pragmatik yaklaşım, bu dönüşüm sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır (Kırık & Morva, 2016, s. 133). Stratejinin belirsizlikle çıkarlarımız arasındaki dengeyi kurmak vaadini taşımakta olan bir kavram olduğunu belirten Han'ın strateji hakkındaki görüşleri Kırık'ın yaklaşımıyla paralellik taşımaktadır. Han'a göre, stratejik olan, önemi baştan kesilmiş olandır. Strateji ve stratejik olan her şey, aynı zamanda önceliklidir. Yakın akraba olduğu siyaset gibi, strateji de belirsiz, ölçülemeyen, sezgiye dayanan ve en azından rakiplerimiz adına ve bizim kavrayış ve anlamlandırmamıza bağlı olarak, rasyonel olmayan faktörleri bir kavram olarak bünyesinde barındırır (Han, 2001, s. 111). Ulusal stratejinin hayata geçirilmesi, ülkenin yönetim kadrosunun sorumluluğundadır ve bu kadro, ülkenin coğrafi koşullarını dikkate almaksızın hareket edemez. Ulusal stratejinin belirlenmesi, bir ülkenin tarihi, rejim yapısı, ideolojisi, din ve kültürü, teknolojik olanakları, hükümeti ve askeri kurumları gibi çeşitli faktörlerin bir kombinasyonundan etkilenir (Karabulut, 2013, s. 111). Kurtuluş Savaşı deneyimi, hayatı sürdürmek için eylem ve iradenin öncelikli olduğunu pragmatik bir açıdan ortaya koymuştur. Bu deneyimin başarısı,

hayatla bağı olmayan soyut fikirlerden değil, doğrudan hayattan ve eylemden kaynaklanan canlı fikirlerden doğmaktadır (Kırık & Morva, 2016, s. 88). Kırık'a göre, Atatürk pragmatizminin belirgin özelliği hayatın gerçekliğine odaklanmasıdır. Kuramsal sorular yerine siyasal ve toplumsal gerçekliklere dikkat edilmiş ve bir amaç belirlenmiştir. Ardından uygun bir strateji belirlendikten sonra, her aşamada ortaya çıkan yeni koşullara uygun taktik hamleler geliştirilmiş ve bu süreçte, geçmiş tecrübeler ve günün olanakları da dikkate alınmıştır. Bu yöntem sayesinde, halk egemenliği ilkesine dayalı, laik bir ulus devletinin kurulması mümkün hale gelmiştir (Kırık & Morva, 2016, s. 143). Cemil Koçak, "Tarihin Buğulu Aynası" adlı kitabında ifade ettiği üzere, Ankara yönetimi gerçekçilik ilkesini benimsemişti ve Misak-ı Milli gibi bir "efsane"ye saplanmayacak kadar pragmatik bir yaklaşıma sahipti. Ayrıca, sınırların ve elde edilebilecek her şeyin güç dengelerine dayalı olduğunu bilecek tecrübeye de sahiptiler. Bu durumda tereddüt etmeden hareket etmişler, eleştirilere karşı direnmiş ve bu sayede başarı elde etmişlerdir. Atatürk'e göre, daha fazlasını talep etmek macera ve risk anlamına gelmekteydi. Barışı sağlamak ise çok daha acil ve önemli bir mesele olarak değerlendirilmekteydi (Koçak, 2013, s. 80).

Mustafa Kemal'in Misak-ı Milli stratejisini değerlendirirken, o dönemdeki tarihsel koşullara vurgu yapmakta olan Ortaylı'ya göre, Mudanya Mütarekesi imzalandığında Boğazların kontrolü henüz Türkiye'de değildi ve Musul, Halep, Akdeniz adaları ve Batı Trakya gibi bölgelerin ele geçirilmesi, o dönemde gerçekçi bir senaryo değildi. Ayrıca, bazı adaların İtalya'da olması ve Yunanistan'a karşı bir donanmanın olmaması da bu senaryoların gerçekçi olmadığını gösteriyordu. Bu nedenle Atatürk ve Cumhuriyet'in kuruluş döneminde, bu bölgelerin ele geçirilmesiyle ilgili eleştiriler için, o zamanın koşullarına uygun bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Ancak bu yapıldığı takdirde bu bölgelerin ele geçirilmesinin gerçekçi olmadığı sonucuna varılabilir (Ortaylı & Küçükkaya, 2012, s. 69).

Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği ve Cumhuriyetin kurulduğu dönemde, Türk siyasal rejimi Batılı tarzda bir ulus-devlet inşa etme, modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedeflerine odaklanmıştı. Bu hedefler, Batılılaşmak ile eş anlamlı kabul ediliyordu ve yeni rejim, bu hedeflere doğru büyük çaplı

değişimler gerçekleştirdi. Tek parti döneminde Türkiye'nin önceliği, siyasi düzenin sağlamlaştırılması, milli devletin kurulması, çağdaşlaşma, iç istikrarın ve ilerlemenin sağlanmasıydı. Dış politika ise, bu önceliklerin gerçekleştirilmesi için elverişli bir uluslararası siyasi zemin oluşturmayı amaçlıyordu. Türkiye'nin imparatorluk geçmişini sonlandırması ve milli devletin kuruluşu, dış politikada da yeni bir yol haritası belirledi. Kurtuluş Savaşı diplomasisi gerçekçi, savunulabilir ve kalıcı sınırlar önerirken, uluslararası hukuk çerçevesinde Misak-ı Milli gibi sağlam bir meşruiyet temeli kuruldu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti kendisini Misak-ı Milli ile elde edilen topraklarla sınırlayarak enerjisini iç meselelerini çözme çabalarına yoğunlaştırdı ve dış politikada istikrar arayışına girdi. Türkiye, öncelikle Fransa ve İngiltere ile ilişkilerini düzeltmeye çalışarak işe başlamıştır. Lozan Barış Antlaşması'nda çözümlenemeyen konular ise zamanla çözüme kavuşturulmuştur. Örneğin Musul sorunu, Türkiye'nin bir bakıma geri adım atmasıyla Ankara Antlaşması ile çözümlenmiştir. Türkiye ayrıca, Milletler Cemiyeti'ne üye olarak (18 Temmuz 1932), uluslararası alanda daha fazla tanınmıştır. Misak-ı Milli'deki hedeflere uygun biçimde Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi 1936 yılında Montrö Anlaşması ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 1939 yılında Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Hatay meselesi Türkiye lehine çözümlenmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini ve Misak-ı Milli hedefleri doğrultusunda başarılı sonuçlar elde ettiğini göstermektedir (Oran, 1996, s. 353-370). Türk Siyasetinin Lozan Antlaşması süreçlerindeki stratejik yönelimi açıkça görülebilir, çünkü politika hedefleri belirlerken strateji de hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli olan araçların organizasyonunu içermektedir. Başka bir deyişle, politika 'ne'yi temsil ederken strateji ise 'nasıl'ı kapsar ve bu doğrudan Türk politikasının Lozan Antlaşması'ndaki stratejik kararlarıyla bağlantılıdır (Pfaltzgraff & Robert, 2001, s. 85).

Oran'a göre, Atatürk'ün milliyetçiliği, uluslararası koşulların etkisiyle ortaya çıkmış ve Mustafa Kemal, Batı dünyasındaki ayrılıkları ve iki savaş arası dönemdeki kısmi özgürlük ortamını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Türk devriminin uluslararası meşruiyet açıklaması, çok uluslu imparatorlukların çöküşüyle birlikte ortaya çıkan ulusal devletlerin yükseliş süreciyle uyumlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Ekonomik olarak Batı Avrupa ile rekabet edebilmek için, devletin ekonomiye müdahale etmesi

gerektiği fikri benimsenmiş ve bu düşüncenin yansımaları Türkiye'de "tek devlet", "tek ulus", "tek önder", "tek doktrin" ve "tek parti" sloganları şeklinde görülmüştür. Bu slogana karşılık olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde Atatürk ve Kemalizm anlayışı öne çıkmış ve CHP parti liderliği ile birlikte Türk milletinin birliği ve beraberliği için çalışmalar yapılmıştır (Oran, 1998, s. 13-19).

Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye, dış politika sorunlarını çözmek ve iç öncelikleri yerine getirmek amacıyla bir strateji belirlemiş ve bu yönde büyük çaba sarf etmiştir. Bu stratejinin ikinci ayağı ise, İtalya ve Almanya'dan uzak durmak olmuştur. Türkiye, savaşa doğru ilerleyen Avrupa'da Balkanlar ve Akdeniz'den gelen tehditlerle karşı karşıya kalmıştı ve İtalya'nın genişleme politikası ciddi bir tehdit olarak görülmekteydi. Bu nedenle Türkiye, Yunanistan ile dostluk ilişkilerini geliştirmiş ve bölgesel ittifaklar oluşturarak tehditlere karşı önlem almaya çalışmıştır.

2.3.2. Tek Parti Dönemi Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli

Cumhuriyetin kuruluşundan Çok Partili Dönem'e kadar Misak-ı Milli sınırlarını korumaya yönelik çabalar içeren Tek Parti Dönemi Türk Dış Politikası, birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Musul ve Hatay konusunda iki önemli küresel aktörle mücadele etmek zorunda kalan Türkiye, diplomasi alanında yaşanan kurumsallaşma sayesinde hem bu iki ülke ile ilişkilerini geliştirmiştir, hem de diğer ülkelerle ilişkilerden önemli dersler çıkarmıştır. Türkiye, geçmişte olduğu gibi bu dönemde de diğer ülkelerin sınırlarına tehditkâr bir yaklaşım sergilememiştir. Ancak diğer ülkeler, Türkiye'nin uluslararası sisteme yaklaştığı gibi aynı şekilde yaklaşmamıştır. İtalya, İngiltere ve Fransa, Türkiye'yi savaş sonrasında da etkilemeye çalışmıştır. Bu dönemde Türkiye, nispeten Almanya ile önemli ilişkiler kurmuş ve Dünya Savaşı'ndan dersler çıkararak Almanya'nın 2. Dünya Savaşı'na giden yolda herhangi bir ortaklığına dahil olmamıştır. Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" prensibi, yeni bir savaşa dahil olmama politikasında da rol oynamıştır.

Kurtuluş Savaşı sürecinde, Türk milliyetçiliği ve İslamcılık düşüncesi arasında iç içe geçmiş bir ilişki olduğunu savunan Karakaş'a göre, Kemalist milliyetçilik İslam'ı dışlamamış, aksine onunla güçlenen bir politika izlemiştir. Bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin gelişmesiyle birlikte Türk milliyetçiliğinin pragmatik

yaklaşımı, İslam ve sosyalizm arasında bir bağlantı kurmuştur. Ancak bu bağlantılar uzun süreli olmamıştır. İslam ve sosyalizmle kurulan ilişkiler, "Batı tarzı toplum" ve "ulus-devlet" kavramlarına uygun olarak dönüşmüş ve anti-Sovyet ve anti-Osmanlı temalarıyla şekillenmiştir. Bu çizgi, Jakoben Fransız Milliyetçiliği'nden esinlenerek oluşturulmuş ve 1940'lara kadar sürdürülmüştür (Karakaş, 2006, s. 62-69). Hans Kohn'a göre milliyetçilik, bireyin milli devlete olan sadakatiyle belirlenen bir zihinsel durumdur. Bu bağlılık, insanın doğduğu topraklara, yerel kültüre ve ülkedeki yönetim otoritesine farklı seviyelerde güçlü bir duygu beslemesiyle ortaya çıkar. Milliyetler, sürekli değişen ve katı olmayan güçlerdir. Milliyeti oluşturan faktörler arasında ortak bir tarih, dil, coğrafya, kültür ve din bulunmakla birlikte, en önemli unsur ortak bir amaç ve iradedir. Bu amaç, insanların birbirlerine bağlılık hissiyle bir arada tutulmalarını sağlar ve milliyeti diğer gruplardan ayıran temel özelliştir. Kohn'a göre milli devlet, milliyetçiliğin ideal ve tek meşruiyet formudur. Milliyetçilik ise kültürel yaratıcılığın ve ekonomik ilerlemenin temel kaynağıdır. Ancak, milliyetlerin sürekli olarak dalgalanması ve objektif faktörlerin önemine rağmen, milliyetlerin varlığı ve gücü ortak iradelerine dayanmaktadır (Kohn, 1965, s. 9-10). Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin, "Müslümanlık" ve "Türklük" tartışmalarının en yoğun olduğu bir dönemde, halk egemenliğine dayalı bir millete dönüşümü gerçekleştirmiştir. Bu süreçte, din ve hilafet kavramları kamusal alandan uzaklaştırılmıştır. Gazi Mustafa Kemal bu dönüşümden bahsederken "*yaptığımız inkılapların amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tam anlamıyla modern, tüm yönleriyle uygar bir toplum yapısına erdirmektir*" demekteydi. Güvenç'e göre bu süreçte: çağdaşlaşma Cumhuriyet'in ruhunu oluştururken, milliyetçilik ve laiklik de bu hedefe ulaşmak için kullanılan araçlar olmuştur (Güvenç, 1998, s. 117-126)

2.3.2.1. 1923-1931 Dönemi

Dış politikasının Milli Mücadele ve Lozan Antlaşması etkisi altında belirlendiği bu dönemde Türkiye, uluslararası ilişkilerde yeni bir sayfa açarak, kendi güvenliği ve çıkarları için aktif bir rol oynamaya başlamıştır. Türkiye'nin 1923-1931 yılları arasındaki döneminde en önemli dış politika meselelerinden biri olan Musul sorunu, sadece Türkiye-İngiltere-Irak ilişkilerini değil, aynı zamanda Türkiye'nin

diğer Batılı ülkelerle ilişkilerinde de rol oynamıştır. 1918'de Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi dayanak alınarak İngiltere tarafından işgal edilen Musul, aslında Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer almaktaydı. Ancak Milli Mücadele döneminde bölge düşman işgalinden kurtarılamamıştı. Sonuç olarak Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve Musul meselesi çözüm için uluslararası arenaya taşınmıştır. Bu nedenle, bu bölgenin geleceği veya statüsü, barış konferansında belirlenmesi gereken bir konu olarak kalmıştır. Lozan Konferansı'nda, Türkiye-Irak sınırı hakkında görüşmeler yapılırken, İsmet Paşa Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu savunmuş, fakat İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ise statükoyu korumayı savunmuş ve Musul'un Irak sınırları içinde kalmasında ısrar etmiştir. Okur'a göre İngilizlerin Musul konusundaki ısrarının arkasındaki temel sebep; Müttefiklerin tasarladığı yeni bölgesel düzende Türkiye'nin etkin bir rol oynamasının istenmemesidir. Musul'un Irak'ta kalması da bu düzenin bir parçasıydı. İngilizler, bu sayede bölge üzerindeki kontrolünü daha da sağlamlaştırmayı hedeflemiştir (Okur, 2020, s. 60). Bu nedenle, Musul sorunu konferansın çalışmalarını olumsuz etkilemeye başladığında, taraflar İngiltere'nin isteği üzerine konferans sonrasına kadar bu sorunun çözümünü erteleme kararı almışlardır.

Türkiye ve Irak arasındaki sınır sorununun çözülmesi amacıyla yapılan müzakereler, İstanbul'da bulunan eski Bahriye Nezareti binasında gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen şekilde 19 Mayıs 1924 tarihinde başlamıştır. Konferansın ilk toplantısında Sir Percy Cox'un başkanlık ettiği İngiliz heyeti ve Türk heyeti, Musul'un geleceği konusunda farklı görüşlerini ortaya koymuşlardır. Türk heyetinin başkanı Fethi Bey, Musul bölgesindeki nüfusun çoğunluğunun Türk ve Kürtlerden oluştuğunu belirterek bölgenin Türkiye'ye bağlanması gerektiğini savunmuştur. Fethi Bey, ayrıca coğrafi nedenlerle de Musul'un Türkiye'nin bir parçası olduğunu öne sürerek, bu bölgenin Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk ve Kürt halklarının kaderlerini birleştirdiğini savunmuştur. İngiliz temsilcileri, Musul'un Türkiye sınırları içinde kalması talebini reddetmişler ve Hakkari bölgesi üzerinde hak iddia ederek önceki taleplerini daha da genişletmişlerdir. İstanbul Konferansı, tarafların farklı görüşlerini ısrarla savunmaları nedeniyle sonuçsuz kalmış ve 5 Haziran 1924'te sona ermiştir. Böylece, İstanbul

Konferansı'nın sonuçsuz kalmasının ardından Türkiye ve İngiltere arasındaki Musul sorunu, Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesinin ikinci fıkrası gereğince Milletler Cemiyeti'ne yönlendirilmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 68).

Fethi Bey, Milletler Cemiyeti'nde Musul meselesinin görüşüldüğü sırada Türkiye'nin görüşünü tekrar dile getirerek, Musul'da halk oylaması yapılmasını talep etmiştir. İngiltere, önceki tutumunda ısrar ederek Musul meselesini sadece Türkiye ve Irak arasında bir sınır meselesi olarak ele almış ve bölgede yaşayan insanların bilgisiz olduklarını öne sürerek halk oylaması yapılmasına karşı çıkmıştır. İngilizler, halk oylaması yapılmasına karşı çıkarak, Musul'daki nüfusun etnik yapısı üzerinden bir değerlendirme yapılmasını ve bu değerlendirmede Irak'ın lehine bir sonuç çıkmasını bekliyorlardı. Bu tutum, 1. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzende, farklı etnik kimliklerin doğal olarak birbirleriyle karşıtlık içinde olduğu ve her etnik grubun sadece kendi devleti altında yaşamak istediği varsayımına dayanıyordu ki bu varsayım Wilson İlkelerinde de görülebilmekteydi (Okur, 2020, s. 72).

Milletler Cemiyeti, Musul meselesinde aldığı kararla, statükoya devam ettirme yönünde ara bir çözüme varmıştır. Bu karar doğrultusunda, Musul halkının taleplerinin belirlenmesi için ilgili üç devletin resmi makamlarıyla görüşülmüş ve sonrasında bir Tahkik Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon, tarafların görüşlerini dikkate alarak bir rapor hazırlayacak ve çözüm için ara bir adım oluşturacaktı. Cenevre'de yapılan müzakereler sırasında, Musul bölgesinde Türk ve İngiliz kuvvetleri arasında bazı çatışmalar yaşanmıştır. İngilizler, Türk kuvvetlerinin sınır hattının gerisine 48 saat içinde çekilmeleri konusunda ısrarcı olmuş ve bu taleplerine uyulmadığı takdirde zor kullanacaklarını belirten bir ültimatoma vermiştir. İngiltere'nin ültimatomuyla karşı karşıya kalan Türkiye, Musul bölgesindeki sınır anlaşmazlığına bir çözüm bulunması için Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur. Milletler Cemiyeti, Brüksel'de olağanüstü bir toplantı düzenleyerek, geçici bir sınır çizgisi belirlemiş ve tarafların bu sınıra saygı göstermesi gerektiğini bildirmiştir. 29 Ekim 1924 tarihinde alınan bu karar, geçici bir çözüm olmakla birlikte, çatışmaların sona ermesine yardımcı olmuştur (Gönlübol & Sar, 1997, s. 69).

Okur'a göre bu hamleleri ile İngiltere; doğrudan askeri müdahale tehdidi devam ederken, uluslararası kurumlar aracılığıyla işleyen normatif baskı araçlarının yanı sıra isyan, kışkırtma ve diğer dolaylı yöntemlerle karşı taraftaki zayıf aktörün direncini aşamalı olarak azaltarak yenilgiyi kabullenmesini kolaylaştıracak bir zemin hazırlamaktaydı (Okur, 2020, s. 68). Tahkik Komisyonu, Eylül 1925'te hazırladığı raporu Milletler Cemiyeti'ne sunarak şu önerilerde bulunmuştu; Musul, Irak'ın bir parçası sayılmalı ve 25 yıl boyunca İngiliz mandası altında kalmalıdır, Türkiye ile Irak arasındaki sınır çizgisi, Brüksel'de belirlenen hat olmalıdır. Ancak Tahkik Komisyonu tarafından sunulan öneriler, Türk Hükümeti ve halkı tarafından şiddetle eleştirilmiş ve protesto edilmiştir. Uzun tartışmaların ardından, 16 Aralık 1925'te Milletler Cemiyeti, Musul'un Irak kontrolünde olması yönünde bir karar almıştır. Ancak bu karar, Türk hükümeti ve halkı tarafından kabul edilmemiş ve Milletler Cemiyeti'nin İngiliz emperyalizmine boyun eğdiği düşüncesi güçlenmiştir. İstanbul'un işgal edilmesi, Yunanlılar ve İngilizlerin Türklere karşı düşmanca faaliyetleri ve Musul sorunu gibi gelişmeler, o dönemde Türkiye'de İngiliz karşıtlığının haklı bir şekilde artmasına neden olmuştur. Araplar ve Kürtler gibi gruplar da Türklere karşı kışkırtılmıştı. Bu olaylar, Türkiye'nin ulusal güvenliği ve egemenliği açısından ciddi bir tehdit oluşturmuştu. Bunun yanı sıra, Musul sorunu hala çözülmemişken, İngilizler bağımsız bir Kürdistan oluşturma düşüncesinden vazgeçmemiş ve bu hedeflerine ulaşmak için zaman zaman Kürtleri Türkiye'ye karşı kışkırtmaktan kaçınmamışlardı. Bu durum, bölgede istikrarın ve ulusal güvenliğin sağlanması açısından Türkiye için ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. İngilizlerin bu politikası, Türk toprak bütünlüğüne yönelik tehditleri artırmış ve ilişkileri gerilimli hale getirmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 72).

Türk milliyetçiliği, ilk aşamalarında Türk ve İslam kimlikleri arasında bir etkileşim ve tamamlayıcılık arayışıyla meşgul olmuş ve Müslüman toplulukları Türk kimliğiyle uyumlu hale getirerek onlara bir üst kimlik kazandırmayı hedeflemiştir. Bu süreçte Türk milliyetçiliği, İslam inancını ve değerlerini Türk kültürüyle birleştirme ve ortak bir milli kimlik oluşturma çabası içinde olmuştur. Cumhuriyetin öncü kadroları ise İslam'ın bağımsız bir kimlik olmaktan ziyade, bir kimlik unsuru olarak görülmesini planlamıştı. Arnavut, Çerkes, Laz, Kürt, Arap, Boşnak gibi Müslüman etnik topluluklar ise Türk kimliği içerisinde yer alıyordu. Bu sayede farklı etnik

kökenlere sahip Müslüman gruplar, Türk kimliğiyle birleşerek ortak bir ulusal kimlik oluşturunuyordu. Osmanlı döneminde etkisi olan ve Cumhuriyet döneminin başlarında da devam eden bir atmosfer, "Türk olmak Müslüman olmak demektir, Müslüman olmak da Türk olmak demektir" şeklinde ifade edilebilecek bir anlayışa sahipti. Özellikle gayrimüslim unsurlara karşı, Türk kimliği altında tüm Müslüman unsurların bir araya getirilmesi amaçlanmaktaydı. 1924-1925 yıllarındaki ayaklanmaların ortaya çıkardığı Kürt meselesi, Türk milliyetçiliğindeki iyimserliği sarsmıştı. Bora'ya göre; Kürtlerin şüpheli konumunu "dış mihrakların tahriki" motifiyle açıklama eğilimi gösteren Türk hükümeti, Araplar tarafından da I. Dünya Savaşı'ndaki ihanetleriyle paylaşılan bir durumla karşı karşıyaydı. Bunun yanı sıra, Çerkes Ethem olayının etkisiyle Çerkesler de dikkatle izleniyordu (Bora, 2007, s. 82-87).

Adem Esen'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun son meclisi, Misak-ı Milli'yi kabul ederek günümüzün bir anlamda yaklaşık sınırlarını çizmişti. Misak-ı Milli, Türk, Kürt, Arap, Çerkes ve diğer tüm Müslüman unsurları kapsayan bir anlayışı benimsemişti. Bu durum, Lozan Antlaşması'nda azınlık olarak sadece gayri müslimlerin kabul edilmesiyle karşılaştırıldığında önemli bir farklılık arz etmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun son meclisinde Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi, etnik ve dini farklılıkları içeren bir ulusal çerçevenin oluşturulması anlamına gelmekteydi.²³ Türkiye'nin iç istikrarını ve toprak bütünlüğünü korumak açısından, Anadolu'daki tüm Müslüman unsurları Türk milli kimliği altında birleştirme hedefine ulaşılabilmesi önemliydi. Musul vilayeti, büyük bir Kürt nüfusunu barındırıyordu ve milli sınırlar içine dahil edilmesi Türkiye açısından hayati bir önem taşıyordu. Türkiye'nin iç istikrarını tehdit edebilecek ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atabilecek bir durum, özellikle de Kürtlerin çoğunlukta olduğu Musul vilayetinin üçüncü bir güç tarafından kontrol edilmesi olurdu. Türkiye'nin ulus devlet kurma sürecinde, Mustafa Kemal Paşa ve dönemin siyasi önderleri öncelikle Musul sorununu Kürt sorunu ile bağlantılı olarak değerlendiriyorlardı. Anadolu coğrafyasında yaşayan tüm Müslüman unsurları Türk milli kimliği altında birleştirip örgütlemenin temel amacı, ulus devlet kurma sürecinde önemli bir rol oynamaktaydı. Türk milli kimliğini benimsememiş olan Müslüman

²³ <https://www.yenimeram.com.tr/cumhuriyetimizin-yuzuncu-yil-vizyonu-hakkinda-511640.htm>

unsurlara azınlık statüsünün tanınmasından kaçınılması, Lozan müzakerelerinde Türkiye için önemli bir meseleydi ve Anadolu'daki Türk-Kürt tüm Müslüman unsurların Türk milli kimliği altında birleştirilmesi ve örgütlenmesi hedefinin gereğiydi. Musul'un kurtarılması ise bu amaca ulaşabilmenin önemli koşullarından biriydi (Kaymaz İ. Ş., 2020, s. 130).

Milletler Cemiyeti'nin Musul'u Irak'a bırakma kararının tamamen siyasi bir nitelik taşıdığına dair bir kabulde bulunulabilir. Bu kararın alınmasında, Türkiye'nin o dönemde Milletler Cemiyeti üyesi olmaması ve İngiltere'nin cemiyetin en güçlü üyelerinden biri olması etkili olmuştur. Ancak bu kararın doğruluğu ya da yanlışlığı, İngiltere'nin ya da Irak'ın haklılığından ziyade siyasi faktörlere bağlıdır. Milletler Cemiyeti, Birinci Dünya Savaşı'nı kazanan devletler tarafından kurulan bir örgüttü ve büyük devletlerin özel hukuki hakları ve siyasi nüfuzları bulunmaktaydı. Türkiye ise o dönemde Milletler Cemiyeti üyesi değildi ve bu durum da kararın siyasi arka planını etkilemiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 75). Türk Hükümeti, Musul'un Irak'a bırakılması kararının verildiği toplantıya temsilci göndermediği için görüşlerini bir mektupla iletmiştir. Mektupta, Türk Hükümeti Musul Vilayeti üzerindeki egemenlik haklarını muhafaza edeceğini bildirerek kararı hükümsüz saydığını açıklamıştır (Okur, 2020, s. 78).

Türkiye, Milli Mücadele döneminde Musul'un kurtarılması için askeri stratejiler de düşünmüştür. Bu stratejiler arasında, Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Şubat 1922 tarihli emriyle Özdemir Bey kod adlı milis yarbayı Ali Şefik'in öncülüğünde küçük bir birliğin Revandiz'e gönderilmesi de yer almaktaydı. Mareşal Fevzi Çakmak Paşa, 7 Eylül 1922 tarihinde El Cezire cephe komutanlığına çektiği telgrafta, Musul'un elde edilmesinin ancak silahlı mücadeleyle mümkün olabileceğini belirtirken, Özdemir Bey'e verilen talimat, Musul'da halkın İngiliz işgal yönetiminden kurtularak Türkiye ile birleşmesi için motivasyon sağlamaktı. Özdemir Bey gizli bir şekilde Elcezire Cephesi Komutanlığına bağlı olarak Revandiz bölgesinde görevlendirildikten sonra, Cevat Paşa 9 Şubat 1922'de cephe komutanlığına atandı. Cevat Paşa, 16 Mart 1921'de İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüş ve 31 Ekim 1921'de yurda dönmüştü. Cevat Paşa, üst rütbeli ve tecrübeli bir komutan olarak saygınlığı olan

bir kişilikti. Cevat Paşa'nın yurda dönüşünden sonra Ankara'ya giderek Milli Mücadele'ye katılması ve merkezi Diyarbakır'da bulunan Elcezire Cephesi Komutanlığına atanması, TBMM hükümetinin bölgeye ve cepheye önem verdiğini göstermekteydi (Osmanoğlu, 2021, s. 237). Özdemir Bey'in faaliyetleri mahallî bir direniş olarak görülmekle birlikte, TBMM Hükümetiyle bağlantısı olmayan şahsî bir teşebbüs olarak değerlendiriliyordu. Bu nedenle, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Cevat Paşa'ya bu konuda sık sık uyarılarda bulunuyordu. Elcezire Cephe Komutanlığına bağlı olarak, ancak gizlice bir harekât yürütülmesi planlanıyordu çünkü Musul'un kaderi ileride yapılacak bir konferansta belirlenecekti. TBMM Hükümeti, bu nedenle açık bir savaş yerine gizlice bölge halkını örgütleyerek İngilizlerin etkisini kırmayı ve Türk otoritesini artırmayı hedefliyordu. Lozan Konferansı'nın toplanmasıyla birlikte Türk hükümeti, çatışmalı bir çözüm yerine diplomasi yoluyla Musul meselesini çözmeye çalıştı. Ayrıca, Batı Anadolu ve Boğazlar bölgesinde kuvvet toplanması gerektiğinden, Özdemir Bey'in müfrezesine yeterli askeri yardım yapılamamış ve bu nedenle Musul'a yönelik planlanan hareket sona ermiştir (Osmanoğlu, 2021, s. 244).

Milli Mücadele'nin henüz yeni sonuçlandığı dönemde Türkiye'nin sıkıntılar yaşaması, sadece İngiltere değil, aynı zamanda savaşı kazanan diğer büyük devletler olan Fransa ve İtalya tarafından da bir fırsat olarak görülmüştür. Bu devletler savaşta elde edemediklerini, diplomatik baskı ve tehdit yoluyla elde etmeyi amaçlamışlardır. Batılı devletlerin karşı tutumu karşısında yalnız kalması, Türkiye'nin yeniden bir destek arayışına girmesine neden olmuştur. Türkiye, Milletler Cemiyeti'nin Musul hakkındaki kararının ardından, Sovyetler Birliği ile dostane ilişkiler geliştirmek için adımlar atmıştır. Bu kapsamda, Türkiye ve Sovyetler Birliği 17 Aralık 1925'te Paris'te Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 75).

Türkiye, Musul'un Irak'a bırakılması kararı sonrası, Misak-ı Milli sınırları içinde olsa da, Musul'u kuvvet yoluyla geri almaya teşebbüs etmemiştir. Türkiye'nin o dönemde güçsüz olmasının yanı sıra, Musul'u geri alma teşebbüsü iç ve dış düşmanların Türkiye üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için yeni bir fırsat sunabilirdi. Bu nedenle, Türkiye güçsüz olduğu dönemde, daha büyük politik ve

ekonomik hedeflere ulaşmak için kendi çıkarlarına uygun bir strateji izlemek durumunda kalmıştı. Türkiye, Musul'u geri alma planından vazgeçmiş ve yeni bir savaşın kalkınma hareketlerine zarar vereceği endişesiyle İngiltere ve Irak ile görüşmeler yaparak Milletler Cemiyeti'nin Musul kararına uygun davranmıştır. Bu davranış, Türkiye'nin iç ve dış düşmanların emellerine teslim olmaktan ziyade pragmatik bir yaklaşım sergilemesi olarak yorumlanabilir. Türkiye, İngiltere ve Irak ile yaptığı görüşmeler sonucunda 5 Haziran 1926'da bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma, Musul meselesinde Türkiye'nin aleyhine bir sonuç ortaya çıkmasına rağmen sorunun çözülmesine ve Türkiye'nin Batılı devletlerle sağlıklı ilişkiler kurabilmesinin önünün açılmasına yardımcı olmuştur. Sınır belirleme konusunda ise, Milletler Cemiyeti tarafından Brüksel'de tespit edilen hat esas alınarak 1926 antlaşmasıyla Türkiye ile Irak arasındaki sınır belirlenmiştir. Sınır hattında Türkiye lehine küçük çaplı değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'nin, Antlaşma şartları uyarınca Musul üzerindeki haklarından feragat etmesi karşılığında Irak Hükümeti, 25 yıl boyunca petrolden alacağı aidatın %10'unu ödemeyi taahhüt etmişti. Ancak daha sonra Türkiye, bu haklarından feragat ederek 500.000 İngiliz lirası karşılığında anlaşmadan çekilmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 76). Lozan dönemi Kenneth Waltz'ın uluslararası sistem teorisine benzer bir yaklaşıma sahiptir. Bu teoriye göre, uluslararası sistem anarşik ve merkezsizdir ve bu sistemde devletler işlevsel birimler olarak hareket ederler. Lozan sürecinde de görüldüğü gibi, devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek sistemi oluşturur ve sürdürürler. Bu sürecin düzenleyici prensibi ise devletlerin kendi kendilerine yardım etme prensibidir. Bu prensip, devletlerin hayatta kalma çabalarına dayanmaktadır ve siyasi, ekonomik ve askeri güç gibi yeteneklerin kullanımıyla sağlanır (Ziegler, 2006, s. 23). Türkiye'de, Lozan döneminde uluslararası sistemdeki anarşik ve merkezsiz yapının farkında olarak, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiş ve kendi hayatta kalma çabalarına dayanan kendi kendine yardım etme prensibiyle hareket edilmiştir.

2.3.2.2. 1932-1938 Dönemi

1932 yılından itibaren Türkiye'nin dış politikası, uluslararası ilişkilere daha fazla odaklanmış ve bu süreçte Türkiye, komşuları ve diğer ülkelerle iyi ilişkiler

geliştirerek, uluslararası toplumda diğer bağımsız devletlerle eşit bir statüye sahip olmayı başarmıştır. Bu dönemde Türk dış politikasının ana amacı, ülkenin uluslararası alandaki statüsünü daha da güçlendirmek ve bu statüyü sürdürmek olmuştur. Uluslararası ilişkilerdeki değişimler, Türkiye'nin daha aktif bir dış politika izlemesi gerektiği sonucunu doğurmuştur. 1932-1938 döneminde hem ekonomik hem de siyasi gelişmelerden uluslararası ilişkiler önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu süreçte iki önemli dönüşüm yaşanmıştır: İlk olarak, küresel düzeyde meydana gelen ekonomik sıkıntılar; ikinci olarak, bu krizin etkisiyle birçok ülkede artan devletçi ve milliyetçi ideolojilerdir. Ekonomik krizin etkisiyle birlikte ülkeler, dış ticaret politikalarını yeniden değerlendirme gereği duymuş ve uluslararası alanda yükselen iktisadi milliyetçilik akımı belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Totaliter rejimlerin yükselişi, İtalya'daki Faşist yönetimin güçlenmesi ve Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesi gibi gelişmelerin etkileri, uluslararası ekonomik ilişkilerde ve siyasi ilişkilerde hızlı bir şekilde hissedilmeye başlamıştır. Versay Antlaşması'ndan sonra kaybettiği topraklar ve prestij nedeniyle Almanya, savaştan sonra kurulan düzeni değiştirmek için agresif bir dış politika izlemeye başlamıştır. İtalya ise özellikle 1920'lerin sonundan itibaren yayılmacı ve emperyalist bir dış politika izlemiş ve Afrika ve Balkanlar'da toprak talepleriyle öne çıkmıştır. Anti-revizyonist bir grup olan İngiltere ve Fransa, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıktıkları için Versay sistemini değiştirmek isteyen revizyonist grupla karşı karşıya kalmışlardı. Revizyoncu grubun agresif politikalarına karşı mücadele etmek için anti-revizyonist grup, daha çok uzlaşma ve ödün politikası benimsemiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 93).

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı sonrasında da galip itilaf devletlerinin ideolojik ve menfaat odaklı gruplarıyla mücadeleye devam etmiş ve dış politika hedeflerini duygusal değil, mantıklı bir yaklaşımla belirlemiştir. Türkiye, akılcı bir şekilde hareket ederek uluslararası ilişkilerde stratejik hedeflere odaklanmıştır. Bu dönemde Türkiye, kararlarını pragmatizm ve gerçekçilik ilkelerine dayandırarak kendi çıkarlarını koruma ve uluslararası ilişkilerde istikrarı sağlama amacıyla hareket etmiştir. Atatürk, ulusal çıkarlar ile uluslararası realiteleri dengeleyerek hareket etmiş ve Türkiye'nin yeni sınırlarıyla memnun olduğunu kabul ederek, ülkesini yeni risklere sürükleyebilecek eylemlerden kaçınmıştır. Atatürk, öncelikle Türkiye'nin iç istikrarını sağlama ve

kalkınma hedeflerini gerçekleştirme konusuna odaklanmış, dış politikada ise temkinli ve dengeli bir strateji izlemiştir. 1930'lu yıllarda dünya sahnesinde yeni ittifaklar ve blokların olduğu bir dönemde, Türkiye dış politikasının temel prensibi olarak "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini benimsemiştir. Bu ilke, ülkenin içerde barışı ve istikrarı sağlama arayışını uluslararası alana taşımıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 94). Lozan Antlaşması'nda Misak-ı Milli hedeflerine tam anlamıyla ulaşamamasına rağmen, Türkiye sabırlı bir tutum sergileyerek barışçıl bir yaklaşım benimsemiş ve daha sonra bazı hedeflere barış yoluyla ulaşmayı başarmıştır. Türkiye, barışçıl diplomasi ve müzakere yöntemlerini kullanarak uluslararası alanda istikrarı ve uyumu sağlamaya çalışmıştır. Bu sayede, ülke içindeki barış ve istikrarı korurken aynı zamanda uluslararası ilişkilerde de aktif bir rol üstlenmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik hakkını koruyarak bölgesel istikrarı sağlamış ve Hatay meselesi ise Türkiye'nin milli iradeyle sınırlarını genişletmesini sağlamıştır. Bu olaylar, Türkiye'nin barışçıl yaklaşımının ve milli çıkarları doğrultusunda hareket etme prensibinin başarılı sonuçlarını göstermektedir.

İtalya'nın Arnavutluk'u işgali ve Ege Denizi'ndeki adaları silahlandırmaya başlaması, Balkanlar ve Akdeniz'deki güç dengesinde önemli bir değişikliğe neden olmuş ve bu durum, Ankara'daki politika yapıcılar tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Ankara, Lozan Antlaşması'ndan sonra İngiltere, Fransa ve Balkan ülkeleri gibi devletlerle paylaşılan endişelerin ardından, Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili egemenlik sorununu çözme fırsatını görmüştür. Bu bağlamda, Türkiye, 10 Nisan 1936 tarihinde Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf devletlere gönderdiği bir nota ile Boğazlar konusunda yeni bir düzenlemenin gerekliliğini talep etmiştir. Görüşmeler sırasında Türkiye'nin temel hedefi, Lozan Antlaşması'nda kabul edilen Boğazlar Komisyonu'nun ortadan kaldırılması ve Boğazlarda silahlanma hakkının elde edilmesi idi. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanmasıyla, ticari gemilerin her durumda Boğazlardan serbestçe geçmesi kabul edilirken, savaş gemilerinin geçişi konusunda bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Savaş gemileri barış zamanında Türkiye'ye önceden bildirimde bulunmak ve geçiş için izin almak zorundadırlar. Türkiye, Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile birlikte Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılması ve Boğazlara askerileştirme hakkının verilmesi

sayesinde, ticaret gemileri ve barış zamanındaki askeri gemilerin geçişini düzenleme konusunda mutlak bir yetki almamış olmasına rağmen, bölge üzerindeki egemenliğini sağlamıştır. Mustafa Kemal'in dönemin dışişleri bakanına "Avrupa'nın durumu, böyle bir teşebbüs için elverişlidir" ifadelerini kullanarak Montrö Sözleşmesi'nin yapılmasında etkili olduğu bilinmektedir. Bu sözleşme, Atatürk döneminde izlenen Lozan'ın restore edilmesi politikasının başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 121).

31 Ekim 1918'de ateşkes anlaşması imzalandığı sırada İskenderun ve Hatay, Türk ordusunun kontrolü altındaydı ve Mustafa Kemal de bu ordunun başında bulunuyordu. Ateşkes döneminde Türklerin elinde bulunan topraklar, Misak-ı Milli'nin belirlediği sınırlar içinde kalan topraklar olarak kabul edilmişti ve Mustafa Kemal ile yeni Türk Devleti için Hatay'ın da Türkiye sınırları içinde kalması önemliydi (Aydemir, 1975, s. 441). Hatay Sorunu, uluslararası koşulların uygun olmaması ve iç politikada öncelikli konuların bulunması nedenleriyle 1936 yılına kadar Türkiye'nin dış politika ajandasında yer almamıştır. Türkiye, 1930'ların ikinci yarısında dünyadaki gelişmeler nedeniyle Hatay'ın ilhak edilmesine uygun bir ortam oluştuğunu fark etmiş ve bu nedenle harekete geçmiştir. Türkiye, Hatay'ın bağımsızlığına yönelik bir tavır alarak, 26 Eylül 1936'da ilk adımı atmış ve bir konsolosluk açmıştır. Fransa'nın Suriye'den geri çekilme süreci, Türkiye'nin Hatay konusunu kendi lehine çözmek için elverişli bir fırsat sağlamış ve bu süreç, 9 Eylül 1936 tarihinde imzalanan ve Suriye'deki vesayet yönetiminin sonlandırılmasını hedefleyen ön anlaşma ile başlamıştır. İngiltere, Hatay Meselesi nedeniyle Türkiye ile ilişkilerini bozmamak için Fransa'ya baskı yaparak Türkiye'yi yanına çekmeye çalışmıştır. Londra'nın baskısı ve artan İtalyan ve Alman yayılmacılığı karşısında Fransa, Ankara'yı yanına çekmek istemiştir ve bu amaçla Hatay'daki Fransız valiyi geri çekerek yerine Türk vali atamıştır. 3 Temmuz 1938 tarihinde gerçekleşen askeri antlaşma ile Türkiye ve Fransa, Hatay'ın bütünlüğünü ortaklaşa koruma kararı almış ve Türkiye, Hatay'a asker göndererek Fransa ile işbirliği yapmıştır. 22 Temmuz- 1 Ağustos 1938 tarihleri arasında gerçekleştirilen seçimlerin ardından Türkiye, kırk kişilik Hatay meclisinde çoğunluğu elde etmiş ve bu sonuç Türkiye'nin Hatay'ın ilhakı için gerekli yasal ve idari adımları atmaya başlamasını sağlamıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılması konusunda

Fransa'nın itirazını çözmek için Türkiye ve Fransa arasında imzalanan antlaşma, tüm sorunların çözümüne yönelik bir adım olmuştur. Bu antlaşma sayesinde, Hatay'ın Türkiye'ye dahil edilmesi durumunda Fransa'nın itiraz etmeyeceği garanti altına alınmıştır. Hatay Meclisi de bu gelişmenin ardından 29 Haziran 1939'da toplanarak Türkiye'ye katıldığını açıklamıştır (Balcı, 2018, s. 67).

Türkiye Devleti'nin kuruluş döneminde, sınırlarının güvenliğini sağlamak en önemli önceliklerinden biriydi. Bu amaçla, uluslararası güçlerle ve çevredeki devletlerle iş birliği ve güvenlik antlaşmaları imzalaması gerekiyordu. Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının öncelikleri arasında ülkenin sınırlarını güvence altına almak, içerideki yeniden yapılanma sürecinde dışarıdan gelebilecek problemleri önlemek ve bu doğrultuda uluslararası güçlerle ve komşu devletlerle iş birliği yapmak yer almaktaydı. Türkiye, bu dönemde batısındaki komşu devletlerle Balkan antantı çatısı altında bir araya geldiği gibi, doğusundaki komşularıyla da 1937 yılında Sadabad Pakti'ni kurarak bir ittifaka girmiştir. Bunun yanı sıra, Ankara tekil olarak da bu ittifaklarda yer aldığı devletlerle çeşitli dostluk ve güvenlik antlaşmaları imzalamıştır. Türkiye, aynı dönemde hem bölgesel hem de küresel alanda birçok güçlü devletle dostluk ve işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. Bu antlaşmalar, Türkiye'nin yeni bir devlet olarak meşruiyetini sağlamanın yanı sıra Lozan Antlaşması sonrası siyasi statükoyu da güvence altına almayı amaçlamıştır. Bu ittifak ve dostluk antlaşmalarının bir başka etkisi, Lozan'da çözülmeyen problemlerin Türkiye lehine çözülebileceği bir iş birliği ortamını mümkün kılmasıdır. Hatay Meselesi ve Lozan Boğazlar Sözleşmesi gibi Misak-ı Milli'nin dışında kalan ve yeni kurulan devletin egemenliğini sınırlandıran durumlar, bu ittifak ve dostluk antlaşmalarının sağladığı güven ortamında ele alınarak Türkiye lehine yeniden düzenlenebilmiştir (Balcı, 2018, s. 68).

1932 yılında Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne katılarak Balkan ülkeleriyle olan ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu ilişkilerin bir sonucu olarak, 1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile birlikte Balkan Pakti'ni kurmuştur. Aynı zamanda, Türkiye, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve diğer Ortadoğu ülkeleri ile siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerini güçlendirmiştir. Türkiye, 1936 yılında Montrö Antlaşması ile Boğazlar rejimini kendi çıkarları doğrultusunda

sonuçlandırmıştır. Ayrıca, 1937 yılında İran, Irak ve Afganistan ile birlikte Sadabad Paktı'nı kurarak bölgedeki istikrarı sağlamayı hedeflemiştir. 1938 yılında ise Hatay sorununu başarılı bir şekilde çözerek bölgede barış ve istikrarın tesisi için önemli bir adım atmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 92-133).

Atatürk döneminde Türkiye'nin temel dış politikası, iyi komşuluk ilişkilerinin yanı sıra Balkan Paktı ve Sadabat Paktı gibi bölgesel savunma ittifaklarının oluşturulmasıydı. 1937 yılında imzalanan ve hayata geçirilen bir güvenlik ve işbirliği anlaşması olan bu Pakt, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında gerçekleşmiştir. Bu anlaşma, Türkiye'nin bölgedeki önemli komşu ülkelerle iyi ilişkiler politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Anlaşmanın temel amacı, doğu sınırlarının güvenliğini ve istikrarını sağlamak, aynı zamanda ülkeler arasındaki küçük sınır anlaşmazlıklarının çözümü için bir platform oluşturmaktır (Koçak, 1996, s. 283).

2.3.2.2.1. Sadabad Paktı

İtalya'nın Asya ve Afrika'ya yayılma politikası sonrasında Türkiye, bölgesel dengeyi etkileyebilecek İtalyan revizyonist politikalarına karşı önlem almak amacıyla Ortadoğu ve Balkanlar'da ittifak arayışına girmişti. Bu bağlamda, Balkanlar'da olduğu gibi Ortadoğu'da da bir ittifak kurma çabaları gösterilmiş ve en yakın iş birliği yapılan ülke İran olmuştur. Haziran 1934'te İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret, iki ülke arasında dostane ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Musul meselesinin çözülmesiyle birlikte Türkiye ve Irak arasında dostane ilişkilerin kurulması mümkün hale gelmiştir. Ayrıca, Milli Mücadele yıllarından beri başlayan dostluk ve iş birliği çabaları sayesinde Türkiye ve Afganistan arasındaki ilişkiler de güçlenerek devam etmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 46).

İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi, Milletler Cemiyeti'nin meşruiyetini zayıflatırken Türkiye'nin bölgesindeki güvenliği de tehdit etmişti. Bu nedenle, Türkiye, İran ve Irak bir araya gelerek bölgesel güvenliği sağlamak için bir antlaşma imzaladılar. 2 Ekim 1935'te Cenevre'de imzalanan bu üçlü antlaşma, Balkan Paktı'na benzer bir yapıya sahip olsa da, temel amacı bölgesel iş birliğini arttırmak ve güvenliği sağlamak olarak belirlenmiştir. Sonrasında Afganistan'ın da katılımıyla bu ittifaka dört ülke dahil olmuştur. Orta Doğu'da yer alan bu dört bağımsız devlet, Avrupa'daki

yayılmacı güçlerin Habeşistan'daki işgali karşısında aynı akıbeti paylaşmak istemediklerini göstererek güçlü bir mesaj verdiler ve dünyaya kararlılıklarını gösterdiler (Hale, 2003, s. 55). Ancak, Cenevre'de başlatılan bu ittifakın hayata geçirilmesi uzun bir süreç gerektirdi. Bu gecikmenin temel sebebi, İran ve Irak arasındaki sınır anlaşmazlığıydı. İki ülke arasındaki bu anlaşmazlık yüzünden ittifakın imzalanması ancak 1937 yılında mümkün olabildi. Türkiye, İran ve Irak arasında imzalanan dostluk antlaşması çerçevesinde İran ile birçok anlaşma imzalamıştır. Ayrıca, 1926 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması'nın süresi 1937 yılında iki yıl daha uzatılarak Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler daha da pekiştirilmiştir. Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkiler, özel bir antlaşmaya bağlı olmasa da, dostça bir şekilde sürdürülmüştür. İki ülke arasındaki ilk dostluk antlaşması ise 7 Nisan 1937 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır. Bu anlaşma, Türkiye ve Mısır arasındaki dostluğun daha da pekişmesine katkı sağlamıştır. Türkiye, Ortadoğu'da diğer ülkelerle kurduğu güçlü ilişkiler sayesinde, bu ülkeler arasında da iyi ilişkilerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, 1935'te Cenevre'de imzalanan dördü paktın gerçekleşmesi için Türkiye'nin desteği oldukça önemli olmuştur. Dört ülke arasında yapılan dostluk antlaşmaları sonrasında yaşanan sınır anlaşmazlığı, dördü paktın imzalanmasında gecikmeye neden olmuştur. Ancak, İran ve Irak arasındaki sınır anlaşmazlığının çözülmesiyle birlikte, dördü pakt 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Sadabad Sarayı'nda imzalanmıştır. Paktın süresi beş yıllık olarak belirlenmişti, ancak söz konusu ülkeler, paktın bitiş tarihinden altı ay önce feshedilmemesi halinde otomatik olarak beş yıl daha uzatılacağına dair karar almışlardı. Pakt, özellikle İngiltere gibi anti-revizyonist ülkeler tarafından olumlu karşılanmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 47). Sadabad Paktı, sadece bölgesel bir antlaşma olmakla kalmayıp aynı zamanda uluslararası ilişkilerde yeni bir yaklaşımın örneği olarak da kabul edilir. Pakt, 1930'larda uluslararası iş birliği ve barışı koruma amaçlı atılan adımlardan biri olarak görülebilir. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikaları nedeniyle ortaya çıkan endişeler de paktın imzalanmasını hızlandıran faktörlerden biriydi. Sadabat Paktı, İtalya, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne karşı bir pakt olmamakla birlikte, Türkiye'nin ve diğer Ortadoğu ülkelerinin birbirleri arasında yakınlaşması, iş birliği ve barışın korunması amacıyla oluşturulmuş ve Atatürk'ün dış politika anlayışının bir yansıması

olarak ortaya çıkmıştır. Balkan Paktı ile batı komşularıyla, Sadabat Paktı ile doğu komşularıyla yakın ilişkiler kuran Türkiye, bölgesel barış ve istikrarı sağlamaya çalışan bir ülke olarak öne çıkmıştır. Bu yaklaşım, Türkiye'nin dış politikasında uzun yıllar boyunca benimsediği bir strateji olmuştur (Gönlübol & Sar, 1997, s. 108-110).

2.3.2.2.2. Hatay Meselesi

Türk dış politikasında önemli bir yer tutan İskenderun Sancağı (Hatay) sorunu, Türkiye'nin bölgesel ilişkilerinde de belirleyici bir faktördü. Sorun, 1932-1938 yılları arasında yaşanmış ve Türkiye-Fransa-Suriye ilişkilerinde etkili olmuştur. Sancak bölgesi, Misak-ı Milli sınırları içinde yer almasına rağmen, San Remo Antlaşması ile 25 Nisan 1920 tarihinde, Suriye ve Sancak bölgesi Fransa yönetimine bırakılmıştı. Milli Mücadele sırasında, Türkiye'nin sınırının net bir şekilde belirlenmediği halde Fransa ile Ankara'da 20 Ekim 1921'de bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma, Türkiye'nin çıkarlarını korumak amacıyla yapılmıştı. Ankara Antlaşması, Türkiye'nin Sancak bölgesinin Fransa'nın yönetiminde kalacağını kabul ettiği bir anlaşmaydı. Ancak daha sonra, Fransa ve Suriye arasında yapılan bir antlaşma ile Manda yönetimi sona erdirilerek Suriye bağımsızlığını kazandı. Bu gelişme, Türkiye-Fransa ilişkileri ve bölgedeki siyasi dengeler üzerinde önemli bir etki yarattı. Antlaşma hükümleri gereğince, Fransa, Suriye'yi bağımsız bir devlet olarak tanıma ve Suriye'deki haklarını yeni hükümete devretme karşılığında, İskenderun Sancağı üzerindeki hak ve sorumluluklarını da Suriye'ye devretmekle yükümlüydü. Bu şekilde, Suriye'nin egemenlik alanı genişlemiş ve İskenderun Sancağı'nın yönetimi Suriye'ye geçmiş oldu. Antlaşmanın duyurulması, Sancak bölgesinde yaşayan Türklerin geleceğiyle ilgili kaygıları artırdı ve resmi çevrelerde ve medyada yoğun tartışmalara yol açtı. Sancak'ın statüsü konusu, bu antlaşma ile bir kez daha ön plana çıktı ve Fransa ile Türkiye arasında 1939'a kadar süren bir anlaşmazlık meselesi haline geldi. Bu süre boyunca, taraflar arasında çözüm bulunamaması, Sancak bölgesinin geleceğiyle ilgili belirsizliğin devam etmesine ve gerilimin artmasına neden oldu (Gönlübol & Sar, 1997, s. 126-133).

1 Kasım 1936'da TBMM açılış konuşmasında Atatürk, Türkiye'nin milli çıkarlarının korunması konusunda kararlı olduğunu ve bu amaçla elde edilmiş olan

hiçbir hakkın terk edilmeyeceğini vurgulamıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin milli bütünlüğünün bir parçası olarak görülmekte olan Sancak bölgesinin Türkiye'nin egemenliği altında olması gerekmektedir:

Bu sırada, Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan 'İskenderun-Antakya' ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde, ciddiyet ve kat'iyetle durmaya mecburuz. Daima kendisiyle dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve haklı sayanlar, alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabii görürler (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 1, 1952, s. 392).

1936 yılında, Türkiye Fransız Hükümeti'ne bir nota vermiş ve Fransa'nın Suriye Mandası'nı iki parçaya ayırma yetkisinin sınırlı olduğunu ve Sancak ile yapılan antlaşmanın Suriye'nin toprak bütünlüğünü bozacağını belirtmiştir. Fransa'nın bu konuda yetkisinin olmadığı vurgulanmıştır. Fransa ise 10 Kasım 1936'da cevap verdiği notada, Sancak'ın ayrı bir bölge olarak kabul edilmesi gerektiğini ve Manda Antlaşması'nın Suriye'nin bölünmesine engel olmadığını savunmuştur. Türkiye ve Fransa arasındaki Sancak meselesi üzerine her iki taraf da notalarında görüşlerini tekrar dile getirmişlerdir. Fransa, sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti'ne başvurulması teklifinde bulunmuştur. Türkiye'nin teklifi kabul etmesi üzerine, Sancak konusu Milletler Cemiyeti'nde 14-16 Aralık 1936 tarihleri arasında ele alınmıştır. Milletler Cemiyeti'ndeki çalışmalar devam ederken, Türkiye ve Fransa arasında görüşmeler sürmüş ve taraflar, Sancak meselesinde birçok konuda anlaşmaya varmışlardır. İki devlet, Sancak'ın milli bütünlüğünü garanti altına alan, ayrıca yeni Türkiye-Suriye sınırını belirleyen bir antlaşmayı imzalamak için 29 Mayıs 1937'de Cenevre'de bir araya gelmiştir. Ancak Sancak meselesinin kökten çözülmesi için yapılan antlaşma ve Milletler Cemiyeti kararları yeterli olmamıştır. Sancak'ta uygulanması gereken yeni yönetim Türkiye tarafından talep edilmiştir ancak Suriye'deki Arapların protesto ve isyan eylemleri ile Fransız sömürge idaresinin Arapları tahrik eden tutumu, çözüm için bir engel teşkil etmiştir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 137-138). Bu sırada Avrupa'da meydana gelen gelişmeler Hatay sorununun seyrini değiştirmiştir. Avusturya'nın Almanya tarafından ilhak edilmesi 13 Mart 1938

sonrası Avrupa'daki siyasi atmosferin değişmesi, Mihver devletleri lehine bir güç dengesi oluşturmuştur. Buna karşılık, anti-revizyonist lkeler Türkiye'ye daha fazla önem vererek, stratejik bir müttefik olarak görmeye başlamışlardır. Avrupa'da oluşan gergin durumun etkisiyle Fransa, Sancak meselesinden dolayı Türkiye ile olan ilişkilerini hızla düzeltme ihtiyacı duymuştur. Türk ve Fransız askeri temsilcileri arasında Antakya'da 3 Temmuz 1938'de gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde Sancak'ın bütünlüğü ve statüsü hakkında ortak bir askeri anlaşma imzalanmıştır. Türkiye ve Fransa arasındaki olumlu diyalogun bir sonucu olarak, Türk Dışışleri Bakanı ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi arasında 4 Temmuz 1938'de bir Dostluk Antlaşması imzalanmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 126-133). Türk-Fransız antlaşmasının imzalanmasının ardından, Sancak'ta yapılacak seçimler için çalışmalar tekrar başlatılmış ve Ağustos ayında gerçekleştirilen seçimlerde, Sancak Meclisi'nin 40 sandalyesinden 22'sini Türkler kazanmıştır. 2 Eylül 1938'de Sancak Meclisi'nin ilk toplantısında alınan kararla, bölgenin yeni adı "Hatay Devleti" olarak belirlenmiştir. Hatay Devleti yöneticileri, Türkiye ile aralarındaki ilişkilerin hızla gelişmesi sonucu sık sık Türkiye'ye katılma arzularını ifade etmişlerdir. Son toplantısını 29 Haziran 1939 tarihinde gerçekleştiren Hatay Meclisi, oybirliğiyle Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonrasında, Türkiye-Fransa ilişkileri hızla gelişmiş ve 23 Haziran 1939'da Ankara'da Türkiye ile Suriye arasındaki sorunları çözen bir antlaşma imzalanmıştır. Aynı gün Paris'te ise Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında karşılıklı yardım bildirisi imzalanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, 19 Ekim 1939'da Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında üçlü bir karşılıklı yardım antlaşması imzalanmıştır (Gönlübol & Sar, 1997, s. 138).

Hatay'ın Türkiye'ye katılması, Atatürk dönemi Türk dış politikasının başarılı bir rneği olarak kabul edilir ve bu başarı, barışçıl ve akılcı bir dış politika yaklaşımının sonucudur. Falih Rıfık Atay, 1 Temmuz 1939 tarihli Ulus gazetesinde antlaşmanın tasdiki konusunda açıklamalarda bulunarak, bu başarıyı Türkiye'nin cesaretine, uluslararası ilişkilerdeki usta tavrına ve dostluk ilişkilerini geliştirmeye verdiği öneme bağlamıştır.

Hatay meselesi, ara sıra pek nazik buhran safhaları arz etti. Buna rağmen Cumhuriyet Hükümetleri, barış ve uzlaşma usullerinden ayrılmamakta mütemadi bir ısrar gösterdiler. En büyük müşkülât karşısında bile, barış ve uzlaşma usullerinin bir hak davasını başarmaya kâfi gelmiş olduğu hakkında güzel bir misal verilmiştir. Bu hadise sabır ve hünerle işleyen bütün fırsat ve imkanları kollamayı ve kullanmayı bilen Türk diplomasisi için yüksek bir muvaffakiyet teşkil eder²⁴.

1930'lu yıllarda, Montrö Antlaşması'nın ardından "Hatay Sorunu" Türk dış politikasının ana gündem maddesi haline geldi. Bu dönemde, faşist İtalya'nın Roma İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılması amacıyla yayılmacı bir politika izlediği, Nazi Almanyası'nın ise "Lebensraum" politikasıyla genişleme hedefleri güttüğü bir ortamda, Türkiye'nin Hatay Sorunu'nu lehine çözüme kavuşturmasında, iki savaş arasındaki dönemin sağladığı özgün koşullar ve Atatürk'ün barışçı, kararlı ve öngörülü politikalarının payı olduğu söylenebilir. Hatay'ın ilhakı, Misak-ı Milli sınırları çerçevesinde izlenen kararlı bir politikanın başarısıdır. Türk dış politikasının bu konudaki diğer bir başarısı ise revizyonist-antirevizyonist bloklaşma pazarlıkları yapılan bir ortamda, iç ve dış politik argümanlarını etkili bir şekilde kullanarak Hatay'ı sınırlarına dahil edebilmiş olmasıdır.

2.3.2.2.3. Boğazlar Meselesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesiyle birlikte Saltanat'ın kaldırılması, Sevr Anlaşması'nın Osmanlı tarafından kabul edilmesini gerçekçi bir şekilde imkansız kılmıştır. Bu durum, Lozan Barış Konferansı'nda Boğazlar konusunda hangi statü ve rejimin kabul edilmesi gerektiği konusunda zorlu sorunlara neden olmuştur. SSCB'nin tezi olan “nitelikli tam kapalılık” ve İngiliz tezi olan “tam serbesti” arasındaki çatışma, Konferans'ın asıl hedefi olan barış anlaşmasının sağlanmasını engellemektedir. Türkiye, savaşta elde edilen kazanımları göz ardı etmeden ve Misak-ı Milli'yi kesin bir şekilde reddetmeden, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde tam bağımsızlık ilkesiyle bağdaşmayan “sınırlı serbesti” statüsünü kabul etmek zorunda kalmıştı (Akdoğan & Abdullahzade, 2022, s. 94-95).

²⁴http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/ulus/ulus_1939/ulus_1939_temmuz_/ulus_1939_temmuz_1_.pdf

Boğazlar rejimiyle ilgili olarak Türkiye, Lozan Antlaşması'nda belirlenen düzenlemelerin geliştirilmesi gerektiğini 1933 yılından beri ifade etmeye başlamıştı. Boğazların silahsızlandırılmasına dair kayıtlara karşı Türk itirazını Sovyetler destekliyordu. Nihayetinde, 23 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'nin Montreux şehrinde, ilgili ülkelerin temsilcileri tarafından bir toplantı düzenlendi. Boğazlar meselesinin revizyonu için Türkiye'nin talepleri arasında şunlar yer alıyordu: uluslararası yönetim sisteminin sonlandırılması ve geçiş serbestliğinin belirli kısıtlamalarla kabul edilmesi, Türkiye'ye Boğazların savunma sorumluluğunun verilmesi ve Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin belirli kısıtlamalar çerçevesinde en fazla 15 gün ve 28.000 tonluk savaş gemilerini geçirebilme hakkının tanınması ve eğer bir savaş durumu ortaya çıkarsa, Türkiye'nin alabileceği önlemlerde özgür olması hükümleri yer almaktaydı. (Aydemir, 1975, s. 439). İngilizler, Türklerin bölgeyi silahlandırma konusunu gündeme getirmesinden sonra, Türklerin tek taraflı olarak bölgeyi silahlandırabileceğini fark ettiler. Türkiye, asker yerleştirmek için yasal olmayan yollar yerine uluslararası bir antlaşma yapmayı tercih etti. 22 Haziran 1936'da İtalya dışındaki tüm Lozan Antlaşması imzacı devletleri, İsviçre'nin Montreux kentinde yapılan uluslararası bir konferansta bir araya gelerek yeni bir Boğazlar Rejimi Sözleşmesi imzaladılar ve 20 Temmuz'da bu sözleşme yürürlüğe girdi (Hale, 2003, s. 56).

Antlaşma 20 Temmuz 1936 tarihli Ulus gazetesinde, *“Atatürk Türkiye’sinin Lozan’da kazandığı büyük zafer bugün tamamlanacaktır”* şeklinde verilirken²⁵ 20 Temmuz 1936 tarihli Haber gazetesi gece baskısında *“Türk askerleri Boğazları bu geceden itibaren işgal etti”* manşetini kullanmıştır. Yine Haber gazetesinin aynı baskısında Şair Nureddin Büngül’ün Atatürk’e ithaf ettiği ve eski harflerle “ebced hesabına” göre tarih düştüğü şiiri Antlaşmanın Türkiye’de yarattığı coşkuya tercüman olmaktadır:

Bin yıl evvel Akdeniz’e el attım/ Yelken açtım harikalar yarattım/ Yedi iklim dört
köşede ünüm var/ Al bayrağı ufuklara yaşattım. / Barışsever, cenge hazır yurdumu/
İman dolu sinelerle donattım/ Hem özüme hem sözüme güvendim/ Avrupa’ya uysal

²⁵http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/ulus/ulus_1936/ulus_1936_temmuz_/ulus_1936_temmuz_21_.pdf

bir el uzattım. / Türk boğazı kuvvetlidir sıkılmaz/ –Bilmelidir bunu- dedim dayattım/
Tarihe bir emri vaki gelince! /Çanakkale Boğazını kapattım.²⁶

Türkiye'nin silahlanmasını kabul eden ancak kendi çıkarlarına uygun olmayan diğer maddelere karşı çıkan tek ülke Sovyetler Birliği'ydi. Sovyetler Birliği, Karadeniz'e serbest geçiş hakkını korurken, diğer ülkelerin donanmalarının Boğazlardan geçişine karşı çıkıyordu. Nihayetinde, Karadeniz kıyısı olan ülkelerin barış zamanında Akdeniz'e bazı tonaj kısıtlamalarına tabi tutularak (uçak gemileri hariç) savaş gemilerini göndermelerine izin verildiği bir uzlaşma kabul edildi. Savaş zamanı dışında, Karadeniz kıyısına sahip veya sahip olmayan bütün devletlerin, torpido botları, hafif savaş gemileri ve donanma destek gemileri (10.000 tondan az savaş gemileri) için Boğazlardan geçiş yapma hakkı veriliyordu. Karadeniz'de bulunan devletler arasındaki savaş gemisi tonajı sınırları belirlenmişti. Sahili olmayan devletlerin savaş gemileri 30.000 tonu geçemeyecek, ancak Karadeniz'deki en güçlü filo 10.000 ton sınırını aşarsa 45.000 tona kadar çıkma hakkına sahip olacaklardı. Bu sayede Karadeniz'deki dengeler ve güç ilişkileri daha hassas bir şekilde kontrol edilebilecekti. Türkiye'nin tarafsız olduğu durumlarda savaşan tarafların savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi yasaktı. Fakat eğer Türkiye savaşta yer almış veya savaş tehdidi altındaysa, savaş gemilerine Boğazları kapatabilecekti. Bu karar tamamen Türkiye'nin kendi takdirine bağlıydı. Boğazlardan serbest geçiş hakkını düzenleyen sözleşmenin ikinci maddesi, ticari gemilerin bayrakları ve taşıdıkları yük miktarından bağımsız olarak barış zamanında Boğazlardan geçişine izin veriyordu. Bu madde, 1990'ların başına kadar pek fark edilmemiş olsa da sonradan daha da önem kazanmıştır (Hale, 2003, s. 57).

1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin, Türkiye açısından en önemli yönü, Türkiye'nin egemenliği ve güvenliğinin korunmasına yönelik olarak Boğazların kontrolünü elinde tutma hakkını sağlamasıydı. Bu sözleşme, Türkiye'nin egemenliğini ve bağımsızlığını koruyarak, Misak-ı Milli'nin belirlediği sınırların

²⁶[http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/haber\(aksam%20postasi\)/haber\(aksam%20postasi\)_1936/haber_1936_temmuz_/haber_1936_temmuz_20_.pdf](http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/haber(aksam%20postasi)/haber(aksam%20postasi)_1936/haber_1936_temmuz_/haber_1936_temmuz_20_.pdf)

güvenliğini sağlamada önemli bir rol oynamıştır. Sözleşme sayesinde Türkiye, Boğazların geçişine ilişkin hakimiyetini koruma altına almıştır.

2.3.2.3. II. Dünya Savaşı Dönemi

Eski bir asker olan İsmet İnönü, Atatürk'ün ölümü sonrası Cumhurbaşkanı olmuş ve II. Dünya Savaşı sırasında dış politikada etkin bir rol üstlenmiştir. Türkiye, İnönü'nün liderliğinde I. Dünya Savaşının sonuçlarından ders çıkararak "barışçıl" bir politika izlemiştir. II. Dünya Savaşı döneminde kendi kapasitesinin ve kısıtlamalarının bilincinde olan Türkiye, bağımsızlığını dış politikada riske atacak hamlelerden kaçınmış, çatışma dışı bir konumda kalmak için çalışmış ve bunu başarmıştır. Bu hedefe ulaşmak için, Türkiye savaşıran taraflarla işbirliğine devam ederek ve bir oyalama politikası izleyerek ilerlemiştir. Bu dönemde statükocu bir dış politika yürütmeye devam eden Türkiye, savaş diplomasisi aracılığıyla statünün korunmasına ve uluslararası dengenin aleyhine bozulmasının önlenmesine yönelik politikalar benimsemiştir.

Türkiye, güvenliğini korumak için savaşa katılmaktan kaçınarak toprak bütünlüğünü, ulusal güvenlik politikasındaki en önemli öncelik olarak benimsemiştir. Türkiye, savaş zamanında, Almanya ve SSCB'nin Polonya'yı işgal etmesiyle ortaya çıkan durumdan tedirgin olmuştur. Bu iki yönlü işgal, Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırmıştır. Bu nedenle, hazırlıksız yakalanıp doğrudan çıkarlarını ilgilendirmeyen bir savaşa dahil olmaktan kaçınmıştır. Bu politika, dönemin gazetelerinde verilen mesajlara da yansımıştır:

Türkiye Lozan'da her türlü haklarını bütün bir husumet alemine karşı cesaretle müdafaa ettiği gibi "Milli Misak" çerçevesi içinde topladığı milli ve insani hakları haricinde işlere asla karışmamış, siyasi haklarını müdafaa ettiği kadar kendi haddini de bilmiştir; kendi hudutları haricinde hiçbir emel taşımamıştır... Bilhassa Avrupa'yı tanzim yolunda büyük mücadele mevzularına, büyük milletleri ve hatta kıtaları birbirine çarpıştıran ideoloji davalarına karışmamağa dikkat etmiştir²⁷.

²⁷http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1941/vakit_1941_temmuz_/vakit_1941_temmuz_24_.pdf

Türkiye, dış politikasının temel ilkelerinden biri olan Lozan Antlaşması ile oluşan statükonun sürdürülmesini benimsemiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı döneminde bu ilke tehlikeye girmiştir. Bu nedenle Türkiye, yeni bir ilke olan "aktif tarafsızlık" politikasını dış politikasına dahil etmiştir. Bu politika ile Türkiye, savaşa karışmamakla birlikte uluslararası arenada etkin bir rol oynamayı hedeflemiştir. Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından İkinci Dünya Savaşı döneminde tanımlanan "tarafsız değil, sadece savaş dışında kalmak " prensibine dayalı olarak, Türkiye'nin dış politikası, herhangi bir savaşın Türkiye'yi etkilememesi için gereken tüm önlemlerin alınmasına odaklanmıştır (Koçak, 1996, s. 301). İkinci Dünya Savaşı'nın tehditkar atmosferi sırasında, Misak-ı Milli ve Lozan antlaşmaları üzerinden Türkiye'nin niyetlerini açıklayıcı makaleler yazılmıştır.

Lozan muahedesini imzalayan Türkiye Cumhuriyeti büyük bir imparatorluk mazisini tasfiye etmiş, mazinin hayallerine göre değil, halin ve istikbalin zaruretlerine göre bir hayat istikameti çizmişti. Bu istikamet ancak Türkiye'nin milli misak hudutları içinde inkişafı ve müsbet zihniyete göre işliyen bir millet varlığı yaratmaktı. Cumhuriyet Türkiyesi kendisi için muhayyel hudutlar tasavvur etmemiş, Türk topraklarını müsbet ilimle fethetmek, milli kaliteli bir kuvvet haline getirmek, hülasa sağlam, esaslı bir iç politika yapabilecek bir saha haline koymak istemiştir²⁸.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Türkiye'nin öncelikli hedefi savaştan uzak kalmak olarak belirlenen aktif tarafsızlık ilkesi, Sovyetler Birliği'nin toprak talepleri ve Boğazların statüsüyle ilgili istekleri ortaya çıktığında, Sovyetler Birliği'ni dengeleyecek bir ittifak arayışına dönüşmüştür. Türkiye'nin dış politikasının temel motivasyonu, Batı'nın modernleşme ve yeniden yapılanma sürecine katılarak kendini yeniden inşa etmek iken bu gelişme sonrası Türkiye'nin güvenliğinin garanti altına alınması da bu ilkenin yanına eklenmiştir (Balcı, 2018, s. 77). ABD'nin Ankara Büyükelçisi Wilson, yazdığı raporda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik gerçek hedefinin Montrö Anlaşması'nın değiştirilmesi olmadığını vurgulamıştı. Asıl hedef, Türkiye üzerinde Sovyet hakimiyetini sağlamaktı. Baltık Denizi'nden Karadeniz'e kadar genişleyen Sovyetler Birliği'nin güvenlik çemberi, Sovyet hakimiyetine girmiş

²⁸http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/tan//tan_1941/tan_1941_temmuz_/tan_1941_temmuz_24_.pdf

olan devletlerden oluşmaktaydı ve Türkiye, bu çemberde tek boşluk olarak yer almaktaydı. Türkiye, bağımsız bir dış politika uygulamakta ve özellikle yardım ve danışma için Batı demokrasilerine başvurmaktaydı. Bu, Sovyetler Birliği tarafından hoş görülemez bir durumdu. Moskova'nın hedefi, mevcut bağımsız Türk Hükümeti'ni devirerek Türkiye'de Sovyet hakimiyeti altında dost bir rejim kurmaktı. Eğer Sovyetler Birliği bu hedefe ulaşabilseydi, bu durumda Moskova'nın batı ve güney sınırlarında hakimiyeti altında bulunan devletler tarafından oluşturulan güvenlik çemberi tamamlanacak ve Türkiye üzerindeki Batı etkisi sona erecekti (Koçak, 2012, s. 275).

Türkiye, Birleşik Krallık liderliğindeki Müttefik kuvvetlerini desteklemeye devam etmiş ancak aktif olarak savaşa katılmamış ve politikalarını savaşın gidişatına göre belirlemişti. Savaşın Müttefiklerin lehine sonuçlanacağı anlaşıldığında, Türkiye savaşın son dönemlerinde savaş sonrası düzenin yapılandırılmasında yer almak için savaşa dahil olmuştu. Savaşın sonuna yaklaşılırken, Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidi artmıştı. Moskova yönetimi Türkiye'ye bir nota gönderdi ve 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı uzatmayacaklarını açıkladı. Ardından, 7 Haziran 1945'teki görüşmelerde, Sovyetler Birliği, Türkiye'nin doğu sınırında bazı değişiklikler yapılması, Boğazların ortak savunulması için kendisine üs verilmesini istedi. Ayrıca, Montrö Antlaşması'nın gözden geçirilmesi talebinde bulundu. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası ilişkilerinin kötüye gitmesi ve Türkiye'nin egemenlik haklarını ve ulusal güvenliğini tehlikeye atan istekleri nedeniyle Sovyetler Birliği'nden tamamen uzaklaşmaya başladı. Söz konusu dönemde Sovyetler Birliği tarafından gönderilen notalar, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne yakınlaşmasına yol açmış ve bu süreç, Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin ABD ile beraber hareket etmesine neden olmuştur (Balcı, 2018, s. 90).

Türkiye, Meis adası için Lozan'da talepte bulunmasına rağmen istediği sonucu elde edememişti. On İki Ada, 1911 yılında geçici olarak İtalyanlar tarafından işgal edilmişti. Lozan Antlaşması'nın 15. maddesiyle Türkiye, bu adaların İtalya'ya ait olduğunu onayladı. Meis adası için alt komisyonda İtalyan Montagna ve Rıza Nur arasında yoğun tartışmalar yaşanmıştı. Meis adası, Osmanlı döneminde yapılan antlaşmalarda bile İtalya'ya bırakılmamıştı. Ancak, Müttefiklerin birlikte hareket etmesi karşısında İsmet Paşa, 4 Haziran 1923 tarihli oturumda Meis adasının

Türkiye'nin hakkı olduğunu savunan, ancak barış için buradan feragat ettiğini belirten bir bildiri de şunları ifade etmişti. “*Türk heyeti, dünya barışının sağlanması amacıyla Meis adası konusunda ileri sürdüğü talepleri geri çekme gibi son derece büyük bir fedakarlığa katlanmaya razıdır.*” (Akyol T. , 2019, s. 142-143).

Bu antlaşma çerçevesinde, Türkiye, Rodos dahil olmak üzere On İki Adalar olarak bilinen büyük adalar ve bir dizi küçük adadan oluşan adalar grubunu İtalya'ya devretmek zorunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşmasıyla birlikte, İtalya'nın bu adaları silahlandırması, Türkiye'nin endişelerini artırmış ve On İki Adalar'ın stratejik önemi, ülkenin güvenliği açısından ciddiye alınmaya başlanmıştır. On iki Adalar konusundaki kaygıları, Türkiye'yi hem Almanya hem de İngiltere tarafından savaşa çekmek için kullanılan bir araç haline getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı boyunca, bu adalar taraflar arasındaki en önemli pazarlık konusu olmuştur. Almanya'nın, henüz savaş başlamadan önce Nisan 1939'da Ankara Hükümeti'ne yönelik bir jest olarak, İtalya'nın askeri açıdan önemsiz olan Türkiye karasularına yakın adaları Türkiye'ye bırakması fikrini öne sürmesiyle başlayan süreçte, adaların kaderi sık sık değişmiştir. Nisan 1941'de Almanya'nın Ege Denizi'ndeki bazı adaları işgal etmesinin ardından adalar İngiltere için bir pazarlık konusu haline gelmiş ve İngiltere, Türkiye ile Almanya arasındaki saldırmazlık paktı görüşmelerini engellemek için bazı Ege adalarının Yunanistan'ın onayına bağlı olarak Türkiye'ye verilmesini Ankara Hükümeti'ne teklif etmiştir. İngiltere'nin önerisini kabul etmesi durumunda Hitler'i karşısına almak istemeyen Ankara, 30 Nisan'da bu adaları işgal etme önerisini Almanya'ya iletmış ancak 11 Mayıs'ta Alman birlikleri adaları işgal edince, bu öneriden vazgeçmiştir (Koçak, 1996, s. 562-563).

Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasından kısa bir süre sonra, On iki Adalar pazarlık unsuru olarak kullanılmış ve bu kez Moskova yönetimi Aralık 1941'de Türkiye'yi savaşa sokabilmek için İngiltere'ye, Bulgaristan'ın güneyi ve Suriye'nin kuzeyindeki bazı topraklarla birlikte On iki Adalar'ın Türkiye'ye verilebileceğini öne sürmüştür. Ancak Sovyetler Birliği, Almanları püskürtüp savaşta üstünlük sağlayınca Moskova yönetimi, On iki Adalar ile ilgili bu önerisini bir daha gündeme getirmemiş ve yerine Almanya'nın tekrar On iki Adalar'ı Türkiye'ye verme önerisi gelmiştir (Aydın M. , 2009, s. 448). Savaş sona erdiğinde İngiliz Hükümeti, On İki Adalar'ın

Yunanistan'a verilmesi gerektiğini savundu. Türkiye ise adaların Türkiye'nin güvenliği için önemli olduğunu ve geleceğinin üçlü görüşmeyle belirlenmesini önerdi. Ancak Sovyetler Birliği'nin tehdidi ve İngiltere'nin desteğine olan ihtiyaç Türkiye'yi geri adım atmaya zorladı. Ankara yönetimi, adaların Yunanistan'a verilmesine itiraz etmeyeceğini açıkladı. Bunun üzerine, 10 Şubat 1947 tarihli Paris Barış Antlaşması ile adalar Yunanistan'a devredildi ve askerlerden arındırılmış bir statüye sahip oldu (Semiz & Toplu, 2019).

Adalarla ilgili tartışmalar, Soğuk Savaş dönemi boyunca bir süreliğine gündemden düşmüş olsa da, 1974 Kıbrıs müdahalesi sonrasında adaların yanı sıra karasuları ve kıta sahanlığı sorunları da Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkileri uzun süre boyunca etkilemeye devam edecektir. Bu nedenle, Türkiye ve Yunanistan arasındaki bu tarihi sorunlar, bölgede siyasi istikrarı etkileyen önemli bir faktör olmayı sürdürmektedir.

2.3.3. Çok Partili Dönem Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli

1950 yılındaki seçimlerle birlikte iktidara gelen Demokrat Parti, 1950-1960 yılları arasında Türkiye'nin siyasi hayatında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Menderes Hükümetleri, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulların da etkisiyle ülkenin sosyal ve ekonomik yapısını değiştirmek için çeşitli reformlar gerçekleştirmiş ve uluslararası ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Tuncer'e göre, Menderes Hükümetleri Atatürkçü dış politika ilkelerinden radikal bir sapma göstermişti. 1950 Mayıs'ında iktidara gelen Demokrat Parti döneminde Türkiye, bilinçli bir şekilde ve kendi isteğiyle Batı Bloku'na dahil olmuş ve diğer ülkeler tarafından "Batı'nın temsilcisi" olarak tanımlanmıştı (Tuncer, 2013, s. 19).

Soğuk Savaş dönemi Türkiye için çevresindeki tehditlerin varlığını sürdürdüğü bir dönem olmuştur. Kuzeyden ve Batıdan gelen tehditler, özellikle Sovyetler Birliği ve Yunanistan gibi ülkelere kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, istikrarlı bir çevre oluşturma hedefini önemsemiştir ve yurttan sulh cihanda sulh ilkesini sürdürmüştür. Soğuk Savaş öncesinde, Türkiye çok kutuplu bir düzen içinde denge politikası izlemiştir ve doğrudan bir ittifak yapmamıştır. Ancak Soğuk Savaş dönemi, NATO gibi bir güvenlik ittifakına üye olarak Türkiye'nin ulusal güvenlik politikasını

etkilemiştir. Bu şekilde Türkiye, Batı bloğunda konumlanarak uluslararası politikada etkin bir rol üstlenmiştir. Türkiye, Avrupa'da gerçekleşen kurumsallaşma sürecine öncelik vermiş ve uluslararası meselelerden izole olmamak için gayret göstermiştir. Bu dönem Türk dış politikası açısından, tarafsızlık ilkesinden uzaklaşan ve statükocu politikaların geride bırakıldığı bir dönemdir. Türkiye, giderek uluslararası sorunlarda aktif bir rol üstlenmiş ve Batı ile daha güçlü bağlar kurmaya başlamıştır. Ancak bu değişimin sadece stratejik nedenlere dayandırılması yeterli değildir, çünkü Türkiye'nin Batıcılık temelli dış politikası, siyasal rejimin öncelikleriyle uyumlu bir şekilde izlenmiştir. Özellikle 1950 yılında çok partili sisteme geçiş ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, Türk dış politikasında geleneksel ilkelerden ayrılmanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Demokrat Parti'nin resmi ideolojinin hedeflerini sürdürdüğü, NATO'ya üyelik gibi konularda tutarlılık gösterdiği görülmüştür. Bu süreklilik, Türkiye'nin Batılılaşma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Kıbrıs meselesi ve Yunanistan gibi konularda zorluklar yaşanmış olsa da, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politikası, ulusal güvenlik, istikrar ve Batılılaşma gibi temel prensipler doğrultusunda şekillenmiştir. Bu dönemde Türkiye, uluslararası ilişkilerdeki pozisyonunu ve stratejik çıkarlarını koruma amacıyla aktif bir rol oynamıştır (Oran, 2009, s. 479-496).

Türkiye'nin bu dönemde ABD'ye bağımlı bir politika izlemesinin temel nedeni, Sovyetler Birliği ile olan ilişkileridir. II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin tehditleriyle karşı karşıya kalan ve savaşın ekonomik etkilerini hafifletmek için dış borçlanmaya başvuran Türkiye, Soğuk Savaş döneminde dış politikasını tamamen Batı'ya odaklı olarak şekillendirmiş ve stratejik önemini vurgulayarak Batı'nın güvenliği için kendisini vazgeçilmez bir aktör olarak sürekli öne çıkarmıştır. Bu dış politika yaklaşımı, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki konumunu güçlendirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin bağımsızlığını korurken aynı zamanda Batı ile işbirliğini sürdürebilmesi için önemli bir yol haritası olmuştur. Özellikle 1950'lerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Türk dış politikası, "Türkiye'nin çıkarı Batı'nın, yani ABD'nin çıkarıyla aynıdır" prensibiyle yönetilmeye başlanmıştır. Bu prensip doğal olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikasını da etkilemiştir. Türkiye, bölgedeki gelişmeleri Soğuk Savaş döneminin zihniyeti ve Batı perspektifiyle takip etmiştir.

Başka bir ifadeyle, Batı'nın Ortadoğu'daki temsilcisi rolünü üstlenerek, yeni bağımsızlığını kazanmış Arap devletlerini Batı'ya yaklaştırma ve liderlik etme misyonunu üstlenmiştir. Bu durum, Arap devletleri tarafından "emperyalizmin temsilcisi olmak" şeklinde algılanmış ve olumsuz bir şekilde karşılanmıştır. Sonuç olarak, çok partili dönemde Türkiye'nin Ortadoğu politikası başarısız olmuş ve Arap devletleriyle ilişkilerinde uzun vadede onarılması zor sorunlar yaşanmıştır. Türkiye, 1950'lerde Arap devletlerine yönelik izlediği bu politikanın olumsuz sonuçlarını 1960'lı yıllarda deneyimlemiş ve bu tarihten sonra yeni bir dış politika oluşturma sürecine girmiştir (Oran, 2009, s. 479-499).

2.3.3.1. NATO İttifakı

1950'lerin başında, Türkiye'nin siyasi hayatında tarafsızlık ilkesi terk edilmeye başlamış ve yerini etkin bir Amerikancılık politikası almıştır. Haziran 1950'de Birleşmiş Milletler, Batı bloğuna katılma ve Sovyet tehdidi gibi iki ana sebepten dolayı, Kuzey Kore'den gelen komünist işgalini durdurmak amacıyla uluslararası bir güç gönderme kararı almıştı. Bu acil duruma karşılık olarak, Menderes Hükümeti, 25 Temmuz 1950 tarihinde, yaklaşık 5000 askerin Kore'ye gönderilme kararını resmi olarak açıkladı. Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı, Cumhuriyet Dönemi Türk tarihi açısından nadir görülen bir durumdu ve Anayasa'ya aykırılık iddialarının yanı sıra büyük önem taşıyordu. Öncesinde, Türkiye Misak-ı Milli sınırları dışında bir askeri müdahale veya harekate katılmaktan kaçınmıştı. Ancak Kore'deki komünist işgalin durdurulması amacıyla Birleşmiş Milletler'in çağrısına cevap veren Türkiye, tarihindeki bu ilklerden birine imza atmıştır. Askeri birliklerin binlerce kilometre ötedeki Kore'ye gönderilmesi, Türk dış politikasındaki önceden sorgulanmayan eylemlerin artık TBMM'de tartışılacağı bir dönemi başlatmış ve Türk toplumunu da etkilemiştir (Erhan, 2009, s. 547). Kore'ye asker gönderme kararıyla birlikte Menderes hükümeti, uluslararası işbirliği ve NATO üyeliği gibi konulara daha fazla önem verdi ve bu yönde adımlar atmaya başladı. İki hafta sonra, Türkiye resmi olarak NATO üyeliği için başvuruda bulundu. Kore Savaşı, Türkiye'nin Batı ile güçlü bir şekilde bağ kurmasını ve Batı dünyasında saygın bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin NATO üyeliği için önemli bir referans noktası haline gelmiştir ve üyeliğine karşı çıkan ülkeleri ikna etmek için kullanılmıştır. Türkiye'ye yönelik

Sovyetler Birliği'nin politikası, NATO'ya katılımın ardından yeni bir çehreye bürünmüştür. Sovyetler Birliği'nin düşmanca tutumu, Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla başarısızlığa uğramış ve politika değişikliği zorunlu hale gelmiştir. Sovyetler Birliği, 30 Mayıs 1953 tarihinde Türkiye'ye Kars ve Ardahan'a ilişkin iddialarından ve Boğazların ortak savunulması talebinden vazgeçtiğine dair bir nota göndererek, politikalarında önemli bir değişiklik yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik politika değişikliği, 1960'larda başlayan Türkiye-Sovyetler yakınlաřmasının köşe taşı haline gelmiştir (Balcı, 2018, s. 109).

Türkiye'nin ana politikası, Sovyetler Birliği'nin yakın bölgedeki etkisini azaltmak ve Türkiye'nin güvenliğini sağlamak için NATO tarafından kurulacak ittifaklar aracılığıyla yakın bölgede uygulanacak politikalara odaklanmak olmuştur. Balcı'ya göre Menderes'in hedefi, 1930'larda Mustafa Kemal'in benimsediği ittifaklar yoluyla Türkiye'nin etrafında bir güvenlik kuşağı oluşturma politikasına benzerlik gösterse de bu sefer ABD'nin önerilerinin ittifakların kurulmasında önemli bir etkisi bulunmaktaydı (Balcı, 2018, s. 114). Menderes döneminde Türk dış politikası, geleneksel Batı yanlısı çizgiyi takip etmiş olsa da, aynı lde geleneksel olan dengencilik ve statükoculuk çizgisinden önemli lde farklılaşmıştır. Bu süreçte Türkiye, Doğu/Batı ve Batı içindeki dengeyi gözetme konusunda hem ABD'ye bağımlı olmayı tercih etmiş hem de uluslararası gelişmeleri takip etmeme eğiliminde bulunarak kendini sınırlamıştır. Aynı zamanda Menderes dönemi, tek parti döneminin geleneksel yaklaşımı olan meşruiyet ve ihtiyat faktörlerinden uzaklaşmıştır. Bu sebeple, Oran'ın belirttiğine göre, Menderes Dönemi'nde aktif bir dış politika izlense de bu politikanın riskli yönlerine dikkat edilmemiştir (Oran, 2009, s. 479-499).

2.3.3.2. Ortadoğu Politikası

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Ortadoğu'da hem ekonomik hem de askeri güce sahip olan İngiltere, artan milliyetçilik hareketleri ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliklerini kendi çıkarları açısından bir tehdit olarak algılamıştır. Bu tehdide karşı koyabilme amacıyla yeni bir savunma paktının oluşturulması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Türkiye, Mısır, Irak gibi bölgedeki ülkelerin ve özellikle ABD gibi güçlü devletlerin bir araya geleceği çok taraflı bir savunma ittifakı, hem

Sovyet tehdidinin önlenmesine yönelik bölgeyi koruyabilir hem de İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını güvence altına alabilirdi. 1950'lerin başından itibaren, özellikle Mısır'daki Süveyş Kanalı üssü sorununu çözme amacıyla, İngiltere bölgede birçok ülke arasında çok yönlü bir savunma ittifakı oluşturma düşüncesini benimsemiştir. Bu yönde ilerleyen düşünce, 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta gerçekleşen bir toplantıda Türkiye-Irak Karşılıklı İş birliği Antlaşması (Bağdat Paktı) olarak resmiyete dönüşmüş ve Türkiye'nin Başbakanı Menderes ile Irak'ın Başbakanı Nuri Said Paşa antlaşmayı imzalamışlardır. Aynı yıl içinde İngiltere, Pakistan ve İran, söz konusu anlaşmayı onaylamışlardır. ABD ise, Mısır'ı rahatsız etmemek ve İsrail ile özel ilişkilerinde sorun yaşamamak amacıyla tam üyelikten kaçınmıştır. Bununla birlikte, paktı desteklemek adına bazı komisyonlara üye olmuştur (Yeşilbursa, 2017, s. 613). Mısır, Bağdat Paktı'na en güçlü tepkiyi gösteren ülke olmuştur. Mısır'ın lideri Nasır, Arap Birliği için bir tehdit olarak gördüğü bu paktı protesto etmiş ve diğer Arap ülkelerinin Irak'ın izinden gitmesini önlemiştir. Nihayetinde Nasır'ın önderliğinde gerçekleştirilen mücadele, tüm Arap ülkelerinin bu anlaşmaya katılmamasına ve Irak'ın Arap dünyasında yalnız kalmasına neden olmuştur. Bağdat Paktı, Arap dünyasını birleştirmek yerine tam tersine iki kutba ayırarak, Batı yanlısı ve tarafsız ülkeler olarak bölünmeye yol açmıştır. Bu durum Mısır ile Irak arasında bir soğuk savaşın başlamasına yol açmış, paktnın öngördüğü bölgede istikrar sağlamak düşüncesi yerine gerginliklere neden olmuştur. Bağdat Paktı, NATO'ya göre kesin yükümlülükler içermeyen bir yapıda oluşturulmuştu. Pakt, savunma alanında iş birliği yapmak amacıyla genel bir çerçeve belirleme yoluna gitmiş fakat bu çerçevenin ayrıntıları ve içeriğinin üye ülkeler arasında özel anlaşmalarla belirlenmesi öngörülmüştü. Bu yönde, 5 Nisan tarihinde İngiltere ve Irak arasında özel bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma, İngiltere ile Irak arasında daha önce imzalanan 1930 tarihli anlaşmanın geçersiz kılınması anlamına gelmiş ve ayrıca Irak'a silah temin edilmesi ve bir saldırı durumunda İngiltere'nin Irak'a yardım etme taahhüdünü içermiştir. Bu antlaşma, İngiltere ile Irak arasındaki özel ilişkilerin, ekonomik ve askeri boyutlarıyla birlikte Bağdat Paktı'na entegre edildiğini gösteriyordu. Bağdat Paktı, 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen bir askeri darbe sonrasında sona erdi. Irak, 1959'da bu paktan çekilerek ayrıldı ve paktnın adı CENTO olarak değiştirildi. Ayrıca, paktnın merkezi Ankara'ya

taşındı (Yeşilbursa, 2017, s. 614). Türkiye, Bağdat Paketi'na katıldıktan sonra, Ortadoğu'da liderlik rolünü üstlenemediği iddialarıyla karşı karşıya kalmış, Arap devletleri, Osmanlı geçmişine atıfta bulunan emperyalist politikalar izlediği gerekçesiyle Türkiye'yi suçlamışlardı. Ayrıca, Bağlantısız Devletler Türkiye'yi dışlamış ve İsrail ile ilişkileri bozulmuştu. Aynı zamanda, Türkiye'nin Batı'dan umduğu destek sağlanamamış ve 1955'ten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik yardımlarında azalma gözlenmiştir (Tuncer, 2013, s. 108).

CENTO paktinin sözleşmesinde herhangi bir değişiklik yapılmamış olmasına rağmen, 1979 yılında İran'da meydana gelen İslam Devrimi sonrasında İran hükümeti, 11 Mart 1979 tarihinde CENTO'dan ayrıldı. İran'ın bu kararının sebebi ise bu örgütün yalnızca sömürgecilerin menfaatlerini koruduğu şeklindeydi. Bir sonraki gün, Pakistan hükümeti de CENTO'nun Pakistan'ın güvenliğini sağlayamadığını ifade ederek üyelikten çekilmiştir. Türk hükümeti ise 13 Mart'ta yaptığı bir bildiriyle artık CENTO'nun bölgedeki rolünün fiilen tamamlandığını açıklamıştır. Türkiye, Pakistan ve İran gibi üç bölgesel ülke, CENTO'nun beklentilerini karşılayamadığına inandıklarından dolayı, 22 Temmuz 1964 tarihinde "Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği" adıyla yeni bir kuruluş kurarak ekonomik ve kültürel işbirliğini artırmayı hedeflemişlerdir. Bütün çabalara rağmen, bu yeni kurulan örgüt de istenen ilerlemeyi kaydedememiş ve aynı ülkeler tarafından 29 Ocak 1985 tarihinde Ekonomik İş birliği Örgütü (ECO) adıyla yeni bir oluşum kurulmuştur (Yeşilbursa, 2017, s. 614).

2.3.3.3. Kıbrıs Politikası

Kıbrıs, 1878 yılından beri İngiliz kolonisi olmasına rağmen, İngiltere ada üzerinde egemenliğini kuramamıştır. Sol eğilimli grupların ve tarihsel olarak güçlü bir konuma sahip olan kilisenin liderliğinde başlayan halk hareketleri, 1940'lı yıllardan itibaren İngiltere'nin adadaki egemenliğini tehdit etmeye başlamıştır. 1948 yılında, Kıbrıslı Rumlar, İngiltere tarafından sunulan özerklik planını geri çevirerek Yunanistan'a katılma (Enosis) talebini dile getirmişlerdir. Bu süreçte, Kıbrıs'taki Türkler kurumsallaşma çabalarını hızlandırırken, aynı zamanda Türkiye'yi yanlarına çekme gayretinde olmuşlardır. Ancak o dönemde Türkiye, uluslararası ilişkilerde

sorun çıkarmaktan kaçınarak, Kıbrıs konusunda bir sorununun bulunmadığını ifade etmiş ve adada mevcut durumu koruma yolunu tercih etmiştir (Bölükbaşı, 2001, s. 66).

Serter'e göre, Kurtuluş Savaşı sırasında Misak-ı Milli sınırları belirlenirken, İngiltere ile fiili bir savaş durumunda olunmadığı için Kıbrıs, bu sınırların içine dahil edilmemişti (Serter & Fikretoğlu, 1982, s. 10). Hale, Türkiye'nin Misak-ı Milli'nin önceliklerine uygun olarak hareket ettiğini ve bu nedenle Kıbrıs meselesini gündeme getirmediğini belirtmektedir. Ayrıca, Lozan'da özellikle kapitülasyonların kaldırılması için yapılan yoğun çabaların İngilizleri daha da uzlaşmaz bir tavır sergilemeye sevk edebileceği endişesiyle Kıbrıs konusunun özellikle ele alınmaktan kaçınıldığını vurgulamaktadır (Hale, 2003, s. 131). Yine de Türkiye, Kıbrıs konusunu Lozan'da kesin bir karara bağlamakla birlikte Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Ada ile ilişkisini kesmemiştir. Derviş Manizade'nin "Kıbrıs Dün Bugün Yarın" adlı eserinde, Atatürk'ün Kıbrıs'ın stratejik önemini vurguladığı bir konuşmasına yer verilmektedir. Manizade, Atatürk'ün Kıbrıs'ın geleceği hakkında soru sorduğunu ve Kıbrıs'ın da sırasının geleceğine dair bir cevap verdiğini aktarmaktadır. Bu durum, Atatürk'ün Kıbrıs'ın stratejik önemini farkında olduğunu ve adanın geleceğiyle ilgilendiğini göstermektedir. Bu durum, Atatürk döneminde Kıbrıs Türk toplumunun siyasi beklentilerinin göz önünde bulundurulduğu bir politika izlendiğini göstermektedir. Atatürk, Misak-ı Milli sınırları dışında kalan Kıbrıs Türklerinin taleplerini takip etmiş ve bu amaçla ilerici aydınlarla temas kurmuştur (aktaran, Akgün, 2012, s. 1-14).

Türkiye, Batı Bloğunun yanında yer almaya karar vererek ikinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi, askeri ve ekonomik alanda bazı politikaları yürürlüğe sokmuştur. Bu politikalar çerçevesinde çok partili hayata geçişle siyasi alanda tedbirler alınmış, SSCB'nin güneye genişleme politikalarına karşı önemli adımlar atılmış ve ekonomik kalkınma amacıyla ABD'den askeri ve ekonomik yardım sağlanmıştır. Yeni dünya düzeninin şekillenmeye başladığı dönemde, Türkiye bir diğer girişimde daha bulunarak CHP hükümeti önderliğinde Kıbrıs Türk toplumuyla ilgili önemli adımlar atmıştır. Bu adım, daha önceki dönemlerde takip edilen dış politika gereği Kıbrıs'a uzak durma politikasının aksine, yakınlaşma ve işbirliği politikasını benimseyen bir adım olmuştur. 1948 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün talimatıyla CHP Çorum Milletvekili Hasene Ilgaz başkanlığında Türk öğretmenlerden oluşan bir ekip, Kıbrıs'ta

incelemeler yaparak Kıbrıs Türklerinin kültürel, ekonomik ve sosyal sorunlarını içeren bir rapor hazırlamıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk toplumunun sorunlarına karşı duyarlılığını ve ilgisini gösteren bir adım olmuştur. Kıbrıs Türk toplumunun kültürel, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla Öğretmen Okullarını Bitirenler Cemiyeti (ÖOBC) tarafından hazırlanan proje, uygulamaya konulmuştur. Bu proje, Türkiye'deki öğretmenlerin Kıbrıs'taki Türk toplumuna yönelik yardım çalışmalarının bir örneğidir (Balyemez, 2020, s. 39).

Kıbrıs'ı ziyaret eden öğretmen kafilesinden üç kişi Türkiye'ye döndükten sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyaret ederek Kıbrıs izlenimlerini paylaşmışlardır. Bu görüşme sırasında, heyet tarafından hazırlanan raporda özellikle eğitim alanındaki tespit ve önerilere ağırlık verilmiştir. Bu ziyaret, Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra takip ettiği pasif Kıbrıs politikasını değiştirmek için atılmış ilk adım olarak da nitelendirilebilir. Türkiye'nin Kıbrıs'taki Türk toplumuna yönelik ilgisinin artmasıyla, bu ziyaretin sonuçları Türk dış politikasında önemli bir değişikliğe yol açmıştır. Lozan Antlaşması'ndan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar takip edilen Kıbrıs politikası, 1950'lerin başından itibaren değişim sürecine girecek ve Türkiye'nin Kıbrıs politikası yeni bir aşamaya geçecektir. Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumuna yönelik ilgi artacak ve Türk hükümeti Kıbrıs meselesine daha aktif bir şekilde dahil olacaktır. Bu dönemde Türkiye, Kıbrıs Türk toplumunun haklarını savunmak için çeşitli girişimlerde bulunacak ve uluslararası alanda Kıbrıs meselesini gündeme getirmeye başlayacaktır (Balyemez, 2020, s. 55). Yunanistan, 1954'te Kıbrıs sorununu kendi kaderini tayin hakkı kapsamında BM'ye sunmuş ve Türkiye, adadaki Türk nüfusunun varlığına ve adanın coğrafi yakınlığına dayanarak Enosis'e karşı olduklarını açıklayarak buna karşılık vermiştir. Yunanistan, Kıbrıs sorununun Birleşmiş Milletler nezdinde çözülememesi üzerine, kilise tarafından İngilizlere karşı silahlı mücadele başlatılması kararını desteklemiş ve bu yönde faaliyet göstermiştir (Balcı, 2018, s. 125). Adada artan gerginlikler sonrasında İngiliz Hükümeti, Yunanistan ve Türkiye'yi Londra'ya davet ederek konuyu görüşmek istemiş ve Türkiye, Ağustos 1955'teki bu görüşmelerde Enosis'e karşı olmak yerine kendi politikasını belirlemeyi tercih etmiştir. Menderes Hükümeti döneminde Kıbrıs, "Anadolu'nun bir parçası ve onun güvenliğinin temel noktalarından biri" olarak

değerlendirilmiştir ve en uygun çözüm olarak adanın İngiliz sömürgesi olarak kalması düşünülmüştür. Ancak hükümet, İngiltere'nin adayı terk etmesi halinde adanın Türkiye'ye devredilmesi gerektiğine inanmaktaydı ve bu düşünce Menderes hükümetinin temel politikası olarak kabul edilmiştir (Bölükbaşı, 2001, s. 71). Anadolu ile Kıbrıs arasındaki yakınlık tezi, Adnan Menderes tarafından da dile getirilen bir görüş olmuştur. Menderes, Kıbrıs'ın Anadolu'nun bir uzantısı ve Anadolu'nun güvenliğinin en önemli noktalarından biri olduğunu belirtmiştir. Menderes'in politikası, Kıbrıs'ın tamamının Türkiye'ye ilhakını savunmak üzerine kurulmuş ve "vatanın bölünmezliği" ilkesiyle meşrulaştırılmıştır. Menderes'in düşüncesine göre Kıbrıs, bir kumaş parçası gibi istenilen yerinden kesilebilecek bir meta değildir. Coğrafi, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan bütünlük arz eden bir bölgedir ve tarihi olayların etkisi altında belirlenen sınırlara sahiptir (Gönlübol & Sar, 1997, s. 342).

Menderes hükümeti, adanın fiilen iki halk arasında bölünmüş durumuna karşı 28 Aralık 1956'da "taksim tezi"ni benimseyerek adanın Yunanistan ve Türkiye arasında bölüşülmesini önermiştir. Ancak bu bölüşülme önerisi, adada etkili bir güç olmayı sürdüren İngiltere tarafından kabul edilmemiştir. İngiliz hükümeti, ada üzerindeki askeri üslerini korumak amacıyla bir çözüm arayışına girmiş ve ada üzerindeki etkisini devam ettirebileceği bağımsız bir Kıbrıs Devleti'nin kurulmasını temel almıştır. Peyami Safa, Haziran 1958'de İstanbul'da düzenlenen toplantıda, "Ya Kıbrıs Ya Ölüm" sloganları eşliğinde yaptığı konuşmada, tarihi bir Helen-Türk çatışmasına işaret etmiştir;

130 seneden beri Yunan hayalleri ile Türk hakikatleri karşı karşıyadır. Bazen kanlı, bazen de kansız dövüşmüş ve dövüşmektedir. Kadim Helen kavminin ve medeniyetinin varisi olmak, bütün Bizans topraklarını 'Türklerden koparıp almak hülyası, Krallarından garsonlarına kadar, bu cırlak şamatacı ve iddiacı kavmi, büyülemiş gibidir [...] Fakat 130 seneden beri Yunan hayalleri ile Türk hakikatleri arasındaki savaşların hepsinde biz muzaffer olduğumuz halde Yunanlılar, İngiliz, Fransız ve Rus dayıları sayesinde Batı Trakya'mıza varıncaya kadar Türk topraklarını ellerine geçirmişler, askeri mağlubiyetlerini siyasi galibiyete çevirmişlerdir.²⁹

²⁹ Milliyet, 28.06.1958, S.I.3.

Aralık 1958'de, ABD'nin arabuluculuğuyla beraber Yunanistan'ın "enosis" ve Türkiye'nin "taksim" tezlerinden vazgeçtiği resmi olarak duyuruldu ve taraflar, Kıbrıs'ın geleceği konusunda karar vermek üzere tekrar İngiltere'nin daveti üzerine Zürih ve Londra'da bir araya geldi. Zürih ve Londra konferansları sonrasında, bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilmiştir. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye, bu cumhuriyetin egemenliğini, birliğini ve anayasal düzenini güvence altına almıştır. Garantörlük Antlaşması uyarınca, eğer garantör devletler birlikte hareket etmek konusunda anlaşamazlarsa, herhangi bir garantör devlet aksiyon alma hakkına sahip olacaktı. Bu nihai hüküm, Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'a müdahale etmesinin temel sebeplerinden biri olarak önemli bir rol oynamıştır (Balcı, 2018, s. 126). Türkiye ile Yunanistan arasında 1950'lerden itibaren temel problem konusu olan Kıbrıs, 1980'ler boyunca Atina ve Ankara arasında gerginlik meselesi olmaya devam etmiştir. Bu dönemde Yunanistan, Kıbrıs meselesini Türkiye'yi dışlayıp uluslararası platformlara taşıyarak çözmeye çalışırken Türkiye ise Kıbrıs müzakerelerini iki toplumun değil iki tarafın müzakere ettiği yeni bir platforma taşımış ve 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine olanak sağlamıştır (Balcı, 2018, s. 198).

2.3.3.4. Balkan Politikası

1960'ların çok yönlülüğe geçiş dönemi, Türk dış politikası için önemli bir dönüm noktası oluşturmuş ve bu değişim Balkan politikalarını da etkilemişti. Türkiye bu dönemden itibaren daha aktif bir Balkan politikası izledi. Özellikle Kıbrıs ve Yunanistan ile ilişkilerin oynadığı rol göz önüne alındığında, Balkanlar'ın bu bağlamda taşıdığı önem ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin bu dönemdeki çok yönlü dış politikası, önceden pek ilgilenmediği Orta Doğu, Asya-Afrika ve Doğu Bloku ülkelerine yönelik yeni açılımlarını beraberinde getirmiştir. Ayrıca, Balkanlar'daki diğer ülkelerle ilişkileri de geliştirmek isteyen Türkiye, Yunanistan dışındaki Balkan ülkeleriyle de yakınlaşmaya çalışmıştır. 1950'lerin ikinci yarısından sonraki on yıllık dönemde Türkiye'nin Balkanları ihmal etmesi, Yunanistan'ın bu bölgedeki ülkelerle ilişkilerini geliştirmesine yol açmıştı. Kıbrıs sorununda Bulgaristan ve Yugoslavya gibi Balkan ülkeleri, Yunanistan'ı destekliyorlardı. Bu nedenle, Türkiye hem Yunanistan'ın Balkanlar'daki etkisini azaltmak, hem de bu ülkelerin Kıbrıs sorunundaki tutumlarını değiştirmek için Balkanlara daha fazla odaklanmıştır (Fırat, Yunanistan'la İlişkiler

1945-1960, 2009, s. 576-615). Ecevit iktidarı döneminde, Türkiye'nin dış politikasında Balkanlar'a yönelik önemli adımlar atılmıştır. 1975 yılında, Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan İyi Komşuluk Bildirgesi ve Romanya ile ortak bildiri, bölgedeki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1975 yılında imzalanan Helsinki Son Senedi'nin uluslararası alanda yarattığı olumlu havanın etkisiyle birlikte Türkiye'nin dış politikasında önemli değişiklikler yaşandı. Özellikle Ecevit'in yeniden başbakan olduğu 1978 yılında, Türk-ABD ilişkilerindeki Kıbrıs, afyon ekimi ve silah ambargosu gibi sorunlar nedeniyle dış politikada yeni bir anlayışın benimsenmesi gerektiği fark edildi. Bu değişiklikler, Türkiye'nin uluslararası arenada daha aktif ve etkili bir rol oynaması için önemli adımların atılmasına neden oldu. Bu çerçevede, silahlanmaya odaklanmak yerine komşu ülkelerle sıkı dostluklar kurarak güvenliği temin etme politikası doğrultusunda Balkan ülkeleriyle özel bir bağ kurulması gerektiği düşüncesi benimsenmiştir. Bu nedenle, Ecevit'in ilk yurtdışı ziyareti Yugoslavya'ya yapılmış ve ardından Romanya'ya bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. 1960'ların ortalarından itibaren Balkanlar'a ağırlık vererek politikasını neredeyse kesintisiz bir şekilde sürdüren Türkiye'nin bu bölgede etkin olma isteği önemli bir rol oynamıştır. Sonrasında ise Bulgaristan'da 1980'lerin ortalarında yaşanan gelişmeler ve Bosna'da yaşanan savaş gibi çatışmalar da Türkiye'yi zorunlu olarak tarihsel bağları olan bu bölgeyle ilgilenmeye sevk etmiştir (Fırat, 2009, s. 716-769).

1960-1980 yılları arasında Türkiye, dış politikada çok yönlü bir yaklaşım benimsemiş ve bu dönemde kamu, ordu ve siyasi partiler gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle karar alma süreçleri güçlenmiştir. 1980 darbesinden sonra Türkiye'nin dış politikası, ABD'nin sıkı kontrolü altına girmiş ve darbecilerin atadığı diplomat İlder Türkmen'in Dışişleri Bakanlığı görevi, aslında tek karar verici olan Kenan Evren'in gölgesinde kalmıştır. Evren'in Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerini yok sayarak Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına katılmasına müsaade etme kararı, Türkiye'nin Yunanistan'la olan ilişkilerinde ciddi bir gerilime neden olmuş ve ülkenin dış politikasında önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. 1980'lerde Türkiye'de iç politika alanında apolitik bir toplum yaratmak için ciddi adımlar atılmıştır. Bu adımların arasında, basın, kamuoyunun ve aydınların dış politika karar alma sürecinden çıkarılması ve Milli Güvenlik Kurulu'nda (MGK) askeri personel ve

yetkili sayısının artırılması yer almaktadır. MGK'nın ulusal güvenliğe ilişkin kararlarının siyasetçiler tarafından "öncelikli olarak dikkate alınacağı" hükmü, orduya karar alma sürecinde daha fazla etki sağlama yetkisi vermiştir. Bu durum Türkiye'de ordunun etkisinin iç ve dış politika kararları üzerinde giderek artan bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Uzgel, 2004, s. 81). 1980'den sonra, resmi söylemde yer alan "Atatürk Milliyetçiliği" ile birlikte "Türk-İslam Sentezi" kavramı ön plana çıkmış ve hem teoride hem de pratikte milliyetçi hareketlerin temelini oluşturmaya başlamıştır. Bu durumda, darbe öncesindeki sosyal kriz, kaos ve terör ortamının büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, ABD'deki Reagan, İngiltere'deki Thatcher ve dünya genelinde yükselen "yeni muhafazakârlık" akımı da önemli bir katkı sağlamıştır (Korkusuz & Kutluk, 2015).

Türkiye'nin dış politika yaklaşımı ve karar alma süreçleri farklı dönemlerde önemli değişimlere uğramıştır. Atatürk döneminde, özellikle 1930'lu yıllarda Türkiye, akılcı bir yaklaşım benimseyerek uluslararası ilişkilerde stratejik hedeflere odaklanmıştır. Bu dönemde Türkiye, iç istikrarını sağlama ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirme amacıyla temkinli ve dengeli bir dış politika stratejisi izlemiştir. "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesiyle öne çıkan bu strateji, barış ve istikrarı içeride ve uluslararası alanda sağlama hedefini benimsemiştir. Bu dönemde Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay meselesi gibi uluslararası anlaşmalar, Misak-ı Milli bağlamında Türkiye'nin uluslararası alanda başarılı sonuçlar elde ettiğini gösteren örneklerdir.

1990'lı yıllarda ise Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü yeniden şekillenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve küreselleşmenin hız kazandığı bu dönemde, küresel siyasette yeni bir düzenin kurulduğu görülmüştür. Türkiye, bu dönemde uluslararası ilişkilerdeki değişimlere uyum sağlayarak yeni stratejiler geliştirmiş ve ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Bu süreçte Misak-ı Milli belgesi, Türkiye'nin uluslararası alanda daha aktif rol oynamasında etkili olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİSAK'I MİLLİ'NİN 1990 SONRASI TÜRK SİYASETİNDEKİ YERİ

Çalışmanın başlangıç bölümünde, Misak-ı Milli beyannamesinde bulunan prensipler incelenmişti ve bu prensipler, belirlenmiş sınırlara sahip bir toprak bütünlüğü temelinde inşa edilmiş egemenlik anlayışını savunuyordu. Bu egemenlik anlayışı, bir vatan ve millet tasavvuru olarak ortaya çıkan insani, toplumsal ve siyasal yapıyı tanımlamaktaydı. Arık'a göre, bir grup insanın belirli bir coğrafyada bir araya gelerek mutlu bir yaşam sürdürebilmeleri için ortak inançlar, idealler ve değerler edinerek tarihsel süreç içinde bir millet oluşturmaları, coğrafyadan vatan kavramına geçişin temelini oluşturmaktadır. Hafızaların ve hatıraların canlanmasıyla birlikte olaylar ve gelişmeler tarihsel dinamikleri şekillendirmekte, yazı ve güzel sanatlar da ortaya çıkarak gelişmektedir. Bu süreçte coğrafya, Mithat Cemal'in ifadesiyle “toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır” söylemiyle daha da önem kazanmaktadır (Arık, 1983, s. 18-26).

Yaklaşık bir asır önce kabul edilen Misak-ı Milli belgesi ve bu belge ile ortaya konulan harita, günümüze kadar zihinlerde varlığını sürdürmektedir. Bunun sebebi, belgenin sadece Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu için önemli olmasının ötesinde, günümüzde de çözülmeyi bekleyen meselelerde başvuru bir belge ve harita olmasıdır. Özellikle dış politikada Batı Trakya ve Ortadoğu gibi konularda, zaman zaman Misak-ı Milli sınırları ve haritası gündeme gelerek sınırların yeniden tartışılması söz konusu olmaktadır. Bu nedenle, Misak-ı Milli'ye ve haritasına sadece bir dış politika meselesi olarak bakmak yanıltıcı olabilir. Çizilen sınırların dışarısı olduğu kadar içerisi de vardır. Bu sınırların mekânsal olarak bir vatani, toplumsal olarak da bir millet tasavvurunu işaret ettiği söylenebilir.

3.1.EGEMENLİK VE TOPRAK TARTIŞMALARI

Coğrafya, insanlara belli sınırları ve hatları olan bir toprak parçası sunarak, kolektif bir aidiyet hissi duymalarını sağlayan toplumsal bir mekân sağlar. Ayrıca, mekân kelimesi bulunduğumuz yer, ev ve vatan gibi anlamlar taşıırken, milletlerin yurt

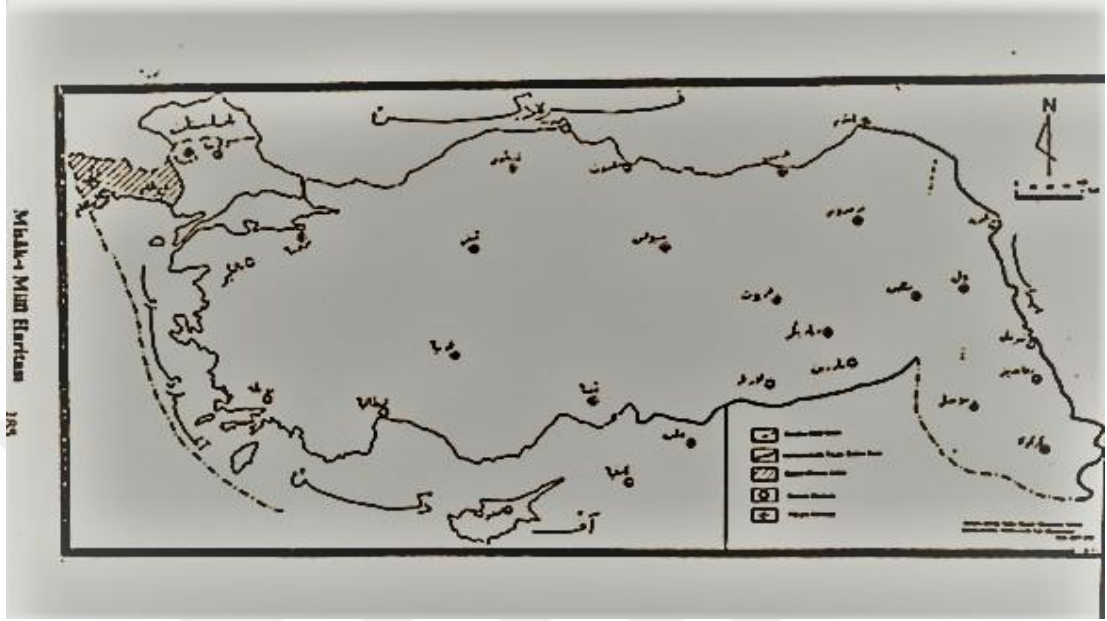
olarak kabul ettikleri coğrafyalar, onların dünya genelinde ve diğer milletler arasındaki konumlarını belirlemektedir. Coğrafyanın belirlediği sınırlar, bir milletin etnik açıdan homojen olması ya da sonradan hayal edilip inşa edilmiş olması fark etmeksizin, bu milletin maddi temelini oluşturur (Anderson, 2020, s. 25). Toprağın varlığı, geleneksel toplumsal kollektif hayatın belirleyicisi olan unsurların (kan bağı, etnik kimlik, dil, tarih ve kültür) gerçekleştirilebilmesi için zorunlu bir şarttır, çünkü bu unsurlar sadece hüküm sürülen bir toprak üzerinde hayata geçirilebilirler. Bu durumun haricinde modern ulus veya ulus devleti kavramlarını belirli bir toprak parçası, gerçek veya hayali bir vatan olmaksızın düşünmek mümkün değildir; çünkü bu kavramlar toprağa dayalı egemenlik fikrine dayanmaktadır. Toprak bilincinin ve aidiyet duygusunun artırılması için devlet ya da milliyetçi düşünce tarafından sıkça başvurulan bir yöntem harita çizimidir. Bu haritalar, simgesel önemi olan bölgelerin özenle işaretlendiği ve vatanın sınırları ile milletin demografik kapsamını belirleyen, devletlerin tahayyül edilmelerine yardımcı olan güçlü bir araç olarak kullanılmıştır (Özkırımlı, 2010, s. 163-164).

3.1.1. Haritalar ve Sınırlar

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda kaybeden devletler arasında bulunan Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak, gelecekte yapılacak kalıcı bir barış anlaşması için beklemeye başlamıştı. Ancak, galip devletler tarafından Osmanlı topraklarının işgal edilmesi, kalıcı barış antlaşması yapılmadan gerçekleşti. Anadolu Hareketinin mücadeleleri sonucunda, işgaller karşısında direnebilmek için kapatılan Meclis-i Mebusan son kez toplandı ve Kurtuluş Savaşı için bir yol haritası niteliği taşıyan, aynı zamanda o dönem Osmanlı Devleti ve toplumunun en temel taleplerini ve ihtiyaçlarını dile getiren bir beyanname hazırlandı. Ancak beyannamenin işlevi ve niteliği sadece bu kadarla sınırlı değildi. Misak-ı Milli ile birlikte öncelikle bir harita ortaya konulmuş ve bu harita aracılığıyla belirli bir toprak üzerinde egemenlik iddiasında bulunulmuştu. Haritanın sınırları belirlenirken, askeri ve siyasi ölçütlerden biri olan Mondros Mütarekesi ile birlikte insan unsuru olarak demografik yapı da dikkate alınmıştı.

Meclis tarafından belirlenen Misak-ı Milli sınırları, herhangi bir toprak parçasını ele geçirmek veya askeri güç kullanarak genişlemek amacını taşımıyordu. Meclis, milletin yaşadığı toprakları vatan olarak kabul ediyordu ve yeni topraklar fethederek onları vatan yapmak niyetinde değildi. Günümüzde, Misak-ı Milli ile belirlenmiş sınırların nerede başlayıp bittiği konusunda tartışmalar devam etmektedir ve bu tartışmalar, konu ile ilgili metinler ve haritalar üzerinden yapılmaktadır. Misak-ı Milli'nin ilk üç maddesi sınırlarla ilgiliydi. Ancak Misak-ı Milli'nin ortaya koyduğu harita, sadece vatanın fiziksel sınırlarını belirlemekle kalmıyordu. Aynı zamanda vatanın kültürel, tarihi ve toplumsal bütünlüğünü de yansıtıyordu. Bu nedenle Misak-ı Milli, sadece toprak bütünlüğü değil, aynı zamanda bir ulusal kimlik ve kültürel mirasın korunmasını da amaçlıyordu. Hariciye Vekaleti'nin gönderdiği bir yazıda, Amerikan ticaret temsilcisi Gillespie'ye sunulmak üzere bir harita hazırlanması talep edilmişti. Bu harita, Misak-ı Milli'ye göre belirlenen güney ve doğu sınırlarının yanı sıra diğer sınırları da açıkça göstermeliydi. Bu isteğin üzerine, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından düzenlenen harita, Hariciye Vekaleti'ne gönderilmiştir. Moskova Antlaşması ile belirlenen doğu sınırı ile Ankara Antlaşması'yla belirlenen güney sınırı arasındaki bölge, Genelkurmay Askeri Tarih Başkanlığı Arşivinde bulunan (Şekil 2.) haritada gösterilmiştir. Haritada Misak-ı Milli hudutları olarak belirlenmiş kesin bir sınır çizgisi yoktur, ancak Misak-ı Milli prensiplerine uygun olarak istenen sınırlar kesik çizgiyle haritada gösterilmiştir. Doğu sınırı Batum'dan başlayarak Bayezid ve Şemdinan'ı içine alacak şekilde haritada uzanmakta ve daha aşağıda Kerkük ve Musul'u da içine alarak güney sınırına doğru ilerlemektedir. Bu sınır, aşağıda Kerkük ve Musul'u da kapsar ve güney sınırına doğru uzanır. Haritadaki bu çizgi, Türkiye'nin tarihi ve coğrafi bağlamda öngördüğü doğu sınırını gösterir. Misâk-ı Milli'nin öngördüğü sınır hattı içerisinde Kerkük ve Musul bölgeleri bulunmaktadır. Kaya, bu durumu Misâk-ı Milli'nin "mütareke hattı haricinde" ifadesinin haritadaki gösterimi olarak değerlendirmektedir (Kaya, 2017, s. 796).

Şekil 2. Genelkurmay ATASE Arşivi'nde yer alan Misak-ı Milli Haritası³⁰

Milli Mücadele'nin en sıkı günlerinde hazırlanan harita, milli mücadele liderlerinin sınır konusundaki arzularını ve düşüncelerini en açık şekilde yansıtmaları açısından büyük öneme sahiptir. Misak-ı Milli sınırlarının haritası, Batı Trakya ve Ege Denizi'nin bazı bölgelerini kapsamaktadır. Fakat Batı Trakya, farklı bir işaret ile belirtilmiştir çünkü Misak-ı Milli'nin hükümleri, Batı Trakya için ayrı bir madde içermektedir. Bu nedenle Batı Trakya'nın sınırları diğer bölgelerden farklı olarak belirlenmiştir. Batı Trakya'nın hukuki statüsü, bölge sakinlerinin özgürce ifade edecekleri oya bağlı olarak tespit edilecekti. Bu nedenle, Batı Trakya bölgesi Misak-ı Milli sınırları içinde haritada gösterilmiş olmasına rağmen, kesin bir durum ortaya konulamamıştır. Batı Trakya'nın hukuki durumunun netleşmesi, bölge halkının iradesine bağlıydı ve gelecekte yapılacak oylamalarla belirlenecekti. Haritada Antakya'nın yer almaması, bölgenin Misak-ı Milli sınırları dışında olduğu anlamına gelmemektedir. Antakya, Osmanlı topraklarının bir parçası olarak kabul edildiği ve Misak-ı Milli'nin sınırlarının temelini oluşturan bölgeler arasında yer aldığı için, 30

³⁰Genelkurmay Askeri Tarih Başkanlığı Arşivi'nde bulunan Misak-ı Milli Haritası (ATASE Arşivi, Klasör: 1617, Dosya: 341-189 A, Fihrist: 3-1.)

Ekim 1918 tarihinde bu haritada Türk egemenliği altındaki bölgeler arasında gösterilmiştir. Bununla birlikte, 6 Kasım 1918 tarihli telgrafında Mustafa Kemal Paşa, İngilizlerin İskenderun'u işgal etmek istemelerinin sebebini açıklarken, "*İskenderun-Kırıkhan-Katma güzergahını takip ederek Antakya-Dircemal-Ahterin hattına doğru ilerleyerek 7. ordunun geri çekilme hattını kesmek*" şeklinde belirtmektedir. Bu telgraf, Antakya'nın mütareke döneminde Osmanlı kontrolünde olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır (Kaya, 2017, s. 796).

Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada, İslam topluluğunun bir arada yaşadığı bölgeyi hudud-u milli olarak tanımlayarak millilik ve İslamlılık arasında denklik kuruyordu “ *bu hudut dâhilinde tasavvur edilmesin ki, anasır-ı İslâmîye'den yalnız bir cins millet vardır. Bu hudut dâhilinde Türk vardır, Çerkez vardır ve anasır-ı saire-i İslâmîye vardır. İşte bu hudut memzuc bir halde yaşayan, bütün maksatlarını, bütün manasıyla tevhid etmiş olan kardeş milletlerin hudud-ı millisidir.*” (Göyünç, 1998, s. 48). Misak-ı Milli'de yer alan millet anlayışı, yalnızca Milli Mücadele döneminde değil, aynı zamanda Lozan görüşmeleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam ettiği için Misak-ı Milli ile belirlenen kimlik anlayışı, millet inşa sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Oran, 1998, s. 127).

Lozan görüşmeleri sırasında, TBMM içindeki tartışmaların şiddeti artmış ve İsmet Paşa liderliğindeki heyetin ve bu heyeti destekleyen hükümetin ihanet içinde olduğu söylentileri yayılmıştır. Lord Kinross'a göre; İsmet Paşa, iç ve dış kaynaklı önemli zorluklarla başa çıkmak zorundaydı. Öncelikle, Müttefik güçlerin Türkiye'nin büyük bir kısmını işgal etmesiyle baş etmek zorunda kalmıştı ve bu güçler, ülkenin geleceği konusunda kendi emellerini dayatmaya çalışıyorlardı. Ayrıca, Türkiye'nin karmaşık siyasi manzarasını yönetmek zorundaydı, burada ise rakip fraksiyonlar arasında güç ve etki mücadelesi vardı (Kinross, 1965, s. 369). Bu şiddetli tartışmaların sürdüğü bir atmosferde Meclis tarafından Milletvekillerine yılbaşı hatırası olarak dağıtılan Misak-ı Milli haritası büyük anlam ifade etmekteydi (Bkz. Ek6). 1924 yılında, TBMM'nin milletvekillerine dağıttığı Misak-ı Milli haritasına göre Türkiye'nin 77 vilayeti bulunmaktadır. Harita üzerinde bazı vilayetlerin isimleri günümüzde farklılık gösterirken, bazı vilayetler ise bugünkü idari yapıda yer

almamaktadır. Örneğin, Rakka ve Deyr-i Zor harita üzerinde Türkiye sınırları dışında yer alırken, idari yapıda Rakka Urfa'ya bağlı olarak, Deyr-i Zor ise müstakil bir vilayet olarak gösterilmektedir (Öztürk, 2007, s. 789). Öztürk'e göre, haritanın rastgele ve özellikle de Mustafa Kemal'in haberi ve onayı olmadan yayınlanması mümkün değildir. Haritanın sol tarafında yer alan “Hınc” şiirindeki³¹ ifadeler, Meclis içinde artan gerilimi ve o dönemdeki ruh halinin atmosferini yansıtmaktadır (Öztürk, 2017, s. 790).

Hınc Şiiri

"Düşman, düşman, vahşi düşman! Geçtiğin yer ateşle kan! Katil Yunan, hain düşman! Türk geliyor, buna inan! Elde bomba, ruhta iman! Kovacağız seni yurttan! Ey Garp (Batı), bu mu medeniyet? Zulme bizden yüz bin lanet... Şark'tan (Doğu'dan) sana bin nefret. Ey Garp, bu mu insaniyet? Lanet! Lanet! Lanet! Lanet!"

Ben Gültekin feda canım, İstiklale baş koyayım, Yurt kurtulur, var imanım, Türk kurtulur, var imanım."

Bir diğer Misak-ı Milli Haritası olan Yeni Mîsâk-ı Milli Haritası (Şekil 3.), 1920'lerde Mîsâk-ı Milli belgesine dayanarak, İskenderiye-Port Said hattına kadar uzanan bölgede, yani günümüzde Suriye, Lübnan, Filistin ve Irak topraklarını içeren bir alanda hak iddia etmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde "Misâk-ı Milli" başlıklı maddeyi hazırlayan Cevdet Küçük'e göre, Adalar, Kıbrıs ve Batum gibi bölgeler, yeni Türkiye'nin sınırları içinde bulunmaktadır. Ancak yaşanan siyasi gelişmeler, bu hedeflere tam anlamıyla ulaşmayı engellemiştir. Esasında Mîsâk-ı Milli'de hedefler geniş kapsamlı bir şekilde belirlenmiştir, ancak elde edilebilenlerle yetinilmek zorunda kalınmıştır (Küçük, 2020, s. 173-175).

³¹ <http://www.mhp.kacep.org/index.php?sayfa=icerik&icerik=829>, 30.01.2022.

"Hakimiyet-i Milliye gazetesi muhabiri İzzet Ulvi Bey tarafından yazılan şiir, 16 Mayıs 1922 tarihinde Ankara'da düzenlenen bir etkinlikte Gazi Mustafa Kemal ve Meclis üyelerinin bulunduğu heyetin huzurunda şairin oğlu Gültekin tarafından okunmuştur. Bu şiir, İzmir'in 15 Mayıs 1919'daki işgalini kınamak amacıyla yazılmıştır. Gazi Mustafa Kemal tarafından büyük beğeni kazanmış olan bu duygusal şiir, 1924 yılında Misak-ı Milli Takvimi'nde (Haritası) yer almak üzere TBMM tarafından basılarak dağıtılmıştır."

Şekil 3. Kanaat Kitabevi tarafından hazırlanan Yeni Misak-ı Milli Haritası³²

3.1.2. Misak-ı Milli Sınırları ve Türkiye Dışındaki Topraklar

Türkiye'nin toplam yüzölçümü, Misak-ı Milli ilkesine göre belirlenen sınırların dahil edilmesiyle birlikte 1.083.683 km² olarak hesaplanmaktadır. Misak-ı Milli ilkesine göre Batı ve Kuzey Trakya bölgeleri, Batum ve çevresi, Musul ve Kerkük Bölgesi ile Halep ve Zor Bölgesi, Türkiye'nin sınırları içinde yer almaktaydı. Lozan Antlaşması'nın sonucunda Türkiye'nin sınırları belirlenirken, toplamda 269.105 km²'lik bir alan Türkiye'nin kontrolü dışında kalmıştır. Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Trakya, kuzeyinde Tuna ve batısında Vardar nehirleri ile sınırlanmaktadır. Ayrıca kuzeydoğuda Karadeniz, güneyde ise Adalar ve Marmara Denizi ile çevrelenmektedir. Trakya coğrafi bölgesi, Türkiye Trakya'sı, Bulgaristan Trakya'sı ve Yunanistan Trakya'sı olmak üzere üç ayrı bölgeye sahiptir. Türkiye'nin Trakya bölgesi Doğu Trakya olarak adlandırılırken, Bulgaristan'ın Trakya bölgesi Kuzey Trakya ya da yukarı Trakya olarak bilinir. Yunanistan'ın Trakya bölgesi ise Batı Trakya olarak adlandırılmaktadır. Trakya topraklarının toplam yüzölçümü 94.247 km²'dir ve bu

³²Kanaat Kitabevi tarafından hazırlanan ve Milli sınırların gösterildiği 1/2.250.000 km. ölçekli 'Yeni Misak-ı Milli Haritası (TDV İslam Ansiklopedisi)

alanın 23.764 km²'si Türkiye'de, 61.938 km²'si Bulgaristan'da ve 8.578 km²'si Yunanistan'da yer almaktadır. Lozan Antlaşması'nın imzalandığı 24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki sınırlar kesin olarak belirlenmiştir. Bu antlaşma ile her iki ülkenin toprakları ve egemenlik alanları net bir şekilde tanımlanmıştır. Kara sınırı, toplamda 212 km uzunluğundadır ve Meriç Nehri'nin en derin noktasından geçmektedir. Bulgaristan sınırı, Kapıkule sınır kapısına yakın bir yerde Türkiye sınırı ile birleşmektedir. Türkiye'nin Yunanistan ile olan deniz ve kara sınırının tamamı yapay bir sınırdır. Bugün, Yunanistan'ın sınırları içinde yer alan Batı Trakya bölgesinde, 31 Ağustos 1913 tarihinde kurulan Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nde, toplam 234.700 kişi yaşamaktaydı ve bu nüfusun %78,82'sini Müslümanlar oluşturmaktaydı (Özey, 2017, s. 771-795). 269 km'lik Türkiye-Bulgaristan sınırı ise Lozan Antlaşması'nın kabul edildiği 24 Temmuz 1923 tarihinden itibaren varlığını sürdürmektedir. Sınırın başlangıcı Kapıkule sınır kapısına yakındır ve bu kapı, Türkiye'nin en yoğun sınır kapısıdır. Kuzeydoğu yönünde başlayan Bulgaristan-Türkiye sınırı, doğuya doğru ilerleyerek Tunca Nehri'nin en derin noktalarından geçer. Ardından rotasını Istranca Dağlarına çevirerek dağların üzerinden geçer ve Karadeniz'e doğru ilerler. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sınır, yapay ve siyasi bir sınırdır çünkü Türk bölgeleri olan Rodop Dağları, Deliorman, Meriç, Arda ve Tunca nehirleri tamamen Bulgaristan sınırları içinde kalmıştır. Bulgaristan'ın ülkesindeki Türklere yönelik uyguladığı zulüm ve baskılar nedeniyle Türkiye'ye sürekli göç dalgaları yaşanmıştır (Özey, 2017, s. 771-795).

Acaristan olarak bilinen bölge, Karadeniz kıyısı boyunca Gürcistan Cumhuriyeti ile Türkiye arasında bulunan özerk bir cumhuriyettir ve toplamda 2911 km²'lik bir alanı kaplar. Batum, bu cumhuriyetin yönetim merkezidir ve Türkiye'nin Artvin ve Ardahan illeri sınırında bulunur. Sarp Sınır Kapısı, Artvin'in Hopa ilçesinde yer alır ve Batum'a açılır. Acaristan Özerk Cumhuriyeti, bir dönem Osmanlı Devleti yönetiminde kalmıştır. Daha sonra, 1921 yılında Acaristan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak kurulmuş ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında Gürcistan bağımsızlığını kazandıktan sonra günümüzdeki adını almıştır. Türkiye ile tarihi, dini ve kültürel bağları olan Acaristan Özerk Cumhuriyeti, Gürcistan'ın merkezi yönetimine bağlıdır. 1921 Kars Antlaşması'nda "Garantör" kelimesi kullanılmamış

olmasına rağmen, antlaşmanın 6. maddesine dayanılarak özerkliği Türkiye'nin garantörlüğü altında olduğu belirtilmektedir (Özey, 2017, s. 771-795).

Türkiye ile Acaristan-Gürcistan sınırı, Karadeniz sahilinde Sarp deresinin ağzında başlar. Sarp deresinin denize döküldüğü noktada Sarp köyü bulunur ve bu köy, dereye kıyısı olan her iki yamaca da yerleşmiştir. Derenin kuzey-doğu yamaçları Acaristan'a aitken, güneybatı yamaçları Türkiye tarafından kontrol edilmektedir. Sınırın devamı, dağlık ve plato alanlar boyunca uzanır. Acaristan-Karçal dağları arasından geçen sınır, doğuda Posof çayı vadisine girdikten sonra güneye doğru yönelir. Kurtkale'den geçtikten sonra Aktaş gölünün ortasından geçen sınır Ardahan Platosu'nun doğu bölümü üzerinden ilerleyerek Ermenistan sınırına ulaşır. Sınır, savaş sonrasında çizildiği için yapaydır ve özellikle Acaristan'ın tamamı Gürcistan'a bırakıldığından Çoruh nehrinin aşağı kesimi Türkiye sınırları dışında kalmıştır (Özey, 2017, s. 771-795). 1921 yılında imzalanan Moskova Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya arasındaki sınırda dikkat çekici olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar arasında en ilginç olanı, Sarp köyünün paylaşımıdır. Antlaşmanın hükümlerine göre, Karadeniz kıyısında Türkiye ile Rusya arasındaki sınırlar belirlenirken, Sarp köyünün merkezinden geçen Sarp Deresi temel alınmıştır. Sarp köyünde, derenin kuzey kıyısında konumlanan bölgeler mahalle ve sokaklarıyla Rusya'ya aitken, güney kesiminde bulunan mahalle ve sokaklar ise Türkiye'ye ait olacak şekilde ayrılmıştır. (Özey, 2017, s. 771-795).

Türkiye'nin Irak ile olan sınırının toplam uzunluğu 331 km'yi aşmaktadır. Bu sınır, İran sınırının bitim noktasında başlayarak doğu-batı doğrultusunda uzanır ve Dicle-Hezil çayı kavşağı yakınlarında Türkiye'nin Suriye sınırı ile sona erer. 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması ile belirlenen sınıra göre, Türk toprakları arasında yer alan Musul, Kerkük, Erbil gibi bölgeler İngiliz himayesi altındaki Irak'a devredilmiştir. Günümüzde, Musul-Kerkük bölgesinin çevresi toplamda 85.652 km²'yi kapsamaktadır ve bu alan Duhok'ta 6.553 km², Musul'da 37.323 km², Erbil'de 15.074 km², Kerkük'te 9.679 km² ve Süleymaniye'de 17.023 km²'dir. 2010 yılı istatistiklerine göre, bölgede yaşayan toplam 9.286.200 kişi vardır. Bunların 1.128.700'ü Duhok'ta, 3.270.400'ü Musul'da, 1.612.700'ü Erbil'de, 1.395.600'ü Kerkük'te ve 1.878.800'ü Süleymaniye'de yaşamaktadır (Özey, 2017, s. 771-795).

Türkiye'nin en uzun kara sınırı, Suriye ile olanıdır ve toplam uzunluğu 877 km'dir. Ankara Antlaşmaları olarak adlandırılan üç ayrı antlaşma ile Türkiye ve Fransa arasında yapılan düzenlemeler sonucunda bu sınır belirlenmiştir. 13 sınır kapısıyla ayrılan Türkiye-Suriye sınırı yapaydır. Bu sınır boyunca, toplam yüzölçümü 100.611 km² olan Halep (18.500 km²), İdlib (6.097 km²), Deyrizor (33.064 km²), Hasiçi (23.334 km²) ve Rakka (19.616 km²) bölgeleri yer almaktadır. Sınırın 2010 yılı nüfusu ise Halep'te 3.234.564 kişi, İdlib'te 2.100.749 kişi, Deyrizor'da 1.200.500 kişi, Hasiçi'nde 1.272.702 kişi ve Rakka'da 919.000 kişi olmak üzere toplamda 8.727.515 kişidir (Özey, 2017, s. 771-795).

Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan bölgelerin demografik yapısı, Türkiye'nin toplumsal ve politik yapılanmasını anlamak için önemli bir kaynaktır. Bu bölgelerdeki demografik yapı, etnik gruplar, nüfus yoğunluğu, dini ve kültürel bileşenler gibi çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenir. Bu demografik yapı, Türkiye'nin iç siyasetinde ve toplumsal dengelerinde önemli etkilere sahiptir. Aynı zamanda, Türkiye dışındaki Türk azınlıkların durumu, Türkiye'nin uluslararası ilişkiler ve dış politika açısından da büyük bir öneme sahiptir.

3.1.3. Misak-ı Milli Sınırları İçindeki Demografik Yapı ve Etkileri

Cumhuriyet'in ilk döneminden sonra, Türkiye dışında yaşayan Türk azınlıklara karşı özel bir politika izlenmemiştir. Ancak Bulgaristan, 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye'ye 250 bin Türk'ü sınır dışı etme kararını ilettiğinde, o dönemdeki Menderes Hükümeti'nin yanıtı, bu büyük insan grubunun Türkiye'ye kabul edilmeyeceği yönünde olmuştur. Bulgar yönetiminin artan baskısı karşısında, Menderes Hükümeti döneminde 35 bin göçmen Türkiye'ye kabul edilmiştir. Ancak bu sayı hızla arttığı için Türkiye sınırlarını kapatmıştır ve azınlık meseleleri 1980'lerin ikinci yarısına kadar Türkiye'nin dış politikasının ilgi alanına dahil olmamıştır. Bu tarihlerden itibaren, önce Bulgaristan ve daha sonra Yunanistan'da yaşanan gelişmeler nedeniyle, azınlık meseleleri Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır (Balcı, 2018, s. 218). 1984 yılından itibaren, Todorov Jivkov yönetimi, ülkedeki Türk azınlığın nüfusunun hızla artmasını bahane ederek "Bulgarlaştırma" projesi kapsamında Türklerin haklarını sınırlamaya başlamış, Türkçe konuşanlar

cezalandırılmış, Türkçe kitapların satışı yasaklanmış, Türkçe isimler değiştirilmeye zorlanmış ve Türklere yönelik şiddet eylemleri artmıştır. Bu gelişmeler üzerine, Mart 1985 tarihinde Türkiye, Bulgaristan'a bir resmi yazı göndererek sorunun müzakereler yoluyla çözülebileceğini ve iki ülke arasında göç konusunda bir anlaşma imzalanabileceğini bildirmiştir. Türkiye, 1989 yılına kadar sorunun çözümü için uluslararası platformlara başvurarak, Bulgaristan'ı geri adım atmaya zorlamak için uluslararası toplumun baskısını kullanmıştır. Bunun yanı sıra, ikinci Özal hükümeti programında yer alan hedeflerden biri de, buradaki Türk azınlığın Türkiye'ye göç etmelerine izin vermek için her türlü çabayı göstermek olmuştur. Ancak, 1989'da Bulgaristan'ın ülkedeki Türkleri topluca göçe zorlaması, konuya yeni bir boyut kazandırmış ve kısa süre içinde yaklaşık 350 bin kişi Türkiye'ye gelince Ankara, vize uygulaması getirerek Bulgar sınırını kapamıştır. Bu olay, Balkanlar'da Türkiye'nin Osmanlı mirası ile ilişkisine dair ilk sinyalleri vermesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Bu miras, 1990'larda Türkiye'nin dış politikasını önemli ölçüde etkilemiş ve meşgul etmiştir. Aynı dönemde Yunanistan'da, Batı Trakya'da Türk olmadığı kararını veren bir mahkeme kararından sonra, 29 Ocak 1988'de yaklaşık 10 bin Türk'ün bir gösteri yürüyüşü düzenlemesiyle Türkiye, uzun bir aradan sonra Batı Trakya sorunuyla ilgilenmeye başlamıştır (Balcı, 2018, s. 219).

Türkiye'nin batı sınırında bu olaylar yaşanırken, 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak, sınırda tartışmalı bir bölgede petrol kuyuları açarak kendisini ekonomik olarak zarara uğrattığı iddiasıyla Kuveyt'i işgal etti. Bu olayın ardından, BM Güvenlik Konseyi acilen toplandı ve Irak'ın Kuveyt'ten derhal geri çekilmesi gerektiğini belirtti ve Irak'ı geri çekilmeye zorlamak amacıyla 6 Ağustos'ta bir ambargo kararı aldı. Bu gelişmeler sonrası Cumhurbaşkanı Özal'ın talebi üzerine, Türkiye Hükümeti, 8 Ağustos tarihinde Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru hattının kapanması ve Irak ile olan ticaretin durdurulması yönünde bir karar aldığını açıkladı. Balcı'ya göre, ABD ile yakınlaşmanın Turgut Özal ve yakın çevresi için birçok sebebi vardı. Bu tercih, öncelikle Türkiye'nin Batı odaklı dış politikasının bir göstergesi olarak, Batılı devletlerin nazarında hala değerli ve güvenilir bir ortak olarak olarak değerlendirileceğini gösterecekti. Ayrıca PKK meselesi sebebiyle Irak, uzun zamandır temel bir dış politika konusu haline gelmişti ve potansiyel bir çatışmanın ardından Özal

yönetimi, Irak'ın yeniden yapılanmasında etkili olmayı hedefliyordu. Musul, Kerkük ve Halep bölgelerinin Türkiye açısından stratejik önemi oldukça yüksekti. Bu bölgeler, Türkiye'nin Misak-ı Milli'ye dayalı olarak güney sınırlarının bir parçasıydı ve ülkenin güvenliği, uluslararası politikaları ve ekonomik yapısı üzerinde doğrudan etkileri vardı. Bu sebeple, söz konusu bölgelerde meydana gelebilecek herhangi bir değişim, oluşum veya ilerleme Türkiye açısından büyük bir öneme sahipti (Balci, 2018, s. 222).

1988 yılında, İran-Irak savaşı sona erdikten sonra, Saddam Hüseyin, Irak hükümetine karşı direnen Kürtlere ceza vermek için ordusunu ülkenin kuzeyine göndermiştir. Bu operasyonda kimyasal silahlar kullanılmış ve sonuçları Iraklı Kürtler üzerinde büyük bir yıkım etkisi yaratmıştır. Birçok yerleşim yeri tamamen tahrip edilirken, Irak'ın güney bölgelerine, yüz binlerce Kürt zorla göç ettirilmiştir. Kimyasal silahların kullanıldığı askeri operasyondan kaçarak Türkiye'ye sığınan yaklaşık 70 bin Iraklı Kürt, olayların Türkiye'yi etkileyen boyutunu oluşturmuştur. Büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalan Türkiye, kısa bir süre sonra sınırlarını kapatma kararı almış ve sınırda biriken ve Türkiye'ye sığınan Kürtlerin, Türkiye'nin siyasi atmosferi üzerinde önemli sonuçları olmuştur (Fırat & Kürkçüoğlu, 2010, s. 138). 1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı ise Irak'tan gelen Kürt mülteci akınına bir yenisini eklemiştir. Ancak bu sefer Türkiye, sınırı geçen Kürt mültecilere karşı isteksiz bir tutum sergilemiştir. Siyasetçilerin tutumundaki bu değişiklikte, önceki olaylar sırasında yaşanan ekonomik kayıplar ve içerideki Kürt farkındalığının artmasıyla birlikte ortaya çıkan olumsuz sonuçlar etkili olmuştur (Uzgel, 2010, s. 258).

Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'da siyasi haritaların yeniden çizildiği süreç, Soğuk Savaş'ın sonuyla birlikte başlamıştır ve Türkiye'nin dış politika karar vericileri bu gelişmeleri ülkenin siyasi varlığı için bir tehdit ve "beka sorunu" olarak değerlendirmişlerdir. 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte, yeni bağımsız devletlerin sisteme katılımı uluslararası politika açısından en önemli sonuçlardan biri olmuştur. Özellikle Orta Asya ve Doğu Avrupa'da bağımsız hale gelen devletler, bölgesel politikaların ve uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasına yol açmıştır. Türkiye, politik tutumunu değiştirerek söz konusu coğrafyalarda daha fazla varlık göstermiştir. Bu bağlamda, Türkiye komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmek için siyasi, askeri, ekonomik ve teknik yardım konularında

destek sağlama yoluna gitmiştir. Tarihi ve kültürel açıdan zengin bir geçmişi olan Türkiye, coğrafyasındaki diğer ülkelerle paylaştığı ortak değerler ve geçmiş sebebiyle bölgesel bir etkin güç olarak kabul edilmekte ve jeopolitik ve jeostratejik açıdan büyük bir önem taşımaktaydı. Bu sebeple, Türkiye'nin söz konusu alanlarda sunduğu destek ve yardım, bu ülkeler için hayati bir öneme sahip olmuştur (Erdağ, 2015, s. 243). Türkiye, diğer Müslüman ülkelerden ayrılarak demokratik ve laik bir yönetim benimsemiştir. Türkiye'nin zengin kültürel mozaigi içerisinde öne çıkan Kürt kimliği, tarihi süreç boyunca pek çok defa önemli bir siyasi gündem maddesi haline gelmiştir. Türkiye, tarihsel bağlamda Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilme sürecinde de Kürt meselesiyle karşılaşmış ve bu sorunun çözümü için büyük çaba sarfetmiştir. 1980'lerin başından itibaren Kürt sorunu, Türkiye'nin en kritik iç meselelerinden biri haline gelmiştir. Bu sorun özellikle 1990'ların başında siyasi manipülasyonlarla ve siyasi ajitasyonlarla daha da derinleştirilmiş ve Türkiye'nin siyasi, ekonomik, askeri ve idari kaynaklarının çok önemli bir bölümü bu sorunla mücadeleye odaklanmıştır. Bu dönemde, Kürt meselesi ülkenin iç dinamiklerini derinden etkileyerek geniş çaplı bir dönüşüm sürecine yol açmıştır.

3.1.4. Misak-ı Milli ve Kürt Meselesi

Osmanlı Devleti'nin zayıflığından faydalanmak isteyen itilaf devletleri 1. Dünya Savaşı'nın ardından düzenlenen Paris Barış Konferansı'na Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı ve Osmanlı'nın Rum, Ermeni ve Yahudi toplumlarının temsilcilerini davet etmiştir. Konferans sırasında 23 Haziran 1919'da sunulan muhtırada, Damat Ferit Paşa tarafından, milletin kendi haklarını koruma gücü olmadığı belirtilmiş ve bunun yerine uluslararası adaletin bu eksikliği telafi edeceği umudu dile getirilmiştir. Muhtırada ayrıca, devam eden savaşın insanlık tarihindeki en büyük felaketlerden biri olduğu ve Osmanlı Devleti'nin savaşta en büyük zararı gören ülkeler arasında yer aldığı vurgulanmıştır. Muhtıranın devamında, Türk milletinin haklarının korunması için bağımsız bir Türk vatanı kurulmasının gerekliliği ifade edilmiştir;

“Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde egemenlik hakkının sağlanması, milli birlik ve siyasi bağımsızlığın kesinlikle korunmasıyla mümkündür. Bu sebeple, tam anlamıyla bağımsız ve toprak bütünlüğüne sahip bir Türk vatanının kurulması gerekmektedir” (Budak, 1999, s. 191-215).

Bu beyanatın ardından tarif edilen coğrafi sınırlar daha sonra Misak-ı Milli belgesinde belirtilen coğrafyayla neredeyse aynı olmuştur. Mustafa Kemal, Ankara'da yerel ileri gelenlere yaptığı bir konuşmada, Meclis'e sunacağı Misak-ı Milli taslağındaki coğrafi sınırlar hakkında bilgi vermiştir. Taslağa göre, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı dönemde işgal altında olmayan bölgeler, ulusal savunmanın bir parçası olarak kabul edilmekte ve Wilson İlkeleri'nin 12. maddesi gereği milli savunma "sınırları" içerisinde yer almaktadır. Meclis-i Mebusan'a Anadolu'dan seçilmiş milletvekilleri, İstanbul'a gitmeden önce Ankara'da Mustafa Kemal ile bir araya gelerek görüşmeler yapmışlardır. Bu toplantılar, fikir alışverişinde bulunmak ve ortak görüşleri oluşturmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu toplantılarda, Mustafa Kemal, Meclis'te "Müdafaa-i Hukuk" adında bir grubun kurulmasını ve kendisinin Meclis başkanı olarak seçilmesi yönünde talimat vermiştir. Ancak daha sonra Nutuk'ta anlattığı gibi orada bulunan vekiller başka bir ruh haliyle hareket etmiştir ve oluşturdukları grup için "Felah-ı Vatan" ismini belirleyerek Meclis'te Misak-ı Milli'nin kabul edilmesini sağlamışlardır. Altı maddelik metnin girişinde vurgulanan hususlar, devletin bağımsızlığı, milletin geleceği ve Türk tarafının yapabileceği azami fedakarlıklardan oluşmaktadır. Metinde belirtilen koşulların dışında Osmanlı saltanatı ve toplumunun varlığını sürdürmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Metnin girişi, bir yandan İtilaf devletlerine meydan okuma niteliği taşıırken, diğer yandan Osmanlı'nın geriye kalan unsurlarını bu varoluşsal savaşa yönlendirme amacını taşımaktadır. Mondros Ateşkes Anlaşması'nda düşman ordularının işgali altındaki Arapların çoğunlukta olduğu bölgeyle ilgili olarak Misak-ı Milli'nin birinci maddesi, halkın özgürce yapacağı bir referandumla geleceğini belirlemesini öngörmüştür. Bu madde aynı zamanda bölgedeki halkın kendi kaderini tayin etme hakkını vurgulamaktadır. Yine bu madde ile mütareke hattı içinde veya dışında kalan bölgelerde, din, soy ve hedef birliğiyle birbirine bağlı olan ve karşılıklı saygı ve fedakarlık duyguları besleyen "Osmanlı İslam çoğunluğunun" yerleşik olduğu bölgeler, ayrılmaz bir bütün olarak kabul edilmiştir. (Kaya, 2017, s. 796-811). Mondros Ateşkes sınır çizgisinin Milli sınırları tanımlaması ve sınır dışında kalan bölgeler için halk oylaması yapılması, sınır içinde kalan bölgelerin ise ayrılmaz bir

bütün olarak tanımlanması anlamlıdır. Mustafa Kemal tarafından iletilen metinde, bu durum "mütareke hattı dahilinde" olarak ifade edilmiştir. Ancak Mebusan Meclisi'nde, metne "haricinde" ifadesi ilave edilmiş ve bu ifade, sınırlarımızın ötesinde bulunan bölgelerin de ayrılmaz bir şekilde bütünün bir parçası olduklarını savunan bir şekilde genişletilmiştir. Mustafa Kemal, daha sonra Rauf Paşa'ya bir telgraf göndererek bu durumun sebebini sormuş ve aldığı cevapta *"Ahirette esasın milliyet olduğu ve mütareke hududunun bu milliyet sınırını genel olarak göstermek fırsatıyla bahsedildiği ve bu şekilde Türk olarak Süleymaniye ve Kerkük'ün de iddiamız dahilinde olduğu"* ifade edilmiştir (Kaya, 2017, s. 796-811).

Kazım Karabekir de İstiklal Harbi anılarında, milli direniş sınırlarının Misak-ı Milli kararlarından çok önce belirlendiğini vurgulamaktadır. Sivas Kongresi'nde, milletimizin bağımsızlığı için milli direniş kararı alındığını ve bu direnişin sınırının Türk ve Kürt toplumu olduğunu ifade etmiştir. Bu sınır Mondros Mütarekesi'nde elimizde kalan bölgelerden oluşuyordu. Söz konusu milli sınır içindeki her birey İstiklal Savaşı'na katılabilirdi (aktaran, Armağan, 2019, s. 89). Bu husus, İngilizlerle Musul üzerine yapılan görüşmelerde resmi Türk tezi olarak dile getirilmiştir. Türk delegasyonu başkanı Fethi Bey, İstanbul'da gerçekleşen Haliç konferansında İngilizlerin Türkiye'ye Süleymaniye, Kerkük ve Musul şehirlerini vermek istememesi üzerine ortaya koyduğu savunmada, Musul İli'nin nüfusunun Türk ve Kürtlerden oluştuğunu açıklayan bir tez ile savunma yapmıştır. Ancak, Konferansta istenen sonuç elde edilememiştir (Mumcu, 1990, s. 135).

"Türklerle Kürtler" adlı yazısında, Ziya Gökalp, Küçük Mecmua dergisinde meseleyi şu sözleri dile getirmekteydi (Gökalp, 1922, s. 7-11).

"Milli Misakımız, etnografik bir sınırlama çizerek bize bir sınır belirlemektedir. Bu sınıra dahil olan yerler hangileridir? Türkler ve Kürtlerin yerleşik oldukları bölgelerdir. Milli programımız, yeni topraklarımızın dışında hiçbir Türk köyünün kalmamasına izin vermediği gibi hiçbir Kürt aşiretinin veya köyünün de buradaki Kürt milletinden ayrılmasını kabul etmez. Bu nedenle Musul, Bağdat ve diğer bölgelerde, Kürtlerle veya Türklerle meskun olan tüm ilçeler ve kazaları vatanımıza kavuşturmak, vatanî görevlerimizin en önemlilerindendir. Bugün Anadolu'nun dışında "Kürt-İrakı" ve "Türk-İrakı" adında iki ayrı bölge bulunmaktadır: Bunlar, Anadolu'nun sosyal yapısal bütünlüğünün koparılamaz canlı parçalarıdır.

Milli Misakımız, Türklerle Kürtler arasında eşit değeri ve önemi vererek, bu iki millet arasındaki sadakat bağlarının, samimiyet ilişkilerinin her türlü hayalin ötesinde bir içtenliğe sahip olduğunu göstermektedir. Gerçekten de Meşrutiyet döneminden bu yana devletimiz, Kürtlerden dolayı hiçbir sıkıntı yaşamamıştır. Çünkü ortaya çıkan çatışmalar, ne hükümete karşı isyan ne de halka karşı düşmanlık niteliğindedir. Balkan Savaşı gibi, Mütareke dönemi gibi en felaketli günlerimizde, bize dostluk elini uzatan, samimi bir şekilde bizimle ortak dert paylaşan bu vefakâr millet kimdi? Bugünkü İstiklal Mücadelesi'ne tüm heyetiyle katılarak "hep ya da hiç" diyen bu sadakatli millet kimdi? Türk nasıl olur da bu kadar samimi bir kardeşin, bu kadar hukukperver bir dostun eşsiz sadakatini, sayısız fedakarlıklarını unutabilir?

Gerçekten de Kürt, bu sadakat yolunda yürümekle birlikte kendi varlığını, kendi kültürünü, kendi bağımsızlığını da korumuş oldu... Kürt zeki olduğu kadar doğru, inançlı ve dürüst bir vicdana sahiptir de. Bunu kanıtlamak için sadece son on yılı değil, bin yıllık ortak geçmişimizi hatırlamamız gerekmektedir... Türklerle Kürtlerin o dönemdeki ortak mücadelesi hiç unutulabilir mi? Kara-Boğalar, Alp-Arslanlar, Kılıç-Arslanlar, Nureddin Şehitler, bu mücadelede ne kadar çaba sarf ettiler ve Salahaddin Eyyubiler de aynı ölçüde çalışmadılar mı? O asırlarda vatan dışında tehditlere maruz kalmış olmanın yanı sıra din de içteki mücadelelerle tehdit ediliyordu... Türkler nasıl daima dini ve ahlaki idealler için çalıştırlarsa, Kürtlerin de rehberleri her zaman inanç ve vicdanla hareket etmiştir.

Türklerle Kürtlerin iç dünyaları birbirine benzediği gibi, dış görünüşleri de benzer. Türk veya Kürt milletine mensup bir din adamını gördüğünüzde, onun Kürt mü yoksa Türk mü olduğunu yüzünden anlayamazsınız... Yüz benzerlikleri, birbirlerine karşı kanın kaynaması için temel sebeptir... Sonuç olarak, Türklerle Kürtler bin yıllık ortak din, ortak tarih, ortak bir coğrafya sonucunda hem maddi hem manevi yönden birleşmişlerdir. Bugün ise ortak düşmanlar, ortak tehlikelerle karşı karşıyadırlar. Bu tehlikelerden ancak ortak bir azimle kurtulabilirler..."

Malesef, yukarıda bahsi geçen yaklaşımların teoride olduğu gibi pratikte de beklenen şekil ve özellikler çerçevesinde yansımaları gerçekleşmemiştir. İnsanlar, gerçek yaşamda karşılaştıkları hüznün ya da neşe veren durumlarla birbirlerine yakın ya da uzak bir algı içine kolayca girebilmekte ve milletleşme sürecinin kaderini ortak acılar ve sevinçler belirlemektedir. Paylaşılan veya paylaşılmayan bu ortak duygular, milletlerin oluşumunda etkili olmaktadır.

Oran, Lozan Antlaşması ile ilgili verdiği bir röportajda, Mustafa Kemal'in Kürt sorunuyla ilgili politikalarını bir holding yöneticisinin stratejisine benzetmekte ve yorumlamaktadır: *"Bir büyük holding, çeşitli kayıplar yaşadığında, işçi çıkarmak zorunda kalır ve hayatta kalmak için küçülmeye odaklanır. Artık ulus devletlerinin egemen olduğu bir çağda, çeşitli dinlere, mezheplere ve etnisitelere sahip imparatorlukların yerini alan bir dönemde, Mustafa Kemal de Kürt sorunuyla başa*

çıkmaq için küçülmeye yönelik bir strateji izlemiştir.” Oran, Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye sınırları içindeki Kürtlerle uğraşırken, aynı zamanda Kerkük-Musul gibi Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan bölgelerde yoğun bir Kürt nüfusuyla karşılaşabileceği ve bu durumun yeni bir problem alanının ortaya çıkması ihtimaline dikkat çekmiştir. Bu nedenle, Oran'a göre, Mustafa Kemal'in aldığı kararlar son derece doğru ve akıllıca bir çözümdür.³³

8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin geçmişinde 'Kürt' kelimesinin açıkça söylenmediğini ve herkesin bundan korktuğunu belirterek, kendisinin başbakan olduğu dönemde bu tabuyu ortadan kaldırdığını ifade etmişti. Asıl endişe edilmesi gereken şeyin korkunun kendisi olduğunu ifade eden Özal'a göre, bu korkunun yıkılmasıyla toplumda bir değişim ve dönüşüm yaşanabilirdi. Türkiye, iç sorunlarını diyalog ve uzlaşma yoluyla makul şekilde çözerek, ardından Osmanlı bakiyesi ulusları da yanına alarak ekonomik ve siyasi açıdan güçlü bir merkez haline dönüşebilirdi. Özal, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türklük vurgusunun milli bir anlam taşıdığını ve bu kavramın sadece Müslümanlıkla ilişkilendirildiğini ve etnik bir anlam içermediğini ifade etmekteydi. Kürt meselesinin karmaşık bir hal almasının temel sebebinin Cumhuriyet döneminde izlenen hatalı politikalar olduğunu belirtmekteydi. Özal, 1988 yılından bu yana açık bir şekilde bu tezi savunduğunu ifade etmekte ve aşağıdaki sözleri dile getirmekteydi (Gökmen, 1992, s. 4-19).;

“Daha evvel Osmanlı vatandaşı olup da, biz o ülkeleri terk ettikten sonra oralarda kalan Türk, Kürt, Arnavut, Boşnak her kim olursa olsun bizim bugünkü vatandaşlarımızın soydaşlarıdır ve hudutlarımız dışında olup da bizi bir derecede ilgilendiren insanlar bunlardır. Ben Peşmergeleri Türkiye'ye alırken de bunu söyledim, biz nasıl ki Bulgaristan'daki Türklerle alâkadar oluyorsak Irak'taki, Suriye'deki Kürtlerle de alâkadar olmak durumundayız.”

Adnan Kahveci, Özal döneminin etkili politikacılarından biri olarak, "Kürt sorunu nasıl çözülmez?" başlıklı raporuyla Özal'ın başlattığı dönüşümün izlerini taşıyan ifadeleri kullanmaktadır (Akçura, 2009, s. 252-255).

³³ <https://medyascope.tv/2016/10/04/baskin-oran-ile-lozan-anlasmasi-uzerine-soylesi/>

“Türkiye’de Kürt sorunu son otuz yılda, 1920-30’lu yıllarından çok farklı bir mecraya girmiştir. Kürt meselesinde önemli olan tek şey, kendini Kürt kökenli olarak görenlerin aynı zamanda kendilerini Türkiye Cumhuriyeti’nin birinci sınıf vatandaşı olarak hissetmeleridir... Türkiye Kürt meselesine çözüm getirmek için saplantısız ve çağdaş düşünmek zorundadır. Geçmişteki olaylardan dolayı şartlanmamalıdır.”

Supranasyonal birimlerin yükselişiyle birlikte ulus-devlet olgusunun devrini tamamladığı düşünceleri gündeme gelmiştir. Bu bağlamda “*insanların yeni bir devlet kurulmasıyla daha iyi yaşayacaklarını ummaları doğru bir beklenti midir?*” sorusunu tartışmaya açan Oran; tüm bu faktörleri bir araya getirerek durumu artıları ve eksileriyle birlikte değerlendirdiğinde, "Kürt kökenli Türkiyeliler" için durumun ortada olduğunu ifade etmektedir. Eğer bu insanlar kültürel ve sosyal ihtiyaçlarına kolayca ulaşabilirlerse, bağımsızlık talebi gibi radikal adımlar atmaksızın Kürt kültürel milliyetçiliği aşamasında kalmayı tercih edebilirler (Oran, 1994, s. 113-116).

Mustafa Akyol özgün bulgular sunarak konuya yeni bir bakış açısı getirdiği “Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek” adlı eserinde, tarafların geçmişle yüzleşmesi, uzlaşma ve anlayış temelinde karşılıklı adımların atılması halinde çözüme doğru önemli bir mesafenin kat edileceği düşüncesindedir (Akyol M. , 2006, s. 11-19);

“Kürtlerin Türkiye’ye, Türkiye’nin temel değerlerine sadâkat göstermesi; Türkiye’nin de Kürtleri mutlu edecek bir demokratik düzeni ve ekonomik kalkınmayı sağlamasıyla mesele halledilebilir. Kuzey Irak’taki Kürt Federe Devletinin oluşması faktörü de Türkiye’nin alacağı tavra bağlıdır. Eğer bu sorun çözülürse Türkiye dış politikasında Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya’da, Balkanlar ve Avrupa’da güçlenme imkânına kavuşur. Olumsuz senaryo ise Türkiye’nin 19. yüzyıldaki gibi bir Balkanlaşma ve 20. yüzyılın sonundaki gibi bir Yugoslavyalaşma felaketini yaşaması olacaktır. Bunun için geçmişle hesaplaşılmalı ve tarihten dersler çıkarılmalıdır.”

İsmet Paşa, Lozan Konferansı'nda 23 Ocak 1923'te “*Kürtler, Türklerden hiçbir şekilde farklı değildir ve farklı dilleri konuşsalar da, ırk, inanç ve adetler açısından tek bir bütün oluştururlar*” ifadesini kullanmıştır (Bois, 2008, s. 76). Ecevit, Misak-ı Milli'de yer alan bu idealin geçerliliği hakkında soru sorulduğunda, İnönü'nün kendisine ölümünden bir yıl önce şunları söylediğini açıklamıştır: “*İsmet İnönü, genel sekreter iken, bana şu şekilde ifade etti: 'Biz, şartlar elvermediği için Musul'u*

alamadık. Ancak şartlar elverdiğinde, Türkiye'nin Musul'u topraklarına katması uygun ve gerekli olacaktır. Bu konuyu unutma.” İnönü'nün kendisine Musul konusuyla ilgili söylediği sözleri açıklayan Ecevit, “o zaman şartlar elvermiyordu, şimdi oluşmuştur” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Milliyet gazetesi yazarı Fikret Bila, Ecevit'i evinde ziyareti sırasında, özellikle kullandığı bu ifadeye açıklık getirmesini istemiştir. Ecevit ise şu cevabı vermiştir:

“Benim şartlar oluştu derken kastettiğim şudur: Türkiye, Kuzey Irak’a girmezse Kuzey Irak Güneydoğuya inecektir. Kuzey Iraktaki Kürtler siyasi olarak tek çatı altında toplanıyor, buna Güneydoğudaki Kürt kökenli vatandaşlarımızın da iştirak etmesi isteniyor. Söz konusu olan bu. Eğer tek çatı altında toplanma gerçekleşirse, geriye bağımsızlık ilanı kalır. Bu Türkiye’nin parçalanması anlamına gelir. Bunun işaretleri görünüyor. Türkiye’nin önlemini alması gerekir. Eğer geç kalırsa, bölünmeye sürüklenir. Ben geçenlerde Sayın Cumhurbaşkanına çıkarak bu kaygımı ve bu görüşümü aktardım.”³⁴

Diyarbakır'da 2005 yılında gerçekleştirdiği konuşmada Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, “*Büyük devlet, kusurlarıyla yüzleşebilen devlettir. Geçmişte idari ve siyasi hatalar yapılmıştır ve bunlar göz ardı edilemez. Kürt sorunu, sadece bölgenin değil tüm Türkiye'nin ve herkesin sorunudur. Bu benim de sorunumdur... Kürt sorunu nasıl çözülecek? Anayasal düzen, toplumsal bütünlük içinde, daha fazla hukuk, daha fazla demokrasi ve daha fazla refahla çözülecektir*” şeklinde konuşmuştur. Bu sözler, bölgesel, ulusal ve uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır³⁵. Özal'ın başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı dönemlerinde Kürt sorununa yönelik yaptığı açıklamalarla paralellik gösteren bu tutum, devlet ve millet arasında birlik ve bütünlük sağlama amacını taşıyan bir sürekli iradeyi yansıtmaktadır. Akçura'ya göre, 1991 yılında Süleyman Demirel'in başbakanlık döneminde yaptığı “Kürt gerçeğini tanıyoruz” açıklaması da bu birlik çerçevesinde değerlendirilebilecek gelişmeler arasında yer almaktadır (Akçura, 2009, s. 224-225). Bu durum benzer biçimde 1998 yılında Diyarbakır'da Deniz Baykal tarafından kamuoyuna açıklanan Doğu ve Güneydoğu raporunda yer alan “Kürt sorunu Türkiye'nin iç meselesidir”

³⁴ <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/ecevit-musul-icin-sartlar-olusmustur-100848>

³⁵ <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/diyarbakir-cezaevi-ni-kapatmak-yetmez-ama-evet-1284862>

ifadeleriyle ilişkilendirilebilecek gelişmelerin zeminini ortaya koymaktadır (Akçura, 2009, s. 156).

Dönemin Başbakanlık Dış Politika Başdanışmanı İbrahim Kalın, Seta Vakfı internet sitesinde yayınladığı “Yeni bir Coğrafi Tasavvura Doğru³⁶” başlıklı makalesinde, ulus-devlete vatandaşlık bağı ile bağlı etnoseküler birey ve iktidar merkezli bir coğrafya tanımının yerine, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'yı da içine alan insani ve kültürel bir coğrafya tanımının uluslararası sistemdeki ahlak krizine çözüm olacağını belirtmektedir. Yazının devamında, 11 Eylül sonrası Bush doktrininin siyaseti; etik ve ontolojik değerler temelinde örgütlenmiş, çok merkezli ve çok aktörlü yeni güç paylaşım modellerine kıyasla değer dışı ve duruma göre anlam kazanan bir zeminde tanımladığı belirtilmektedir. Sınırların ötesinde düşünebilen ve sınırları aşabilen aktörlerin sorunları çözebileceği ifade edilerek uluslararası siyasetin ahlaki bir zemine oturtulması ve farklılıkların varoluşsal engeller olmaktan çıkarılması gerektiği vurgulanmaktadır. Türkiye ile Irak'taki Kürtler arasındaki sorunlar, Türk ve Kürt kimliklerine değil ortak bir tarih, coğrafya ve gelecek vurgusuna dayanarak çözülebilir. Benzer şekilde, Türkler ve Araplar arasındaki sorunlar da “*geri kalmış Araplar ve Batılılaşarak özünden kopan Türkler*” gibi ötekileştirici kavramlardan kaçınarak çözülebilir. Bu bağlamda, Türkiye'nin kendi köklü geçmişi ve kültürel mirasıyla diğer ülkelerle bağlar kurması ve iletişim ile işbirliğini ortak değerler üzerinden geliştirmesini teşvik eden bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü daha da güçlendirecek ve farklılıkların anlaşma ve işbirliği temelinde çözülebileceği bir perspektife kapı aralayacaktır.

3.2. TARİHSEL VE KÜLTÜREL MİRASIN ÇAĞRISI

1990'lı yıllar, Soğuk Savaş'ın sona erdiği ve küreselleşmenin hız kazandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde, uluslararası ilişkilerde yeni bir düzenin kurulma sürecine işaret edilmiştir. Her yeni uluslararası düzenin inşa döneminde, siyasi coğrafyalar yeniden yapılandırılmaktadır. Özellikle Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerindeki siyasi haritaların yeniden çizilme sürecinde, Türkiye'nin

³⁶ <https://www.setav.org/yeni-bir-cografi-tasavvura-dogru/>

etkilenmemesi neredeyse imkansızdır. Misak-ı Milli siyaset belgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelik bir rehber niteliği taşımaktaydı. Bu belge, gerçekleştirilmesi gereken bir ideal veya arzunun ifadesi olarak değil, tarihsel, siyasal ve kültürel koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkan bir programdır. Bu program, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye siyasetinde etkisini artırarak sürdürmüştür. Misak-ı Milli belgesi, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü ve politikalarını şekillendirme sürecinde önemli bir rol oynamıştır.

8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, “*Anadolu'daki Müslümanlar ile Balkanlar'dakiler arasındaki bağı kuran şey dindir*” diyerek, Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki Osmanlı-Müslüman nüfusunun ortak tarihsel mirası ve kaderini paylaştığını vurgulamış ve yeni politik dilde farklı bir rol üstlendiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek bu ifadeler Türkiye'nin tarihi, dini ve kültürel bağlantıları kullanarak bölgesel ilişkilerini güçlendirmeyi amaçladığını göstermektedir. Özal'ın yeni dış politikasında, ekonomik gerekçelerin yanı sıra İslam coğrafyası ve Osmanlı bakiyesi devletlerle olan ilişkilerin meşruluğu kimlik temeline de dayandırılmıştır. Bu yaklaşım, 1960 ve 70'lerde olduğu gibi sadece ekonomik nedenlerle sınırlı kalmamıştır (Balcı, 2018, s. 211).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Balkanlar'da yaşayan Müslüman topluluklar, yeni kurulan devletlere entegre olmak yerine kendi bölgelerinde kalmayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple, eski Yugoslavya gibi bazı bölgelerde, Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerler oluşmuştur. Kosova'da halkın %90'ı Arnavut, Makedonya'daki halkın %49'u Arnavut ve az bir Türk azınlık, Sancak'ta ise halkın %90'dan fazlası Boşnak asıllıdır (Akgönenç, 1999). Bu topluluklar, Müslüman ve Türk kültürüyle benzerlik gösteren bir kültüre sahipti. Bu sebepten dolayı, söz konusu bölgedeki halkların maruz kaldığı olumsuz şartlar, o yıllarda Türkiye üzerinde de etkisini göstermekteydi. Türkiye'nin bölgeye olan ilgisi ve desteğinin artmasıyla birlikte psikolojik yakınlık aracılığıyla ekonomik ve siyasi bir ittifak platformu ortaya çıkabilecekti. Erdal'a göre, Sırp hükümeti bu yakınlığın farkında olarak Kosova'daki Müslüman varlığını ortadan kaldırma ve "Büyük Sırbistan" hayallerini gerçekleştirme çabası içindeydi. Ancak NATO'nun Kosova'ya

müdahalesi sırasında, Sırbistan bu hedefine ulaşamayacağını anlamış ve en azından Kosova-Arnavutluk sınır bağlantısını keserek parçalı yapının birleşmesini engellemeye çalışmıştır (Erdal, 1999). Yunanistan ise Balkanlar'da güçlü bir Müslüman ittifakını engellemek amacıyla çaba harcamakta ve o dönemde Türkiye'nin bu ittifakla kesinlikle bağlantı içinde olmamasını sağlamak için her türlü çabayı göstermekteydi. Türk askerlerinin NATO barış gücü olarak Kosova'ya girişini geciktirmek için, 8 Haziran 1999'da NATO dışişleri ve savunma bakanları toplantısında Türkiye'nin asker sevkiyatını Bulgaristan üzerinden üç gün geciktirme talebinde bulunan Yunanistan'ın bu girişimine karşı Türk Dışişleri Bakanı, yaptığı girişimlerle bu gecikmeyi engellemiştir (Zeyrek, 1999). Kosova'ya müdahale sırasında, Türkiye'nin uçak ve askeri malzemelerinin Yunanistan üzerinden geçişine izin verilmemiş, Yunanistan, Balkanlar'da uzun vadede kendi aleyhine olabilecek denge değişimini engellemek amacıyla NATO üyesi olmasına rağmen Sırp yanlısı bir tutum sergilemişti. NATO hareketına karşı direnmiş, hava operasyonlarına hiçbir şekilde katılmamış ve hatta kınamıştı. Kara hareketına karşı çıkan bir tutum benimsemiş ve NATO'ya karşı gösterileri teşvik etmişti (Erdal, 1999).

Almanların kontrolündeki Prizren'e yönlendirilen Türk askeri birliği, hem Kosova'da hem de Türkiye'de büyük bir mutlulukla karşılanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılmasından 89 yıl sonra Türk askerlerinin Balkanlar'da tekrar görülmesi, Türkiye'nin bölgedeki etkisini gösteren bir işaret olmuştur. Kosova'ya giren Türk askerlerine gösterilen yoğun ilgi ve sevgi, Osmanlı sonrası ayrılan Kosova'da halkın, Türkiye'ye olan ilgisini ve yakınlığını anlatan ilginç bir tabloyu yansıtmaktaydı (Belge, 1999). Ancak tarihî unsurları değerlendirirken bir övünç ve sevinç nöbetine kapılmadan sistematik bir tavır geliştirmede fayda vardır. Bu bağlamda, küreselleşme ve ulus devlet krizi, tarihî unsurların sistematik bir şekilde değerlendirilmesini gerektiren bir perspektif sunmaktadır.

3.2.1. Küreselleşme ve Ulus Devlet Krizi

1921 Anayasası, sadece ulusal egemenlik ilkesini getiren devrimci bir anayasa değil, aynı zamanda ülkenin bir bütün halinde birliğini vurgulayarak "Memalik-i Osmaniye" terimi yerine "Türkiye" terimini tercih etmişti. Bu tercih, çokuluslu bir

imparatorluk anlayışından ulusal devlet ve ulusal yurt kavramlarına dayalı yeni bir üniter devlet ve ülke kabulünü ortaya koymaktaydı. Tanör'e göre, Anayasa öncelikle yeni devletin adını Türkiye Devleti olarak belirlemiştir. Daha sonra, ülkenin topraklarını Misak-ı Milli'ye uygun olarak ve ulusal bir anlayışla Türkiye olarak tanımlamıştır (Tanör, 2015, s. 232). Ahmet Mumcu'ya göre, Anayasalar devletin kuruluşunu veya var olan bir devletin yapısını değiştirir. Anayasalar devletin temellerini belirler ve yapısını oluşturur. Bir devletin unsurlarından biri "ülke"dir, bu nedenle bir anayasanın kurduğu devletin ülkesi üzerinde hükümler içermesi gerektiğini savunur. Bununla birlikte, hiçbir anayasa ülkenin sınırlarını detaylı bir şekilde belirlemez. Türkiye'nin anayasasında da bu ayrıntıya girilmemiştir, ancak çeşitli hükümlerde "ülke" ifadesi kullanılmıştır. Türkiye Ülkesi, genellikle "millet" kavramıyla birlikte anılır ve bölünmez bir bütün olarak korunur. Anayasada Türkiye Ülkesi pek çok yerde geçmektedir. Buradaki asıl sorun, bu ülkenin hangi bölgeleri kapsadığının belirlenmesidir. Misak-ı Milli, yukarıdaki gerekçeyle Anayasa'ya temel bir belge olarak kabul edildiği için Türkiye'nin sınırları Misak-ı Milli tarafından çizilen sınırlardır. Dolayısıyla, Misak-ı Milli somut olarak görünmese de Anayasa içinde yer almaktadır. Misak-ı Milli, özellikle Türk ülkesini net olarak belirleme konusunda hukuki ve siyasi açıdan geçerliliğini korumaktadır. Misak-ı Milli'nin siyasi hükümleri için aynı görüşü ileri sürmek mümkündür. Ancak bu siyasi hükümler Anayasada sık sık tekrarlandığından Misak-ı Milli'nin ülke konusundaki hükmü çok daha önemlidir. Çünkü Anayasa, ülkenin sınırlarını Misak-ı Milli'ye belirleme yetkisini vermiştir. Misak-ı Milli, öncelikle Türkiye'nin bütünlüğünü, ardından milli birliği ve tam bağımsızlığı sağlama ve koruma yolunda temel bir anayasa belgesidir (Mumcu A. , 1985, s. 813-830).

Son birkaç on yılda yaşanan dönemin özellikle köklü bir değişim dönemi olduğu ve küreselleşme olgusunun bu değişimi tetiklediği açıkça görülmektedir. Bu süreçte, eski yapılar, kavramlar ve düzenlemelerin sonuna gelinmesine rağmen yeni bir yapılanmanın temel özellikleri henüz net bir şekilde ortaya çıkmamıştır. Bu bağlamda, geçiş evresi olarak adlandırılan bu süreçte birçok faktör etkili olmaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte, hizmet ve bilgi sektörleri öne çıkarak ekonomik gelişmenin önemli bir kısmını bünyesine katmıştır. Bununla birlikte iletişim ve

telekomünikasyonun hızla yaygınlaşması, üretici güçlerin niteliğinde bir değişim getirmiş ve bilgilenmenin ve iletişim imkanlarının artması, daha bilgili insanların daha geniş olanaklara sahip olmasını sağlamıştır. Buna ek olarak, ulus-devletlerin içindeki egemenlik ve düzenlemelerin kapsamının daralması ve eski güçlerini kaybetmeleri de dikkate değer bir faktördür. Küreselleşme, sorunların ve problemlerin evrenselleşmesiyle birlikte, bu sorunları çözebilecek imkanların ve fırsatların da her yerde ortaya çıkmasını ifade etmektedir. Bugünün dünyasında, birinci, ikinci ve üçüncü dünya kavramları artık önceki kadar belirleyici değildir. Bununla birlikte, siyasi iktidarların hâkimiyet alanları da giderek daralmaktadır. Küreselleşme ile birlikte sermaye hareketleri ve diğer ekonomik faaliyetler, bir ülkede biriktirilen güç ve kaynakları kolayca başka ülkelere taşıyabilmektedir. Bu durum siyasi iktidarların toplum üzerindeki kontrol gücünü azaltmaktadır. Son olarak dünya genelinde büyük bir çeşitlenme gözlemlenmektedir. Sınıfsal yapılar giderek farklılaşmakta, kendi içinde bölünmekte ve çeşitli gruplar oluşmaktadır. İnsanların ilgilendiği konular ve alanlar da çeşitlenmektedir. Bu sebeple, ülkelerde ve toplumlarda artık homojen bir çoğunluktan bahsetmek mümkün değildir (Dicleli, 1997, s. 119-125).

1980'li yıllar, beklenmedik bir şekilde dinî ve milliyetçi temaların öne çıktığı bir sosyal hareket dalgasına tanıklık etmiştir. Bu hareketler, modern dünyanın dikkatini çeken ve önceden tahmin edilemeyen toplumsal dinamiklerin tezahür etmesine neden olmuştur. Türkiye'de özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde etnik hareketliliğin artışı, toplumun içine düştüğü trajedi niteliğinde olan terör, acı ve gözyaşının birlikte yaşandığı bir durumu ortaya koymuştur. 1990'lı yıllarda, PKK'nın askeri ve siyasi alanda yürüttüğü yoğun propaganda savaşı, resmi Türk milliyetçiliği tezinden farklı bir perspektifte ülkücü hareketin yeniden güçlenmesine neden olmuştur. Bölücü terör olayları, toplumda ülkücü hareketin politik bir güç olarak yükselmesi için elverişli ortamın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde, sol eğilimli DSP'nin Bülent Ecevit liderliğinde MHP ile bir araya gelerek koalisyon hükümeti kurabilmesi mümkün hale gelmiştir. Karakaş'ın belirttiğine göre, Türk milliyetçiliği siyasi, ideolojik, felsefi, ahlaki ve kültürel açılardan bir kriz sürecinden geçmektedir. Türk ulusunun bağımsız ve onurlu yaşama iradesini güçlendirebilmek ve politik etkinliğini sürdürebilmek için, Türk milliyetçiliği geçmişte olduğu gibi şaşırtıcı

düşünceler ve siyasi hareketlerle birleşerek yeni politikalar geliştirmeye devam edecektir (Karakas, 2006, s. 70-75).

Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde zaman zaman sosyalist veya etnik milliyetçi nitelik taşıyan olayların terörle sonuçlanması, Türk kamuoyunda ciddi bir öfke ve nefret patlamasına neden olmuştur. 1990'lardan itibaren terör olayları hız kazanmış, artan sayıda şehit cenazesıyla birlikte bu sorun toplumun gündemini tamamen işgal etmiştir. Siyasi aktörlerin de devreye girmesiyle bu konu Türkiye kamuyunun ilk gündem maddesi olmuştur. Halkın milli duyarlılığı, siyasi krizlerin tırmandığı dönemlerde propaganda aracı ve halkla ilişkiler politikası olarak kullanılmıştır. Siyasi sistemin tıkanıklığındaki artışla paralel olarak, milli duyarlılığın ifade edilmesinde intikam gösterileri, linç hareketleri ve sembolik tehditler gibi milli histeri eylemleri yaygınlaşmıştır. Bu tür eylemler, kriz yönetimini meşrulaştıran bir arka plan olarak ortaya çıkmıştır (Bora, 2007, s. 197-198). Yılmaz'a göre, ayrılıkçı terör olaylarının Türkiye'yi 1984 yılından itibaren meşgul etmesinin arkasında Avrupa sömürgeci devletleri vardır. Ayrıca, Türkiye'nin güneydoğu sınırlarının güvenlik açısından zayıf olduğu gerçeği de mevcuttur ve bu durumun sorumluluğu, Türkiye'nin sınırlarını Musul'un dışında tutan sınır antlaşmalarında yatmaktadır (Yılmaz D. , 2003, s. 215). PKK terör örgütünün, siyasi otoriteden bağımsız olan ve Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Irak ve Suriye topraklarında eğitim ve barınma merkezleri oluşturması, dağlık ve kontrolü zor olan sınır bölgelerini kullanarak ülke içinde terör saldırıları gerçekleştirmesi, ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan kayıplara yol açarak ülkenin kalkınma ve istikrarını olumsuz etkilemiştir. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde, PKK terör örgütünün faaliyetlerinin sonuçları doğrudan ve dolaylı maliyetler olarak iki şekilde ele alınabilir. Doğrudan maliyetler, terör faaliyetlerinin olmadığı durumlarda toplumun karşılaşmayacağı maliyetlerdir. Bu maliyetler arasında güvenlik harcamaları, mal ve can kaybı ile zararları, bölge göç nedeniyle kaybedilen üretim ve göç edenlerin yerleştirilmesi ve istihdam maliyetleri bulunur. Başka maliyetler ise artan risk nedeniyle bölgeden ve ülkeden kaçan sermaye, yetenekli işgücünün göç etmesi ve terörle mücadele için ayrılan kaynakların terör olmadığı durumlarda sağlayabileceği getirileri içerir. 1984-2005 yılları arasında Türkiye'nin terörle mücadelesinin toplam ekonomik maliyeti, doğrudan ve dolaylı maliyetlerin toplamı

olarak 159 milyar 175 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bu ekonomik maliyet, güvenlik harcamaları, kaybedilen üretim, göç edenlerin yerleştirilmesi ve terörle mücadele için kullanılan kaynakların yanı sıra kaçan sermaye ve yetenekli işgücünün kaybı gibi faktörleri içermektedir (Mutlu, 2008, s. 75). Yine Başbakan ve TBMM Başkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Binali Yıldırım, 6. Uluslararası Ticaret Kongresi'nde yaptığı konuşmada 2019 yılı itibariyle Türkiye'nin terörle mücadele harcamalarının doğrudan ve dolaylı olarak toplam 1,5 Trilyon dolar olduğunu ifade etmiştir.³⁷ 1984 yılında PKK terör örgütünün silahlı saldırılarını başlatmasından 2015 yılına kadar geçen süreçte, gerçekleştirdiği 83.500 saldırı sonucunda 6.741 kişi hayatını kaybetmiş ve 14.257 kişi de yaralanmıştır. Ayrıca, bölücü terör örgütüne karşı verilen mücadelede 7.230 kişi şehit olmuştur, bunlardan 1.466'sı geçici köy korucusu olan güvenlik görevlileridir. 21.128 güvenlik görevlisi ise yaralanmıştır. Travmatik olaylar, milliyetçilik duygularının canlı kalmasına ve toplumun geniş kesimlerince benimsenmesine yol açarak, kriz dönemlerinde bir hegemonik bloğun oluşmasını tetikleyebilen niteliğe sahiptir. PKK terör örgütünün faaliyetleri, ülkenin birlik ve bütünlüğünü tehdit ederek toplumda kutuplaşmaya yol açmış ve siyasi arenada bölgesel özerklik ve federasyon gibi tartışmaların yapılmasına ve üniter devlet modelinin dönüşümünü hedefleyen düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gökçe, 2017, s. 740-750).

Türkiye'de siyasi partiler, özellikle 1980'li yıllardan itibaren artan bölgesel ve etnik kökenli terörle ilgili birçok rapor hazırlamıştır. 1989 yılında Erdal İnönü tarafından açıklanan Güneydoğu ve Doğu Raporu, daha sonra 1993 yılında Murat Karayalçın tarafından yeniden düzenlenmiş ve Kürtçe eğitim ve yayın hakkı ile kültürel haklar gibi konuları da kapsamıştır. Kısa bir süre sonra, 1993 yılında İsmail Cem tarafından sunulan Güneydoğu Sorunu adlı rapor ise sorunun uluslararası boyutuna dikkat çekmiştir. Raporda ayrıca, bölgedeki sosyal ve ekonomik sorunların da ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Raporda, CHP'nin Kürt sorununa demokratik çözüm vurgusu yapması husus ve etnik hassasiyetlere sadece bu şekilde yanıt verilebileceği yaklaşımı öne çıkmaktadır (Akçura, 2009, s. 156-170).

³⁷ <https://gelisim.edu.tr/haber/binali-yildirim-bize-40-yillik-terorun-faturasi-15-trilyon-dolar>

2002 ve 2006 yıllarında da CHP, terör sorununun çözümüne yönelik raporlar sunmuştur. Bu raporlar, demokratikleşme ve insan hakları perspektifinden hareketle, devletin dini veya etnik bir karakter taşıyamayacağını altını çizerek çoğulcu ve laik bir toplumun önemine dikkat çekmektedir. CHP merkez yürütme kurulu üyesi Algan Hacaloğlu'nun başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanan 1 Eylül 2001 tarihli raporda, "Devlet etnik körlüğe sahiptir; yurttaşları tek bir boyuta indirgeyerek karşılar. Farklı etnik yapıların ve kültür kimliklerinin mevcudiyeti, çoğulcu demokrasinin zenginliğini oluşturur ve devlet, tüm alt kimliklere, farklı kesimlere eşit yaklaşmalıdır. Etnik kimlik, herhangi bir şekilde üstünlük veya haksız uygulamaların kaynağı olamaz. Türkiye Cumhuriyeti, bir ulus-devlet olarak tesis edilmiş olsa da ırk, din veya soy temelli bir cumhuriyet değildir; bunun yerine bir siyasi bilinç Cumhuriyetidir." ifadeleri kullanılarak hukuk devleti prensiplerinin tam anlamıyla uygulanması ve insan hakları ihlallerinin sona ermesi arzulanmıştır (Akçura, 2009, s. 168-179). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu iradesi olan CHP'nin hazırladığı raporlar, toplumsal yapıda mevcut olan etnik köken ve din gibi olguların önemini vurgulamaktadır. Hazırlanan raporlar, Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gelişim sürecinde bu olguların her zaman varlıklarını sürdürdüğünü ve toplumsal denetim ve yönetim sürecinde belirleyici rol oynadıklarını göstermektedir. Dolayısıyla, CHP'nin bu raporları, bir değişim ve dönüşümün önemli adımları olarak değerlendirilebilir.

1990'lı yıllarda, küreselleşme olgusu kabul görmeye başlayıp ulus-devlet anlayışı sorgulanırken, Türkiye'de Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde gündeme getirdiği "Yeni Osmanlıcılık" yaklaşımı da tartışılmaya başlanmıştır. 1980'den itibaren geliştirilmeye çalışılan Türk-İslam sentezinden kaynaklanan bir yaklaşım olan "Yeni Osmanlıcılık", Türkiye'nin kendi tarihi ile barışması gerektiği görüşünü savunarak, Cumhuriyetin kazanımlarını yeni şartlar doğrultusunda yeniden değerlendirme gerektiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşıma göre, devlet-toplum, devlet-din ilişkileri ve laiklik gibi kavram ve uygulamalar sivil-asker bürokratlar tarafından getirilmiş olup, katı devletçi bir anlayışla uygulanmıştır. Bu nedenle, bu kavramlar ve uygulamalar yeniden yorumlanarak düzenlenmelidir. Osmanlı modeli, bu yaklaşıma göre çeşitli etnik ve dinsel grupları barış içinde yaşatma konusunda önemli bir deneyim sunmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne, Türkiye'nin

ekonomik, kültürel, siyasi ve güvenlikle ilgili milli çıkarları, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan gelişmelerin perspektifinde yeni bir alan oluşturma gerekliliğini göstermiştir. Özal'ın Kuzey Irak'ta Kürtleri koruma çabaları, Talabani ve Barzani ile doğrudan görüşerek onların güvenini kazanma girişimleri ve Balkanlar'da "Bosna'nın Müslümanların ikinci bir Endülüs olmayacağını ve buna izin vermeyeceğini" Taksim Meydanı'nda açık bir tutum sergileyerek ilan etmesi, Neo-Osmanlılık düşüncesinin önemli göstergeleri olarak kabul edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez, Cumhuriyet düşüncesinin "ötekisi" olarak tanımlanan Osmanlı düşüncesi, devletin üst yönetim kademesinde yer bulmuş ve "Türk", "Müslüman" ve "Osmanlı" kavramları yan yana kullanılmaya başlanmıştır (Demiray, 2008, s. 239-284).

Bu yaklaşım, Türkiye'nin yanı sıra Balkanlarda Boşnaklar, Kuzey Irak'ta Türkmenler gibi diğer ülkeler ve topluluklar tarafından da paylaşılan bir beklentiye dayanarak, yeni dönemde Osmanlı geçmişine dönüşü savunmaktaydı. Bu bağlamda Türkiye'nin dış politika yaklaşımı, Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde Osmanlı geçmişine referans vererek, bu ülkeleri himayesi altına alma olarak ifade edilmekteydi. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 1990'ların başında bu bölgelerde bir güç boşluğu meydana gelmiş ve Türkiye bu boşluğu doldurabilecek tek ülke olarak görülmüştür. Bu bakış açısına göre, Balkanlar ve Ortadoğu'da daha etkin bir rol oynaması gereken Türkiye'nin, yakın çevresi olan Kuzey Irak gibi bölgeleri kontrol altında tutması gerektiği savunuluyordu. Bu bağlamda, Misak-ı Milli belgesinin kapsamı tartışılıyor ve statükocu politikaların Türkiye'nin hareket alanını daralttığına ve sınırların Türkiye'yi kısıtladığına dikkat çekiliyordu. Bu yaklaşım özellikle Türkiye'nin geleneksel olarak uzak durduğu Musul'a yönelmesine sebep olmuş ayrıca 1995 genel seçimlerinden sonra kurulan Anayol hükümetinin başarısız olması sonucunda oluşan Refahyol dönemi iktidarı Başbakan Necmettin Erbakan'ın söylem ve ziyaretleri çerçevesinde ele alındığı takdirde Türk dış politikasının geleneksel Batılı eğiliminden bir sapma olarak algılanılabilir. Bu dönemde Yeni Osmanlılık akımı, SSCB'nin çöküşüyle ortaya çıkan boşluğa yani Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelmiştir. Ancak buralarda yeni bir uluslararası ortamın oluşması ve Türkiye'nin bu bölgeler hakkında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaması nedeniyle, bu eğilim sadece söylem düzeyinde kalmıştır. Ayrıca Türk

sermayesinin bu bölgelere yeterince yatırım yapamaması da bu durumu etkilemiştir (Uzgel, 2010, s. 514).

3.2.2. Misak-ı Milli Sınırları İçindeki Türkiye'nin Jeopolitik Dönüşümü

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin sosyal dokusunu, kaynaklarını ve insanların ruh halini kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, kendi siyasi hedeflerine uygun olarak ve uluslararası şartları gözeterek milli mücadele sürecini başlatmıştı. Bu süreçte halkın büyük desteğini yanında bulmuştu. Ayrıca, uluslararası sistemin güç, zayıflık ve dengelerini dikkatle incelerken, hamlelerini zaman içinde aşamalı bir şekilde yapmıştı. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Milli Mücadele'ye bizzat katılarak tanıklık etmiştir ve Gazi Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçerek mücadeleyi başlatması sonrasında TBMM'nin öncelikli hedefinin Cumhuriyet'in kurulması olmadığını vurgulamaktadır. Velidedeoğlu, TBMM'nin ilk önceliğinin, Makam-ı hilafet ve saltanatın kurtarılması ve ülkenin düşman işgalinden kurtarılması olduğunu belirtmiştir. Büyük zaferin ardından özellikle İzmir'in kurtuluşundan sonra olayların hızlı bir şekilde değiştiğini ve Cumhuriyet'in oluşumuna doğru ilerlendiğini ifade etmektedir. Mustafa Kemal, 22 Nisan 1920'de Anadolu'daki sivil ve askeri yetkililere gönderdiği telgrafta, siyasi hareketin hukuki temelini TBMM vasıtasıyla kurup gerçekleştirdiğini vurgulayarak şu şekilde özetlemiştir: *“Yüce Allah'ın lütfuyla, Nisanın 23'üncü Cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün mülki ve askeri makamların ve bütün ulusun başvuracağı en yüce kat bu Meclis olacaktır. Bilgilerinize sunulur.”* (Velidedeoğlu, 1990, s. 5-14). Mustafa Kemal'in meclis açılışıyla ilgili yaptığı açıklamalarını, toplumsal beklentileri ve talepleri göz önünde bulunduran, aynı zamanda dönemin şartlarını da dikkate alan ve sürece geleneksel, karizmatik ve modern otoriteyi dahil eden bir yaklaşım olarak yorumlamak mümkündür. Mustafa Kemal'in, Weber tarafından tanımlanan üç farklı meşruiyet ve otorite tipini de, zaman ve şartlara bağlı olarak kendi hedeflerine uygun bir şekilde kullanarak, milletin ideallerine ve yüce hedeflerine dönüştürdüğü ve bu süreçte uygulama becerisi sergilediği ifade edilebilir. Son zamanlarda yapılan tarih araştırmaları, Türkiye'deki Cumhuriyet döneminin Osmanlı İmparatorluğu'ndan keskin bir kopuş ve tamamen yeni bir olgu olarak değerlendirilmesinin hatalı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumun, tarihsel sürecin

ve evrimin göz ardı edilmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu çalışmalar, Cumhuriyet'in gerçekte Osmanlı Türk modernleşmesinin bir uzantısı ve hızlandırıcısı olduğu görüşünü desteklemektedir (Korkusuz, 2012, s. 264-265).

1989-2005 yılları arasında basılan 101 adet Türkçe uluslararası ilişkiler kitabının yaklaşık üçte birinde "jeopolitik" kavramı, başlık ya da anahtar sözcükler arasında yer almaktadır (Bilgin, 2020, s. 47). Bilgin'in söz konusu kitaplar üzerinden yaptığı tespit, jeopolitik söylemin tekrarlayan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu da Türkiye örneğinde, farklı aktörlerin iç ve dış politikadaki farklı hedeflerini ve çıkarlarını korumak ya da değiştirmek için benzer söylemlere başvurduğunu göstermektedir. Bu nedenle, jeopolitik söylemin analiz edilmesi ve eleştirilmesi önemlidir, çünkü farklı aktörlerin çıkarlarına hizmet edebilecek ve farklı politikaların geliştirilmesine katkı sağlayabilecek bir araç olarak kullanılabilen jeopolitik söylem, sadece muhafazakâr aktörlerin değil, tüm aktörlerin kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Yeşiltaş & Durgun, 2020, s. 19). 1941 yılında Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu tarafından Türkçe literatüre ilk kez kazandırılan jeopolitik kavramında, bilimsellik söylemi Fındıkoğlu'nun Almanca jeopolitik literatüründen Türkçeye kazandırdığı jeopolitik tanımıyla açıkça ortaya konulmuştur.

Jeopolitik, devletlerin siyasi düşünce ve eylemlerinde kullandığı bir araçtır ve devletin coğrafi kalbi ve vicdanı olarak da işlev görmektedir. Türk jeopolitiği ve modern bilimin savunusu için birçok fikir adamı yoktur, ancak günümüzde devam eden uluslararası siyasi müzakereler, projeler ve açıklamaların tümü modern jeopolitik temellere dayanmaktadır. Atalarımız da zamanında siyasi amaçlarına göre jeopolitik ilkeler geliştirmişlerdir. Bugün ise, mevcut sınırları bile korumak için jeopolitik bir bilime ihtiyaç duyulmaktadır³⁸.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, uluslararası konumunu ikinci planda tutarak, sınırlarını koruma odaklı bir dış politika izlemiş ve askeri stratejiler geliştirmiştir.

³⁸http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/cumhuriyet//cumhuriyet_1941/cumhuriyet_1941_eylul_16/cumhuriyet_1941_eylul_16_.pdf

Güvenlik anlayışını sınırlı bir perspektifte değerlendirerek uluslararası konumunu yorumlama çabası içine girmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren küresel düzeyde meydana gelen önemli ve beklenmedik değişiklikler, Avrupa'daki devletlerin dış politikalarını gözden geçirmelerine yol açmıştır. Bu değişimler, Türkiye gibi bu bölgeyle sınırı olan veya içinde bulunan bir ülkenin de bu değerlendirmenin dışında kalamayacağını açıkça ortaya koymuştur. Bu dönemde Türkiye, mevcut ittifakın çıkarlarına bağlı kalmak yerine kendi yeni bölgesel çıkarlarını önceliklendirmiştir. Başka bir deyişle Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemin belirsizlik, dengesizlik ve düzensizlik içeren koşulları nedeniyle, batı blokunun küresel çıkarlar yerine bölgesel çıkarlarına odaklanmıştır. 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında, Avrupa'daki totaliter rejimlerin çöküşü, Varşova Paktı'nın çözülmesi, SSCB'nin dağılması ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması gibi önemli tarihi olaylar, Doğu-Batı rekabetini sona erdiren ve iki kutuplu sistemi değiştiren gelişmeler olarak kabul edilir. Ayrıca çoğulcu demokrasi ve serbest pazar ekonomilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte iki Almanya'nın yeniden birleşmesi gibi dönüm noktaları yine bu süreçte yaşanmıştır. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik olarak önemi artan geniş bir coğrafi alan olan Avrasya'nın merkezine yerleşmiş ve Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar uzanan hatta kritik bir konumda bulunmaktadır. Gelecek yüzyılda jeopolitik açıdan daha da önem kazanacak bir coğrafya olan Avrasya, büyük bir stratejik değere sahiptir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte, uluslararası düzenin değişmesi Türkiye'nin bölgedeki komşularıyla ilişkilerinde ve bölgesel gelişmelerde daha etkin bir konuma ve aktif bir dış politikaya yönelmesine sebep olmuştur (Bıyıklı, 2008, s. 11-34).

Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik kitabındaki tespitlerine göre, Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikaları ülkeyi doğal etki alanı ve stratejik derinlikten mahrum bırakmıştır. Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin kendi çıkarlarına hizmet etmek yerine Avrupa-Atlantik politikalarına katkıda bulunmak için tasarlanan politikalar, Sovyet yayılmacılığını önlemek amacıyla Türkiye'nin coğrafi konumundan en iyi şekilde faydalanmak üzere oluşturulmuştur. Ancak Türkiye'nin kendi çıkarları, stratejik derinlikten yararlanmasını, yani eski Osmanlı toprakları ile Müslüman ve Türk halkların yaşadığı diğer bölgelere açılmasını gerektirir. Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin dış politikadaki sorunlarını çözmek için, stratejik derinlik bölgesinde var

olan jeopolitik ve jeoekonomik boşluklardan en iyi şekilde faydalanabilmek için yeni bir strateji teorisi geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sayede Türkiye, mevcut fırsatları etkili şekilde değerlendirebilir ve dış politikadaki zorlukları aşabilir. Bu teori, Türkiye'deki politika yapıcıların bu fırsatları değerlendirmelerine yardımcı olacaktır (Davutoğlu, 2014, s. 71-115). Bu bağlamda, merkez ülke veya köprü ülke olarak konumlandığı Soğuk Savaş dönemi jeopolitik bakış açısı, iç ve dış politika belirlemede önemli bir rol oynamıştır.

3.2.2.1. Merkez Ülke Türkiye

Soğuk Savaş dönemindeki jeopolitik bakış açısı, Türkiye'yi uluslararası sistemin içinde “merkez ülke” veya “köprü ülke” olarak pozisyonlandırarak jeopolitik konumunu tayin etmiş içeride ve dışarıda izlenecek siyaseti şekillendirmede kilit rol oynamıştır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, Batı yanlısı bir politika izlemesini gerektirirken aynı zamanda içeride de güçlü bir devlet siyaseti izlemesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, Türkiye'nin güvenlik merkezli bir yaklaşım benimsemesi kaçınılmaz olmuştur. Jeopolitik kavramı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin rolünü ve amacını yeniden tanımlamak için tartışılmaz bir alanda meşrulaştırıcı bir zemin sağlamıştır. Bu meşrulaştırma eksenlerinden en önemlisi, Türkiye'nin "merkez ülke" olarak konumlandırılmış olmasıdır. Yeşiltaş'a göre, Türkiye'nin jeopolitik konumunu belirleyen Soğuk Savaş döneminde etkili olan iki önemli gelişme vardır. Bunlardan ilki, ABD'nin 1947 yılında Truman Doktrini ile komünizmle mücadele çerçevesinde Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım yapacağını açıklamasıdır. İkincisi ise Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üyelik başvurusunda bulunarak Batı güvenlik sistemine dahil olmasıdır. Bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye'nin jeopolitik konumu, Soğuk Savaş dönemindeki anti-komünist ve anti-Sovyet söylemle birlikte ordu tarafından şekillendirilmiş olan bakış açısı ile belirlenmiştir (Yeşiltaş, 2020, s. 74). Farklı bir perspektiften bakıldığında, jeoekonomik bir bakış açısının da bu süreçte etkili olduğu söylenebilir. Bu bakış açısıyla Türkiye'nin iç politikasında merkezi bir rol oynayan "kalkınma arzusu" ve bu arzunun gerçekleştirilmesi için ABD yardımlarının önemi büyük olmuştur. Türkiye'nin merkez ülke konumlanması sadece küresel sisteme dahil edilmesiyle ilişkili değildir, aynı zamanda milliyetçilik ve Türk Tarih Tezi gibi unsurların Anadolu jeopolitiği söylemiyle birleştirildiği bir jeopolitik

anlayış da bu konumlandırmayı desteklemiştir. Böylece Türkiye'nin jeopolitik konumu, sadece coğrafi faktörlere dayanmayıp tarihi, kültürel ve askeri jeopolitik kurgularla da pekiştirilmiştir. Anadolu'nun üç kıtayı birleştiren bir köprü olması sadece bir metafor olarak kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin merkezîyetçi ve milliyetçi kimliğinin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, askeri jeopolitik söylemde coğrafya sadece bir savunma aracı veya savaş stratejisi olarak kabul edilmemiş, Türkiye'nin kimliğinin ve rolünün belirlenmesinde de etkili olmuştur (Yeşiltaş, 2020, s. 76).

Cumhuriyet dönemi boyunca, coğrafya eğitimi defansif bir ulusçuluk söylemi, "vatan sevgisi" anlayışı ve "Batıya rağmen Batı" merkezli bir bakış açısı üzerine kurulmuştur. İ.Habib Sevük gibi bazı siyasetçiler, imparatorluk sonrası Türkiye'yi "fazlalıkların yontulmasıyla ortaya çıkan bir elmas gibi" romantize etmişlerdir. Bu söylemler, Türk Tarih Tezi'nin kuruluşundan 1940'lara kadar coğrafya eğitiminin temel epistemolojisini oluşturmuştur. 1930'larda Faik Sabri Duran ve Abdülkadir Kazancıoğlu gibi coğrafyacılar, imparatorluk sonrası Milli Mücadele'nin sonucunu coğrafi bir zafer olarak kutlayarak Anadolu Türklüğünü kutsal bir değer olarak yücelten ve geride bırakılmış Turan ülküsünü ise bir Orta Asya efsanesi olarak anlatan bir okul söylemi geliştirmişlerdir (Sezgin, 2020, s. 100). Recep Peker'in 1935 yılındaki parti programı açılış konuşmasında ifade ettiği görüşe göre, Türkiye coğrafi konumu gereği birçok farklı unsurdan etkilenmektedir ve bu unsurlar askeri ve ideolojik açıdan tehlikeli olabilmektedir. Peker, Türkiye'nin bu konumundan dolayı devletin ulusçuluk ideolojisi ile sıkı sıkıya kapanarak kendisini koruma görevi olduğunu belirtmiştir (aktaran, Özcan, 2020, s. 123). Kut'a göre, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'ye atfedilen "tampon devlet" pozisyonu, statik ve ideolojik jeopolitik yapılanmanın bir sonucudur. Ancak Soğuk Savaş'ın sona erişiyile birlikte Türkiye, kendisiyle doğrudan bağlantılı olmayan durumlarda dahi (örneğin, Kuveyt'in Irak tarafından işgali gibi) uluslararası işbirliğine ve askeri müdahaleye destek verme gibi bir yaklaşım sergilemiştir (Kut, 2002, s. 8). Eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in 2000 yılında Paris'te verdiği bir röportajda, "Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasındaki konumu bir ikilem değil, bir zenginliktir. İstanbul, Avrasya'nın başkenti olmaya adaydır" ifadesi, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası siyasi coğrafi vizyonunu yansıtmaktadır. Bu süreçte,

Türkiye hem küresel bir aktör olan ABD ile ortak hareket etmiş hem de Avrasya'da enerji koridoru olarak önemli bir rol oynamak için önemli adımlar atmıştır. Bakü-Ceyhan boru hattının açılışı bunun bir örneği olmuştur (Evered, 2005, s. 471). Bunun yanında ABD dış politikasının Balkanlar'da bölgesel istikrarı sağlama hedefi doğrultusunda, Türkiye'nin Müslüman ve demokratik bir NATO ülkesi olarak askeri müdahaleye katılımını teşvik etmesiyle birlikte Türkiye, barış gücü olarak bölgede görev yaparak bu kritik sürecin bir parçası olmuştur (Uzgel, 2002, s. 68-79).

Bölgeselleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Akdeniz gibi bölgelerle giderek daha fazla etkileşime girmiştir. Türkiye'nin bu bölgelerle olan ilişkileri, AB ve ABD ile olan ilişkilerinin yeniden şekillenmesinde belirleyici bir faktör olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye, dış güvenliğini sadece NATO'nun korumasına bağlı kalmak yerine daha geniş bir perspektifle ele almaya başlamıştır. Bu sebeple, Türkiye'nin bu bölgelerle olan ilişkileri AB ve ABD'nin jeostratejik çıkarları açısından belirleyici faktörler haline gelmiştir, çünkü bu ilişkiler Türkiye'nin önemini belirleyen kriterler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin bu bölgelerdeki etkinliği, komşu ülkelerin ve diğer güç odaklarının müdahalelerine de maruz kalmıştır. Örneğin, Rusya Türkiye'nin Kafkaslar'daki etkinliğini sınırlandırmaya çalışırken, ABD ise Ortadoğu'da Türkiye'yi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Bu nedenle 1990'larda Türkiye, merkez-çevre çekişmesinde ne merkeze tam olarak dâhil olabilen ne de tamamen çevrede kalan bir ülke konumunda olmuştur. Merkez ülkelerin belirlediği role ve jeopolitik sınırlamalara bağlı olarak, merkeze aday olabileceği gibi aynı zamanda çevrede kalma riskiyle de karşı karşıya kaldığı bir ara konumda bulunmuştur (Diken, 2020, s. 190). Bu anlamda 2000 'li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan mekansal sentez kavramı, Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasında yaşanan siyasi sorunlara dikkat çekerek, enerji koridorları, ticaret yolları ve ekonomik coğrafya gibi faktörleri de içeren geniş bir perspektif imkanı sunmuştur.

3.2.2.2. Mekansal Sentez Türkiye

Türkiye'nin eğitim müfredatındaki coğrafya anlatılarını inceleyen Sezgin'e göre; "köprü" ve "merkez" metaforlarının kesiştiği noktada "mekânsal sentez olarak

Türkiye" anlatısı dikkat çekicidir. 1973-1983 yılları arasında, insan-çevre ilişkisine odaklanılarak, Genel Coğrafya konuları ve Türkiye ve diğer ülkeler temaları işlenmiştir. Beşerî coğrafya ve nüfus planlaması konuları ele alınmış, ancak kültürel ve etnik farklılıklar hiç gündeme getirilmemiştir. 1985 yılında Sosyal Bilgiler adlandırması terk edilmiş ve "Milli Coğrafya" ve "Milli Tarih" adlandırmaları ile Türklük ve İslam değerlerinin bir arada düşünüldüğü, aynı zamanda 1930'lardaki Asyatik kimliğin de dahil edildiği bir coğrafi kimlik anlayışı oluşturulmuştur (Sezgin, 2020, s. 107).

Sentez kavramı 2005'ten sonra ilk kez kullanılmış ve hem köprü hem de merkez rolünü içeren bir içerik kazanmıştır. Bu tanımlama, iç politikada farklı etnik kimliklere açık bir vatandaşlık anlayışının öne çıkışı ve özellikle Kürt sorunu ile ilgili bir gönderme olarak da yorumlanabilir. Dış politikada ise "sentez" kavramı heterojenlik ve çok etnikli toplum çağrışımları yaparak aynı zamanda Türk-İslam medeniyeti vurgusu, "bölgesel roller" ve "küresel aktör olma durumu" gibi fikirlerle etkileşim halindedir. Türkiye'nin jeopolitik konumuyla ilgili tanımlamalarda önemli bir nokta, ülkenin ulaşım koridoru olması ve bu bağlamda Osmanlı mirasına atıfta bulunulmasıdır. Eski coğrafya kitaplarından farklı olarak, Osmanlı geçmişine dair referanslar son yıllarda öğretim programlarında ve kavramsallaştırmalarda yer almaktadır. Özetle, 2005'ten sonra özellikle "bölge" kavramı ve Osmanlı mirası gibi konulara dair yeni açık referanslar öne çıkmaktadır. Mekânsal sentez kavramı, heterojen kimlik ve aidiyetleri kabul eden bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bakış açısı, Osmanlı coğrafyasında yaşanan siyasi sorunlara da dikkat çekerek okul kitaplarına yansımıştır. Ayrıca enerji koridoru, ticaret yolları ve ekonomik coğrafya gibi konular da artık daha fazla önem kazanmaktadır. Jeopolitik konum ise artık sadece Türklük ve Türk dünyası merkezli değil, dünya genelindeki konum, enerji trafiği ve enerji güvenliği gibi faktörlere de bağlı olarak değerlendirilmektedir. 2005'ten beri uygulanan coğrafya öğretim programı, bölge kavramının tanımı ile önceden farklı bir bölge algısına sahip olunabilmesini sağlamıştır. Bölge artık sabit bir yer değil, etkileşim alanı olarak ele alınmakta ve yerel, ulusal ve küresel boyutlarıyla analiz edilmektedir. Türkiye'nin, kendi sahasında merkezi bir rolü de içeren köprü olması, Hazar bölgesi, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'nın enerji ve ulaşım koridorlarının

Batı ile bütünleşmesini sağlayarak aktif bir aracı olarak tanımlanması dikkat çekicidir. 1930'lardaki Cumhuriyet döneminin Türk dünyası ve Orta Asya kimliği ile kurduğu mitsel bağlar yerini, 2000'lerden sonra komşu coğrafyalarda ticaret, doğal kaynaklar ve enerjinin aktarılmasına yönelik projelerle somut ilişkilerin teşvik edilmesine bırakmıştır (Sezgin, 2020, s. 107).

1990'ların sonunda, Büyük Türk Dünyası'nın oluşumunu öngören siyasi beklentilerin gerçekleşmeyeceği açıklığa kavuştuğunda, 2000'li yılların jeopolitik söylemleri arasında "güçlü devlet güçlü coğrafya" vurgusu yeniden ön plana çıkmıştır. Ahmet Davutoğlu'nun 2001 yılında yayımlanan Stratejik Derinlik adlı eseri, kültürel ve muhafazakar öğelerle desteklenen jeopolitik söylemleri ile önemli bir referans noktası haline gelmiştir. Davutoğlu'nun eserinde kültür, toplumların karşılaştığı sorunları aşabilmesinde en önemli etken olarak değerlendirilmektedir. Davutoğlu, kültürü "bir ülkenin sabit güç verilerini (coğrafya, tarih, nüfus ve kültür) potansiyel güç verilerine (ekonomik, teknolojik ve askeri kapasite) bağlayarak onlara dönüştüren en temel unsurlardan biri" olarak açıklamaktadır. Buna göre, kültür, bir ülkenin gücünün potansiyelini artırmak için önemli bir faktördür ve diğer güç unsurlarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Güçlü bir geçmiş ve geleneğe sahip toplumlar, kültürel yapıları aracılığıyla güçlü bir kimlik ve aidiyet hissi oluşturabilirler. Bu durum, psikolojik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik unsurları harekete geçirerek toplumda sürekli olarak yenilikçi stratejik açılımların gerçekleştirilmesine olanak tanır. Bunun aksine kimlik krizi yaşayan toplumlar, bu kriz kültürel bir çöküş haline dönüştüğünde psikolojik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik dalgalanmaların etkisi altında kalır ve stratejik bir açmaza sürüklenirler (Davutoğlu, 2014, s. 23).

Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, 1990'ların Türkiye siyasetinde yaşanan çıkmazları aşmayı hedefleyen bir dış politika benimsenmiştir. Bu görüş, Ak Parti hükümeti döneminde sistemli bir dış politika stratejisi haline getirilmiştir. Ayrıca, ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesinin Türkiye'nin Kürt sorununu derinleştirmesi nedeniyle Türk dış politikasında bölgeselleşme eğilimleri ivme kazanmıştır. Ak Parti iktidarı, dış politikada AB ve ABD ile olan ilişkileri güçlendirmenin yanı sıra, Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Asya ülkelerine de büyük önem vererek, Türkiye'nin ilişkilerini ABD ve AB bağlayıcılığından kurtarmaya çalışmıştır. Bununla

birlikte, komşularla sıfır sorun ilkesi, Ak Parti hükümeti tarafından Türkiye'nin bölgesel değil, aynı zamanda küresel bir güç haline gelmesi için planlanan bir strateji olarak kabul edilmiştir. Ak Parti, ekonomik bölgeselleşme eğilimlerini dikkate alarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ticarete dayalı ortak bir ekonomik pazar oluşturma hedefini benimsemiştir. Bu hedef doğrultusunda, ekonomi-politik yönelimli bir jeopolitik stratejiyi devreye sokmuştur ve Türk-Arap İşbirliği Forumu gibi girişimlerle Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasında işbirliği sağlamıştır. Bu girişimler, Türkiye'yi bölgesel bir güç haline getirmeyi hedefleyen stratejinin bir parçasıdır. Ak Parti hükümetinin dış politika anlayışı, NATO ve AB üyeliği konularında tutarlı bir yaklaşım sergilerken aynı zamanda Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriyle ekonomi, güvenlik ve kültür alanlarında karşılıklı bağımlılık temelinde bir bölgesel düzen kurma hedefiyle hareket edilmiştir (Diken, 2020, s. 191).

3.3. TÜRK SİYASETİNDE 1990 SONRASI MİSAK-I MİLLÎ ALGISI

Misak-ı Milli belgesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin çöküşüne yol açan olaylara karşı verilen bir yanıt olma niteliği ile birlikte Osmanlı Meclisi tarafından Batılı güçlere karşı verilen en güçlü politik ve hukuki tepkiyi ifade etmekte. Bu belge, millet için önemli bir yol haritası olarak siyasi iradenin bir ürünü olarak ortaya çıkmış, etkileri ve sonuçları yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne de taşınmıştır. Bir süreklilik ve değişim çizgisiyle bütünleşen yaklaşımın referans noktaları, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşam alanlarını, "kalp coğrafyası" kavramsallaştırmasıyla, tarihsel derinlik ve zenginlik boyutlarıyla somutlaştırabilmesinde saklıdır.

Atatürk'ün "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi, genişleme yerine mevcut durumun korunmasını öngören bir dış politika stratejisi olarak görüldüğünden, bu anlayış var olanla yetinme felsefesiyle ilişkilendirilir. Türk dış politikasını eylemsiz olarak tanımlamak, iki dünya savaşı arasındaki dönemde dış politikanın sadece dengeleme stratejisi üzerine kurulu olduğunu iddia etmek kadar tartışmalı bir konudur. Hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem de Cumhuriyet döneminde, Türkiye'nin diplomatlarının ortak bir amacı olduğu açıkça görülebilir. Bu amaç, güvenlik ile uluslararası tanınma veya kabul arasındaki güçlü ilişkiyi göz önünde bulundurularak belirlenmiştir. Bunun sonucu olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin

politik sürekliliği içinde Avrupa devletleri sistemi ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Avrupa merkezli uluslararası düzen içine kabul edilmek için çaba göstermiştir (Barlas & Güvenç, 2014, s. 18). Türk hariciyesi, Osmanlı döneminden devralınan diplomasi tarzından ziyade dış politikanın hedeflerine odaklanan bir strateji izlemiştir. Yani, süreklilik unsuru dengeleme uygulamasında değil, Avrupa devletleri sistemi içinde kabul edilme çabasında yer almaktadır. Türk dış politikası, iki dünya savaşı arasında izlediği strateji açısından ne tecrit yanlısı ne de yalnızca dengeleme stratejisine dayalı bir diplomasi izlemiştir. Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde, uluslararası sistem hakkında düşünceler konusunda bir ölçüde süreklilik olduğu açıkça görülebilir. Ancak yeni Cumhuriyet'in lider kadrosu, Osmanlı yöneticilerinin hatalarını ve başarısızlıklarını tekrarlamamak için farklı bir dış politika stratejisi benimsemeye karar vermişlerdir. Bu strateji, geçmişten öğrenilmiş derslerin ışığında şekillenmiş ve farklı bir perspektiften uluslararası ilişkileri ele almıştır. Türk diplomasisi, başlangıçta statüko yanlısı bir yaklaşım benimsemiş olsa da, zamanla eylemci bir nitelik kazanmış ve temel olarak dengelemeden ziyade köprü rolü üstlenmeye odaklanmıştır. Bu süreçte, mütevazı da olsa bir deniz gücü ile desteklenen diplomatik eylem alanı, Balkanlar'dan Akdeniz'e kadar genişlemiştir (Barlas & Güvenç, 2014, s. 19). Öte yandan, Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamak için ihracatçı ülkelerle geliştirdiği ilişkiler, yeni Cumhuriyet'in dış politika stratejisinin bir parçası olarak önemli bir rol oynamıştır.

Türkiye, enerji ihtiyacını karşılamak için, başta Irak olmak üzere diğer ihracatçı ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir. Kerkük-Yumurtalık boru hatlarından ilki, 1973-1977 yılları arasında tamamlanmış ve Türkiye'ye petrol akmaya başlamıştır. Ancak bununla birlikte, gelen petrolün ücretini ödemek için Türkiye'nin daha fazla ihracat yapması gerekmektedir. Bu konuda, Irak ve diğer Ortadoğu ülkeleri önemli avantajlar sunmaktaydı. Fakat ABD, Japonya ve Avrupa ülkeleri de önemli petrol ithalatçısı ülkeler olup, petrol ihracatçısı ülkelerin tüketim pazarlarını da ele geçirmişlerdi. Bu nedenle Türkiye, petrol zengini komşularına ihracat konusunda oldukça geride kalmıştı. 1970'ler boyunca bu alandaki gayretine karşın Türkiye pek fazla başarı elde edememiştir. Bu durumda, iç siyasi istikrarsızlık ile anarşik olayların da etkisi büyüktü. Ayrıca, politik ekonomi kapsamında ithal ikameci politikaları da

uluslararası alandaki rekabet gücünü zayıflatmaktaydı. 24 Ocak 1980 kararlarına kadar ihracat 2 milyar dolar dolaylarında kalmıştı. Bu süreçte Arapların I. Dünya Savaşı sonunda başta İngiliz ve Fransız mandaları olmak üzere Batılılar tarafından aldatıldığı, Osmanlı'ya karşı hata yaptıkları, daha sık dillendirilmeye başlanmıştır. Musul-Kerkük'ün Mısır-ı Milli sınırları içinde yer aldığı gerçeği, Lozan Anlaşması ve sonrasındaki mücadelelerden istenen sonuçların elde edilememesi, Türkiye'de yeniden gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Bu konuda yapılması gerekenler, iç politikanın olduğu kadar bölgesel politikaların da önemli gündemlerinden birini oluşturmuştur (Yalçınkaya, 2020, s. 364). Türkiye geçmişte, Soğuk Savaş döneminde de bölge ülkelerine yönelik askeri adım seçeneklerini tartışmış fakat adım atmamıştır. Örneğin Demokrat Parti iktidarında Başbakan Adnan Menderes, o dönem hızla SSCB ile 1958'de ise Suriye'de iktidarı değiştirmeyi, Irak'a ise askeri müdahalede bulunmayı ve Musul ve Kerkük'ü almayı düşünmüştür. O dönemde, Türkiye'nin Irak, İran, Suriye, İsrail, ABD ve İngiltere ile ilişkileri, bölge Kürtleri, bölgenin enerji zenginlikleri ve Irak'taki Türkmenlerin durumu gibi konular gündeme gelmiştir. Ancak Türkiye'nin gücü, bu söylemlerini hayata geçirmek için yeterli olmamıştır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında da Türkiye, bir kez daha, Musul ve Kerkük'e askeri müdahalede bulunmayı düşünmüştür. Örneğin Türkiye'nin önemli gazetecilerinden olan ve Ortadoğu'daki gelişmeleri yakından izleyen Lütfü Akdoğan, darbeden 40 gün sonra, 20 Ekim 1980'de, İsviçre'nin Cenevre kentinde, darbenin lideri Kenan Evren'in danışmanlığını yapan Sadi Koçaş'ın kendisiyle temas kurduğunu, Musul ve Kerkük'e ilişkin görüşlerini sorduğunu anlatır. Lütfü Akdoğan'ın iddiasına göre, görüşmede, bu bölgelere yönelik bir askeri müdahale için koşulların uygun olup olmadığı, dünya dengelerinin elverip vermediği, ABD ve İngiltere'nin tutumunun ne olabileceği üzerinde durulmuştur (Doster, 2020, s. 451).

1980'li yılların ikinci yarısından sonra, daha fazla demokratikleşme süreciyle ordunun etkisinin nispeten azaldığı buna karşın Özal'ın Türk siyasal hayatı ve dış politikasındaki ağırlığının arttığı görülmektedir. 1989 yılında Meclis tarafından cumhurbaşkanı olarak seçilmesinden sonra ise bu etkinin daha da belirginleştiği söylenebilir. Bu dönem Sovyetler Birliği'nde, Avrupa'nın orta ve doğu yakasında ve hatta Orta Doğu'da tarihi değişimlerin yaşandığı bir zamana denk gelmiştir.

3.3.1. 1990 Sonrası Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli

1990'lı yıllardan başlayarak Türkiye, SSCB'nin dağılması, Yugoslavya'nın bölünmesi ve Balkanlar'da yeni bir harita oluşumu, Körfez Savaşı ve Kürt sorununun öne çıkması gibi çeşitli durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Çalış'a göre bu koşullar, Türkiye'nin eski devlet yapısı, ekonomik zihniyeti ve statükoya dayalı Milli Misak sınırları üzerine inşa edilen dış politika anlayışını devam ettiremeyeceği gerçeğini açığa çıkarmıştır. Ankara'nın karşılaştığı durum, Türkiye'nin daha geniş bir vizyona sahip olma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Statükodan sıyrılmak ve uluslararası arenada güçlü bir rol oynamak için Osmanlı'nın fütüristik vizyonundan ilham almak kaçınılmaz hale gelmiştir. 1990 sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin Osmanlı dönemi coğrafyasına doğru bir yönelim göstermesine neden olmuştur. Yine Çalış'a göre, bu durumda, Türkiye'nin etrafındaki tüm ülkeler Osmanlı'nın varisleri olarak kabul edilebilir; ancak Osmanlı'nın geriye kalan tek varisi Türkiye'dir. Bu bakımdan, modern Türkiye aslında bir mikro-Osmanlı devleti olarak da düşünülebilir (Çalış, 2015, s. 133). SSCB'nin ve Doğu bloğunun çöküşü sonrasında Türkiye, Misak-ı Milli'nin rehberliğinde yeni bir gelecek için kendisine yeni bir stratejik alan oluşturma çabası içine girmiştir. Bu alan, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik sürdüğü dönemde Müslüman nüfusun yoğun olarak yerleşik olduğu bölgeleri kapsamaktaydı. Bu bölgeler Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova ve Batı Trakya gibi Balkan toprakları ile Irak ve Suriye'deki Türk ve Kürt topluluklarının yaşadığı alanları içermektedir. Bir diğer alan, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından oluşan ve Türk Cumhuriyetleri olarak bilinen beş devletin bulunduğu eski Sovyet topraklarının oluşturduğu bölgedir. Her iki alanın da Türkiye'nin bölgesel bir güç haline gelme sürecinde önemli bir rol oynayacağı öngörülmektedir. Türkiye, siyasi ve ekonomik kabiliyeti, Batı ile yoğun ilişkileri ve tarihi bağları sayesinde bu ülkeler için güçlü bir cazibe merkezi olma potansiyeline sahiptir (Duran, 2008, s. 35-52).

1989-1993 yılları arası Türkiye'nin dış politikası incelendiğinde, tek parti dönemi sonrasında cumhurbaşkanının en etkili olduğu zaman dilimi olarak nitelendirilebilir. Balcı'ya göre, bu dönemdeki dış politikanın diğer belirleyici özelliği ise fırsatçılıktır. Turgut Özal tarafından çarpıcı bir şekilde ifade edilen bu yaklaşım, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ortaya çıkan fırsatları kaçırmamak gerektiği

düşüncesine dayanmaktadır. Özal, “eğer önümüze açılan bu hacet kapılarından bugün girmezsek bu tarihi fırsatı kaçırmış oluruz” şeklindeki sözleriyle bu düşüncesini ifade etmiştir. Dönemin önde gelen siyasi figürleri arasında Süleyman Demirel'in de yer aldığı “bu tür fırsatların yüzyılda bir geldiği” söylemi yaygın bir şekilde benimsenmiş ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye için bir fırsat olarak görülmüştür. Fırsatçılığın bir diğer yansıması da “aktif dış politika” prensibi olarak ortaya çıkmıştır. SSCB'nin ve ardından Yugoslavya'nın dağılması, Türkiye'nin yakın çevresinde bir dizi yeni devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra, Körfez Savaşı'nın Orta Doğu'da dengeyi değiştirmesi ve küreselleşme sürecinin etkisiyle birlikte, bölgedeki ilişkilerde karşılıklı etkileşim büyük bir ivme kazanmıştır. Bu yapısal değişimler, Türkiye'deki siyasi aktörlerin “fırsatçılık” anlayışıyla bir araya gelerek, aktif dış politikayı dönemin temel karakteristik özelliklerinden biri haline getirmiştir (Balcı, 2018, s. 212).

Özal, Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte Türkiye'nin jeopolitik ve stratejik öneminin azalmadığına vurgu yapıyor ve ülkenin uluslararası alandaki etkinliğinin devam edeceğine inanıyordu. Kafkaslar ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletlerin ve Balkanlardaki değişimlerin, Türkiye için tarihi bir fırsat olduğunu düşünüyordu. Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğuna inanan Özal, Osmanlı topraklarında kurulan devletlerle yakın ilişkiler kurmanın kaçınılmaz olduğunu savunuyordu. Yeni gelişmeler, Yurtta barış, cihanda barış ilkesinin yeniden değerlendirilmesini ve Türkiye'nin uluslararası alanda daha aktif bir dış politika izlemesini gerektiriyordu. Sovyetler Birliği'nin ve komünist blokunun çöküşüyle birlikte, Türkiye'nin yakın coğrafyasında Türkiye'ye komşu olan yeni devletlerin ortaya çıkması gibi değişimler, Türkiye'nin uzun süredir benimsediği statüko yanlısı uluslararası perspektiften kurtulup daha geniş ve dinamik bir bakış açısına sahip olmasını gerektiriyordu (Aral, 2016, s. 181-201).

Bu dönemde Türkiye'nin en çok ilgilendiği konu, 1990 yılında patlak veren 1. Körfez Savaşı'dır. Bu savaş, Türkiye'nin dış politikada karar alma mekanizmasının nasıl çalıştığını gösteren bir örnek olmuştur. Özal, Batı tarafından kuşatılmış Irak'ın, ABD ile yapılacak bir işbirliği sonucu dizginlenmesinin tarihi bir fırsat olduğunu düşünmüştür. Kerkük vilayetinin, Irak'ın yenilgisi ve muhtemel dağılması sonrasında

Türkiye'ye verileceği düşüncesiyle hareket eden Özal, dış politikada hükümetin hareket alanını sınırlayarak, Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay ile anlaşmazlığa düşmüş ve bu durum, Torumtay'ın Özal'ın politikalarını uygun bulmadığı için istifa etmesine sebep olmuştur (Akın, 2015, s. 439). Özal'ın Körfez politikasının belirlenmesinde yalnız karar vermeye çalışması, ABD Dışişleri Bakanı ile tek başına görüşmesinin ardından gerçekleştirdiği Washington seyahatinde Türk Dışişleri Bakanı'nı davet etmemesi ve Meclis'ten yurtdışına asker gönderme kararı çıkarmaya çalışması gibi olaylar, ayrıca Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın istifası, statükocu çizgiden kopuşa yönelik şüpheleri daha da artırmıştır. Cumhurbaşkanı Özal, Genelkurmay Başkanı Torumtay ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sınır ötesi bir harekate hazır hale getirilmesini istemiştir. Musul ile Kerkük'ün Misak-ı Milli sınırları içinde yer aldığına vurgu yapan Özal sahadaki gerçeklikleri ve değişen şartları dikkate alarak, aktif bir şekilde hareket etmenin önemli olduğunu savunmuştur (Oran, 2009, s. 256). Engin Güner, Özal'ın başkanışmanı olarak görev yaptığı dönemde Özal'ı şöyle tanımlamaktadır: *“Özal, çevresindekileri ikna edebilmek için öncelikle konular hakkında kapsamlı bir bilgi ve enformasyon birikimi edinirdi. Musul ve Kerkük meselesine ilişkin tüm ayrıntıları dikkatlice incelemeliydi. Irak'ın kuruluşu, büyük devletlerin geçmişteki tutumları ve bu tutumların nedenleri gibi konulara derinlemesine eğilmek isteyen Cumhurbaşkanı'na, farklı kütüphanelerden konuyla ilgili tüm kitapları getirmek için seferber olduk. Özal, konuya büyük bir önem vererek, özellikle daha sakin olduğu gecelerde, tarihî belgeleri araştırarak ve geçmişin izlerini takip ederek, konunun derinliklerine inmiştir. Özal, bu analizlerin sonucunda, meselenin sadece coğrafi veya siyasi bir sorun olmadığını, aynı zamanda çıkarlar arasında yoğun bir mücadele alanı olduğunu fark etmiştir. Musul meselesinde, Türkiye nihayetinde yarım milyon sterlin karşılığında Musul üzerindeki taleplerinden vazgeçmek durumunda kalmıştı. Irak ise 25 yıl süreyle İngiliz yönetimi altında kalacaktı. Özal, Türkiye'nin o dönemde Musul ve Kerkük'ü kaybetmesinin altında yatan haklı nedenlerin olduğunu düşünüyordu ve Lozan Konferansı tutanaklarını araştırdıkça, fikirlerinin ne kadar doğru olduğunu daha iyi anlıyordu. Irak'ın suni bir şekilde kurulduğunu ve bugünkü sorunların bu nedenle ortaya çıktığını düşünüyordu. Özal'ın düşüncelerinde, Türkiye'nin kaybettiği haklar*

için alternatif çözümler bulunabileceği meselesi ön plandaydı. Özal'ın zihin dünyasında bu sorular belirgin bir yer tutuyordu; çünkü Türkiye'nin kaybettiği haklarını telafi edebilmesi için farklı yaklaşımların düşünülmesi gerektiği kanaatindeydi.” (Güner, 2014, s. 112).

Özal, Körfez Savaşı sırasında aktif bir dış politika izlemekle kalmamış, aynı zamanda Musul ve Kerkük konusunda planları olduğu izlenimini vermişti. Hem asker gönderilmesi gerektiğini açıkça belirtmesi, hem de ona yakın isimlerin bu konuda bazı planlardan bahsetmesi, Türkiye'nin buraya müdahale etmek amacıyla harekete geçirilmek istendiği izlenimini güçlendirmişti. Torumtay, anılarında; Kuzey Irak'a karşı yapılacak bir askeri hareketin teknik açıdan sorun teşkil etmeyeceğini; ancak bazı endişeleri bulunduğunu ve bunları ifade ettiğini belirtmektedir. Torumtay bu endişeleri şöyle sıralamıştır; 1.Özal'ın önerdiği operasyon hakkında bir emir ancak yazılı olarak hükümet tarafından verilebilir (Özal bu kararı bakanların imzaları olmadığı halde ve başbakanlık müsteşarının ağzından göndermişti). 2.Kuzey Irak'ın ele geçirilmesi kolay olsa da, Özal'ın önerdiği operasyonun hedefi ve amacı belirsizdir ve elde tutmak zor olacaktır. 3.Eğer işgal sadece Kuzey Irak ile sınırlı kalırsa bile, siyasi açıdan Kürt sorunu bölgeye yayılacaktır ve Türkiye o dönemde içerideki Kürtlerle mücadelede büyük zorluk çekmektedir. 4. Bu hareketin gerçekleştirilmesi için Trakya ve Doğu Anadolu'dan birliklerin bölgeye sevk edilmesi gerekecek ve bu da bu bölgelerde ve hatta Kıbrıs'ta savunma açığı yaratacaktır (Torumtay, 1993, s. 108-118).

Özal, gazeteci Mehmet Barlas'a verdiği bir röportajda, dış politikayı reformculuk ve statükoculuk çizgisi üzerinden eleştirerek, Misak-ı Milli'deki başarıların Atatürk'ün fırsatçı ve reformist politikalarının sonucu olduğunu, ancak İnönü dönemiyle birlikte dış siyasete yerleşen statükocu yaklaşımın ise muhafaza etme amacıyla hareket ettiği için değişen siyasi koşullara uyum sağlayamadığını dile getirmektedir:

BARLAS- Körfez Krizi'nde siz aktif taraflılık politikası izlerken, Dışişleri bürokrasisi ile mi karşı karşıya geldiniz?

ÖZAL- Dışişleri Bakanlığı'nın görevi, Türkiye'nin durumunu ve çıkarlarını korumak... Türk sınırlarını muhafaza etmek... İnanmışlar

"Bürokratlar, Statükocu" ki, biz başımızı çıkartırsak, bizi muhakkak vururlar. Onun için, etliye, sütlüye karışmayalım... Atatürk- İnönü farkı Dışişlerine göre, politika tespit edilirken, önce etrafı gözlemek geliyor... Herkes ne yapıyorsa, onun ortalamasını almak, en başarılı sayılıyor. Herkesin peşinden gitmek, akıllı olmak zannediliyor. İsmet İnönü'nün devrinden kalan korkunç temenni, bizim Dışişlerinin hâkim çizgisi...

Herkese uzun uzun anlatmaya çalıştım... Türk dış politikasında, iki çizgi var... Biri Atatürk'ün, biri İsmet Paşa'nın çizgisi... Atatürk, şartlar elverince, Hatay'ı alıyor, Boğazlar rejimini Montrö'de değiştiriyor... İtalya'ya ve Almanya'ya karşı, İngiltere'nin, Fransa'nın yanına geçiyor... Fakat İnönü'nün çizgisi fevkalade tutucu... Sadece statükoyu devam ettiriyor. Alınabilecek şeyleri de almaya çekiniyor.

Şimdi herkes Atatürkçülükten bahseder, Atatürk'ü göklere çıkartır... Ama bürokrasi, bütün çizgisi ile İnönü çizgisindedir... Atatürk çizgisinde asla değildir...

İsmet İnönü, bir nevi son Osmanlı Paşasıdır... Atatürk ise, statükoyu değiştirmeye çalışan bir reformcudur hep... Askeri, sivil, hariciyesi, dahiliyesi ile, Türk bürokrasisi, Atatürk'ün değil, İsmet İnönü'nün çizgisindedir.. (Barlas M. , 2001, s. 121).

O zamanlarda Özal, Saddam Hüseyin'in düşeceğini ve Orta Doğu'da sınırların yeniden belirleneceğini öngörerek, Türkiye'nin bu süreçte aktif olarak katılması halinde daha büyük kazanımlar elde edebileceğini ifade ediyordu. Bu durum, doğrudan Misak-ı Milli ideali içinde yer alan Musul ve Kerkük gibi bölgelerin hatırlanmasına neden olmuştu. Özal bu tartışmalar sırasında Türkiye'de federasyon konusunun da tartışılması gerektiğini söylemişti. Türkiye'nin güvenliği açısından önemli bir konu olan Irak'ın Türkiye'ye saldırması veya İran ve Suriye'nin Irak'a müdahale etmesi durumunda, Özal açıkça ifade ettiği üzere Türk ordusunun da Irak'a gireceğini vurgulamıştı. Bu konuyu, o dönemde ABD Başkanı Bush ile yaptığı görüşmede dile getirerek destek aldığını belirtmiştir. Mim Kemal Öke, anılarında Özal ile Çankaya Köşkü'nde bir araya geldiği görüşmesinde "Federasyon mu tasarlıyorsunuz?" sorusunu ilettiğini, Özal'ın bu soruyu başıyla onayladığını ve bu cevap üzerine " ikili bir yapı mı olacak?" şeklinde bir soru sorduğunu, bu soru üzerine KKTC ve hatta Nahçıvan'ın yer aldığı dördü bir yapının tasarlandığını anlatmaktadır. Öke, ayrıca federasyon olması halinde Türkiye'nin rejiminin ne olacağı konusunu sorduğunu ve Özal'ın "Başkanlık Rejimi" cevabını verdiğini aktarmaktadır. Ancak Özal'ın bu düşünceleri, büyük ölçüde Genelkurmay'ın direnci ve bir ölçüde de muhalefet ve kamuoyundan gelen baskılar nedeniyle gerçekleşmemiştir (Öke, 2012, s. 11).

Turgut Özal'ın, gerçekte Musul-Kerkük'e girmeyi düşünmediğine dair karşı tezler de mevcuttur ve sadece müttefik kuvvetlerin yanında yer almak için asker gönderilmesine destek verdiği belirtilmektedir. Bu teze göre, Özal'ın popülerliğini artırmak için özellikle bu tür bir hava yaratmayı tercih ettiği yönündedir. Ayrıca, ABD ve diğer Batılı ülkelerin Musul-Kerkük gibi petrol açısından zengin bölgelerin Türkiye gibi güçlü bir ülkenin denetiminde olmasını istemeyeceği de iddia edilmiştir (Gözen, 2000, s. 268). 05.09.1990 tarihinde gerçekleştirilen kapalı oturum görüşmeleri, bu argümanların yanı sıra TBMM'de temsil edilen parti sözcülerinin konuları ele alış biçimleri açısından da önem arz etmektedir.

İzmir Milletvekili Erdal İnönü, Sosyal Demokrat Halkçı Parti Grubu adına yaptığı konuşmada, Türkiye'nin güney sınırındaki gelişmelerin, tarafsızlık ve Avrupa Topluluğu'na yaklaşma ilkelerine zarar vereceğini ve statüko karşısı yaklaşımların Türkiye'yi riskli bir maceraya sürükleyeceğini ifade etmiştir:

SHP Grubu Adına Erdal İnönü (İzmir) - Sayın Özal dünkü televizyon konuşmasında bu konuya değindi. Açık söylemedi. "Bizim eski politikalarımız çekingen politikalar, bunların modası geçmiştir. Biz güçlü devletiz. Burada rolümüzü oynayabiliriz..."

Biz, bize saldırı olmadıkça, başka bir ülkeye saldıramayız. Bizim bütün cumhuriyet politikamız bunun üzerine dayandırılmıştır. Şimdi bu politikayı değiştirmeye Sayın Özal'ın yeltendiğini görüyorum. Ağzından kaçırıyor, fark ettiniz: "Cumhuriyetin kurulduğu dönemde ulusal sınırlarımızın korunması başlıca davaydı, bu da doğrudur" dedi. Yani, artık kuruluş dönemi bitmiştir, şimdi biz sınırlarımızı genişletiriz veya bir şey yaparız. Bu anlam çıkıyor...

Bakınız, Birinci Dünya Savaşı nasıl ülkemize felaket getirmiştir? Ama Birinci Dünya Savaşına aceleyle biz girdik. Meclislerden karar falan alınmadan, birkaç kişinin gayretiyle girdik: ama o birkaç kişi bunu iyi niyetle yaptılar ve açıklamaları da "Biz daha evvelki savaşlarda kayıplarımızı geri alacağız, eski kayıplarımızı geri almak için şimdi sizi aceleyle savaşa sokuyoruz." Onların gerekçeleri buydu...³⁹

Doğru Yol Partisi Grubu adına söz alan Isparta Milletvekili Süleyman Demirel, Kerkük ve Musul meselesi üzerinden yaptığı değerlendirmelerle Misak-ı Milli'ye dahil bu bölgelerin artık siyasi olarak belirlenmiş sınırlarla Türkiye'nin elinden

³⁹ TBMM. Tutanak Dergisi Dönem : 18 Cilt : 47/1 Yasama Yılı: 43. Birleşim 5.9. 1990 Çarşamba (Kapalı Oturum)

alındığı ve bunun arkasında bu toprakların petrol gelirlerinin bulunduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin mevcut siyasi şartları gözetmesi gerektiği Soğuk Savaş sonrası değişen dengelerin aslında Birinci Dünya Savaşından bu yana değişmemiş olduğunu ve konjonktürel bir arayış peşinde olmanın Türkiye'yi daha ağır koşullarla karşı karşıya bırakabileceği uyarısında bulunmuştur.

DYP Grubu Adına Süleyman Demirel (Isparta) - Zaman zaman Türkiye'nin ıstırabı vardır. Evet, günün şartları içerisinde Lozan Anlaşması yapılmadan önce Kerkük ve Musul'un Türkiye sınırları dışında kalmış olması çok konuşulmuştur, Meclis ağlamıştır ve Lozan müzakerelerine ara verilmiştir Kerkük ve Musul için. Tekrar gelinmiştir. Meclis tekrar Kerkük ve Musul'u müzakere etmiştir. O günkü şartlar içerisinde Büyük Atatürk, kendi ağırlığını koyarak Meclisten. Kerkük ve Musul'un terkinin bırakmıştır...

...sizin fukaralığınızın sebebi Kerkük ve Musul'daki 100 milyon ton/senedeki petrolden mahrum kalışınızdır. Çünkü bizim Güney hududumuz siyasetten çizilmiştir: güney hududumuz stratejik bir hudut değildir. Güney hududumuz Türkiye'yi petROLSÜZ bırakacak şekilde İngiliz petrolcüleri tarafından çizilmiştir. Hududun öbür tarafından bir kuyu 1 milyon ton petrol verir: hududun bu tarafında 100 kuyu 1 milyon ton petrol vermez. Çünkü bizimki cep petrolüdür; hazine öbür tarafta kalmıştır. Artezyendir Musul petrolü, artezyendir Kerkük petrolü. Acaba bize Batıdaki dostlarımız tarafından, ileride eğer bu mesele -açık toplantıda söyledim- ekonomik ambargo ile çözülemezse abluka ile çözülemezse, askerî harekâtla çözüleceği zaman bir Kuzey cephesi açılması lazım: Türkiye bir Kuzey cephesi açarsa, Kerkük ve Musul sizde kalır gibi vaatlerde mi bulundular?

Yalnız bu benimki ihtimal üzerinedir. Yalnız bu şudur; Kuveyt'i Irak zorla işgal ettiği için, bütün bu patırtı çıkıyor. Kuveyt'i Irak'ın elinden kurtarmaya çalışırken dünya, Türkiye'ye Musul ve Kerkük'ü bırakır mı, 100 milyon ton petrolü bırakır mı? 100 milyon ton bugün aşağı yukarı 20 milyar dolar: 20 milyar doları Türkiye'ye bırakır mı? Bizim senelerce uğraş uğraş uğraş geldiğimiz yer 11,5 milyar dolar ihracat; sadece bir senelik petrolden gelecek para 20 milyar dolardır: bırakmaz. Binaenaleyh bir oyuna gelmeyelim. O çeşit değişiklikler büyük konjonktürlerde olur; dünya henüz o büyük konjonktüre müsait değildir...⁴⁰

Gökmen'in söylediğine göre, Özal Misak-ı Milli sınırları konusunda farklı bir görüşe sahipti. Bu sınırların değişmez olduğunu düşünmüyordu ve özellikle Musul-Kerkük meselesi kafasını meşgul ediyordu. Bu bölgeleri Türkiye'ye katmak veya en azından üzerlerinde tasarruf yetkisi elde etmek istiyordu. Güneydoğu'da bir federasyon ya da bağımsız Kürt devleti istemiyordu ve bunun mümkün olmayacağını kanıtlamak

⁴⁰ TBMM. Tutanak Dergisi Dönem : 18 Cilt : 47/1 Yasama Yılı: 43. Birleşim 5.9. 1990 Çarşamba (Kapalı Oturum)

istiyordu. Ancak, bir federasyon ya da bağımsız Kürt devleti kurulması durumunda, Özal en azından kontrolü ele almayı düşünebilirdi. Özal, Lozan Antlaşması'nın Türkiye aleyhine olduğunu düşünürdü ve özellikle 12 Adalar ve Musul-Kerkük'ün kaybını eleştirirdi. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi, 2 Ağustos 1990 tarihinde gerçekleşti ve bu durum Özal'ı Musul-Kerkük meselesinde umutlandırdı. Körfez Savaşı öncesi, sırası ve sonrasında tüm umudu bu konuda yoğunlaştı. Ancak, kesinlikle Musul-Kerkük'ü Türkiye'ye katmak istediğini söylemedi (aktaran, Gözen, 2016, s. 227-243). Özal'a göre, Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin tarafsız kalması mümkün değildi. Savaşta her iki taraf da net bir şekilde belirlenmişti: ya ABD önderliğindeki Birleşmiş Milletler'e katılacak ya da Irak'a destek verecekti. Tarafsızlık politikası izlemek ise sonuçta Irak'a destek vermek anlamına geliyordu. Türkiye'nin olaylara müdahale etmemesi, kenarda durup olayların içine girmemesi, "tarafsız politika" adı altında sadece Türkiye'nin zararına olan olumsuz gelişmelere yol açacaktı. Türkiye'nin gerçeklere karşı kayıtsız kalması ve etkin olmayan bir dış politika izlemesi, sonunda ülkemize zarar verecek sonuçlar doğurabilirdi. Bu tehlikeleri önlemek için Türkiye'nin pasif bir tavır sergilememesi, aksine aktif bir rol üstlenmesi ve sorunun bir tarafı olarak yer alması gerekiyordu (Gözen, 2016, s. 247-281). Özal'ın düşüncesine göre, Türkiye'nin politikası, savaş kazanma olasılığı yüksek olan tarafın yanında yer alacak şekilde belirlenmeliydi. Çünkü tarihte son 200 yılda Türkiye, kendisi de dahil olmak üzere etrafındaki savaşlarda hep yenilenlerin tarafında yer alarak zarar görmüş ve küçülmüştü. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile ittifak kurması, İmparatorluğunun çökmesine neden olmuştu. Bunun yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı'nda 'tarafsız' pozisyonunu koruması, Türkiye'ye hiçbir fayda sağlamamış, hatta bazı fırsatları kaçırmıştı. Özal'a göre, Türkiye, aktif bir politika izleyerek galiplerin tarafında yer alabilseydi, Ege Denizi'ndeki birçok ada şimdi Türkiye'nin kontrolü altında olurdu ve Yunanistan'la yaşanan krizler de yaşanmamış olurdu. Türkiye'nin her iki dünya savaşındaki politikalarının olumsuz sonuçları, O'nu farklı bir strateji izlemeye yönlendirmişti (Gözen, 2016, s. 247-281). Türkiye'nin o zamana kadar izlediği genel politika, Irak'ın üniter yapısının bölünmeden devam etmesi, özellikle sınırlara yönelik tehditlerin önlenmesi ve Türkmenlerin ezilmemesi yönünde olmuştu. Ancak Körfez Savaşı döneminde, Özal'ın Musul ve Kerkük bölgelerinin Türkiye'ye kazandırılması

konusunda kararlılık gösterdiği ve bölgedeki aşiretlerle birlikte, ayrıca Irak'a operasyon hazırlığındaki ABD ile görüşerek Misak-ı Milli sınırlarına yönelik bir operasyon düşüncesi taşıdığı görülmektedir (Demir, Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar: Misak-ı Milli II., 2017, s. 410). Özal'ın, Musul ve Kerkük'ü Türkiye'nin alması konusunda bir arzusu olsa da, bölgesel ve uluslararası güç dengeleri müsait değildi ve Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin bölgeye bir şekilde dahil olabilmesi için "fırsat" oluşmadı (Gözen, 2016, s. 247-281).

İkinci Dünya Savaşı öncesine benzer şekilde, Türkiye'nin dış politikası, uluslararası güç dengelerinin değişmesiyle birlikte geçici bir süre için pragmatik bir nitelik kazanmıştır. Fırsatların ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye'nin politikalarının değiştiği görülmüştür. Balcı'ya göre, Özal'ın liderliğinde ortaya çıkan bu yönelim ulus-devlet ideolojisine dayanmayan bir temel üzerine inşa edilmiş ve hem Osmanlı mirasıyla ilişkili yakın çevrede yeniden etkili olmayı, hem de Kerkük gibi bölgeleri yeniden topraklara katma olasılığını tartışan bir siyasi arayışı beraberinde getirmiştir. Özal, “Anadolu’daki Müslümanları Balkanlar’dakilerle birbirine bağlayan şey dindir” sözüyle Türkiye'nin yakın coğrafyasında bulunan Osmanlı-Müslüman nüfusun ortak bir tarihsel miras ve kaderi paylaştığını vurgulayarak, yeni politik dilde Misak-ı Milli sınırlarının kapsadığı coğrafyanın ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu ilan etmiştir (Balcı, 2018, s. 210).

1990 sonrası Türkiye Siyaseti’nde, Özal liderliğinde başlayan siyasi strateji, Misak-ı Milli belgesinde tanımlanmış tarihsel ve siyasal alanlara vurgu yapmakta ve kapalı oturum tartışmalarında muhalefet temsilcilerinin dile getirdiği tarihsel çatışma noktalarına bakıldığında, tartışmaların temel öznesinin Misak-ı Milli algısı olduğu anlaşılmaktadır. Özal’ı takip eden koalisyon dönemlerinde Türkiye Siyasetinde kesin bir istikrardan söz etmek zordur. Refah-Yol hükümetinin Başbakanı Necmettin Erbakan, Türk dış politikasında ağırlığı İslam ve Doğu ülkelerine çevirmek yönünde adımlar atmış ve bu adımlar Türkiye’de ve özellikle Ortadoğu coğrafyasında geniş yankı bulmuştur. Bu dönemde Türkiye, D-8 projesinin başlatıcısı olmuş ve İran ve Ortadoğu ülkelerine yönelik dış politika değişikliklerine öncülük etmiştir. Ancak iç ve dış politikada etkin olan bürokrasi ve askeri güç, ilerleyen zamanlarda postmodern darbe ile Refah-Yol hükümetinin iktidardan inmesine neden olmuştur.

3.3.2. 2000 Sonrası Türkiye Siyasetinde Misak-ı Milli

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve keskin kutuplaşmanın ortadan kalkması ve belirsizliğin yanı sıra, ülkeler için önemli fırsatları da beraberinde getirmiştir. Türkiye bu süreçte bölgede etkili bir aktör olmayı hedefleyerek, çok boyutlu açılımlar yapabilmek için stratejiler geliştirmiştir. Özal liderliğinde 1990'lar boyunca ilerleme kaydedilen çok boyutlu açılım politikaları, AK Parti döneminde de devam etmiştir. AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan, Türk siyasi arenasında iki ayrı siyasi oluşumun var olduğunu belirtmekteydi. İlk olarak, tamamen ideolojiye dayanan bir oluşum vardı ve bu oluşum bir siyasi parti yerine "siyasi cemaat" olarak hareket etmekteydi. Diğer taraftan ise sadece rant dağıtan bir "siyasi şirket" gibi görünen bir oluşum bulunuyordu. Ancak Erdoğan, kendi hareketlerinin bu tanımlamaları reddettiğini ve farklı bir yol izlediğini vurgulamaktaydı. Erdoğan, böylece kendi hareketinin eski düşünce kalıplarına sıkışmış ve neredeyse statükoya dönüşmüş siyaset anlayışını değiştirmeyi hedeflediğini açıkça ifade etmekteydi. AK Parti, Türkiye'nin muhafazakârlık ve liberalliği bir arada bulunduran Özal geleneğinin izinden gittiğini ve aynı zamanda Cumhuriyet'in temel ilkeleriyle uyumlu, serbest piyasa ekonomisine sahip ve uluslararası rekabete dayalı bir ekonomik anlayışı benimsediğini vurgulayarak, kendisini bu geleneğin devamı olarak göstermekteydi. Erdoğan'ın birçok konuşma ve beyanında, Menderes ve Özal'ın izlediği politika ve yaklaşımı referans aldığı açıkça görülmektedir⁴¹.

Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" adlı kitabındaki ilkeleri benimseyerek hareket eden AK Parti hükümeti, dış politikasını bu prensiplere dayandırmıştır. Bu prensipler arasında, "özgürlük-güvenlik dengesi", "komşu ülkelerle sıfır sorun ve komşu havzalarında verimlilik", "çok boyutlu ve çok yönlü dış politika", "yeni diplomatik tarz ve yöntemler" ile "ritmik diplomasi ve yeni havzalara yayılma" ilkeleri yer almaktadır (Davutoğlu, 2014, s. 16). Osmanlı, Avrupalı devletlere karşı mücadelesinde belirli bir politik tavrı benimsemiş ve sınır boylarındaki gerilemesini belli bir stratejiyle yöneterek mücadelesini sürdürmüştür. Bu mücadele sonucunda ise çok yönlü yakın kıta havzası siyasetine bağlı kalmayı başaran bir coğrafyada

⁴¹https://mk.gov.tr/GalleryFiles/242/Beraber_Y%C3%BCr%C3%BCd%C3%BCk_Biz_Bu_Yollarda_1_-_net-5ca95fa8-efa1-444d-ac8e-94042ce17f28.pdf

tutunmayı hedeflemiştir. Tuna bölgesinde uzun süre direnç gösterme, Erzurum yaylasının her koşulda korunması, Bağdat-Mısır hattında sürekli bir üs oluşturma ve Misak-ı Milli'nin ilanı gibi olaylar, o dönemdeki yöneticilerin belirlediği siyasi bir stratejinin ürünüdür (Davutoğlu, 2014, s. 210).

Davutoğlu'na göre, Misak-ı Milli sınırları, Türkiye'nin coğrafi bütünlüğünü koruyarak ulusal güvenliğini ve istikrarını sağlama amacını taşımaktadır. Davutoğlu, bu sınırların Türkiye'nin gelecekteki dış politikasının temel unsurlarından biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu yönüyle belge incelendiğinde Türkiye'nin Doğu ve Batı Trakya ile Balkanlar ve dolayısıyla Avrupa'da tutunma çabasının yanı sıra, ihtilafli doğu vilayetlerine yönelik politikalarıyla Kafkaslarla olan bağlantısını koruma arzusu ve devletin güney sınırlarıyla muhtemel Arap coğrafyası arasında çizilecek sınır hattıyla kopmamaya çalışan savunmacı bir irade ortaya çıkmaktadır. Belge, Türkiye'nin bölgesel bağlantıları ve güvenliği göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin sınırlarını koruma ve bölgesel istikrarı sağlama çabalarını vurgulamaktadır. Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerle yürüttüğü mücadelelerde sınır ötesi ve kıta ölçekli savaşlar yaşamış, bunun sonucunda acı tecrübeler edinmiştir. Bu tecrübeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı siyasi mirası ciddi şekilde etkilemiştir. Özellikle kurtuluş mücadelesinde ortaya konan tutum, ülkenin gücünü dağıtan kıtasal mücadelelere girmekten kaçınarak milli sınırlar içinde egemenliğini güçlendirip korumaya yönelik politikalar izlemeye yöneltmiştir (Davutoğlu, 2014, s. 210). Davutoğlu'na göre, Gazi Mustafa Kemal'in "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi, geçmiş deneyimlerin ve gerçekçi dış politika değerlendirmelerinin bir ürünüdür. Bu ilke, ulusal güvenliği ve uluslararası ilişkilerde barışçıl bir yaklaşımı bir araya getirerek ortaya çıkmıştır. Bu ilke, milli bağımsızlığı koruma amacı taşıırken aynı zamanda sömürgeci İtilaf güçleriyle kıtasal ölçekli bir çatışmaya girmemeyi hedeflemektedir. Bu politika yaklaşımı, uluslararası durumun objektif bir şekilde değerlendirilmesinin bir sonucudur. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalmayı tercih etmesinin nedeni de bu gerçekçi politika anlayışıdır ve tüm baskılara rağmen bu politika doğrultusunda hareket edilmiştir (Davutoğlu, 2014, s. 210).

Davutoğlu'na göre, Türkiye bölgede sıradan bir ulus devlet olarak değil, bölgesel bir güç olarak konumlandığından, tarihsel sorumluluklarını ve görevlerini

yerine getirme ihtiyacı duymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin coğrafi hinterlandı boyunca etkin bir rol oynaması ve bölge ülkeleriyle ilişkilerinde öncü bir konumda bulunması gerekmektedir. Bu düşünceye göre Türkiye, Ortadoğu ve Kafkasya'yı kapsayan yakın coğrafyasındaki her türlü gelişmeyi yakından takip etmek durumundadır. Türkiye, Avrasya'nın tam ortasında yer alması sebebiyle geniş etki alanına sahip bir ülkedir. Bu nedenle, bu bölgelerdeki en küçük bir olay bile Türkiye için önemli neticeler doğurabilir (Davutoğlu, 2014, s. 16). Dolayısıyla Türkiye'nin bu tarihi misyonu benimsemesi ve bölge ile olan zengin geçmişi ve tarihi bağları doğrultusunda bir rol oynaması gerekmektedir.

Oran, dış politika ilkelerinin teorik çerçevesinin pratiğe dönüştürülmesi durumunda farklı zorluklarla karşılaşılabilceğine inanmaktadır. Tarihsel süreç göz önüne alındığında, Türkiye'nin komşu ülkelerle hayati çıkarları söz konusudur. Bu nedenle Türkiye'nin Stratejik Derinlik prensipleri doğrultusunda atacağı tek taraflı adımlar, olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bölgedeki diğer ülkelerin de kendilerini merkez olarak konumlandırması, Türk dış politikasında zorlu çıkmazlar oluşmasına neden olmuştur. Oran'ın düşüncesine göre; Türkiye, güvenlik yörüngeleri arasında bir denge kurmak zorunda olan "interlock / birbirine bağlı güvenlik" sisteminin içinde yer almaktadır. Bu yapay sınırların oluşturduğu güç dengeleri, Türkiye için bir ikilem oluşturmaktadır ve Türkiye'nin bu yörüngeler arasında uyumlu bir şekilde hareket etmesi gerekmektedir (Oran, 2013, s. 25).

AK Parti'nin dış politikasının “beyni ve planlayıcısı” olarak nitelendirilen Davutoğlu, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakan'ın Dış Politika Danışmanlığı görevleri sırasında dış politikaya yön veren en önemli kişiydi. Davutoğlu, istikrarlı bir dış politikanın belirli ilkeler doğrultusunda yürütülmesini hedeflemiştir. AKP döneminde dış politika, sürekli olarak iç politikanın bir parçası olarak kullanılmıştır. AKP'nin ilk döneminde parti, ülke genelinde meşruiyetini sağlamak için klasik karar alıcıların taleplerine göre dış politika yürütmüştür. Yani, dış politika iç politikaya meşruiyet kazandırmak amacıyla kullanılmıştır (İnat & Duran, 2006, s. 31). 3 Ekim 2005'te Türkiye ve AB, liberal ve neo-liberal teoriye uygun bir dış politika izleyerek AB yolunda tam müzakerelere başlamış ve hem ekonomik hem de siyasi konularda birçok reformu hayata geçirmiştir. Bu dönemde askeri güç ve strateji gibi dış politika

araçlarının yerini insan hakları, ekonomi ve kimlik almıştır. AK Parti, devletin resmi ve eğitim dili olarak Türkçe'nin muhafaza edilmesini ve devletin üniter yapısının korunmasını savunurken, bölgesel sorunların sadece ekonomik nedenlerden kaynaklanmadığını ve "demokratik bir devlette kültürel çeşitliliğin tanınması" gerektiği vurgulamaktaydı. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Kürt sorununun çözümü için iki önemli fırsattan bahsetmişti. İlk fırsat, Öcalan'ın Türkiye'ye iade süreci ve bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi politikasıyla ilgiliydi. İkinci fırsat ise bu sorunun çözümü için her türlü zorluğu göğüsleyebilecek bir siyasi iradenin bulunmasıydı (Zengin, 2010, s. 339-341). AK Parti lideri Erdoğan, çözüm süreciyle ilgili konuşmalarında, ülkenin geçmişi, kültürü ve medeniyeti içinde ortak bir ulus olduğunu, tarih boyunca var olan kardeşlik duygusuyla beraber aynı saflarda savaşarak şehit ve gazi vererek Cumhuriyet'in birlikte inşa edildiğini vurgulamaktaydı (Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci, 2010, s. 15-20). AK Parti'nin Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi toplumun farklı kesimlerini kucaklayarak, birlikte yaşama ve kardeşlik ruhunu güçlendirmeyi hedeflemekteydi. Proje sadece Kürt sorununu değil, aynı zamanda Alevi ve diğer toplumsal grupların da sorunlarının çözümüne odaklanan geniş kapsamlı bir çalışmayı içeriyordu. AK Parti, Alevi kökenli milletvekilleri aracılığıyla önemli çalıştaylar başlatarak bu konuda çözüm arayışına girmişti. AB'nin desteğiyle birlikte yürütülen demokratikleşme süreci, AB ilerleme raporunda da vurgulandığı üzere, terörizmin engellenmesi, sosyal bütünleşmenin sağlanması ve silah bırakanların topluma entegrasyonu gibi konularda önemli gelişmelere zemin hazırlamaktaydı. AK Parti, temel meselelerin demokratik yöntemlerle insan hakları ve özgürlükler çerçevesinde çözülebileceğine yönelik adımlar atmıştı (Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu, 2014, s. 5-6).

AKP iktidarının ilk dönemlerinde, Türk dış politikası değişimler ve dönüşümler yaşasa da Gözen'e göre, izlenen politikaların NATO ve ABD odaklı olduğu söylenebilir. Bunun sebebi Türkiye'nin Batı merkezli birçok uluslararası örgüte üye olması ve bu nedenle Batı'yı görmezden gelerek dış politikada adım atmasının pek mümkün olmamasıdır. Söylem düzeyinde farklı olsa da, pratikte durum bu şekildeydi. Türkiye'nin İslam ve Ortadoğu ülkelerine yönelik aktif politikalarının arkasında, geleneksel anlayışın terk edilmesi değil, 11 Eylül sonrası uluslararası sistemdeki

değişimler yatmaktadır. Bu süreç, Türkiye'nin AKP iktidarı dönemindeki konumu ve ABD'nin yeni hegemonik ve emperyal gücü ile bir uzlaşmanın sonucudur. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin önemi, sistemin sunduğu uygun koşullarla birlikte artmıştır (Gözen, 2006, s. 32). Türkiye, Soğuk Savaş sonrası belirsiz uluslararası ortamda kendisini merkezde konumlandırmıştır. Bu dönemde, Türkiye "Türk dünyasının lideri", "Avrasya jeopolitiğinin merkezinde bölge lideri", "küresel gündemi belirleyen ülke" ve "bölgesel çekim merkezi" olarak nitelendirilmekteydi. Ancak uluslararası politika yapıcılarının bu cesur söylemleri pratiğe tam olarak yansımamıştır. Karar alıcıların zorlu dönemlerde, dış politikalarını değiştirmek zorunda kaldıkları zamanlar olmuştur. Yanlış yönetilen süreçler, dış politika kararlarının istikrarını ve ciddiyetini olumsuz etkilemiştir. Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin stratejik planlaması, "jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik gerçekler"i temel alarak şekillenmelidir (Davutoğlu, 2014, s. 497). Bu bağlamda stratejik bir teori sadece ülke gerçeklerini değil, aynı zamanda uluslararası gerçekleri de dikkate almalıdır. Davutoğlu'nun stratejik teorisi kendi içinde tutarlı olsa da uluslararası gerçekleri dışladığı ya ad öngöremediği yönler sebebiyle uygulamada çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Şüphesiz bu sorunlar Türkiye için çeşitli kayıplar ve maliyetlerin başlangıcı olmuştur.

3.4. İDEALLER VE GERÇEKLER ARASINDA MİSAK-I MİLLÎ TARTIŞMALARI

Baskın Oran'ın "Lozan'ın Öncülü Bir Onur Anıtı" adlı makalesinde yer alan önsözde şu ifadeler bulunmaktadır: *"Her devrim (ve hatta her yönetim), ihtiyaç duyduğu teorik ve kavramsal çerçeveyi ve gerekli mitosları yaratır. Bu esastır. Bu amaçla kullanılan en yaygın yöntem, eski rejimi kınamaktır. Bir devrim sırasında bunu yapmak gerekli ve doğal olsa da bunu yapmanın aynı derecede gereksiz ve hatta barbar olduğunu belirtmek önemlidir. Devrimin üzerinden 74 yıl geçmesine rağmen, birincisi yeni rejime olan özgüven eksikliğinin ve bunca yıldan sonra kendini gerçekleştirememesinin kanıtı olarak yorumlanabilir, ikincisi Türkiye Cumhuriyeti kesintisizdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun fethi ve "Osmanlı" olarak adlandırdıklarımız bizim öz atalarımızdır; üçüncüsü ve en önemlisi, bu yazıda bahsi geçecek olan vesikalar gibi bir "Yanıt", tuhaf bir Kemalizm anlayışı uğruna, bir "ideolojik körlüğün" işareti olarak kabul edilebilir"* (Oran, 1997, s. 257). Oran'ın

belirttiğine göre, hükümet tarafından Lozan'daki Türk heyetine verilen el yazısı talimatlar, biri kapitülasyonların kaldırılması olan iki özel meseleyle ilgili durumlar dışında, istisnai olarak gevşekti ve diğer önemli meseleler de çözülünce 4 Şubat 1923'te Lozan'daki müzakereler durdurulmuştur (Oran, 1997, s. 263). Bu nedenle, Oran'a göre, Lozan Antlaşması, tarihsel bir perspektiften ele alındığında, birinci savaşın yenilgiyle sonuçlandığı, ikinci savaşın ise zaferle sonuçlandığı bir döneme denk gelmektedir. Bu nedenle Lozan Antlaşması, zafer yönünün çok daha ağır bastığı bir uzlaşma olarak nitelendirilebilir. Bu zafer, Türkiye'nin ulusal çıkarlarının korunduğunu ve güçlendiğini gösterirken uzlaşma ise Türkiye'nin uluslararası alanda diğer devletlerle yapıcı bir şekilde ilişki kurma ve barışçıl çözümleri tercih etme isteğini ifade etmektedir.⁴²

Taha Akyol'a göre, Lozan Antlaşması'nın, Misak-ı Milli ve İsmet Paşa'ya verilen "talimat" ile karşılaştırılması gerekmektedir.; *"Lozan'da İsmet Paşa heyetine hükümet talimatı olarak verilen 14 maddelik 'talimatname' bir bakıma öncelikler sıralamasını temsil etmektedir. Talimatname gereği sadece iki konuda savaşa hazır olunacaktır: Biri Lozan'da kapitülasyonların devam etmesini sağlamak, diğeri ise Doğu Anadolu'da 'Ermeni Yurdu'nun kurulmasına zorlama yapılması durumunda... Boğazlar'da yabancı asker bulundurulması ve Türkiye'nin savunma gücüne kısıtlamalar getirilmesi de kesinlikle kabul edilemez... Sınır konularında hedef Misak-ı Milli'ye bağlılık olacak, Lozan'da sorunlar ortaya çıktığında Ankara'dan talimat talep edilecektir. Bu perspektiften bakıldığında, Lozan'ın eksiklikleri arasında Misak-ı Milli'nin kapsamına giren Batum, Hatay ve Musul'un elde edilememesi ve Batı Trakya'da plebisit yapılamayıp bu bölgelerin Yunanistan'a bırakılması yer almaktadır. Batum, 18 Mart 1921'deki Moskova Antlaşması ile geri bırakılmış olup, Lozan'da ise hiç söz konusu edilmemiştir. Musul alınamamıştır. Hatay ise 1937-1939 sürecinde anavatana katılmıştır. Lozan'da Boğazlar'daki yabancı askerlerin kesin çekilmesi sağlanmış ancak egemenliğimiz kısıtlanmıştır. 20 Temmuz 1936'da Montrö Sözleşmesi ile bu sorun giderilmiştir. Lozan'da kaybettiğimiz iddia edilen On İki Ada'yı ve Ege adalarını, 1911 Trablusgarp Savaşı ve 1912 Balkan Savaşı'nda kaybetmiştik. Kıbrıs'ın kaybı daha önce gerçekleşmiş olup, 1877 yılına kadar uzanır. Bu adalar Misak-ı*

⁴² <https://medyascope.tv/2016/10/04/baskin-oran-ile-lozan-anlasmasi-uzerine-soylesi/>

Milli'nin kapsamına dahil değildi çünkü Misak-ı Milli, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün Türk ordusunun elinde bulunan toprakları vatan olarak tanımlamış ve Arap nüfusun çoğunluk olduğu bölgeleri bu tanımın dışında bırakmıştır. Meis Adası ve İmroz'un ele geçirilmesi gerekmekteydi, Yunanistan'dan "tamirat" bedeli olarak nakit alınamasa bile Trakya'da lehimize sınırların düzeltilmesi yapılabilirdi, Rauf Bey'in savunduğu gibi. Bu konular savunulabilir ancak bu meseleler Lozan'ın tamamen başarısız olduğu sonucunu çıkarmaya yetecek kadar önemli değildir. Milli Mücadele liderlerinin önceliği toprak genişlemesinden çok bağımsızlık konusudur, yani kapitülasyonlarla ilgili egemenlik kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Lozan konularını burada tek tek detaylandırmak mümkün değildir. Sadece şunu belirtmek gerekir: Lozan, eleştirilebilecek yönleri olan, ancak başarılı bir diplomasi sürecidir.” (Akyol & Kaplan, 2014, s. 7).

Mehmet Alkan, Milli Pakt'ın hedeflerine ulaşması açısından yaptığı Lozan değerlendirmesinde, veriler ve gerçeklerin birlikte değerlendirildiğinde, ulusal güçlerin iradesi ile uluslararası egemen güçlerin etkisi arasında bir denge sağlandığını ifade etmektedir. Misak-ı Milli ve Lozan Antlaşması'nda belirlenen amaçlar büyük ölçüde gerçekleştirilmiş ve güney sınırları dışında, Misak-ı Milli tarafından belirlenen sınırlar kalıcı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, doğuda Ermenistan devleti senaryosu ve batıda Yunanistan devleti senaryosu çöktürülmüştür (Alkan, 2021, s. 202). Siyaset, hedeflere ulaşmak için, mümkün olanı gerçekleştirme sanatıdır. Güçlü bir politikanın olmazsa olmazları; güçlü bir ekonomi, etkili bir askeri yapı ve üstün diplomasi becerisidir. Tarihi sürekliliğin sağladığı avantajlara rağmen, yeni bir ülke ve ulus inşa etmek, birçok risk, açmaz ve kısıtlama ile karşı karşıya kalmaktadır. Tarihsel ve toplumsal koşulların dikkate alınmadığı durumlarda, kavramların ve bağlamların bütünlüğü bozulur ve süreklilik sağlanamaz. Gerilimlerin varlığına rağmen uygun bağlam ve koşulların korunması sürekliliğin yeniden oluşmasını sağlar. Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir dönüm noktasıdır ve bu antlaşma sayesinde, Musul sorunu ve borçlar gibi birçok sorun ertelenmiş, bu durum da Ankara'nın işine gelmişti. Türk ordusu on yılı aşkın süredir savaşmış ve bitkin düşmüştü bu nedenle antlaşma Ankara için kalıcı bir barış ve yeni bir ulus devlet kurma yolunda ilerleme imkanı sağlamıştır. Lozan Antlaşması, Cumhuriyet

Türkiye'sinin uluslararası arenada tanınmasını ve uluslararası topluluğun bir üyesi olarak yer almasını sağlamıştır. Antlaşma, uluslararası hukuk normlarına uygun olarak müzakere edilmiş ve imzalanmıştır. Bu nedenle, Lozan Antlaşması, Türkiye'nin gerçekçi bir dış politika izlediğinin ve uluslararası ilişkilerde eşit koşullar altında yer almayı hedeflediğinin bir kanıtı olarak görülebilir. Ayrıca, antlaşma Türkiye'nin uluslararası arenada güvenilir bir ortak olarak kabul edilmesine de katkıda bulunmuştur (Alkan, 2021, s. 207).

Türk Devleti, Lozan Konferansı'nda ulusal egemenliğini kesin olarak tescil ettirmiş ve uluslararası topluluğun bir üyesi olarak resmen kabul edilmiştir. Lozan Antlaşması ile Türk Devleti'nin ulusal sınırları belirlenmiş, dini otoritelerin ulusal siyasi otoritenin yönetimine tabi olması kararlaştırılmış, diğer ülkelere hiçbir ayrıcalık tanınmaması ilkesi benimsenmiş ve vatandaşların hukuki eşitliği ilkesi doğrultusunda hiçbir etnik veya dini gruba ayrıcalık tanınmamıştır. Bu sayede Türk Devleti, ulus devlet özelliği kazanmış ve uluslararası hukuk normlarına uygun bir şekilde hareket etme kararlılığı göstermiştir (Turan, 2005, s. 300). Lozan Antlaşması ile birlikte Türkiye'nin uluslararası toplumda bir üye olarak tanınması, devletin egemenliği ve ulusal sınırların kayıtsız şartsız tanınması gibi önemli kazanımlar elde edilmiştir. Ancak Cumhuriyetin ulus devlet olma yolunda tam anlamıyla taçlanması için demokrasiyle taçlandırılması gerektiği düşünülmüştür. Lozan Antlaşması ile birlikte Sevr Antlaşması'nın reddedilmesi ve kötü hatıralarının geride kalması da önemli bir adım olarak görülmüştür (Eralp, 2003, s. 137).

Türkiye'nin milli egemenliğini tanımlayan Misak-ı Milli veya Ulusal Anlaşma, Türkiye'nin köklü tarihsel ve siyasi coğrafyasında toprak bütünlüğünü ilan etmektedir. Ancak, Milli Mücadele döneminden sonra ortaya çıkan durum, Türkiye'nin siyasi ve askeri şartlarının elverdiği çerçeveye sınırlandırılmıştır. Tarihte, zayıf tarafların güçlü taraflarla yaptığı eşitsiz anlaşmaların hukuki niteliği, modern uluslararası hukukun başlangıcından bu yana, hem teorik düzeyde hem de gerçekleşen ihtilaflarla bağlantılı olarak tartışılmıştır; çünkü bu anlaşmalar, zayıf tarafın iradesinin zor kullanılarak yönlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukuk tartışmalarındaki merkezi konulardan biri, askeri ya da ekonomik baskı altında imzalanan ve önemli sonuçlar doğuran uluslararası anlaşmaların hukuki niteliğidir. Bu tür anlaşmaların hükümsüz

olması durumunda, geçmişte yapılan bu türden anlaşmaların şartlar değiştiğinde tek taraflı olarak iptal edilebilir olup olmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bu durum giderek artan bir şiddetle eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerin ilk kaydı olan Moskova Anlaşması, uluslararası hukukta ilk metin olarak 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmada taraflardan herhangi birinin zorla kabul ettirilecek bir barış anlaşması veya uluslararası yükümlülüğün geçerli kabul edilemeyeceği açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu belge, zorlama yoluyla yapılan anlaşmaların geçersizliği hakkındaki hukuki teamülün başlangıç noktası olarak Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin (VAHS) hazırlık çalışmaları sırasında kabul edilmiştir. 1928 yılında imzalanan Briand-Kellog Paktı ve 1945 yılında onaylanan Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 2(4). maddesi, kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehdidi altında imzalanan anlaşmaların hukuki olarak geçersiz olduğunu kabul etmiştir. Bu metinler, savaşı uluslararası politikada bir araç olarak kullanmayı sona erdirmiş ve VAHS'nin (1969) 52. Maddesi'nin kabul edilmesine zemin hazırlamıştır (Okur, 2020, s. 51-59).

“Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan uluslararası hukuk prensiplerini çiğneyecek şekilde güç kullanımı tehdidi veya gerçekleştirilmesi yoluyla yapılan bir anlaşma geçersizdir.”⁴³

Bu sebeple, VAHS yürürlüğe girdikten sonra yapılan anlaşmaların hukuki geçerliliği konusu netleşmiştir. Ancak, VAHS'nin bu hükmü geriye doğru uygulanabilir mi? Bu sorunun yanıtı için, 1961 yılında İzlanda ve İngiltere arasında gerçekleşen bir nota teatisinin hükümsüzlüğünü savunan İzlanda, anlaşmanın İngiliz donanmasının tehdidi altında imzalandığını iddia etmiştir. Mahkeme, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve VAHS'nin 52. Maddesi'ne referans vererek, bu anlaşmanın değerlendirilmesinde eşitsizlik iddiasının meşru bir gerekçe olarak kabul edilebileceğine dair karar vermiştir. Bu şekilde VAHS, öncesinde imzalanan anlaşmaların iptal talepleri için dayanak oluşturacak meşru bir itiraz sebebi olarak

⁴³<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasmalar%20Hukuku%2069.pdf>

kullanılmıştır (Okur, 2020, s. 51-59). Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 16 Aralık 1925 tarihli toplantısında, Musul Vilayeti'nin İngiliz Mandası'na bırakılması kararı alınmıştır. Ancak Türkiye, bu kararın eşitsiz olduğunu ve kendi çıkarlarını korumak için kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Türkiye, kararın hükümsüz olduğunu ve Musul Vilayeti üzerindeki egemenlik haklarını koruyacağını bildiren bir mektup göndermiş, toplantıya ise temsilci göndermemiştir. Okur'a göre; 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Anlaşması, Türkiye'nin Musul konusunda yapmak zorunda bırakıldığı eşitsiz anlaşmanın başlangıç noktasıdır. İngiltere, Türkiye'nin Musul üzerindeki egemenliğini fiilen tesis etmesini saldırganlık olarak nitelendirecek ve Milletler Cemiyeti'nin (MC) Türkiye'ye karşı yaptırımlar uygulamasını önererek muhtemel çatışmaların gerekçesi olarak kullanacaktı. Bu doğrultuda, Türkiye Musul Vilayetine doğru ilerlerse, önce ağır bir hava bombardımanı altında kalacak ve ardından İngiliz donanması Gökçeada ve Bozcaada'yı işgal edecekti. Daha sonra donanma, yoğun hava desteğiyle Boğazları geçerek İstanbul'u abluka altına alacaktı. İngiltere, Türkiye'yi uluslararası alanda yalnız bırakmak için İtalya ve Fransa ile antlaşmalar yaparak savaş tehditleriyle karşı karşıya bırakmıştı (Okur, 2020, s. 51-59). Türkiye'nin, siyasi izolasyon içinde olduğu bu süreçte, Sovyet Rusya tarafsız bir tutum izlerken, İtalya ve Fransa'nın baskısı artmıştır. Bu nedenler, Türkiye'nin İngiltere ile uzlaşma sürecine girmesine neden olmuştur. 5 Haziran 1926'da Ankara'da, Türkiye-Irak Sınırı ve İyi Komşuluk İlişkileri Antlaşması, Türkiye'nin o dönemdeki dış politika öncelikleri ve güvenlik kaygılarının gölgesinde ve uzun süren müzakerelerin sonucunda imzalanmıştır (Kaymaz İ. Ş., 2020, s. 119-154). Okur, eşitsiz antlaşma yaklaşımını esas olarak metin değil, bağlam üzerinden eleştirmektedir. Özellikle, antlaşma metninin yanlış yazılışı ve yorumlanışından ziyade, antlaşmaya imza atılırken kayıp yaşayan aktörün ciddi ve somut bir tehdit altında olduğu bir durumda bulunmuş olmasını önemsemektedir. Hak talebinde bulunmanın ve gündeme getirmenin mümkün olabilmesi için şartların temel olarak değişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenle, 1926 antlaşmasını imzalayan ve onaylayanlar hakkında gelecekte hüküm verebilmek için bağlamın da dikkate alınması gerekmektedir, çünkü haklılık iddiası sürdürülmeyebilir ancak bu haklılık iddiasından tamamen vazgeçildiği anlamını taşımaz. Bu nedenle 1926 antlaşmasını imzalayan ve onaylayanlar, gerekçe olarak bağlama işaret edip yarınlara

yönelik “hukuki değerleri saklı delillerden” söz etme ihtiyacını duymuşlarsa 1926 sonrası hakkında hüküm verebilmek için bağlamın dikkate alınması gerekmektedir (Okur, 2020, s. 51-59).

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, TBMM'deki 07.06.1926 tarihli konuşmasında Ankara Anlaşması'nın eşitsiz koşullar altında imzalandığını kabul ederek, ancak yeniden savaş riskini engellemek için bu fedakarlığı yapmak zorunda olduklarını belirtmiştir. Anlaşmanın metninde ise, İngiltere ve Irak ile anlaşma sağlanmamış olsa bile, Türkiye'nin Musul Vilayeti hakkındaki hukuki tezlerinin geçerliliğini sürdürdüğü vurgulanmıştır. Bu ifadeler, eşitsiz anlaşmanın koşullarına işaret ederken, Türkiye'nin Musul Vilayeti üzerindeki hukuki iddialarının hala geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

“Ta Lozan'dan beri muallak duran bu meselenin muhtelif zamanlarda had vaziyete girmek istidadını göstermesiyle sükûn ve huzur içinde muallakiyetini idamenin temin edilemeyeceği tecrübe ile tahakkuk etmiştir. Bir taraftan Cemiyeti Akvam Meclisi tavassut ve telif vazifesinden ayrılarak hakem rolünü kendi kendine bahşedince hukuku hükümlerimize talluk eden herhangi bir meselenin dahi herhangi bir hakem huzurunda ve bahusus reylerini Hariciye Vekâletlerinden alan siyasi 'bir uzviyet önünde kararlarının mahiyeti her ne olursa olsun reyimize inzımm etmedikçe ittihaz edecekleri karar lehimize dahi zuhur etseydi yine kabul edemezdik. (...) cihanın ve şarkı karibin sulh ve huzuru ve Irak'ın istiklâl ve saadeti namına ve büyük Britanya imparatorluğuyla münasebetimizi normal 'bir hale getirmek için yegâne muallak kalan bu arazi meselesinde fedakârlıklara katlandık.⁴⁴”

Dönemin uluslararası ilişkilerindeki zorlukları ve çözüm süreçlerinde yaşanan sıkıntıları yansıtmakta olan konuşma, belirsizlik ve çözümsüzlük durumunun krizlere yol açma potansiyelini vurgulayarak, bu konunun çözümünde kalıcı bir istikrarın sağlanmasının zorluğuna işaret etmektedir. Ayrıca, uluslararası kuruluşların rolü ve yetkileri üzerinde durularak, egemenlik haklarının korunması ve ulusal çıkarların dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Lozan Antlaşması sonrasında çözümsüzlük durumunun sürekli bir tehdit olduğu ve bu durumun zaman zaman krizlere yol açtığı ifade edilmektedir. Milletler Cemiyeti'nin rolünün sınırları ve

⁴⁴ Tevfik Rüşdü Aras, TBMM, ‘. Dönem 26. Cilt 115. Birleşim, Sayfa 165, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c026/tbmm02026115.pdf>

hukuki yetkileri konusundaki tartışma, uluslararası toplumun çözüm mekanizmalarına olan güvenini etkilemiştir. Bu bağlamda, belirsizliği devam eden bir konuda çözüme ulaşabilmek için fedakarlıkların yapıldığı ve barış, bağımsızlık ve ilişkilerin normalleştirilmesi gibi hedeflerin ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Tevfik Rüştü Aras, Ankara Anlaşması'nın imzalanmasına rağmen Türk tezinin hukuki geçerliliğinin devam ettiğini belirterek, uluslararası ilişkilerde siyasi güçlerin ve çıkarların belirleyici olduğunu vurgulayarak, adaletin gerçek anlamda sağlanmasının zorluğuna işaret etmektedir. Aras'ın bu konudaki 07.06.1926 tarihli görüşleri şu cümlelerle kayıtlara geçmiştir:

“Cenevre'de serdettiğiniz delâil ve münakaşattan sonra bu neticeyi mi bize getirecektiniz diye yüzüme haykırmak için sabırsızlandıklarını adeta görür gibiyim. Arkadaşlar, bu esilei varideye karşı derhal cevap vereyim: O helâil kıymeti hükukiyelerini elan tamamiyle muhafaza etmektedirler, filhakika birçok vicdanlarda yer etmiş olmasına rağmen bugünün beynelmilel müessesatı huzurunda ve siyasi zevatın reyleri üzerinde müessir olamamıştır.”⁴⁵

Türkiye'nin Misak-ı Milli hedeflerine ulaşmasını engelleyen unsurlar, sadece Türkiye'nin dış politika tercihleriyle sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda bölgesel ve uluslararası faktörler de bu hedeflerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmıştır. Ömer Kürkçüoğlu'nun 12 Ekim 1970 tarihinde eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ile yaptığı görüşmede Musul meselesi ele alınmıştır. Tevfik Rüştü Bey, Türkiye'nin Musul'u Irak'a devretme kararı almasının ardında İngiltere ile Türkiye arasındaki anlaşmazlık nedeniyle diğer ülkelerin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmekten duydukları endişeleri gidermeyi amaçladığını ifade etmiştir. Aynı zamanda, Türkiye Musul'u Irak'a teslim ederek bu ülkeyi memnun etmeyi ve ileride bir konfederasyon kurma düşüncesini de taşımaktadır. Ancak, Türk yanlısı devlet adamlarının Irak'ta suikaste uğraması, bu planın gerçekleşmesini engellemiştir (Ömer Kürkçüoğlu'ndan aktaran Yazıcı, 2007, s. 157).

⁴⁵ Tevfik Rüştü Aras, TBMM, ‘. Dönem 26. Cilt 115. Birleşim, Sayfa 165, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c026/tbmm02026115.pdf>

1926 Ankara Antlaşması sonrası, basında yer alan en dikkat çekici başlık ise şu şekildedir: “Musul kaybettiğimiz değil, kurtaramadığımız bir vatan parçasıdır!”⁴⁶ Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve milli güvenlik anlayışıyla bağlantılı olarak Musul Vilayeti'nin kaybının derin bir travma olduğunu ve vatan toprağının korunması için daha fazla çaba gösterilmesi gerektiği bu sözlerle ifade edilmektedir.

Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmasıdır ve önemli bir dönüm noktasını temsil eder. Antlaşmanın her türlü ideolojik koşullanma veya yönlendirmeden uygun bir mesafe ile korunarak gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi esastır. Geçmişten geleceğe süreklilik ve değişim unsurlarının tarihsel koşullarını, toplumsal koşulları, gerilim ve uyumunu bir bütün olarak ele almak bizi çok daha güzel ve ileri noktalara taşıyacaktır. Araçlar ve uygulamalar bağlamında amaç ve ilkelerle birlikte daha parlak ve daha memnuniyet verici sonuçlara yol açacaktır.

3.4.1. Güncel Siyasette Misak-ı Milli Tartışmaları

Taha Akyol'un "Bilinmeyen Lozan" adlı kitabında ifade ettiği görüşe göre, Lozan Antlaşması'nı değerlendirirken günümüz siyasi aidiyetlerini ölçü olarak almak hatalıdır. Sağcı, solcu, muhafazakâr, liberal veya Kemalist olmanın Lozan Antlaşması hakkında olumlu veya olumsuz önyargılara yol açmaması gerektiğini belirtmektedir. Tarihsel bir olay olan Lozan Antlaşması, kendi şartları içinde değerlendirilmelidir ve bu değerlendirme yapılırken dönemin güç dengeleri ve imkânları göz önünde bulundurulmalıdır. Antlaşmayı başarılı veya başarısız bulmak mümkün olsa da, bu değerlendirme mutlaka objektif araştırmalara dayanmalıdır. Akyol'a göre, Lozan Antlaşması gibi büyük tarihi olayları değerlendirirken, günümüz veya uzak geçmişin kavramlarıyla değil, o dönemin kavramlarıyla düşünmek ve o neslin önceliklerini dikkate almak metodolojik bir zorunluluktur. Lozan Antlaşması'nı değerlendirirken, sadece kendi hedeflerimizi değil, Müttefiklerin politikalarını da göz önünde bulundurmak gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü Lozan Antlaşması, on yıllık bir

⁴⁶ Cumhuriyet, “Musul, kaybettiğimiz bir vatan parçası değil; belki kurtaramadığımız bir vatan parçasıdır!”, 6 Haziran 1926, s. 2.

savaştan sonra barış için yapılan bir uzlaşma ve Türkiye'nin kuruluş belgesidir (Akyol T. , 2019, s. 315).

AK Parti'nin 2. Olağanüstü Kongresi, Mayıs 2016'da gerçekleştirilmiş ve bu kongrede Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım, tek aday olarak AK Parti Genel Başkanı seçilmişti. Davutoğlu, Türk siyasi tarihinde bir ilki gerçekleştirerek halkın oyuyla seçilmiş bir Başbakan olarak görev süresini tamamlamadan ve olağanüstü kongrede aday olmadan görevinden ayrılmıştı. 2015 yılında yaşanan Rus savaş uçağı olayı ve ardından yaşanan gerilim, Türkiye'nin dış politika ve güvenlik açısından zorlu bir dönemden geçtiğini gösteriyordu. Ancak bu zorlu dönem, 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe girişimiyle daha da derinleşti ve ülke, büyük bir kaosun eşiğine geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 29 Eylül 2016'da yaptığı konuşma, Türkiye'de tarihsel tartışmaları yeniden gündeme getirmiş ve kendisi 15 Temmuz 2016 darbe girişimini İkinci Kurtuluş Savaşı olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, Sevr ve Lozan anlaşmalarına da atıfta bulunarak, bazı çevrelerin Lozan'ı zafer olarak yutturmaya çalıştığını belirtmiştir. Bu sözler, Türkiye'nin tarihi ve siyasi açıdan hassas bir dönemden geçtiğini göstermektedir:

“İşte şu an Ege'yi görüyorsunuz değil mi? Bağır-san sesinin duyulacağı adaları biz Lozan'da verdik. Zafer bu mu? Oralar bizimdi. Oralarda bizim camilerimiz, mabetlerimiz var ama şu anda hala Ege'de kıta sahanlığı ne olacak, havada, denizde ne olacak bunları konuşuyoruz, hala bunun mücadelesini veriyoruz. Niye? İşte o anlaşmada masaya oturanlar sebebiyle. O masaya oturanlar, o anlaşmanın hakkını vermediler. Veremedikleri için şimdi onun sıkıntısını biz yaşıyoruz. Şayet aynen bu darbeye başarılı olsaydı, Sevr'i dahi aratacak bir dayatmayla karşımıza çıkacaklardı.”⁴⁷

Bu olayların, Türkiye'deki tarihsel tartışmaların derinleşmesine neden olduğu ve özellikle Misak-ı Milli ve Lozan gibi konular üzerinde daha fazla odaklanılmasına yol açtığı söylenebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Lozan Barış Antlaşması'na ilişkin sözleri Türkiye'de tartışmalara yol açmış ve farklı görüşlerin dile getirilmesine sebep olmuştur. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'ye göre, Lozan Anlaşması Türkiye'nin uluslararası hukuka ve diğer ülkelerle olan ilişkilerine ilişkin önemli bir belgedir ve

⁴⁷ <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/52441/15-temmuz-turk-milletinin-ikinci-kurtulus-savasidir>

hala geçerlidir. Bu nedenle, anlaşmayı delmeden ve meşruiyetini zedelemekten korumak Türkiye'nin sorumluluğundadır.⁴⁸ Bununla birlikte Irak Türkmenlerinin yaşadığı sorunlara ve Türkiye'nin Irak toprak bütünlüğünü koruma konusundaki kararlılığına odaklanan bir konuşmasında Bahçeli, Irak Türkmenlerine destek çağrısı yapmakta ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Kerkük ve Musul gibi bölgelerin Türkiye için stratejik öneme sahip olduğunu ifade eden MHP lideri “*Şartlar oluştuğunda, tarih coğrafyaya dar geldiğinde Misak-ı Milli uyanacak, 81 Düzce'den hemen sonra "82 Kerkük, 83 Musul" deme hakkının önünde hiçbir güç duramayacaktır*” sözlerini kullanarak Türkiye'nin bu bölgelerdeki tarihsel haklarını savunacağını açıkça belirtmektedir.⁴⁹

Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerinde kurulmuş bir ülke olduğunu ve bu nedenle İmparatorluktan ayrılan diğer ülkelerle ve bu ülkelerde yaşayan topluluklarla tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğunu parti programında belirtmektedir. Partinin iddiasına göre, iktidardaki güçler zaman zaman uluslararası politikada bu durumu bir avantaj olarak görmektedir. Bu nedenle iktidarın özellikle Doğu Akdeniz ve Ortadoğu gibi bölgelerde düzeni belirleme ve çıkar paylaşımında etkin bir güç olma isteğiyle emperyal politikalara yönelebileceği ileri sürülmektedir.⁵⁰

CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Lozan Antlaşması üzerine yaptığı yorumları eleştirerek, Lozan Antlaşması'nın Türk Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasında ve Cumhuriyetin kuruluşunda kilit bir belge olduğunu ifade etmiştir. CHP lideri yaptığı açıklamada, Lozan Antlaşması'nın Türk milletinin bağımsızlık ve onurunu koruyarak bir devlet kurma fırsatı sağladığını vurgulayarak şu ifadeleri kullanmıştır “Eğer Türk Milleti Lozan zaferine giden yolda büyük fedakarlıklar yapmasaydı, bugün senin Cumhurbaşkanı olduğun bir ülke bile mevcut olmazdı! Lozan'ı aşağılamak, o dönemdeki düşman ülkelerin bile aklına gelmeyen bir eylemdir.”⁵¹

⁴⁸ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/lozan-tartismasina-bahceli-de-katildi-40237225>

⁴⁹ <https://www.haberturk.com/devlet-bahceli-82-kerkuk-83-musul-1657680>

⁵⁰ <https://yesilsolparti.org/programatik-metin/>

⁵¹ <https://www.cnnturk.com/turkiye/kilicdaroglundan-lozan-tepkisi>

Lozan tartişmaları, Misak-ı Milli hedef ve sınırlarının üzerinde cereyan eden tüm gelişmeleri Türkiye Siyasetinde bir tartişma alanı haline getirebilmektedir. Bu bağlamda Suriye’de çıkan iç savaş nedeniyle gerçekleştirilen Süleyman şah Türbesinin taşınması operasyonu da Lozan ve Misak-ı Milli tartişmalarının gündeminde yer almıştır. CHP Mersin İl Başkanı Abdullah Özyiğit, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Lozan Antlaşması’na ilişkin söylemlerini eleştirerek, Suriye’deki Süleyman şah Türbesi’nin Türkiye’ye taşınması operasyonunu örnek olarak göstermiştir. Özyiğit, şu ifadeleri kullanmıştır: “Lozan Zaferini okuyamayanlar, Türkiye’nin kendi sınırları dışında sahip olduğu tek toprak parçası olan Süleyman şah Türbesi’ni tařıyanlardır⁵²” Abdullah Özyiğit’in eleştirisine karşılık olarak, AKP Mersin Milletvekili Levent Ali Bostan, Süleyman şah Türbesi’nin Suriye’deki savaş koşullarının hüküm sürdüğü bir bölgeden daha emniyetli bir konuma nakledildiğini vurgulamıştır. Bostan, açıklamasında şu ifadeleri kullanmıştır: "Bu hareketle, askerlerimizin can güvenliği korunmuş ve Türkiye, Ortadoğu’daki savaş ortamından kurtulmuştur. Süleyman şah Türbesi hala Suriye topraklarında bir bölgede bulunmaktadır ve Türkiye, o bölgedeki egemenlik haklarından vazgeememiştir".⁵³

Suriye’de çıkan iç savaş nedeniyle Türkiye’ye gelen Suriye’li göçmenler hakkında değerlendirmelerde bulunan dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, Suriye’den gelen insanların büyük bir kısmının Misak-ı Milli sınırları içerisinde bulunduğunu ve geçmişte Çanakale gibi mücadelelerde birlikte savaşıldığını ifade etmektedir. Suriyelilerin içinde bulunduğu meselelerin sadece onların değil, Türkiye’nin güvenlik ve bütünlük meselesi olduğunu vurgulamaktadır. Bakan Soylu, Türkiye’ye gelen bu insanlarla geçmişte aynı sancak altında yaşandığı ve Çanakale şehitliği’nde bu topraklar için kendini feda eden Suriyeli şehitlere atıfta bulunmaktadır. Soylu’nun ifadeleri, Türkiye’nin Suriye’den gelen göçmenlerle olan

⁵² <https://www.mersinhaberci.com/haber/6479/chpli-ozyigitten-erdogana-lozan-tepkisi-anlamasini-beklemiyoruz.html>

⁵³ <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/mersin/ak-partili-bostan-dan-chp-li-ozyigit-e-lozan-tepkisi-11577919>

ilişkisini tarihi, insani ve kültürel bir perspektiften değerlendirmekte ve birliğin, dayanışmanın ve insanlık değerlerinin korunması gerektiğini vurgulamaktadır.⁵⁴

Lozan Barış Antlaşması ile ilgili konuşmalar ve açıklamaların etkisiyle medyada, Türkiye'nin 2003 yılı sonrasında Ege Denizi'nde yer alan belirli adaların egemenlik haklarını başka bir ülkeye devrettiği yönünde çeşitli iddialar ve haberler ortaya atılmıştır. Bu durum üzerine T.C. Dış İşleri Bakanlığı tarafından, ortaya atılan iddialar ve mevcut statü hakkında 1 Ekim 2016'da bir açıklama yayınlanmıştır. Yapılan açıklamada, Ege Bölgesi'nde Yunanistan ve Türkiye arasında çeşitli sorunların bulunduğu dikkat çekilmiş ve bu sorunlar arasında Türkiye ve Yunanistan arasında Ege Denizi'nde yer alan bazı adalar, adacıklar ve kayalıkların sahiplik durumuyla ilgili olarak geçerli bir uluslararası anlaşma olmaması durumu da belirtilmiştir. Mevcut sorunların taraflar arasında diyalog yoluyla ele alındığı ve son 13 yıl içerisinde Ege Denizi'nde bulunan ada, adacık ve kayalıkların hukuki statüsünde herhangi bir değişiklik olmadığı ifade edilmiştir.⁵⁵

Antalya Milletvekili Niyazi Nefi Kara tarafından verilen 24 Kasım 2016 tarih ve 7/8299 esas numaralı yazılı soru önergesi ise Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki egemenliğine ilişkin sorunların devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, bu soruya verdiği yanıtta Türkiye'nin Ege Denizi ve adalarla ilgili siyasi duruşunu açıklamıştır; "Ege Denizi'ndeki adacıklar ve kayalıkların mülkiyeti bir tartışma konusudur. Uluslararası bir anlaşma ile sınırlar belirlenmemiştir ve Ege Adalarının mülkiyet sorunu hukuki bir konudur. Bu konu, 1923 Lozan Antlaşması ve 1947 Paris Antlaşması ile ele alınmıştır. Önceki döneme ait politikalar, Ege Denizi ile ilgili konularda hala devam etmektedir. Yunanistan tarafından belirli bir statüye sahip olduğu iddia edilen coğrafi alanlarla ilgili olası eylemlerin kabul edilmeyeceği ve böyle bir girişimin hukuki olarak sonuçsuz kalacağı bildirilmiştir. Kardak kayalıkları Türkiye'ye aittir ve bu konuda Türkiye'nin politikası

⁵⁴ <https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-suleyman-soylu-turkiyedeki-suriyelilerin-cogu-misak-i-milli-sinirlari-icinden-2283766>

⁵⁵ https://www.mfa.gov.tr/no_-242-_ege_deki-bazi-ada-ve_veya-adaciklara-dair--iddia-ve-haberler-hk_.tr.mfa

değişmemiştir. Türkiye, bu tür sorunların uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde adil bir şekilde çözülmesini arzulamaktadır.”⁵⁶

Erdoğan'ın yukarıda da aktarılan Lozan Antlaşması'na ilişkin sözleri, Yunanistan'da tepkiyle karşılanmış ve Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, antlaşmaya saygı gösterilmesi çağrısı yapmıştır. Bakanlığın yaptığı açıklamada şu ifadeler kullanılmıştır: “Lozan Antlaşması ve uluslararası hukuk, medeni dünyanın gerçekleri arasında yer alır ve hiç kimse, Ankara dahil, bunu reddedemez. Herkesin buna saygı göstermesi gerekmektedir. Bu gerçek, bazen acı verici olsa da, kabul etmek zorundayız.”⁵⁷ Bu tansiyonun ardından, Yunanistan Devlet Başkanı Prokopis Pavlopoulos, Türkiye ile Yunanistan arasındaki meselelerden biri olan Keçi Adası'nı ziyaret etmiş ve bu ziyaretin ardından T.C Dış İşleri Bakanlığı, Yunanistan Devlet Başkanı'nın Ege Adalarının silahsızlandırılmış statüsüne ilişkin ifadeleri hakkında⁵⁸ bir açıklama yayınlamıştır. Açıklamada; Lozan ve Paris Barış Antlaşmalarının, Türkiye'nin güvenlik gereksinimlerini dikkate alarak Ege Adaları'nda gayri-askeri bir statü oluşturmuş ve tanımlamış olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin lehine olan objektif bir statünün bulunduğu ve Yunanistan'ın adaları silahlandırması halinde Türkiye'nin uluslararası hukuk çerçevesinde tanınan hakları gereği buna itiraz etmesinin bir ödev olduğu vurgulanmıştır. Açıklamanın devamında; Yunanistan'ın hayali bir Türk tehdidi yaratma çabasıyla, Birleşmiş Milletler Şartı'nı yanlış yorumlama gayretlerinin, Ege adalarının uluslararası anlaşmalara uygun olarak silahsızlandırılmış statüsünü etkisizleştirmek için gösterilen bir basiretsizlik olduğu ifade edilmiştir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Lozan Antlaşması hakkındaki görüşleri, Yunanistan ziyareti ile uluslararası arenada daha da öne çıkmıştır. Erdoğan, Türkiye Cumhurbaşkanı olarak 65 yıl önce Celal Bayar'ın Yunanistan ziyaretinden sonra Yunanistan'ı resmi ziyaret eden ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Erdoğan, Yunan televizyonu Skai TV ile yaptığı röportajda Lozan Antlaşması'nın güncellenmesi gerektiğini belirtmiş, uluslararası antlaşmaların zaman içinde değişen şartlar

⁵⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/d26/7/7-8299sgc.pdf>

⁵⁷ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdoganin-lozan-aciklamasi-yunanistanda-da-manset-zamanlama-manidar-608442>

⁵⁸ https://www.mfa.gov.tr/no_70_-yunanistan-cumhurbaskani_nin-ege-adalarinin-silahsizlandirilmis-statusune-dair-ifadeleri-hk_.tr.mfa

doğrultusunda güncellenmesi gerektiğini ve iki ülkenin dostluğunu ve güvenliğini artırmak için bu konunun önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, bu güncellemenin kapsamlı bir değerlendirmeden sonra gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir.⁵⁹ Yunanistan ziyareti sırasında, Yunanistan Cumhurbaşkanı Prokopis Pavlopulos Lozan Antlaşması'nın vurgulanmasını takiben, sınırların Lozan'la kesin olarak belirlendiğini belirtmiştir: *“Lozan Antlaşması hakkında konuşmak istiyorum. Bu antlaşma ikili ilişkilerimizi ve sınırlarımızı belirlemektedir. Antlaşma, ikili ilişkiler açısından herhangi bir belirsizlik veya muğlaklık taşımayan kesin bir antlaşmadır. Bu antlaşmanın tartışılması veya gözden geçirilmesi gerektiğine inanmıyoruz. Bu antlaşmada, her iki ülkede yaşayan azınlıklar da belirlenmiştir. Yunanistan'daki azınlıklar bu antlaşma ile dini esaslara göre tanımlanmıştır. Yunanistan, bu antlaşmadan doğan tüm haklarını koruma konusunda kararlıdır.”*⁶⁰

Erdoğan, Pavlopulos'un ardından söz alarak yaptığı konuşmada, Lozan Antlaşması ile ilgili olarak bazı konularda günümüz koşullarına uygun bir şekilde güncellenmesinin şart olduğuna vurguda bulunmuştur. Pavlopulos'un açıklamasında ortaya konan bazı gerçeklerin açık ve net bir şekilde ifade edilmesi gerektiğini belirten Erdoğan, antlaşmanın yalnızca Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen bir anlaşma olmadığını altını çizmiştir. Lozan antlaşmasının 11 taraf ülkesi olduğunu vurgulayan Erdoğan, dünya üzerindeki değişimlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemiştir. Batı Trakya'daki Müslümanların yaşam koşullarının incelenmesi gerektiğini belirten Erdoğan, Lozan antlaşmasının uygulanabilirliğini sorgulamıştır. Ayrıca, Türkiye'de patrik seçilirken, Batı Trakya'daki Müslümanların baş müftüsünün atanmış olmasına dikkat çeken Erdoğan, Lozan antlaşmasının uygulanmasının sadece sözde kaldığını ifade etmiştir.⁶¹

Erdoğan'ın Lozan ile ilgili açıklamalarına karşılık olarak Pavlopulos, “Bir profesör ve bir siyaset adamı olarak, bizim düşüncemize göre anlaşmanın veya

⁵⁹ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-lozan-antlasmasi-guncellenmeli-2568167>

⁶⁰ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-tarihi-ziyarette-cumhurbaskani-erdogandan-lozan-resti-2568322>

⁶¹ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-tarihi-ziyarette-cumhurbaskani-erdogandan-lozan-resti-2568322>

hukukun güncellenmesi veya reform edilmesi mümkün değildir. Hukuk alanında, mevcut bir sözleşmeye yeni bir metin ekleyerek veya yeni yorumlarla bir hukuk prensibinin anlamını değiştirebiliriz. Ancak genellikle, anlaşmanın güncelleştirilmesi, gözden geçirilmesi veya reform edilmesi gibi kavramları kullanmıyoruz” şeklinde konuşmuştur.⁶²

Pavlopulos'un Lozan ile ilgili sözlerine yanıt veren Erdoğan; "Ben hukuk profesörü olmasam da siyasi hukuku iyi bilirim. Siyaset hukukunda 'anlaşmanın güncelleşmesi' diye bir kavram vardır ve biz bunu yapabiliriz, yeter ki ülkeler mutabık kalsın. Dünyada bunun örnekleri çoktur" şeklinde konuşmuştur. Ayrıca, "Sizler bu konuyu açtığınız için bu konulara girdim. Eğer sizler bunu dile getirmemiş olsaydınız, Sayın Çıpras'ı kabulüm sırasında bu hususlara değinecektik. Ancak yine de, ben Türkiye adına, siz Yunanistan adına bu konuları görüşmüş olduk."⁶³ şeklinde ifadelerini kullanmış ve sözlerine bu eklemeyi yapmıştır.

Erdoğan, bu görüşmenin ardından Yunanistan Başbakanı Aleksis Çıpras ile bir araya gelerek yaptığı görüşmede Lozan'a ilişkin düşüncelerini paylaşmaya devam etmiştir; "Lozan, yalnızca Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen bir anlaşma değildir. Bu antlaşmada 11 ülke taraf olmuştur ve Ege Denizi ile ilgisi olmayan konular da yer almaktadır. Örneğin, Batı Trakya'daki azınlıkların hakları nasıl korunacak? Bu konuda Yunan yönetimi sorumluluk almalıdır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki müzakerelerimizi ideolojik saplantılardan arındırıp, ortak yönlerimizi bulmaya odaklanarak ilerletmeliyiz. Her iki ülke de birbirinin toprak bütünlüğüne saygı duymalıdır. Geçmişteki hataları geride bırakarak, gelecekte daha güçlü bir işbirliği için çalışmalıyız. Bu hedefe ulaşmak için ortak akıl ve işbirliği çok önemlidir."⁶⁴

Erdoğan, Yunanistan ziyaretinin 65 yıl sonra gerçekleşmesinin kendisinde büyük bir heyecan yarattığını söyleyerek Kıbrıs ve Ege Meselesi'nden sonra Batı Trakya ile ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Erdoğan, Batı Trakya'daki soydaşlarına yönelik bir ziyaret planladığını ancak bazı kişilerin bu ziyareti provoke ettiğini

⁶² <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-tarihi-ziyarette-cumhurbaskani-erdogandan-lozan-resti-2568322>

⁶³ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-tarihi-ziyarette-cumhurbaskani-erdogandan-lozan-resti-2568322>

⁶⁴ <https://sputniknews.com.tr/20171207/erdogan-yunanistan-pavlopulos-1031301853.html>

belirterek, dağıtılan broşürler ve çizilen işaretler gibi provokatif eylemlerden bahsetmiştir. Bu gibi eylemler her toplumda olduğu gibi Batı Trakya'da da mevcut olabilir, ancak bir cumhurbaşkanının ziyareti sırasında kontrol altında tutulması gerektiğini düşündüğünü ifade etmiştir. Bu ziyaretin barışa yönelik olması için tarafların özel çabalar göstermesi gerektiğini belirterek, siyasi, askeri, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁵

Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Cumhurbaşkanı'nın Yunanistan ziyaretinin ardından Lozan Barış Antlaşması'nın güncellenmesi konusunu diğer platformlarda tartışmaya devam edip etmeyecekleri sorusuna, "Lozan Barış Antlaşması güncellenebilir, ancak bu karar sözleşme imzalayan devletlerin mutabakatıyla alınabilir" şeklinde cevap vermiştir. Çavuşoğlu, Ege Denizi'ndeki sorunlar arasında egemenliği net olmayan adalar, kıta sahanlığı, karasuları ve "uçuş bilgi bölgesi" konularını vurgulayarak, Batı Trakya Türkleri gibi antlaşma hükümlerinin uygulanmadığı bölgelere de dikkat çekmiştir; "Yunanistan'ın toprak bütünlüğüyle ilgili bir sorunumuz yok, ancak Ege Denizi'ndeki bazı adaların aidiyeti belirsizliğini korumaktadır. Kıta sahanlığı, karasuları ve FIR hattı konularında da anlaşmazlık yaşamaktayız. Ayrıca, Lozan Antlaşması'nda yer alan ancak uygulanmayan maddeler de vardır. Örneğin, Batı Trakya Türkleri'nin Türk ismini kullanma hakkı kısıtlanmıştır ve bu durum, insan hakları ihlali olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından kabul edilmektedir. Cumhurbaşkanımızın da belirttiği gibi, bu meselelerin yeniden ele alınması gerekiyor. Batı Trakya Türklerinin haklarını ulusal ve uluslararası platformlarda takip etmeye devam edeceğiz ve Yunanistan'ın İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını uygulaması için gereken adımları atacağız."⁶⁶

Başbakan Yardımcısı Hakan Çavuşoğlu ise, Lozan Antlaşmasının güncellenmesi taleplerinin temelinde dört konunun olduğunu açıklamıştır. Lozan Antlaşmasında bazı hükümlerin halen uygulanmadığını ve bu durumun Lozan Antlaşmasının de facto bir şekilde değiştirilmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca, azınlık hakları konusunda Yunanistan'ın geriye gittiğini ve Yunan vatandaşı

⁶⁵ <https://sputniknews.com.tr/20171207/erdogan-yunanistan-pavlopulos-1031301853.html>

⁶⁶ https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-ntv-kanalina-verdigi-roportaj.tr.mfa

olan azınlığın diğerk Yunan vatandaşlarıyla aynı eşit vatandaşlık statüsüne sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Çavuşoğlu'nun, dört temel konuya bağladığı "Lozan Antlaşması'nın güncellenmesi gerektiği" açıklamasında, eğitim konusu ilk sırada yer almaktadır; Çavuşoğlu, Batı Trakya'da çift dilli ilkokulların varlığına rağmen yıllardır Türkiye'den gönderilmesi gereken kitapların girişinde sorunlar yaşandığına dikkat çekmiştir. Yunanistan'da anaokulunun zorunlu hale getirilmesi sonucu Müslüman ve Türk ailelerin çocukları çift dilli anaokullarının eksikliği nedeniyle tamamen Yunan anaokullarına gitmek zorunda kalmaktadır. Hakan Çavuşoğlu, bu durumun uluslararası metinlerde karşılığı olmadığını ve 6 yaşındaki bir çocuğun Hristiyan ritüellerinin uygulandığı bir anaokulunda eğitim almaya zorlanmasının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Çavuşoğlu, "Lozan Antlaşması'nın güncellenmesi gerektiği" açıklamasında "etnik kimlik" konusunu ikinci sırada ele almıştır. İskeçe Türk Birliği'nin 1927'de ve Gümülcine Türk Gençler Birliği'nin 1929'da kurulduğunu ancak 1985 yılında bir vali kararıyla tabelalarının indirildiğini ve o tarihten itibaren azınlık olarak bir hukuk mücadelesi verdiklerini belirtmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2008 yılında Yunanistan aleyhine verdiği bir kararın uygulanmadığını ve Eylül ayında hazırlanan bir yasanın Yunanistan'da büyük bir tartışma yarattığını, ancak daha sonra yasanın geri çekildiğini ifade etmiştir. Çavuşoğlu, "dini özgürlükler" konusunu üçüncü temel konu olarak ele alarak, müftülerin 1985 yılına kadar seçimle göreve geldiğini ancak daha sonra atanmaya başlandığını belirtmiştir. Ayrıca, müftülük makamının birlik, beraberlik ve dinin sembolü olduğunu vurgulamış ve "240 imam yasası" adı altında içinde Müslüman bulunmayan bir komisyonun camilere din adamı atadığını ve bunun mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Çavuşoğlu, dördüncü konunun vakıflarla ilgili sorunlar olduğunu ve Lozan Anlaşması gereği Müslüman Türk azınlığının tüm dini, sosyal ve eğitim faaliyetlerinin vakıflardan elde edilen gelirlerle finanse edildiğini belirtmiştir. Ayrıca, vakıf yönetimini de müftülerin yaptığını ve mevcut durumun, azınlığın dini özgürlüğüne engel teşkil ettiğini söylemiştir. Türkiye'de vakıf mallarının geri verildiğini ve geri verilmeyenlerin tazminatlarının ödendiğini belirten Çavuşoğlu, Batı Trakya'da yapılan asimilasyon politikaları olmasaydı bölgede 800 bin nüfus olması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁷

⁶⁷ <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/lozana-4-gerekce-2571558>

CHP lideri Kılıçdaroğlu, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Yunanistan ziyaretiyle ilgili bir soru üzerine yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın azınlık hakları ve demokrasi kültürüne uygun davranmadığını vurgulayarak, Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'deki azınlıkların liderlerini seçme hakkına sahip olduğunu ve bu hakkın Yunanistan tarafından verilmemesinin sorun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarına uymakla yükümlü olan Yunanistan'ın engellemeleri nedeniyle Müslümanların baş müftülerinin, oradaki imamlar ve din adamları tarafından seçilememesi durumunun Lozan Antlaşması'nın yürürlükte olmadığını gösteren bir örnek olduğunu ifade etmiştir⁶⁸.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Lozan Antlaşması ve Misak-ı Milli üzerinden yürüttüğü söylem iç kamuoyunu bilgilendirme ve konsolide etme arayışında kendini göstermeye devam etmiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı'nın Muhtarlar toplantısı kapsamında yaptığı konuşmalar bu bağlamda değerlendirilebilir.

43. Muhtarlar toplantısında yapılan konuşmada Erdoğan; Suriye, Irak, Libya, Kuzey Afrika, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'nın Türkiye için neden önemli olduğunu sorgulayan kişilerin, Türkiye'nin geçmişinden, özgürlük ve gelecek kavramlarından bihaber olduklarını vurgulayarak, aynı zamanda Türkiye'nin bu bölgelerle ilgili duyarlılığına da temas etmiştir. Erdoğan, tüm bu coğrafyaların gönül dünyamızın kapsama alanında olduğunu dile getirerek, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de ifade ettiği gibi, Misak-ı Milli hudutları içinde yer aldığını vurgulamıştır. Özellikle Kuzey Suriye'de terör koridoru oluşturma girişiminde bulunanların hedeflediği bölgelerin Misak-ı Milli hudutları içinde olduğunu hatırlatarak, Türkiye'nin bölgedeki hassasiyetlerinin önemini belirtmiş ve bu sebeple, bu bölgelerde devlet kurma gibi girişimlerde bulunanların başarılı olamayacağını ifade eden Erdoğan, Türkiye'nin bu bölgelerle ilgili hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁹

22 Ekim 2016 tarihinde İnegöl Hacı Sevim Yıldız Mesleki Eğitim Kampüsü'nün açılış töreninde yaptığı konuşmada Erdoğan, Suriye'deki iç savaşın

⁶⁸ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilicdaroglundan-flas-lozan-cikisi-40672352>

⁶⁹ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/89110/43-muhtarlar-toplantisinda-yaptiklari-konusma>

sebeap olduğu insan kayıpları nedeniyle 5 milyondan fazla insanın ülkesini terk etmek zorunda kaldığına ve bazı tarihi şehirlerin de yıkıldığına değinerek, Misak-ı Milli'nin tarihsel ve konjonktürel önemine dikkat çekmiştir. Suriye'deki iç savaşın yol açtığı trajedi sonucu, 12 milyondan fazla Suriyelinin evlerini, köylerini ve şehirlerini terk etmek zorunda kaldığını, bunlardan 5 milyonunun ülkesini terk ettiğini ve İslam medeniyetinin kadim şehirleri Halep, Musul ve Kerkük gibi tarihi yerlerin yıkıldığını ve enkaza döndüğünü belirten Erdoğan, Misak-ı Milli'nin tarih boyunca ve günümüzdeki önemine vurgu yapmış ve benzer şekilde, Gazi Mustafa Kemal'in de Misak-ı Milli'yi yol gösterici olarak kabul ettiğini ve bunun tarihte yer aldığını ifade etmiştir.⁷⁰

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi'nin 2016-2017 akademik yılı açılışında yaptığı konuşmada, sadece coğrafi sınırların değil, aynı zamanda gönül sınırlarının da büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulayarak, tarihsel ve kültürel bağlara atıfta bulunmuştur. Konuşmasında Misak-ı Milli'nin tarihsel sorumluluğunun bir misyon olarak devam ettiğine dikkat çeken Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin coğrafyasındaki tüm halkların kardeş olduğunu ve birbirlerine bağlı olduğunu ifade etmiştir: *“Gönül sınırlarımızın fiziki sınırlarımızdan daha önemli olduğunu bilmeliyiz. Elbette fiziki sınırlarımıza saygı duymalıyız, ancak gönül sınırlarımıza sınır çizilemez ve buna izin vermeyiz. Bazıları bize "Neden Irak'la ilgileniyorsunuz, neden Suriye'yle ilgileniyorsunuz?" diyorlar. Ancak biz tarih kitaplarımızda Misak-ı Milli'yi okuyoruz, değil mi? Misak-ı Milli'nin ne anlama geldiğini kavramış durumdayız. Eğer Misak-ı Milli gibi bir hedefimiz varsa, o zaman bu soruyu sormak yerine üzerimize düşen görevleri yerine getirmeliyiz.”*⁷¹

19 Ekim 2016 tarihinde Beştepe'de düzenlenen muhtarlar toplantısında yapılan konuşma Erdoğan, Misak-ı Milli'nin hedeflerine ulaşamamanın başarısızlık olduğunu söylemiş, ancak bunun zorunluluklar nedeniyle olduğunu belirtmiştir. Erdoğan, asıl tehlikeli olanın Misak-ı Milli hedeflerinden vazgeçilmesi olduğunu vurgulayarak, bu durumun Türkiye'nin geçmişini unutturma amacını taşıdığını ve bu yaklaşımın

⁷⁰ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/55748/inegol-haci-sevim-yildiz-mesleki-egitim-kampusunun-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>

⁷¹ <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-kultur-inkilabina-ihciyacvar,W00xTOQvSEi534jEBHW6gA>

reddedildiğini ifade etmiştir: “Gazi Mustafa Kemal'in gündeme getirdiği Misak-ı Milli neden rahatsızlık uyandırıyor? Tarihi ve milletimizin geçmişi bu konuda hiçbir etki yaratmıyor mu? Maalesef, Misak-ı Milli hedeflerimizi ne batı ne de güney sınırlarımızda koruyamadık. Bu durumun o dönemde mazur görülmesi mümkündü. Ancak, asıl tehlike, bu durumu zorunluluklardan kaynaklandığı şeklinde kabul edip kendimizi bu düşüncenin içine hapsederek, geçmişimizi tamamen unutmak isteyenlerin amacına hizmet etmektir. Biz bu düşüncüyü reddediyoruz. Türkiye'yi 1923'ten bu yana bu kısır döngüye sıkıştırmaya çalışanların amacı, bin yıllık coğrafyamızdaki varlığımızı, Selçuklu ve Osmanlı mirasını unutturmaktır.”⁷²

Atatürk'ün vefatının 79. yılı nedeniyle düzenlenen törende yapılan konuşmada, Misak-ı Milli belgesiyle belirlenen sınırların Türkiye'nin milli güvenliğini tehdit eden alanları kapsadığı ifade edilmiştir: “Kurtuluş Savaşı'nda ilan ettiğimiz Misak-ı Milli sınırlarımıza sahip çıkamadık ve günümüzde Suriye ve Irak'taki gelişmelerde bu durumun acı sonuçlarını yaşıyoruz. Bu nedenle Misak-ı Milli sınırlarımıza yeniden sahip çıkma zamanı geldi. Eğer bu sınırlar içinden ülkemize saldırılar gerçekleşiyorsa, sadece seyretmek yerine gereğini yapmak zorundayız. İşte İdlib'de yapılan da budur. Açıkça ifade etmek gerekirse, Afrin'deki operasyonumuz da aynı amaç doğrultusunda gerçekleştiriliyor.”⁷³

Osmanlı Devleti'nin tarihsel coğrafyasında bulunan ülkeler ve insanlarla Türkiye'nin tarihsel ve kültürel bağlarının önemini 18 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen 40. Muhtarlar Toplantısında vurgulayan Erdoğan; “Bir süredir karşılaştığımız yeni ve daha büyük senaryonun gayesi açıktır: Memleketimizi bölüp, milletimizi parçalamak ve bin yıllık vatanımızı tahrip etmektir. Fakat Türkiye, yalnızca 80 milyon vatandaşından ve 780 bin kilometrekarelik vatan toprağından ibaret değildir. Türkiye'nin en büyük gücü, Balkanlardan Afrika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada ortak bir tarihe sahip olduğu, yüz milyonlarca kardeşe sahip olmasıdır. Bize sık sık “Suriye'de neden yer alıyoruz?”, “Irak'ta ne işimiz var?”, “Balkanlar'da, Kafkaslar'da, Orta Asya'da, Kuzey Afrika'da niçin varız?” şeklinde sorular yöneltilmektedir. Ancak bizim yanıtımız açıktır: Başkentini doğusundaki ve kuzeyindeki tüm diyarlar gönül

⁷² <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/55704/28-muhtarlar-toplantisinda-yaptiklari-konusma>

⁷³ <https://www.yenisafak.com/gundem/milletimizin-ataturkle-sorunu-yok-2809209>

yarılarımızdan birini, batısındaki ve güneyindeki bölgeler ise gönül yarılarımızdan diğerini temsil eder. İnsan, kalbini yarım bırakabilir mi? Bu yüzden bizim de o coğrafyalardan ve o topraklardaki kardeşlerimizden vazgeçmemiz mümkün değildir. Atalarımız, Gazi Mustafa Kemal, Kerkük'e kadar uzanan Misak-ı Milli ile çizgiyi çizmedi mi? Kerkük Türkmenleri orada değil miydi? Kerkük'e sırtımızı nasıl dönebiliriz? Aynı şekilde Musul'da değil miydiler? Oradaydılar.” Erdoğan, konuşmasının devamında Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi’nin fırsatçılık yaptığına vurgu yaparak: “ Kalkıp ‘Kerkük benim’ demekle ne elde edeceksin? Orada ne hakkın var? Senin tarihin orada mı? Kuzey Irak'ta yerel yönetim var, sen de orada kalmalısın ve işini yapmalısın. Kerkük'te ne işin var? Orada kimlerin hakkı olduğunu biliyorsun. Orada insanları zalimce yönetmeye çalıştılar ve Irak'ta dökülen her kanın sorumlusu bölgesel yönetimdir.”⁷⁴ şeklinde konuşmuştur.

Erdoğan'ın Misak-ı Milli'ye vurgu yapan konuşmaları, hükümet üyelerinin de söylemlerine yansımıştır. TBMM Başkanı Mustafa Şentop, TBMM'nin himayesinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi iş birliğiyle gerçekleştirilen “Bir Asrı Geçen Birikimle Misak-ı Milli'ye Yeniden Bakmak” temasıyla düzenlenen Misak-ı Milli Anma Programı'nda bir konuşma gerçekleştirmiştir. Şentop, Misak-ı Milli Anma Programı sırasında yaptığı konuşmada, toplantının gerçekleştiği mekanın Misak-ı Milli'nin kabul edildiği tarihi Meclis-i Mebusan salonu olduğunu ifade ederek Misak-ı Milli'nin, milletimizin haklı mücadelesinin sebeplerini ve yöntemlerini açıkça ortaya koyan ve özellikle işgalci emperyal güçlere karşı ilan edilen bir istiklal bildirisi olduğunu vurgulamıştır. Misak-ı Milli'nin günümüzde karşılaşılan sorunlara ışık tutabileceği ve ilkelerinin, sorunların çözümünde yol gösterici olabileceği ifade edilmiş; ayrıca Türkiye'nin uluslararası hukuktan doğan haklarını korumaya devam edeceği vurgulanmıştır. Söz konusu konuşmada, Türkiye'nin Osmanlı'yı yeniden kurmaya çalışmadığı ve gerçekçi bir siyaset izlediği özellikle belirtilmiştir: “Bugün, emperyalist devletlerin “böl ve yönet” taktiğiyle birbirlerinden koparılmış kardeş toplumlara yaşatılanların bir daha yaşanmaması için önemli bir ifade olan Misak-ı Milli prensiplerinin bir kez daha dikkate alınması gerekiyor. Milli egemenliğimizi ve varlığımızı korumak için mücadele

⁷⁴ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/85035/40-muhtarlar-toplantisinda-yaptiklari-konusma>

etmeye devam ediyoruz ve benzer biçimde, bizler, 101 yıl önce ilan edilen milli yeminin amacına ve özüne sadığız. Görevimiz, bize ait olanı, bizden olanı ve bizimle olanı korumak ve savunmaktır. Tehditler artık sınırlarımızda karşılanmıyor, aksine sınırlarımızın ötesinde de mücadele etmek zorundayız. Lozan Antlaşması ile Misak-ı Milli sınırlarımızın dışında kalan bölgelerde, özellikle Musul ve Kerkük gibi yerlerde, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye atan olumsuz gelişmeler yaşanmaktadır. Bu durum, Türkiye'yi bu coğrafyada aktif bir şekilde hareket etmeye zorluyor. Misak-ı Milli'nin temelinde yatan prensipleri dikkate alarak, ülkemizin coğrafyasındaki sorunları yeniden ele almanın ve adil ve kalıcı barışa doğru ilerlemenin faydalı olacağına inanıyorum. Bazıları bizim siyasetimizi "Yeni Osmanlıcılık" olarak eleştiriyor, ancak biz sadece tarihimizdeki en güçlü devlet olan Osmanlı'yı seviyor ve gururla anıyoruz. Bizler geçmişimizden gelen birikimimizle, Türkiye'nin uluslararası hukuk çerçevesindeki haklarını ve meşru durumunu savunmaya kararlıyız ve gerçekçi politikalar uyguluyoruz.”⁷⁵ Şentop, konuşmasında, Misak-ı Milli'nin ülkenin bağımsızlık ve geleceğinin kuruluşunu resmi olarak belirleyen bir belge olduğunu ve Meclis tarafından alınan bir kararla milletin egemenliğini yansıttığı için tartışmasız ve eşsiz bir meşruiyete sahip olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Misak-ı Milli'nin sadece millete güven vermekle kalmayıp, aynı zamanda muhaliflerimize meydan okuyan bir bildiri olduğunu belirtmiştir. Şentop'un ifadesine göre, Misak-ı Milli, milli hedeflerin bir manifestosu niteliğindedir ve bu yönüyle vatanımızın tarif edildiği sınırlar içinde birlik ve bütünlüğümüzü sağlayarak özgür ve bağımsız bir şekilde yaşamamızı temin etmeyi amaçlamaktadır.

Erdoğan, bölgedeki gelişmelerle ilgili açıklamalarında Misak-ı Milli sınırlarıyla ilgili güvenlik kaygılarını vurgulamaya devam etmiştir. Aynı zamanda ulusal güvenlik, bölgesel istikrar ve tarihi referanslara vurgu yaparak Türkiye'nin dış politika yaklaşımını ve hedeflerini ele almaktadır. Söylemlerde ifade edilen ana tema, Türkiye'nin sınırlarının güvenliğini sağlamak ve bölgedeki kardeş ülkelerin güvenliğine katkıda bulunmak için etkin bir rol oynamak istenmesidir. Türkiye'nin tarihsel deneyimlerden ders alması ve ulusal bağımsızlığını koruma kararlılığı ön

⁷⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-baskani-sentop-misak-i-milli-milli-hedeflerimiz-mani-festosu-dur/2126910>

planda tutulmaktadır. Türkiye'nin geleceğe yönelik hedeflerine vurgu yapılırken bu hedeflerin gerçekleştirilmesi durumunda Türkiye'nin gücünü artıracak ve bölgesel istikrara katkı sağlayacak vurgulanmaktadır;

“Bizim hiçbir ülkenin toprağında gözümüz yoktur, ancak kendi topraklarımızın güvenliği ile ilgili konularda aktif olmak zorundayız. Irak'ın mezhep temelli iç savaşa sürüklenmesine sessiz kalamayız ve aynı şekilde İdlib, Halep, Münbiç, Haseke, Musul ve Kerkük'teki kardeşlerimizin güvenliği de bizim için kendi güvenliğimiz kadar önemlidir. Hedefimiz, hem milletimiz hem de bölgedeki kardeşlerimiz için barış, huzur ve istikrarın teminini sağlamaktır. Geçmişte olduğu gibi, bu güvenliği ve huzuru kendi çabalarımızla inşa etmeye kararlıyız.”⁷⁶

“Dünyanın ve bölgemizin yeniden yapılandırıldığı bu kritik dönemde, eğer geri adım atarsak, Sevr Antlaşması gibi acı bir sonla karşılaşabiliriz. Ancak biz hala Lozan Antlaşması'nda yaşadığımız kayıpların üzüntüsüyle mücadele eden bir milletiz. Şimdi Türkiye, İstiklal Savaşı'nın ardından en büyük mücadelesine girişmiştir. Bu mücadele, tek millet, tek bayrak, tek vatan ve tek devlet için verilen bir mücadeledir.”⁷⁷

“2023 hedeflerimize, 2053 ve 2071 vizyonlarımıza ulaşmak için mücadelemize devam ediyoruz. Bugün Türkiye, yeni bir istiklal mücadelesi vermektedir ve bu mücadeleyi kazanmak zorundayız. Eğer kazanırsak, 2023 hedeflerimize ulaşacağımız gibi, 2053 ve 2071 vizyonlarımızı da şekillendireceğiz. Ancak kaybedersek, 100 yıl önce başarısız olan Sevr planı yeniden karşımıza getirilecektir.”⁷⁸

22 Kasım 2016 tarihinde gerçekleştirilen “Türkiye'nin Yeni Güvenlik Konsepti” Konferansı'nda yapılan konuşmada Türkiye'nin tarihsel toprak kayıplarının ve Lozan Antlaşması'nın değerlendirilmesi ele alınmaktadır. Türkiye'nin geçmişteki toprak kayıplarını ve antlaşmanın etkilerini sorgulayan konuşma da geleceğe yönelik daha iyi bir durumun arayışına vurgu yapılmaktadır.: *“Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk devletimiz olduğu yanılışına kapılmayalım. Biz, 22 milyon kilometrekarelik dünya*

⁷⁶ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/55748/inegol-haci-sevim-yildiz-mesleki-egitim-kampusunun-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>

⁷⁷ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/69551/orman-ve-su-isleri-bakanligi-toplu-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>

⁷⁸ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/69654/33-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma.html>

ölçeğindeki toprakları yönetmiş bir devletin varisleriyiz. Yakın tarihimizde, Cumhuriyet'in kuruluşundan önce, yaklaşık 3 milyon kilometrekarelik topraklarımız vardı. Ancak bu topraklarımızın bir kısmını kaybettik ve şu anda sadece 780 bin kilometrekarelik bir toprağa sahibiz. Lozan ifadesini kullanmam bazılarının rahatsızlık duymasına sebep oldu, ancak bu rahatsızlığın nedenini anlamakta zorlanıyorum. Lozan Antlaşması'nda, ülkemizin 3 milyon kilometrekareden daha geniş bir alanını kaybetmişiz ve hatta hemen yanı başımızda bulunan topraklar bile bize verilmemiştir. Buna rağmen, bazıları bu anlaşmadan başarıyla çıktığımızı söylüyorlar. Bu nasıl bir başarıdır ki, elindekini kaybediyorsun ve hala başarılı çıktık diyorsun. Lozan antlaşması, elbette önemli bir belgedir ve kazanımlarını takdirle karşılıyoruz. Ancak, bu antlaşmanın bazı hükümleri, Misak-ı Milli hedeflerimize ters düşmüştür ve İstiklal Harbi'ni kazanarak yaklaştığımız hedeflerimizden feragat etmek zorunda kaldık. Tartışılması gereken noktalar varsa tartışacağız ve daha iyisine ulaşmanın yollarını arayacağız. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi tarihî olaylar artık geride kalmıştır. Bugün, dünya siyasi dengelerinde yeni değişimler yaşanıyor, ancak hala bizi Lozan antlaşmasına hapsedmeye çalışanlar var.

79,,

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, Yeni Türkiye dergisi için kaleme aldığı “Kapanmayan parantezin kilidi: Misak-ı Milli” başlıklı yazıda; Türkiye'nin bölgesel hadiselerle ilgilenmesinin nedeninin geçmişe bakarak anlaşılabilirliği belirtilmektedir. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı ile çizilen sınırların günümüzdeki sorunların başlıca nedeni olduğu vurgulanan yazıda Misak-ı Milli'nin tarihsel mevzii olduğu vurgusu dikkat çekmektedir.

Bugün Suriye'deki, Irak'taki, Mısır'daki, Libya'daki, Balkanlar'daki, Kafkaslar'daki hadiselerle niçin bu kadar yakından ilgilendiğimizi, ilgilenmemiz gerektiğini ancak geçmişe bakarak anlayabiliriz. Türkiye'nin oralarda ne işi olduğunu soranlara en güzel cevabı tarih verecektir. Gayet açıktır ki, Birinci Dünya Savaşı, aslında hâlâ sona ermiş değildir. Kanı kanla, zulmü zulümle örtmeye çalışanlara karşı biz kendi tarihimizden, kendi kültürümüzden aldığımız güçle çalışmaya, mücadele etmeye devam edeceğiz.

⁷⁹ <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61114/turkiyenin-yeni-guvenlik-konsepti-konferansinda-yaptiklari-konusma.html>

Misak-ı Milli'yi unutmamak bu mücadelenin ilk ve en önemli şartıdır (Erdoğan, 2017, s. 9-10).

Tarihsel mevzii olarak nitelendirilen Misak-ı Milli sınırlarının çizilmesinde, Gazi Mustafa Kemal'in de konuşmalarında vurguladığı gibi, tarihi, kültürel, toplumsal ve milli kriterler esas alınmıştır. Bu sınırların içinde yaşayan Müslüman unsurlar da, diğer kardeş milletlerle birlikte, ortak geçmiş ve değerlerin birleştirdiği, birbirine sıkı sıkıya bağlı olan kardeş topluluklar olarak görülmektedir. Lozan Anlaşması'nı "Dört senelik İstiklal mücadelemiz sonucunda milletimizin şanına yakışır bir barış ile neticelenmiştir." diye nitelendiren Mustafa Kemal Paşa, Türk tarafının çoğunlukla anlaşmadan lehine sonuçlar elde ettiğini vurgulamıştır (Atatürk, Nutuk, 2014, s. 750-767).

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye'nin milli sınırlarının Misak-ı Milli sınırlarıyla büyük ölçüde örtüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu antlaşma, Türk Milletinin haklı mücadelesinin dünyaya gösterilmesini sağlamış ve aynı zamanda adli, idari, mali ve ekonomik tüm kapitülasyonların kaldırılmasını da beraberinde getirmiştir. Karaağaç bölgesi Türklere verilerek Meriç nehri sınır olarak kabul edilmiştir. Boğazların idaresi ise uluslararası bir komisyonda görev yapacak bir Türk yetkilisine bırakılmıştır. Güney sınırında Musul konusunda anlaşma sağlanamamış, ancak İngiltere ve Türkiye arasında anlaşma sağlanamaması durumunda konunun Milletler Cemiyeti'ne götürüleceği kararlaştırılmıştır. Osmanlı borçları, belirli taksitlerle ödenmek üzere Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanan devletler arasında bölüştürülmüştür. İngiltere'nin Lozan'daki yönlendirmesi, konuyu erteletmesi ve ikili görüşmelere bırakması nedeniyle Lozan'da Türkiye'nin güney sınırı net bir şekilde belirlenmemiş olmakla birlikte, Musul konusu Milletler Cemiyeti'ne yönlendirilerek çözülmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Türkiye ve Yunanistan arasında etnik azınlıkların yer değiştirmesi kararı alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Lozan Antlaşması sonrası Türkiye'nin geleceği için planlar yapmış ve Misak-ı Milli'nin hedefleri doğrultusunda mücadelesine devam etmiştir (Akşin, 1997, s. 42-44).

Türkiye Cumhuriyeti, Misak-ı Milli sınırları içinde olan ve tarihi, sosyal, kültürel, etnik ve dini bağları bulunan bölgelerin kurtuluşa kavuşmasını kendisine

tarihsel bir vazife olarak kabul etmektedir. Batı Trakya, Lozan Antlaşması sonrası yapılan nüfus mübadelesi ve sonrasındaki baskılara rağmen Türk nüfusunun varlığını sürdürdüğü bir bölgedir. Ancak bölge insanı hala etnik, dini ve kültürel kökenleri nedeniyle baskılara maruz kalmaktadır. Batı Trakya bölgesinde, Yunanistan'ın Türk ve Müslüman nüfusu temizleme çabaları sonucu insan haklarına aykırı müdahaleler gerçekleşmiş, bölgedeki Türk ve Müslüman halk zorla göç ettirilmiş, asimilasyon politikalarıyla kendi kimliklerinden uzaklaştırılmaya çalışılmış ve temel haklardan yoksun bırakılmıştır. Bu uygulamalar, Türkiye ve Yunanistan arasında askeri ve siyasi sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Yunanistan, uluslararası anlaşmaların gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmemek suretiyle Türklere karşı ekonomi, eğitim, dini lider seçimi, yönetimde temsil, mülk edinme ve vakıflarda haklardan yoksun bırakma gibi haksız uygulamalarını sürdürmektedir. Ayrıca yaklaşık 60 bin Türk vatandaşını vatandaşlıktan çıkardığı gibi, geri vatandaşlığa kabul etmeme gibi haksız bir tutum sergilemektedir. Musul ve Kerkük yöresinde meydana gelen olaylar, bölgenin büyük güçlerin çıkarlarına kurban edildiğinin açık bir kanıtıdır. Bu güçler, bölge halkının refahını ve demokratik haklarını değil, kendi çıkarlarını koruma amacı gütmektedirler. Bu nedenle, olayların insani ve vicdani boyutu da büyük ölçüde ihlal edilmektedir. Türkiye'nin Lozan Antlaşması'yla ilgili tartışmaları, ülkenin tarihinde ilk kez bir devlet başkanı tarafından gündeme getirilmiştir. Lozan Antlaşması, Türkiye'nin ulusal varlığı, güvenliği, bağımsızlığı, özgürlüğü ve geleceği açısından hala büyük bir öneme sahiptir. Bu önem, tarihsel derinliği ve bilinmeyen yönleriyle ele alınmasını engellememektedir. Gerçek şu ki, tarih boyunca hiçbir antlaşma süresiz olarak uygulanmamıştır ve Türkiye'nin vizyonu ve geleceği açısından, bu konuyu yeni koşullar ve güncel uluslararası gelişmeler ışığında çok yönlü bir beyin fırtınasıyla gözden geçirmek hayati önem taşımaktadır (Kutluk, 2018, s. 315-323).

15 Temmuz 2016 tarihinde meydana gelen darbe teşebbüsü, Türkiye'nin varlığına yönelik bir saldırı olarak değerlendirilmiş ve bu darbe girişimine karşı verilen mücadele İkinci Kurtuluş Savaşı olarak tanımlanmıştır. Erdoğan'ın yaptığı açıklamalar, Lozan Antlaşması sonrası elde edilemeyen başarıların, İkinci Kurtuluş Savaşı olarak nitelenen süreç sonrasında kazanılması gerektiği şeklinde

yorumlanabilir. Bu açıklamalar, Türkiye'nin geçmişte elde edemediği hedeflere ulaşmak için mücadelesinin devam edeceği mesajını da içermektedir.

3.4.2. Sivil Toplum ve Medya Alanında Misak-ı Milli Üzerine Tartışmalar

1990'lardan sonra Türk siyasetinde gerek sivil toplumda ve akademik alanda gerekse medyada, Tarihsel Misak-ı Milli algısı önemli bir etki alanı oluşturmuştur. Bu algı, Türkiye'nin milli kimliğini ve sınırlarını belirleyen bir konsepttir ve Türkiye'nin milli menfaatlerini koruma çabasına dayanmaktadır. Bu algı, Türkiye'nin dış politikasında da belirleyici bir rol oynamakta ve Türkiye'nin çevresinde bulunan coğrafyalarda etkin bir rol oynama eğilimine neden olmaktadır. Ayrıca, bu algı Türkiye'de milliyetçilik eğilimlerini artırmakta ve milli değerlere yönelik bir tutumu desteklemektedir. Bu algının etkisiyle, Türkiye'de bazı sınırların ötesinde bulunan topluluklardaki Türklere yönelik bir bağlılık ve destek duygusu da artmıştır. Ancak bu algının aynı zamanda Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerini de olumsuz etkileyebilecek bir yönü olmuştur. Özellikle de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik sürecinde Misak-ı Milli algısının etkisi, Türkiye'de AB üyeliği konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına ve AB ile olan ilişkilerde çatışmalara da neden olmuştur.

Atatürkçü Düşünce Derneği, Türkiye'de Atatürk ilkelerini benimseyen ve bunları savunan bir sivil toplum örgütüdür. 19 Mayıs 1989'da kurulmuş olan dernek, Atatürk ilkelerini benimsemiş olan insanların bir araya geldiği ve bu ilkelerin yayılmasını amaçladıkları bir oluşumdur. Bu ilkeler arasında laiklik, çağdaşlık, hukukun üstünlüğü ve insan hakları vb. yer almaktadır. Atatürkçü Düşünce Derneği, Türkiye'de önemli bir yer tutmaktadır ve dernek üyeleri, ülkenin farklı yerlerinde faaliyetler düzenlemektedir. Türkiye siyasetinde artan Lozan tartışmalarına aktif müdahil olan ADD tarafından Lozan Antlaşması; Türkiye Cumhuriyeti'nin tapu senedi olarak kabul edilmekte ve ülke sınırlarını Misak-ı Milli kararlarına göre tescillediği vurgulanmaktadır. Ayrıca, antlaşmanın 1699 Karlofça Antlaşması'ndan 223 yıl sonra Türkiye'nin başı dik bir şekilde masadan kalktığı tek antlaşma olduğu ifade edilmektedir. Lozan, Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir dönüm noktası olmuştur ve ülkenin egemenlik haklarının korunması ve Misak-ı Milli ilkesinin tanınması açısından büyük bir başarıdır. Lozan konusunda muhafazakâr bir tavır takınan ADD,

Lozan'ın tartışılmasının Sevr Antlaşması ve benzeri emperyal planlara boyun eğmek anlamına geleceğini savunmaktadır. Dernek, Türkiye'nin sınırlarının tartışmasız olarak kabul edilmesi gerektiğini ve Lozan Antlaşması'nın Türk ulusunun bağımsızlık ve egemenlik mücadelesinin simgesi olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Lozan Antlaşması'nı sonsuza dek korumayı görev edindiği vurgulayan dernek, bu tarihi zaferi ulusa kazandıranlara saygısızlık edenlerle mücadele etmeyi önemli bir görev olarak kabul etmektedir.⁸⁰

Türkiye'deki kamu çalışanlarının haklarını ve çıkarlarını savunmak amacıyla kurulmuş olan Memur Sendikaları Konfederasyonu Memur-Sen, aynı zamanda siyasi açıdan da etkili bir sivil toplum örgütüdür. Türkiye siyasetinde güçlü bir etkiye sahip olan Memur-Sen, verdiği mesajlarla kamuoyu oluşturma yeteneğine sahiptir. Memur Sen Genel Başkanı Ali Yalçın tarafından kaleme alınan "Toplu Sözleşme Maharetimizi Yeni Toplumsal Sözleşme İçin Kullanma Vakti" başlıklı yazıda; Egemenlik sınırlarının Misak-ı Milli olarak kabul edildiği, ancak insanlık sınırlarının tüm dünya ve insanlık olarak kabul edildiği bir anayasanın oluşmasının hedeflendiği ifade edilmektedir. Bu anayasanın temel amacı, barış ve adaletin sağlanması için fırsatlar ve imkanlar sunarak insanlığın refahına katkıda bulunmaktır. Aynı zamanda, bu anayasa kadim medeniyetimizin canlandırılması ve geleceğimizin inşası için bir yol haritası olarak da işlev görmelidir.⁸¹

Kamu Sen, Türkiye’de Türk Milliyetçiliğinin temsilcisi olarak anılan bir kamu sendikasıdır ve 2008 yılında üyelerine Misak-ı Milli haritası dağıtmıştır. Bu haritada "Misak-ı Milli sevdamızdan asla vazgeçmeyeceğiz" yazısı yer almıştır. Bu durum Türk Solu’nun kamu çalışanları temsilcisi olarak görülen Kamu Emekçileri Sendikası (KESK) tarafından protesto edilmiştir. KESK Genel Başkanı İsmail Hakkı Tombul, Kamu Sen'in Misak-ı Milli haritası dağıtmasını protesto etmiş ve “Kamu Sen, Türkiye'nin sınırlarını genişletmekle değil, kamu emekçilerinin hak ve çıkarlarını savunmak için çaba göstermeli” demiştir. Tombul, emek örgütlerinin, temsilcisi olduğu grubun sesi olması gerektiğini vurgulayarak, herkesin kendi işini yapması

⁸⁰ <https://www.add.org.tr/2022/07/24/lozani-tartismaya-acanlar-sevre-boyun-egenlerdir/>

⁸¹ <https://www.memursen.org.tr/toplu-sozlesme-maharetimizi-yeni-toplumsal-sozlesme-icin-kullanma-vakti>

gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, bu tür yayılcı, fetihçi anlayışların kaos yaratabileceğini ve kınanması gerektiğini ifade etmiştir. Tombul'a göre, Türkiye'nin sınırları belirlenmiş ve üniter yapısı Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Bu Anayasa'nın değiştirilemez ilkelerinden biridir. Kamu Sen tarafından dağıtılan Misak-ı Milli haritasında Selanik, Varna, Kırcalı, Yunanistan Adaları, Kıbrıs'ın tamamı, Gürcistan'ın Batum kenti, Ermenistan'ın tamamı, Halep, Musul, Erbil ve Kerkük gibi bölgelerin Türkiye sınırlarına dahil edildiği belirtilerek eleştirilmekte ve dağıtılan bu haritaların yayılcı bir anlayışı teşvik etmekte olduğu ve devletin resmi okullarında propaganda amaçlı kullanıldığı ifade edilmektedir.⁸²

İstiklal Marşı Derneği, Türkiye'de Misak-ı Milli konusunda statüko karşıtı eleştirel bir tutum sergileyen sivil toplum kuruluşlarından biridir ve dernek kurucusu İsmet Özel, derneğin kuruluşunu İstiklal Marşı'nın yazılış amacıyla açıklamaktadır: *“İstiklâl Marşı, Misak-ı Milli'nin gerçekleşmesi ve Türk topraklarının elden gitmemesi amacıyla yazılmıştır. Bu hedefin dışında başka bir amacı yoktur. Misak-ı Milli'nin kabul edildiği son Meclisi Mebusan'da, harita üzerinde Selanik, Batum, Halep, Musul gibi şehirler var. Ancak, Misak-ı Milli sınırları içinde Hanya ve Kıbrıs gibi yerler yoktur. Şu anda elimizde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında bırakılan topraklar yoktur. Elde ettiğimiz topraklar, Sevr Anlaşması'nın bize bıraktığı topraklar değil, İstiklal Harbi sonucunda kazanılan topraklardır. Bu topraklar, Misak-ı Milli'nin tamamını içermese de, tarihte birinci dünya savaşında mağlup olan diğer devletlerden farklı olarak İslam'ın askeri gücü ve siyasi organizasyonu olarak var olduğumuzu göstermiştir. Bu durum, henüz kaybedilmiş bir şey değildir ve İstiklâl Marşı'nın “Kim bilir belki yarın belki yarından da yakın” dizesinde belirtildiği gibi, bu ihtimal hala mevcuttur.”*⁸³ Özel'e göre; Türk Devletinin hangi sınırlar içinde hakimiyet kuracağına dair yeni bir gelişme olmadığı sürece, Misak-ı Milli'den bahsedilmesi boşunadır. Öncelikle, Batı Medeniyeti'nin dünya halklarına yaptığı kötülüklerin etkili şekilde ortaya konulması gerektiğini düşünen Özel'e göre Türk Devleti batı sınırlarını sağlama almadıkça, Misak-ı Milli bir aldatmacadan ibaret kalacaktır.⁸⁴

⁸² <https://www.birgun.net/haber/kamu-sen-e-yayilmaci-misak-i-milli-tepkisi-39682>

⁸³ <http://istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=5&IcerikId=574>

⁸⁴ <http://istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=5&IcerikId=574>

İstiklal Marşı ile Misak-ı Milli arasında temel bir ilişki kuran Özel gibi İsmail Kara'da, İstiklal Marşı'nı güçlü bir toplumsal karşılığı olan, hissiyatı ve lirizmi yüksek, azametli bir şiir olarak tanımlamaktadır. Ayrıca bu şiir dönemin ana temayüllerini veren ve temel problemlerini tartışan güçlü bir fikir metni olarak da öne çıkmaktadır. İstiklal Marşı'nın düşünce yapısını ve ana kavramlarını altı başlık altında ele alan Kara, şiirin akışıyla da irtibatlı olarak “ İstiklal, Millet, Din, Vatan, Medeniyet ve Ümit” kavramlarını sıralamaktadır. Akif, 19 Kasım 1920 tarihinde Kastamonu Nasrullah Camisi kürsüsündeki vaazında: *“Birinci Dünya Savaşı yıllarında kaybedilen ve elden çıkan Osmanlı topraklarının ardından gelen işgal tehdidi karşısında ülke, Asya'nın bir küçük parçasında bile yaşayamayacak hale getirilmiştir. Uzun yıllardır devam eden iç ve dış muharebeler, özellikle Balkan Savaşı ile başlayan genel savaş, bizde hiçbir şey bırakmadı; ne canımızı, ne kanımızı ne de başka bir şeyimizi. Eğer elimizde kalan son bir avuç toprağı bile vermek zorunda kalırsak, geri çekilmek için arkamızda bir karış yerimiz kalmamış olacaktır.”* ifadelerini kullanmıştır (Kara, 2021, s. 33).

İstiklal Marşı'ndaki mısralara yansıyan Mondros Mütarekesi koşullarına dikkat çeken İsmail Kara, Milli Mücadele döneminde bazı aydınların ve çevrelerin Amerika'nın himayesine girmeyi savunarak vatanlarını teslim etmeye hazır hale geldiklerini ifade etmekte, "Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı" mısrasının bu yönüyle arkasında muhtemel acı ve yıkıcı tecrübelerin bulunduğuna işaret etmektedir. İsmail Kara, Akif'in temelde bir ümit insanı olduğunu ve bu özelliğinin İstiklal Marşı'na yansıdığını belirtmektedir. Kara, savaşın ve acıların ortasında bile Akif'in umudunu kaybetmediğini ve şiirin ortalarında yer alan "doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın... / Kim bilir, belki yarın... belki yarından da yakın" mısralarında geleceğe yönelik bir müjde verdiğini ifade etmektedir (Kara, 2021, s. 141-142).

Özel ve Kara'ya göre bu mısralar Misak-ı Milli belgesinde yer alan asgari şartların yerine getirilmesi düşüncesini destekleyen bir ümit olarak tarihi önemini korumaktadır. Kazım Karabekir Paşa ise hatıratında *“Kimbilir belki yarın hitabı millete dışınızı sıkın nasihatinden başka bir şey olmadığı gibi istiklalimize muvaffak olduktan sonra da manasız olacaktır.”* ifadelerini kullanmakta ve muhtemelen İstiklal Harbi sonrası ülkenin bulunduğu yoksunluk hissi ile sözlerini dile getirmekteydi

(Karabekir, 1960, s. 1126-1128). İstiklal marşı mecliste kabul edildikten sonra hazırlanan kartpostallardan biri de Yadigar-ı Misak-ı Milli başlıklı olanıdır (Bkz. EK7). Milli Mücadelenin asker kahramanlarının yer aldığı kartın üst kenar dairelerinde “Korkma Sönmez Bu Şafaklarda Yüzen Alsancak ve O Benim Milletimin Yıldızıdır Parlayacak” sözleri yer alırken, kartın alt orta kısmında ise İstiklal Marşı'nın son kıtası bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamaları, Misak-ı Milli sınırlarına sahip çıkmanın Türkiye'nin güvenliği için vazgeçilmez olduğunu savunan destekleyici görüşlerle birlikte, çıkışlarını son derece tehlikeli bulan ve Misak-ı Milli ve sınırlar konusunun gündeme gelmesinin ülkeyi izolasyona sürükleyeceğini iddia eden muhalif görüşlerin Türk basınında yer aldığını göstermektedir. Medyada eleştirel ve farklı perspektifler sunan yazarların yer aldığı köşe yazılarıyla, bahsi geçen konular hakkındaki tartışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Tarihçi yazar, Mustafa Budak, Star Gazetesi'nin Açık Görüş sayfasında 22.10.2016 tarihinde yayımlanan yazısında,⁸⁵Misak-ı Milli beyannamesinin Osmanlı Devleti'nin siyasi cevapları olarak değerlendirilebilecek barış şartlarını ifade ettiğini belirtmektedir. Budak'ın görüşlerine göre, Türkiye'nin terörle mücadelesi ve güney sınırlarının ötesindeki vekalet savaşlarına yaklaşımı, ulusal siyasi güvenliği koruma kaygısıyla ilişkilendirilmektedir. Cumhurbaşkanının da bu meseleyle ilgili açıklamalarının aynı yönelimi yansıttığı ifade edilmektedir. Budak'ın analizinde Cumhurbaşkanının Misak-ı Milli beyannamesine referansla yeni bir siyasetin temellerini attığı belirtilmektedir. Bu durum, savunmacı ve içe kapanmacı bir yaklaşımın eleştirisi olarak yorumlanabileceği gibi, aynı zamanda Lozan Antlaşması'na yönelik eleştirel bir tutumun yansıması olarak kabul edilebilir. Budak'a göre, Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Misak-ı Milli sınırlarının vurgulanması, sınırları tehdit edenlere karşı doğru bir siyasi hamledir ve Cumhurbaşkanının açıklamaları bu konuda önemli bir rol oynamıştır.

Hürriyet gazetesi yazarı Murat Yetkin'in 29 Eylül 2016 tarihli yazısında, Erdoğan'ın Lozan Antlaşması hakkındaki çelişkili durumlarını işaret etmektedir.

⁸⁵ <https://www.star.com.tr/acik-gorus/guncelden-misaki-millie-bakmak-haber-1151758/>

Örneğin, bazı açıklamalarında Lozan'ın vizyonunu olumlu bir şekilde değerlendirdiği, ancak diğer açıklamalarında antlaşmanın bazı sorunlu yönlerine dikkat çektiği belirtilmektedir. Yazıda, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Erdoğan'ın Lozan Antlaşması'na yönelik mesajlarının önemine dikkat çekilmektedir. Bu mesajların, Erdoğan'ın Lozan Antlaşması'nı Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerine atıfta bulunarak sahiplenme ve önemli bir diplomasi ve uluslararası hukuk belgesi olarak değerlendirme çabası olduğu ifade edilmektedir. Yazıda, Lozan Antlaşması'nın Türkiye'nin tarihi ve siyasi değerlerine ilişkin tartışmalara da dikkat çekilmektedir. Ayrıca, Erdoğan'ın 15 Temmuz direnişiyle Lozan ruhunu ilişkilendiren açıklamalarının da bahsedildiği ve Lozan ve Yenikapı ruhlarının korunmasının önemine vurgu yapıldığı görülmektedir.

Hürriyet gazetesi yazarı Deniz Zeyrek, 9 Aralık 2017 tarihli yazısında⁸⁶ Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın Yunanistan ziyareti sırasında Lozan Antlaşması'nın güncellenmesi gerektiğini ifade etmesi ve bu konuda yaşanan tartışmaları eleştirel bir şekilde değerlendirmektedir. Yazıda, Erdoğan'ın Lozan Antlaşması'nın güncellenmesi fikrine destek verilirken, Yunan yetkililerin daha katı bir tutum sergilediği belirtilmektedir. Zeyrek, Lozan Antlaşması'nın güncellenmesinin hukuken mümkün olduğunu ifade etmekte ve Boğazlar meselesinin Lozan müzakerelerinde en önemli konulardan biri olduğunu hatırlatmaktadır. Ancak güncelleme için imzacı tarafların hemfikir olması gerektiği vurgulanmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Lozan Antlaşması'nın güncellenmesi fikrini destekleyen Zeyrek, açıklamalarına ve Yunanistan ile yaşanan tartışmalara odaklanmaktadır. Yazıda, Lozan Antlaşması'nın hukuken güncellenebilir olduğu ve Türkiye'nin Batı Trakya Türklerinin sorunlarını gündeme getirmesinin önemine dikkat çekilmektedir.

Karar gazetesi yazarı Taha Akyol, 26.07.2022 tarihli köşe yazısında⁸⁷ Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın Lozan Antlaşması hakkında çeşitli ve çelişkili açıklamalar yaptığını ve bu açıklamaların içeriğinin resmi metinlerle miting konuşmalarına göre değiştiğini ifade etmektedir. Erdoğan'ın Lozan Antlaşması hakkında bazı iddialarda bulunduğu ancak bu iddialarını henüz kanıtlayacak belgeler

⁸⁶ <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/deniz-zeyrek/lozan-neden-simdi-40672584>

⁸⁷ <https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/lozan-ve-erdogan-1593692>

sunmadığı belirtilmektedir. Ayrıca, Erdoğan'ın Lozan Antlaşması'nın Türkiye'nin kara sınırlarını çizdiğini ve adaların gayri askeri statüsünü teyit ettiğini vurgulayan bir mesaj yayınladığına dikkat çekilmektedir. Akyol, Erdoğan'ın bu açıklamalarının siyasi bir yaklaşımla şekillendiğini ifade etmekte; deniz sınırları ve adalar meselesine dair tereddütlerin ve istismarlara açık olan ifadelerin kullanılmasının yanlış olduğu vurgulanmaktadır. Yunanistan'ın ittifaklarını ve ilişkilerini Türkiye aleyhine genişlettiği, Türkiye'nin ise diplomatik ilişkilerini ve ittifaklarını yeniden düzeltmesi gerektiği belirtilmektedir. Lozan Antlaşması'nın Türkiye için önemli bir hukuki ve ahdî zemin olduğu ifade edilen yazıda, Türkiye'nin Ege sorunlarıyla ilgili sağlam bir hukuki ve ahdî zemine ihtiyaç duyduğu ve bu zeminin Lozan Antlaşması olduğu vurgulanmaktadır. Lozan Antlaşması'nın güçlendirilmesi gerektiği ve hamasetin düşman artırmaktan başka bir işe yaramadığı ifade edilmektedir.

Vatan Gazetesi yazarı Güngör Mengi makalesinde; Türkiye'nin sınır ötesi politikaları ve Misak-ı Milli'nin uluslararası ilişkilerdeki rolü üzerine odaklanmaktadır. Mengi, Türkiye'nin niyetini açıkça ortaya koyması gerektiği ve sınır ötesi politikalarının sadece güvenlik kaygılarına dayandırılması gerektiği görüşlerini dile getirmektedir. Türkiye'nin Misak-ı Milli'ye referans vererek ve Lozan Anlaşması'na eleştiri getirerek ulusal sorumluluklarını vurgulamasının, uluslararası toplumda farklı bir algı yaratabileceğini belirtmektedir. Mengi'ye göre, Türkiye'nin Misak-ı Milli'ye vurgu yapması ve Lozan Anlaşması'na karşı çıkması, diğer ülkelerin sınırların ötesindeki tehditlerin değil, mezhep ve Misak-ı Milli ile belirlenen sınırların önemli olduğunu düşünmelerine neden olabilecektir.⁸⁸

Etyen Mahcupyan makalesinde Misak-ı Milli sınırlarını hedefleyen bir yaklaşımın sorunlara yol açabileceği görüşünü dile getirmekte ve çözüm olarak Batı'yı yanına alarak bir nüfuz alanı oluşturmanın daha başarılı bir strateji olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca, son dönemde ortaya çıkan batı karşıtlığının bir kenara bırakılması ve Türkiye'nin kendi çıkarlarını genel barış ve istikrar tasavvuruyla uyumlu bir şekilde değerlendirmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁸⁹

⁸⁸ <https://www.gazetevatan.com/yazarlar/gungor-mengi/misak-i-milli-ve-musul-996951>

⁸⁹ <https://www.karar.com/yazarlar/etyen-mahcupyan/misak-i-milli-hayali-nasil-gercekci-olur-2505>

Murat Bardakçı ise Milli Misak'ın bir temenni belgesi olduğunu ve hukuki açıdan bir değeri olmadığını savunmaktadır. Aynı zamanda, Musul, Ege Adaları ve diğer yerlerin Milli Misak'a göre Türkiye'ye ait olduğunu ancak tarihi süreçte olayları aldatıldık, kandırıldık ve hezimete uğradık şeklinde ifade edenlerin, Milli Misak ve tarih konusunda cahil olduklarını düşündüğünü belirtmektedir. Bardakçı, resmi politikayı eleştirerek, Milli Misak'ın gerçekleşmediği ve Türkiye'nin tarihi hatalar yaparak kayıplar yaşadığı söylemlerine katılmamaktadır. Bu nedenle, Bardakçı'ya göre, Milli Misak gibi tarihi belgelerin yalnızca duygusal bir anlamı bulunmakta, bu biçimdeki belgeler güncel siyasi ve diplomatik ilişkileri etkilememektedir.⁹⁰

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Lozan Antlaşması hakkındaki yorumları, yabancı medya tarafından, Türkiye'nin tarihsel hedeflerine ulaşmak üzere yeni bir politika değişikliği yapacağı algısını yaratmıştır. Foreign policy dergisinde 23.10.2016 tarihinde yayınlanan "Türkiye'nin yeni haritaları Osmanlı İmparatorluğunu geri getiriyor" başlıklı makale, Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırlarına geri dönme çabalarının, uluslararası alanda güvenliğine ve konumuna zarar vereceğini iddia etmektedir.

Erdoğan'ın saldırgan milliyetçiliği, Türkiye'nin sınırlarını aşarak Yunanistan ve Irak'ta toprak kapma arayışına dönüşmüştür. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, modern Türkiye'nin sınırlarını oluşturan Lozan Antlaşması'nı, ülkesini çok küçük bıraktığı için eleştirmiştir. Bu irredentist haritacılık ve retorik birleşimi, Türkiye'nin güncel iç ve dış politikalarına ve Ankara'nın uluslararası imajına yönelik bir bakış açısı sunmaktadır. Haritalar, özellikle, ülkenin devletçiliğinin uzun süredir devam eden bir unsuru olan Türk milliyetçiliğinin, şimdi gözden geçirilmiş bir tarih ve ek bir din dozu ile yeniden canlandırılmasının devam eden önemini ortaya koyuyor. Ancak geçmiş herhangi bir gösterge ise, bu milliyetçiliğin ilham verdiği askeri müdahaleler ve çatışmacı söylemler Türkiye'nin güvenliğini ve bölgesel konumunu kötüleştirebilir...

Ancak öngördükleri sınırların ardındaki özel tarih, Erdoğan'ın milliyetçilik markasıyla ilgili neyin yeni neyin eski olmadığını gösteren ilk göstergeyi sunuyor. Bu haritaların Türkiye'nin Misak-ı Milli belgesinde ortaya konan sınırları gösterdiği iddia ediliyor. Erdoğan'ın, Irak Başbakanı'na ülkesinin Musul'a olan ilgisini anlamak için okuması gerektiğini öne sürdüğü bir belge olan ve 1920 yılında imzalanan Misak-ı Milli, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyetinden sonra, devletin savaşa hazır olduğu bölgelerini tespit etti ve belirledi. Özellikle, Konstantinopolis'in müttefik güçlerle ateşkes imzaladığı Ekim 1918'de Osmanlı ordusu tarafından hala tutulan toprakları talep etmekteydi. Türkiye'nin güney sınırında yer alan bu hat

⁹⁰ <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1313144-musul-ve-misak-i-milli>

günümüzde Suriye'de bulunan Halep'in kuzeyinden başlayarak Irak'ta yer alan Kerkük'e kadar uzanmaktaydı...

Geçtiğimiz yüzyılın uzun bir bölümünde, Türkiye'nin resmi tarihi, Lozan Antlaşması'yla tanınan Misak-ı Milli'nin (tabii ki Musul hariç) öngördüğü sınırları esasen gerçekleştirdiği için Atatürk'ü övdü. Bu, paktın dışlanan kısımları göz önüne alındığında abartılı bir iddiaydı, ama aynı zamanda son derece pratik bir iddiaydı, yeni ve güvencesiz bir Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekçi olmayan toprak hırsları peşinde başladıklarını kaybetmesini engellemeyi amaçlıyordu. Nitekim savaş sonrası dönemde Almanya, İtalya, Bulgaristan ve Macaristan gibi ülkeler, sınırlarını zorla yeniden çizme girişiminde bulunarak başlarına felaket getirirken, Atatürk ve onun siyaseti altındaki Türkiye bu dürtüye akıllıca direndi. Buna karşılık Erdoğan, Atatürk'ün Lozan Antlaşması'ndaki Musul ve Ege'deki Yunan adaları gibi toprakları terk etme isteğinin seçkin bir pragmatizm eylemi değil, bir ihanet olduğu alternatif bir anlatıya ses verdi. Erdoğan'ın bütün delillere karşın ortaya koyduğu öneri, daha iyi devlet adamlarının, belki de daha vatansever birinin daha fazlasını elde edebileceği yönündedir...⁹¹.

Başka bir yazıda ise Lozan Antlaşması'nın Türkiye siyasetinde tartışma konusu yapılmasının, tarihsel hataları hatırlatarak Misak-ı Milli sınırlarına geri dönüşü amaçlayan ve gerekli iç desteği sağlamaya çalışan bir politikanın zeminini oluşturduğu belirtilmektedir.

Türkiye, 1991 yılından bu yana, ABD'nin Irak'a karşı yürüttüğü savaş ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün uzun süredir tutarlı olan uluslararası ilişkiler kalıplarını tamamen altüst etmesiyle dış politikasını yeniden değerlendirmeye başladı. Bu gelişmeler, Türkiye'yi doğrudan etkiledi çünkü eski Sovyetler Birliği kuzey ve doğuya, Irak ise güneye komşudur. Siyasi istikrarsızlık 1991'den bu yana her iki bölgeyi de etkiledi ve bazı Türk ulusal güvenlik analistlerinin kendi ülkeleri için olası olumsuz sonuçlardan korkmasına neden oldu. Ancak diğer Türkler, 1991'den bu yana yaşanan uluslararası değişimlerin ülkelerine 1918'den bu yana sadece marjinal bir varlığa sahip olduğu iki bölge arasında bir köprü olarak tarihsel rolünü yeniden ortaya koyma konusunda eşsiz bir fırsat sunduğuna inanıyor...⁹²

Hürriyet Daily News'te yer alan "Misak-ı Milli veya "Milli Yemin": Türkiye'nin yeni dış politika pusulası mı?" başlıklı yazıda ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'nin siyasi vizyonunu belirleyen Misak-ı Milli belgesine ve Erken

⁹¹ <https://foreignpolicy.com/2016/10/23/turkeys-religious-nationalists-want-ottoman-borders-iraq-erdogan/>

⁹² <https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/tu-forrel.htm>

Cumhuriyet Dönemine yaptığı atıflar, ülkenin dış politika stratejisi için bir pusula olarak yorumlanmaktadır. Makale, Misak-ı Milli belgesinin ulusal vizyonuna bağlı kalmak isteyen Türkiye'nin, Suriye'nin kuzeyindeki askeri varlığını ve Musul operasyonuna katılmak için koalisyon güçlerine katılma talebini vurgulayarak sınır ötesi operasyonlarını bu perspektifte değerlendirmektedir. Bu politikanın Türkiye için hayati önem taşıdığına dikkat çekmektedir.:

Son zamanlarda, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'de erken cumhuriyet dönemine ve özellikle Osmanlı Parlamentosu'nun son oturumunda kabul edilen “Milli Yemin”e (Misak-ı Milli) olan referansları artmaktadır. Ulusal Yemin, bazı siyasi özellikleri ifade ederken, gelecekteki bağımsız Türk topraklarının belirli coğrafi sınırlarını da geri çekti. Bu harita, Türkiye Cumhuriyeti'nin fiili siyasi sınırlarını, aynı zamanda Kerkük, Selanik, Halep ve Musul gibi illeri de kapsayan ve mağlup olmuş Osmanlı Devletinin doğrudan etki bölgesine göre çizilmiştir. Türkiye'nin, Suriye'nin kuzeyindeki askeri varlığı ve şimdi Musul operasyonuna katılan koalisyon güçlerine katılma isteğinin her ikisinin de Ulusal Yeminin yeniden canlanmasından kaynaklandığı söylenebilir...

Ortadoğu bir kez daha kendini yeniden şekillendirirken, Türkiye, darbeler, suikastlar ve savaşlarla dolu çalkantılı bir yüzyılın ardından, eski ve stratejik öneme sahip Osmanlı vilayetlerinde, Halep ve Musul gibi, nüfuzunu genişletmeyi hedefliyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın son dönemdeki duruşu ve Misak-ı Milli göndermeleri, bazı yabancı ve yerli isimleri rahatsız ediyor olabilir. Ancak İran, eski emperyal Pers reflekslerini agresif bir şekilde uygulamaya koyarken ve Orta Doğu'da, genişlemiş bir Şii Lebensraum yaratmayı hedeflerken, Türkiye bu fırsatı değerlendiriyor. Suudi Arabistan ve hatta Katar da, mali güçlerinin yardımıyla, kendi ağlarını sahada organize etme konusunda, daha büyük bir rol oynuyor. İran'ın faaliyetleri, büyük ölçüde Rusya tarafından tolere edilirken, Suudiler ve Katarlar, ABD'nin desteğine sahip. Türkiye'nin durumu ise daha karmaşık: Rusya ile ilişkiler güçlense bile, henüz tam olarak karşılıklı güvene dayanmıyor...

Bazen bir devletin davranışını belirleyen sadece reel politik ya da dış politikadaki saf idealizm değildir. Bazen tarihin kendisi bir rol oynar. Türkiye şu anda tarihin kavşak noktalarından birinde yer almaktadır, bu yüzden belki de Türkiye'deki tüm ulusal siyasi güçler 1920'lerin Ulusal Yemini'nin tasvir ettiği vizyona bağlı kalmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti ya nüfuzunu genişletecek ya da tamamen kaybedecektir. Bu yüzden Musul ve Halep kritik öneme sahip ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ulusal Yemine tarihsel göndermeleri de bu yüzden hayati önem taşıyor⁹³.

⁹³ <https://www.hurriyetdailynews.com/misak-i-mill-or-the-national-oath-turkeys-new-foreign-policy-compass-105529>

3.4.3. Türkiye'nin Son Dönem Dış Politikasında Misak-ı Milli Yaklaşımı

1980'li yıllarda, uluslararası ilişkiler teorisi önemli bir değişim dönemine girmiş ve formel/hukuki devlet anlayışı, uluslararası kaos ve anarşiyi temel alarak yürütülen mevcut teoriden, devletin sosyal yapısını vurgulayan tarihsel bir anlayışa dönüşmeye başlamıştır. Sosyolojinin hâkim olduğu bir dönem olarak kabul edilen bu sürecin uluslararası ilişkiler tartışmalarına önemli katkıları bulunmuştur: 1) Ulusal ve uluslararası arasında yapılan analitik ayrımın reddedilmesi; 2) Klasik analiz seviyelerinin sorgulanması; 3) Daha kapsayıcı paradigmaların geliştirilmesi ihtiyacına vurgu yapılarak, ulusal ve uluslararası unsurların bir arada ele alınması ve anlaşılması için devletin tarihsel sosyolojisinin değerlendirilmesi gerekliliği ortaya konulmuştur (Yalvaç, 2014, s. 29-30).

Johnston ve Sampson'un 90'ların hemen başında yaptıkları tespitleri bu bağlamda dikkat çekicidir. Küresel güçler, uluslararası toplumu kazanmak ve korkutmamak için, hegemonyalarına rağmen ince bir yeniden yapılanma ve tasarım stratejisi izlemekte ve uluslararası sosyoloji ve psikolojiyi değiştirme çabaları göstermektedirler. Bölgesel ittifaklarını güçlendirerek, zaman zaman özgürlükler, insan hakları ve terör konularını kullanarak dezavantajlarını avantaja çevirmeye çalışmaktadırlar. Son dönemde yükselen Türkiye, etnik kökenlere ilişkin tarihsel tepkileri tetiklemeden ve milliyetçilik dalgasına neden olmadan, güvenilirliğini ve ağırlığını ustalıkla pekiştirerek bir hümanist liderlik sağlama becerisi kurmaya çalışmaktadır. Misak-ı Milli yaklaşımının hedefi, Türkiye'nin kültürel, ekonomik ve siyasi bağlarını sağlamlaştırmak ve karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle desteklenmiş bir hinterland oluşturmaktır. Bu yaklaşımın odaklandığı alanlar ile Türkiye'nin en güçlü olduğu alanlar arasında jeostratejik ve jeokültürel bir çakışma vardır. Başka bir ifadeyle, Osmanlı kültürel mirasının coğrafi alanları, Türkiye'nin yumuşak gücünün açığa çıktığı ve bu gücün üretim alanları olarak belirginleştiği yerlerdir. Türkiye'nin dış politika stratejisi 1990'lardan sonra, Ortadoğu ve Balkanlar gibi birçok bölgede Türkiye'nin yumuşak güç unsurlarına olanak sağlamayı amaçlamaktadır. Bu bölgelerle Türkiye arasındaki dini, kültürel ve sosyal benzerlikler, bir yandan Türkiye'nin yumuşak gücünü geliştirmeye yönelik bir fırsat sunarken, diğer yandan bu bölgelerin yüksek ekonomik potansiyelleri, Türkiye'nin bu bölgeleri potansiyel bir etki alanı

olarak görmesine neden olmuştur. Bu aynı zamanda din veya manevi unsurların, ulusal, bölgesel veya uluslararası sorunlarda bir dış politika stratejisi olarak kullanılabileceği ve bu yaklaşımın uluslararası ilişkilerde devletlere katkıda bulunabileceği iddiasıyla uyumlu bir politik strateji olarak görülebilir (Johston & Sampson, 1994, s. 21). Türk dış politikası, yumuşak güç kullanımı çerçevesinde, ekonomik yardımlar ve yatırımlar aracılığıyla diğer ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunurken, kriz bölgelerinde arabuluculuk yaparak çatışma çözümlerine destek sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, kültürel etkileşim faaliyetleri ve diplomasi yoluyla Türk kültürünü ve değerlerini dünyaya tanıtmayı amaçlamaktadır. Balkanlar'a yönelik politikalarda, Türkiye'nin jeopolitik konum ve coğrafyası, kültürel ve tarihi yakınlığı, ekonomik ve askeri kapasitesi gibi faktörler, Türkiye'nin yumuşak güç potansiyelini oluşturmaktadır ve bu faktörler etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Türkiye'nin Balkanlar'da yumuşak güç ve kamu diplomasisi alanında öne çıkan kurumları arasında TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Kızılay, Diyanet İşleri Başkanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi kurumlar yer almaktadır. Bu kurumlar, Türkiye'nin Balkanlar'daki etkisini artırmak ve ilişkileri güçlendirmek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmektedir. 2000'li yıllarda Ankara yönetimi, Balkan ülkeleri ve toplumları üzerinde etkisini artırmayı amaçlayarak, bu kurumlar aracılığıyla çeşitli alanlarda faaliyetler yürütmüştür. Bu faaliyetler ekonomik kalkınma, eğitim, öğrenci hareketliliği, kültür, sağlık ve teknik destek gibi alanları kapsamaktadır (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2018, s. 221).

Türkiye, 1990'lı yıllarda dışa dönük hayaller kurmasına rağmen, bunları gerçekleştirmek için yeterli altyapıya sahip değildi. Ancak, 2003-2013 yılları arasında gösterdiği gelişme sayesinde, hem diplomatik hem de ekonomik açıdan birçok alanda hazır olduğunu ve bu politikaları uygulayabilecek güce sahip olduğunu kanıtlamıştır. Türkiye, resmi kalkınma yardımlarının büyük bir kısmını Asya'ya yönlendirirken, insani yardımların %46,6'sını Ortadoğu'ya, %31'ini Afrika'ya, %18'ini Güney ve Orta Asya'ya ve %3'lük bir kısmını da Balkanlar'a ulaştırmıştır (Kalaycı & Koca, 2015, s. 182). Joseph Nye'in yumuşak güç kavramının özellikle 11 Eylül sonrasında tartışılmaya başlamasıyla birlikte popüler hale gelen kamu diplomasisi, Türkiye'de

2000'li yıllardan itibaren izlenmeye başlanan yeni dinamik, aktif ve çok boyutlu dış politika anlayışıyla paralel olarak giderek daha da önem kazanmıştır (Kurtuluş, 2015, s. 212). Türkiye, 2000'li yılların sonrasında nüfuz alanını genişletmek için yumuşak gücünü kullanarak kamu diplomasisine ağırlık vermiştir. 2003-2014 yılları arasında artan ekonomik kapasitesiyle birlikte kalkınma ve insani yardım alanlarında önemli bir aktör haline gelmiştir. Türkiye, dış politikada Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel ve kültürel mirasını vurgulayarak daha iddialı ve çok yönlü bir dış politika anlayışı izlemeye başlamıştır. Bu dönemde kamu diplomasisi, Türkiye'nin etkin dış politikasının bir aracı olarak tasarlanmış ve Türkiye'nin yumuşak gücünün artırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte, yeni bir kamu diplomasisi dilinin oluşturulduğu ve kamu diplomasisi faaliyetlerinin arttığı gözlemlenmiş, bu faaliyetleri koordine etmekle görevli bir Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur (Kalaycı & Koca, 2015, s. 177).

Balkanlar, Türkiye için tarihi, kültürel, siyasi, ekonomik, savunma ve güvenlik gibi çeşitli nedenlerle dikkate değer bir bölgedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun geçmişteki varlığı ve etkisi, Balkanlar'ın Türk dış politikasında özel bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Ayrıca, Balkanlar Türkiye için stratejik bir konuma sahiptir ve ortak kültür ve tarih mirası gibi faktörlerle de önem taşır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin Balkanlar politikasını etkileyen unsurlar arasında Türk azınlıkların güvenliği, ideolojik çatışmalar ve Yunanistan ile ilişkiler gibi faktörler bulunmaktadır (Uzgel, 2002, s. 88). Türkiye'nin Balkanlar'a olan ilgisi tarihsel ve kültürel bağlarından kaynaklanmaktadır. Bu bölge, Türkiye için ulusal güvenlik, ekonomik çıkarlar ve Batı Avrupa'ya erişim gibi stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar'a yönelik politikasını üç temel unsura odaklanarak şekillendirmiştir. Bu unsurlar, bölgede barış ve istikrarın sağlanması, Türk varlığının korunması ile siyasi ve ekonomik çıkarların korunmasıdır. Türkiye, Balkanlar'da istikrarı ve barışı desteklemek için aktif bir rol oynamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bölgedeki Türk topluluklarının güvenliğini ve haklarını korumak da Türkiye için önemli bir önceliktir. Bunun yanı sıra, Türkiye siyasi ve ekonomik çıkarlarını Balkanlar'da sürdürmeyi hedeflemektedir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2018, s. 175).

Türkiye ve Yunanistan arasında uzun süredir devam eden anlaşmazlık, Ege Denizi'ndeki egemenlik hakları konusunda çeşitli gerilimlere ve sembolik olaylara yol açmıştır. "Kardak Krizi" gibi olaylar da bu gerilimlerin bir yansımasıdır. Ege Denizi, Türkiye için "Adalar Denizi" olarak da bilinmekte olup Karadeniz ile Akdeniz arasında stratejik bir su yoludur. Ayrıca, Türkiye'nin en önemli sanayi bölgesi olan Marmara bölgesinin, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından sonra Ege Denizi ile bağlantısı bulunmaktadır. Bu durum, Ege Denizi'nin Türkiye'nin diğer sahil şeritleriyle ve Akdeniz'e erişimle ilgili büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaretinin büyük bir bölümü deniz yoluyla gerçekleştirilmekte ve Ege Denizi, bu ticaretin önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'nin Ege, Marmara ve Karadeniz limanları arasındaki ticaretinin yaklaşık %75'i Ege Denizi üzerinden gerçekleşmektedir. Bu nedenle, Ege Denizi'nin egemenlik hakları ve güvenliği Türkiye için stratejik bir öneme sahiptir. Bölgedeki istikrar ve güvenlik konuları, Türkiye'nin deniz ticaretinin sürdürülebilirliği, limanlarının güvenliği ve ekonomik çıkarlarının korunması açısından büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'nin değişen yaşam biçimleriyle birlikte artan petrol ihtiyacı, büyük ölçüde ithalatla karşılanmakta ve ekonominin sağlıklı işleyebilmesi için bu petrol akışının kesintisiz ve düzenli olması gerekmektedir. Ege Denizi'nin stratejik konumu ve önemi, Türkiye için sadece bir deniz yolu olmanın ötesine geçmektedir. Ege Denizi havacılık, milli savunma, ekonomi ve jeopolitik faktörler gibi çeşitli alanlarda da büyük bir rol oynamaktadır. Ayrıca doğal kaynakları ve balıkçılık imkanları da Türkiye için önemli bir potansiyel sunmaktadır. Ancak, Yunanistan'ın hava sahasını genişletmesi gibi olaylar, bölgedeki gerginliklerin ve anlaşmazlıkların başlangıcını oluşturmuştur (Yaycı, 2020, s. 1). Yaycı'ya göre, Ege bölgesindeki jeopolitik dengesizliğin kökeni Yunanistan'ın Megali İdea politikalarıdır. Bu politikaların etkisiyle, Ege'deki sorunlar ve gerilimler artmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gerçekleşen savaşlar sonucunda Ege adalarının Yunanistan'a verilmesi, bölgedeki açık deniz alanlarının azalmasına ve Anadolu Yarımadası'nın Ege'ye uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu durum, Ege Denizi'ndeki ada hakimiyeti ve toprak paylaşımı konularında sorunlar doğurmuştur. Bu adaların büyük bir kısmı ise 400 yıl boyunca Türk hakimiyeti altında kalmıştır (Yaycı, 2020, s. 10).

Ege Denizi, Türkiye ve Yunanistan arasında tartışmalı konuların bulunduğu bir bölgedir. Özellikle "egemenliği devredilmemiş adalar" ve "Yunanistan'ın karasularının genişletilmesi girişimleri" gibi konular, iki ülke arasındaki temel sorunlardır. 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 13 Mart 1999 tarihinde 152 adet ada/adacığın Yunanistan'a devredilmediğini belirtmiştir.⁹⁴ Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, 26 Mart 2015 tarihinde yaptığı açıklamada, sözleşmelerle devredilenler dışında kalan adaların, adacıkların ve kayalıkların egemenliğinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçtiğini ifade etmiştir.⁹⁵ AB Bakanı Ömer Çelik, 26 Nisan 2017 tarihinde Eşek Adası'nın Türkiye'ye ait olduğunu ve Türk toprağı olarak kabul edildiğini açıklamıştır.⁹⁶ Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise 15 Ağustos 2017 tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye'nin fiili durumları hukuki statüye dönüştürmek yerine, mevcut anlaşmazlıkların çözümünde hukuki çerçeveye ve uluslararası hukuk normlarına dayanmayı tercih ettiğini belirtmiş, Yunanistan'ın, statüsü tartışmalı coğrafi formasyonlar üzerinden fiili durum oluşturmasını kabul etmeyeceklerini ve hukuki açıdan bir sonuç alamayacaklarını ifade etmiştir.⁹⁷ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 13 Şubat 2018 tarihinde yaptığı açıklamada, Kıbrıs açıklarında gerçekleştirilen doğalgaz arama faaliyetleri ve Ege Denizi'ndeki kayalık bölgelerle ilgili fırsatçı girişimlere dikkat çekmiş ve bu konuda haddini aşanların yanılğıya düşmemeleri gerektiğini belirtmiştir.⁹⁸ Misak-ı Milli'nin temel prensipleri ve hedefleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Ege Denizi'ndeki tartışmalı konulara yönelik tutumu ve açıklamaları bu belgeyle uyumlu olarak şekillenmektedir. Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu döneminden Türkiye

⁹⁴ Turkish Daily News, 13 Mart 1999, "Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL'in verdiği mülakat."

⁹⁵ www.milliyet.com, 26 Mart 2015, "Bakan Yılmaz: EGAYDAAK'lar Türkiye Cumhuriyeti'nin Hakimiyetinde" başlıklı haber.

⁹⁶ www.sabah.com.tr, 26 Nisan 2017, "AB Bakanı Ömer Çelik A Haberde Flaş Açıklama" başlıklı haber.

⁹⁷ www.sputniknews.com, 15 Ağustos 2017, "Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'ndan Ege Adaları Açıklaması" başlıklı haber.

⁹⁸ www.sabah.com.tr, 13 Şubat 2018, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Yunanistan'a uyarı" başlıklı haber.

Cumhuriyeti'ne geçtiğini savunduğu adaların ve kayalıkların, egemenlik haklarını koruma ve anlaşmazlıkları ise hukuki yollarla çözme çabası içerisinde.

Soğuk Savaş sonrasında dengelerin ve güvenlik stratejilerinin değişmesiyle birlikte Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırlarının tarihi ve hukuki bağlamına yönelik çelişkileri gözden geçirmesi ve yeniden değerlendirmesi gerekebilir. Bu nedenle, uluslararası siyasette çatışma alanları, mücadeleler ve çelişkileri dikkate alarak, bağımsızlığın ve varlığın korunması ile karşılıklı bağımlılık arasında bir denge kurulması önemlidir. Savaşlar, değişimi sağlamak amacıyla değil, aynı zamanda değişimi önlemek için de yapılır. Bu bağlamda iki farklı zıt durum söz konusudur. İlk durumda, simetrik bir ilişki sürdürerek asimetrinin oluşması önlenabilir. İkinci durumda ise, karşı tarafın güçlenmesini engellemek esastır. Clausewitz tarafından ortaya atılan "savaş, siyasetin diğer araçlarla sürdürülmesidir" (Clausewitz, 1984, s. 35) prensibi ile savaşların hedeflere ulaşmanın rasyonel bir yolu olduğu düşüncesi hala geçerliliğini korumaktadır. Bununla birlikte savaşlar aynı zamanda kimlik koruma mücadeleleridir (Simon, 2004, s. 211-242). Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bağımsızlık mücadelesinin ardından diplomatik olarak motive edilmiş; Soğuk Savaş dinamikleri dahil olmak üzere birçok gerçek zorluk ve riskle karşı karşıya kalmıştır. İsmet İnönü'nün kızı ve İnönü Vakfı Başkanı Özden (İnönü) Toker, Ankara'da düzenlenen "2003'te Lozan Sempozyumu Bildirileri" adlı akademik etkinlikte yaptığı konuşmada, İsmet İnönü'nün Lozan Antlaşması hakkındaki görüşlerine değinmiştir. İnönü, gazetecilere son oturumdan ayrılırken "Sınavı geçtik. Bu, Barış Antlaşması ile başlayan 100 yıllık bir süreçtir" şeklinde bir açıklama yapmıştır. Toker, babasının bu sözlerini yorumlayarak, "Bu sürecin tamamlanması için sadece 20 yıl kaldı" ifadesini kullanmıştır. İsmet İnönü'nün değerlendirmesi, Türkiye'nin barışa ulaşma sürecindeki başarısını vurgulayarak önemli bir dönüm noktasına dikkat çekmektedir. Özden Toker'in yorumu ise geleceğe yönelik bir perspektif sunarak, İnönü'nün ifadesinin Türkiye'nin hala tamamlanması gereken bir süreci olduğuna işaret ettiğini göstermektedir (Toker, 2005, s. 1-2). İsmet Paşa, antlaşmanın içeriğiyle ilgili süre sınırlaması olmadığı için resmi metinde yer almayan ve sadece sözlü olarak anlaşılan veya deneyime dayanan bazı konuların olduğunu dikkate alarak, dünya siyaseti ve gerçekliği bağlamında ki hususlara işaret etmiştir. Dünya siyasi dengesi, büyük ve orta

güçlerin belirlediği bir yapıya sahiptir. Dünya üzerindeki kaynakların çoğuna sahip olan birkaç devlet, büyük güçlerin ekonomik ve askeri potansiyellerini kullanarak diplomasiyi şekillendirmesine olanak sağlamaktadır. Günümüzde, dünya gayri safi yurtiçi hasılasının yarısından fazlasını elinde bulunduran Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Rusya, Japonya, Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkeler, tüm askeri harcamaların üçte ikisini sarf etmekte ve nükleer silahlara Birleşmiş Milletlerin beş daimi üyesi ağırlıklı olarak sahip bulunmaktadır. Realist teoriye göre, bir devletin kendi güvenliği için attığı adımlar, diğer devletlerin güvenliğini tehdit edebilir ve bu da bir "güvenlik ikilemi" yaratabilir. Bu durum, uluslararası sistemdeki anarşinin olumsuz bir sonucu olarak da görülebilir. Devletler arasında güç dengesi sağlanması, bir devletin gücünü kontrol altında tutmanın en güvenilir yolu olarak kabul edilir. Bu, bir veya daha fazla devletin gücünün diğer devletin gücüyle dengelemesi anlamına gelir ve bu dengeleme, "güç dengesi" terimiyle ifade edilir (Goldstein & Pevehouse, 2015, s. 93-98).

İsmet İnönü'nün görüşleri Türkiye'nin güvenlik ve milli çıkarlarını koruma çabalarıyla bağlantılıdır. Dünya siyasi dengesi ve güç dengesi gibi faktörler, Türkiye'nin Misak-ı Milli hedeflerini etkileyen önemli unsurlardır. Türkiye, tarihsel deneyimlerden ve uluslararası gerçeklikten yola çıkarak kendi güvenliğini sağlama ve ulusal çıkarlarını koruma çabalarını sürdürmektedir. Günümüzdeki küresel güç dengesi, Türkiye'nin Misak-ı Milli hedeflerini gerçekleştirme çabalarını etkilemektedir. Büyük güçlerin belirleyici olduğu bir dünya sisteminde, Türkiye'nin milli çıkarlarını koruma ve güç dengesi oluşturma çabaları önemli bir stratejik yaklaşım haline gelmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin kendi güvenliği ve bölgesel istikrarı için gerekli olan diplomatik, askeri ve ekonomik kapasiteyi geliştirmesi önemli bir adımdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

17 Şubat 1336 (17 Şubat 1920) tarihinde Mebusan Meclisince kabul ve ilan edilen Misak-ı Milli belgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondros Mütarekesi ile işgal altına girdiği dönemde, tarihsel olarak bütünleşmiş Osmanlı İslam unsurlarının geleceği ve sınırları hakkında ortak bir karar almak amacıyla oluşturulmuştur. Belge, Türkiye'nin temel değerlerini yansıtan ulusal birlik, bağımsızlık ve egemenlik gibi kavramları içermektedir. Ayrıca, bu değerlerin korunabilmesi ve güvence altına alınabilmesi için gereken asgari koşulları da belirlemektedir.

Çalışmanın giriş kısmında, tezle ilgili olarak üç soru sorulmuştur. Çalışma kapsamında cevabı aranacak birinci soru şu şekildeydi 1-Misak-ı Milli belgesi, hangi tarihsel ve siyasal katmanların bir araya gelmesi sonucu oluşmuştur ve Milli Mücadele döneminde son hali verilen belgenin kökleri ne kadar geriye gitmektedir?

Misak-ı Milli belgesinin oluşum süreci ve kökenlerini anlamakla ilgili olan ilk soruya verilecek cevap, belgenin özellikle demografik yapı ve kültürün bir araya getirdiği insan unsuru bakımından Osmanlı toprak sisteminin temelini oluşturan “tımar sistemiyle” bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu sistem içinde yer alan miri arazi rejimi ise merkezi hükümete yakınlığı, askeri ve mali yönleriyle iktidar ile tebaa arasında bir bütünlük ve kaynaşma sağlamasıyla öne çıkmaktadır. Yine Osmanlı vakıf sistemi de mülkiyeti devlete ait miri arazi rejimi içinde yoğunlaşmış ve toplumsal hayatı ve yardımlaşmayı düzenleyici bir rol oynamıştır. Bu durum, bu düzenlemeler içinde yaşayan insanlar arasında ortak bir bilinç ve kültürün oluşmasında etkili olmuştur. Osmanlı miri rejim haritasının genel hatları ile Misak-ı Milli sınırları ile olan benzerliğinin yanı sıra yaşanan savaşlarda gösterilen direniş ve fedakârlıkların bu yakınlığı tarihsel ve siyasal olarak desteklediği görülmektedir. Miri rejim ve vakıf sistemi, tarihsel olarak Misak-ı Milli sınırlarının belirlenmesinde ana belirleyici olmamakla birlikte, bu bölgelerde yaşayan insanlar arasında özellikle demografik açıdan ortak bir kimlik ve kültür oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra Karlofça Antlaşmasıyla başlayan toprak kayıpları ve Fransız İhtilalinin getirdiği milliyetçilik rüzgarları, Osmanlı İmparatorluğu'nun batılı güçlerle başa çıkabilmesi için reformları zorunlu hale getirmiş ve 19. yüzyıl boyunca tedbir ve düzenlemelerin

yoğunlaştığı bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ayrıca Batılı güçlerin şark sorunu olarak tanımladığı Osmanlı Devleti'ni paylaşma planı, Anadolu ve yakın çevresini koruma ve elden çıkarmama hedefine yönelik "Anavatan Anadolu" düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Mondros ateşkes antlaşması sonrasında Osmanlı Hükümeti tarafından Paris Barış Konferansı'nda sunulan 23 Haziran tarihli muhtıra, Misak-ı Milli'nin öncülü resmi bir belge olma özelliğiyle Osmanlı Devleti'nin diplomatik çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Milli Mücadele hareketi sürecinde alınan kongre kararları, Amasya görüşmelerinde Ankara ve İstanbul temsilcilerinin mutabakat sağladığı unsurlar, Misak-ı Milli'ye son şeklini vermiştir.

Çalışma kapsamında cevabı aranacak ikinci soru ise 2-Misak-ı Milli belgesinin Türkiye siyasetini etkileyen süreklilik unsurları nelerdir ve bu unsurlar tarihsel ve siyasal gelişmelerden ne ölçüde etkilenmiştir? şeklindeydi.

Bu sorunun cevabı 19.yüzyıl başlarına kadar uzanan Türk Modernleşmesi süreciyle ilişkilidir. Gülhane Hattı Hümayunu'ndan başlayarak Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri boyunca milli, milliyet ve vatan gibi kavramlar, modern ulus-devlete giden yolda dönüşerek anlamlarını bulmuştur. Bu dönemde, devlet adamları, gazeteciler ve edebiyatçılardan oluşan aydınlar, tarihsel koşulların etkisiyle millet ve vatan bilincinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı diplomasisi, gerçekçi, savunulabilir ve kalıcı sınırlar önererek uluslararası hukuk çerçevesinde Misak-ı Milli gibi sağlam bir meşruiyet temeli oluşturmuştur. Mondros Mütarekesi'nin kabulü, Misak-ı Milli'nin benimsenmesi, Milli Mücadele ve Yunanlılara karşı kazanılan zaferden sonra Lozan Konferansı, Türkiye'nin lehine sonuçlanan bir sürecin temsilcisi olmuştur. Lozan Antlaşması, stratejik ve taktik düzeyde yürütülen diplomatik mücadelenin çok yönlü ve karmaşık bir yapıda somutlaşmış hali olarak değerlendirilebilir. Kurtuluş Savaşı'nın sona erdiği ve Cumhuriyetin kurulduğu dönemde Türk siyasal rejimi, Batılı tarzda bir ulus-devlet inşa etme, modernleşme ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedeflerine odaklanmıştır. Bu hedefler, Batılılaşmayı ifade eden bir anlam taşımış ve yeni rejim, bu amaçlara yönelik önemli değişimler gerçekleştirmiştir. Tek parti dönemi boyunca, Türkiye'nin öncelikleri, siyasi düzenin sağlamlaştırılması, milli devletin kökleşmesi,

çağdaşlaşma, iç istikrarın ve ilerlemenin sağlanması olmuştur. Dış politika ise, bu önceliklerin gerçekleştirilmesi için uygun bir uluslararası siyasi zemin oluşturma amacını taşımıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Misak-ı Milli ile belirlenen topraklarla sınırlanarak enerjisini iç meselelerin çözümüne odaklamış ve dış politikada istikrar arayışına girmiştir. Bu dönemde Türkiye, uluslararası alanda itibarını artırmış, bağımsızlık ve egemenlik haklarını güçlendirmiştir. Ayrıca, Batılı devletlerle olan ilişkilerini düzenleyerek modern dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırmıştır. Bu bağlamda, Kurtuluş Savaşı sonrası Türk siyasal rejiminin belirlediği hedefler ve yürütülen dış politika, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını koruma ve kalkınma sürecini ilerletme yolunda gerçekleşmiştir.

Lozan Antlaşması'nda Misak-ı Milli hedeflerine tam anlamıyla ulaşamamasına rağmen Türkiye, sabırlı bir tutum sergileyerek barışçıl bir yaklaşım benimsemiş ve daha sonra bazı hedeflere barış yoluyla ulaşmayı başarmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili döneme kadar Türk Dış Politikası Misak-ı Milli sınırlarını koruma çabalarını içeren birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, barışçıl diplomasi ve müzakere yöntemlerini kullanarak uluslararası alanda istikrar ve uyum sağlama çabası göstermiştir. Bu sayede, ülke içindeki barış ve istikrar korunurken aynı zamanda uluslararası ilişkilerde de aktif bir rol üstlenilmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik hakkını koruyarak bölgesel istikrarı sağlamış; Hatay meselesinin çözümü ise Türkiye'nin milli iradeyle sınırlarını genişletmesini sağlamıştır. Bu olaylar, Türkiye'nin barışçıl yaklaşımının ve milli çıkarları doğrultusunda hareket etme prensibinin başarılı sonuçlarını göstermektedir.

Soğuk Savaş öncesinde Türkiye denge politikası izlemiş ve doğrudan bir ittifak yapmamıştır. Ancak Soğuk Savaş dönemi, Türkiye'nin ulusal güvenlik politikasını etkileyerek NATO gibi bir güvenlik ittifakına üye olmasına yol açmıştır. Bu şekilde Türkiye, Batı bloğunda konumlanarak uluslararası politikada etkin bir rol üstlenmiştir. Türkiye'nin bu dönemde ABD'ye olan bağımlı politikasının temel nedeni Sovyetler Birliği ile ilişkileridir. II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin tehditleriyle karşı karşıya kalan ve savaşın ekonomik etkilerini ortadan kaldırmak için dış borçlanmaya yönelen Türkiye, dış politikasını tamamen Batı odaklı olarak

şekillendirmiş ve Batı'nın güvenliği için kendisini vazgeçilmez bir oyuncu olarak sürekli öne çıkarmıştır. Lozan Antlaşması'ndan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar takip edilen Kıbrıs politikası ise 1950'lerin başından itibaren değişim sürecine girmiş ve yeni bir aşamaya geçmiştir. Kıbrıs'ta yaşayan Türk toplumunun sorunlarına yönelik ilgi artmış ve Türk hükümeti Kıbrıs meselesine daha aktif bir şekilde dâhil olmuştur. Bu dönemde Türkiye, Kıbrıs Türk toplumunun haklarını savunmak için çeşitli girişimlerde bulunmuş ve uluslararası alanda Kıbrıs meselesini gündeme getirmeye başlamıştır.

Çalışmanın kapsamında cevabı aranacak üçüncü soru 3- Misak-ı Milli algısının 1990 sonrası Türkiye siyasetinde yükselişinin sebebi nedir? Misak-ı Milli ekseninde yapılan tartışmalar süreklilik unsurları açısından hala önemli midir? Bu bağlamda Türkiye siyaseti hangi yöne doğru evrilme eğilimindedir? şeklinde birbiriyle bağlantılı üç sorudan oluşmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, sınırlarını koruma odaklı bir dış politika izlemiş ve askeri stratejiler geliştirmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren küresel düzeyde meydana gelen önemli ve beklenmedik değişiklikler Avrupa'daki devletlerin dış politikalarını gözden geçirmelerine yol açmıştır. Bu değişimler, Türkiye'nin uzun süredir benimsediği statüko yanlısı uluslararası perspektiften ayrılarak daha geniş ve dinamik bir bakış açısına sahip olmasını gerektirmiştir. Bu dönemde Türkiye, mevcut ittifakların çıkarlarına bağlı kalmak yerine kendi bölgesel çıkarlarına öncelik vermiş ve yeniden Misak-ı Milli rehberliğinde stratejik bir alan oluşturma çabası içine girmiştir. Bu stratejik alan, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik sürdüğü dönemde Müslüman nüfusun yoğun olarak yerleşik olduğu bölgeleri içermektedir. Türkiye, bu bölgelerdeki ilişkilerini güçlendirmek ve bölgesel istikrarı sağlamak için aktif bir rol üstlenmeye başlamıştır. 90'lı yıllarda Kafkaslar ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletlerin ve Balkanlardaki değişimlerin Türkiye için önemli bir fırsat olduğu değerlendirilmiştir. Türkiye, bu dönemde bölgesel ilişkilerini güçlendirme ve kendi çıkarlarını koruma amacıyla aktif diplomasi yürütmüş ve stratejik hamleler yapmıştır. Özal, Musul ile Kerkük'ün Misak-ı Milli sınırları içinde yer aldığına vurgu yaparak, sahadaki gerçeklikleri ve değişen şartları dikkate almanın önemini savunmuştur. Özal, Atatürk'ün reformist politikalarını Misak-ı Milli'deki başarılarıyla ilişkilendirirken

İnönü dönemiyle birlikte yerleşen statükocu yaklaşımın değişen siyasi koşullara uyum sağlayamadığını ifade etmiştir. Özal'ın Türkiye'nin Musul ve Kerkük'ü alması konusunda bir arzusu olsa da, bölgesel ve uluslararası güç dengeleri müsait olmadığı gibi, Körfez Savaşı sırasında da Türkiye'nin bölgeye dahil olabilmesi için uygun bir fırsat meydana gelmemiştir. PKK terör örgütünün Misak-ı Milli sınırları içindeki Irak ve Suriye topraklarında eğitim ve barınma merkezleri oluşturarak sınır bölgelerini kullanarak terör saldırıları gerçekleştirmesi, Türkiye için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmuştur. Bu durum ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan kayıplara neden olmuş ve ülkenin kalkınma ve istikrarını olumsuz etkilemiştir. Türkiye, terörizmle mücadelede uluslararası işbirliğine önem vererek sınırlarını koruma ve iç güvenliği sağlama çabalarını yoğunlaştırmıştır.

AK Parti iktidarı, 2000'li yılların ilk 10 yılında dış politikada AB ve ABD ile olan ilişkileri güçlendirmenin yanı sıra Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Orta Asya ülkelerine büyük bir önem vermiştir. 2010 sonrasında ise Arap Baharı olarak adlandırılan süreç Ortadoğu'da etkili olmuş ve bu sürecin sonuçları Türkiye'yi de etkilemiştir. Ayrıca 15 Temmuz 2016'da meydana gelen darbe girişimi Türkiye'nin güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Türkiye, 90'lı yıllardan itibaren aktif bir şekilde kendi bölgesinde etkin bir aktör olma hedefini sürdürmüştür. Bu dönemde uygulanan Misak-ı Milli yaklaşımının hedefi, Türkiye'nin kültürel, ekonomik ve siyasi bağlarını sağlamlaştırmak ve karşılıklı bağımlılık ilişkileriyle desteklenmiş bir hinterland oluşturmaktır. Bu yaklaşımın odaklandığı alanlar ile Türkiye'nin en güçlü olduğu alanlar arasında jeostratejik ve jeokültürel bir çakışma vardır. Başka bir deyişle, bu yaklaşım Osmanlı kültürel mirasının coğrafi bölgelerini vurgulamakta ve Türkiye'nin yumuşak gücünün ortaya çıktığı ve etkili olduğu alanları belirlemektedir. Türkiye'nin dış politika stratejisi 1990'lardan sonra, Ortadoğu ve Balkanlar gibi birçok bölgede ülkenin yumuşak güç unsurlarına olanak sağlamayı amaçlamıştır. Bu bölgelerle Türkiye arasındaki dini, kültürel ve sosyal benzerlikler bir yandan Türkiye'nin yumuşak gücünü geliştirmeye yönelik fırsatlar sunarken diğer yandan bu bölgelerin yüksek ekonomik potansiyelleri, Türkiye'nin bu bölgeleri potansiyel bir etki alanı olarak görmesine neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, Misak-ı Milli sınırları içinde olan ve tarihi, sosyal, kültürel, etnik ve dini bağları bulunan bölgelerin kurtuluşunu tarihsel bir sorumluluk olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Batı Trakya, Türk nüfusunun varlığını sürdürmesine rağmen hala etnik, dini ve kültürel kökenlerinden dolayı baskılara maruz kalmaktadır. Yunanistan'ın Batı Trakya'da Türk ve Müslüman nüfusu hedef alan politikaları, insan haklarına aykırı müdahalelere yol açmış, Türk ve Müslüman halk göçe zorlanmış, asimilasyon politikalarıyla kimliklerinden uzaklaştırılmış ve temel haklardan mahrum bırakılmıştır. Bu uygulamalar Türkiye ve Yunanistan arasında siyasi sorunlara yol açmıştır. Yunanistan'ın Türklere yönelik haksız uygulamaları, uluslararası anlaşmalarda taahhüt edilen sorumluluklarını yerine getirmemesi ve Türklerin vatandaşlıktan çıkarılması gibi durumlar devam etmektedir. Musul ve Kerkük'te yaşanan olaylar, bölgenin, büyük güçlerin çıkarlarına kurban edildiğini gösteren açık birer kanıttır. Bu güçler, bölge halkının refahını ve demokratik haklarını değil, kendi çıkarlarını korumak amacıyla hareket etmektedirler. Bu durumda, olayların insani ve vicdani boyutu büyük ölçüde ihlal edilmektedir. Bu nedenlerle Lozan Antlaşması'nın Türkiye siyasetinde tartışma konusu yapılması, Misak-ı Milli sınırlarını hedefleyen ve iç kamuoyunda destek bulmaya çalışan bir politikanın temellerini oluşturmuştur.

Misak-ı Milli ve Lozan tartışmalarının siyasi ve ideolojik yönlerinden çok Türkiye'nin varlığı ve bekası odaklı olarak konumlandırılması gerektiği açıktır. Türkiye, yerel, bölgesel ve küresel tehditlere cevap verebilecek güce, potansiyele ve iradeye sahip olduğunu her bakımdan göstermek istemektedir. Türkiye siyaseti, stratejik öngörü ve yönelim ile birlikte, kriz ve çatışma riskinin yüksek olduğu bazı sorunlu alanlarda önleyici çalışmaların yapılması gerektiği bir süreçle karşı karşıya bulunmaktadır. Bir önceki yüzyılın Milli Misak kazanımlarının gerçekleştiği benzer tarihsel koşullar nedeniyle, ekonomik, ideolojik ve siyasi anlamda yurt içinde ve yurt dışında zorlu bir rekabetle karşı karşıya kalındığını ifade etmek mümkündür. Bugün baktığımızda, Misâk-ı Milli tarafından belirlenen sınırlar içinde gerçekleşmeyen bazı konular olduğunu görüyoruz. Bu konular arasında Musul, Kerkük, Süleymaniye ve Batum gibi bölgeler bulunmaktadır. Bu gibi hedeflerin niçin gerçekleştirilemediği konusu, çeşitli tartışmalara konu olabilir. Ancak, bu tartışmalar yapılırken bilimsellik

ve dönemin şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Çevremizde, özellikle Irak ve Suriye gibi ülkelerde yaşanan olaylar, bu tartışmaların daha da yoğunlaşacağını işaretlerini vermektedir.

Günümüzde, devletler ve halklar arasında karşılıklı bağımlılık gerçeği vardır ve Türkiye'de ve komşu bölgelerde tarihsel kaynaklı pek çok sorun yaşanmaktadır. Ancak, tarihsel tartışmaların ötesine geçerek, yapıcı bir atmosferde, sorunları tartışarak insanlar yeni ve etkili politikalar bulabilirler. Lozan Antlaşması ve Misak-ı Milli ideali, liderlerin, ideolojilerin ve görüşlerin değişse de dönemselsel olarak etkilemeyeceği kalıcı bir ulusal güvenlik ve politika belgesiyle ele alınmalı ve geliştirilmelidir. Sonuç olarak, ortak bir gelecek vizyonunun benimsenmesini gerekli kılan bu yaklaşım toplumun birlikte hareket etmesini, uzun vadeli hedeflere odaklanmasını, dayanışma ve güvenin artırmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Agoston, G. (2015). **Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ahmad, F. (2006). **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akçura, B. (2009). **Devletin Kürt Filmi 1925-2009 Kürt Raporları**. İstanbul: New Age Yayınları.
- Akdoğan, E., & Abdullahzade, C. (2022). **Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerini neden ve nasıl Montrö Boğazlar Sözleşmesi aldı?** E. Denk içinde, 50 Soruda Boğazlar Rejimi (s. 91-100). İstanbul: Altınbaş Üniversitesi Yayınları.
- Akın, R. (2002). **Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi**. İstanbul: Derin Yayınları.
- Akın, R. (2015). **Türk Siyasal Hayatı 1908-2000**. İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Aksakal, M. (2018). **Harb-i Umumi Eşiğinde- Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (1997). **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980 2. Cilt**. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basım Yayıncılık.
- Akşin, S. (2004). **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele- Cilt I- Mutlakiyete Dönüş 1918-1919**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyol, M. (2006). **Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, T. (1996). **Medine'den Lozan'a: "Çok-Hukuklu Sistem" in Tarihteki Deneyleri**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, T. (2008). **Ama Hangi Atatürk**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, T. (2019). **Bilinmeyen Lozan**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Akyol, T., & Kaplan, S. (2014). **Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Alkan, M. (2021). **İsmet İnönü**. İstanbul: İBB Yayınları.
- Anderson, B. (2020). **Hayali Cemaatler**. İstanbul: Metis Yayınları.

- Aral, B. (2016). **Özal Döneminde İç ve Dış Siyaset: Süreklilik mi, Kopuş mu? İ. Sezal, & İ. Dağı içinde, Özal'lı Yıllar- Siyaset, İktisat, Zihniyet** (s. 181-201). İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Aralov, S. İ. (2010). **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arık, R. O. (1983). **Coğrafyadan Vatana**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arıkan, Z. (2005). **Lozan Görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi. 80. Yılında 2003 Penceresinden lozan Sempozyumu** (s. 61-80). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Armağan, M. (2019). **Kâzım Karabekir'in Gözüyle Yakın Tarihimiz: İstiklal Savaşının İç Yüzü**. İstanbul: Ketebe Yayınevi.
- Armaoğlu, F. (2018). **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul: Kronik Kitap.
- ATASE. (1971). **Türk Devrim Tarihi- Kara Harp Okulu**. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Atatürk, M. K. (1984). **Nutuk**. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Atatürk, M. K. (2014). **Nutuk**. İstanbul: Yakamoz Yayıncılık.
- Atatürk, M. K. (2015). **Nutuk**. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1952). **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt 1**. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları.
- Atay, F. R. (2010). **Çankaya**. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aybars, E. (2005). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**. İzmir: Zeus Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1971). **Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa İkinci Cilt (1908-1914)**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1975). **Tek Adam Mustafa Kemal, Üçüncü Cilt (1922 - 1938)**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (1993). **Tek Adam Mustafa Kemal, İkinci Cilt (1919- 1922)**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. (2002). **Yeni Türk Devleti ve Misak-ı Milli, Türkler Cilt 16**. Ankara.

- Aydın, M. (2009). **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 399-479). İstanbul: İletişim Yayınları
- Balcı, A. (2018). **Türkiye Dış Politikası, İlkeler Aktörler ve Uygulamalar**. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Balyemez, M. (2020). **Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Kıbrıs Türkleri Hakkında Hazırlattığı Rapor**. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Barlas, D., & Güvenç, S. (2014). **Türkiye'nin Akdeniz Siyaset (1923-1939)**. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Barlas, M. (2001). **Turgut Özal'ın Anıları**. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Bayar, C. (1997). **Ben de yazdım- Milli Mücadeleye Giriş 7**. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Berkes, N. (2019). **Türkiye'de Çağdaşlaşma**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgin, P. (2020). **Türkiye'deki Jeopolitik Dogma**. M. Yeşiltaş, S. Durgun, & P. Bilgin içinde, Türkiye Dünyanın Neresinde? İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bilsel, M. C. (1998). **Lozan I.Cilt**. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Bıyıklı, M. (2008). **Uluslararası Politikalar ve Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye'nin Önemi ve Hayat Sahası**. M. Bıyıklı içinde, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi I (s. 11-34). İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- Bois, V. M. (2008). **Kürt Milliyetçiliği**. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Bora, T. (2007). **Medeniyet Kaybı: Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar**. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2017). **Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Bölükbaşı, S. (2001). **Barışçı Çözumsuzlük, Türkiye'nin ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**. Ankara: İmge kitabevi.
- Budak, M. (2014). **Misak-ı Milli'den Lozan'a**. İstanbul: Küre Yayınları.
- Budak, M. (2018). **99 Soruda Lozan**. İstanbul: Ketebe Yayınları.

- Budak, M. (2020). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dış Politika**. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (1997). **Sınıf Arkadaşım Atatürk-2**. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Clausewitz, C. V. (1984). **Harp Üzerine 1-2**. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Criss, B. (1994). **İşgal Altında İstanbul**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalış, Ş. H. (2015). **Hayaletbilimi ve Hayali Kimlikler - Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar**. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çelenk, A. (2020). **Yüzyıllık Düğüm: Musul Vilayeti**. İstanbul: Aktif Yayınları.
- Çığır, R. (2022). **Mondros'tan Lozan'a Varoluş Mücadelesi**. Balıkesir: Baraka Kitap.
- Çizakça, M. (2017). **İslam Dünyasında Vakıflar**. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Davutoğlu, A. (2014). **Stratejik Derinlik**. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demir, E. (2017). **Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar: Misak-ı Milli**. İstanbul: Post Yayın Dağıtım.
- Demir, E. (2017). **Yeni Belgeler Işığında Vazgeçilmeyen Topraklar: Misak-ı Milli II**. İstanbul: Hiper Yayın Yayınevi.
- Demiray, M. (2008). **Turgut Özal Dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikası**. M. Bıyıklı içinde, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi I (s. 239-284). İstanbul: Gökkuşbu Yayınılık.
- Demirel, A. (2003). **Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2012). **Tek Partinin Yükselişi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2017). **İlk Meclis'in Vekilleri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dicleli, Z. (1997). **Sosyal Teoriler, İdeolojiler, Siyaset Bilimi ve Günümüz**. Küyerel Düşünce Grubu Paneller Dizisi (s. 109-174). İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Diken, E. T. (2020). **İmparatorluk'un Siyasi Coğrafyası: Oryantalizm ve Bölgeselleştirme Ekseninde Arap İsyanları ve Türkiye**. S. D. Murat

Yeşiltaş içinde, Türkiye Dünyanın Neresinde? İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Doster, B. (2020). **Emperyalist Rekabetin Odağında Musul Vilayeti: 2000'li Yıllar**. Z. Kurşun, & D. Hut içinde, Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset) (s. 443-454). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Duran, H. (2008). **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Dış Politika Anlayışı**. M. Bıyıklı içinde, Türk Dış politikası Cumhuriyet Dönemi I (s. 35-52). İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Eralp, Y. (2003). **"An Insider's View of Turkey's Foreign and Its American Connection" The United states and Turkey: Allies in Need**. New york: The Century Foundation Press.

Erçetin, Ş. Ş., & Açıklım, Ş. N. (2020). **Bilimsel Araştırmalarda Temel Yaklaşımlar: Araştırma Modelleri ve Desenleri**. Ş. Ş. Erçetin içinde, Araştırma Teknikleri (s. 30-47). Ankara: Nobel Akademi.

Erdağ, R. (2015). **Türkiye'nin Kalkınma Yardımları ve TİKA**. Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.

Erhan, Ç. (2009). **ABD ve NATO'yla İlişkiler**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 522-576). İstanbul: İletişim Yayınları.

Findley, C. V. (2012). **Modern Türkiye Tarihi - İslam, Milliyetçilik, Modernlik 1789-2007**. İstanbul: Timaş Yayınları.

Fırat, M. (2009). **Yunanistan'la İlişkiler 1945-1960**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 576-615). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fırat, M. (2009). **Yunanistan'la İlişkiler 1960-1980**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 716-769). İstanbul: İletişim Yayınları.

Fırat, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2010). **Orta Doğu'yla İlişkiler**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt II. (1980-2001) (s. 124-149). İstanbul: İletişim Yayınları.

Freely, J. (2001). **Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlar**. İstanbul: Doğan Kitap.

Fromkin, D. (2008). **Barışa Son veren Barış - Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Goldstein, J. S., & Pevehouse, J. C. (2015). **Uluslararası İlişkiler**. Ankara: BB101 Yayınları.

- Goloğlu, M. (1973). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I (1924-1930)**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2008). **Milli Mücadele Tarihi-1 Erzurum Kongresi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2017). **Devrimler ve Tepkileri- Türkiye Cumhuriyet Tarihi 1924-1930**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Goloğlu, M. (2017). **Milli Mücadele Tarihi II - Sivas Kongresi**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökalp, Z. (1922, 6 5). **Türklerle Kürtler**. Küçük Mecmua(1), 7-11. 04 06, 2023 tarihinde <http://www.tufts.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#k> adresinden alındı
- Gökay, B. (1998). **Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökmen, Y. (1992). **Özal Sendromu**. Ankara: Verso Yayıncılık.
- Gönlübol, M., & Sar, C. (1997). **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)**. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Göyünç, N. (1998). **Musul Misak-ı Milli'ye dahil midir? Değil midir? Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul** (s. 47-50) içinde Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Gözen, R. (2000). **Amerikan Kısacasında Dış Politika: Körfez Savaşı**, Turgut Özal ve Sonrası. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gözen, R. (2006). **Türk Dış Politikası Barış Vizyonu**. Ankara: Palme Yayınevi .
- Gözen, R. (2016). **Turgut Özal ve Dış Politika: Körfez Savaşı Örneğinde İdealler ve Gerçekler**. İ. S.-i. Dağı içinde, Özal'lı Yıllar- Siyaset, İktisat, Zihniyet (s. 247-281). İstanbul: Beta Basım A.Ş.
- Güler, A. (2015). **Türk'ün Unutulan Yemini: Misak-ı Milli**. İstanbul: Halk Kitabevi.
- Güler, A. (2017). **Türklüğün Kanayan Yarası: Güney Irak ve Suriye Türkleri**. İstanbul: Halk Kitabevi.
- Güner, E. (2014). **Özal'lı Yıllarım- Başdanışman Engin Güner Anlatıyor**. İstanbul : Doğan Kitap.

- Güvenç, B. (1998). **Cumhuriyet ve Kimlik: Konu, Sorun, Kapsam ve Bağlam.** **Kollektif** içinde, 75 Yılda Tebaa'Dan Yurttaş'a Doğru (s. 117-126). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hale, W. (2003). **Türk Dış Politikası 1774-2000.** (P. Demir, Çev.) İstanbul: Mart Matbaası.
- Han, A. K. (2001). **Kavram ve Kuram Olarak Strateji Küreselleşen Dünyada Ulusal Strateji.** İstanbul: İ.Ü.S.B.F. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Howard, H. N. (1966). **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1913-1923.** New York: Howard Fertig.
- Hülagü, M. (2008). **İslam Birliği ve Mustafa Kemal.** İstanbul: Timaş Yayınları.
- İlhan, A. (2003). **Hangi Atatürk?** İstanbul: Mart Matbaası.
- İnalcık, H. (2013). **Osmanlı ve Modern Türkiye.** İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnat, K., & Duran, B. (2006). **Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika.** Ankara: Seta Yayınları.
- Jaeschke, G. (1989). **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi- Mondros'tan Mudanya'ya Kadar.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Johston, D., & Sampson, C. (1994). **Religion, the Missing Dimension of Statecraft.** New York: Oxford University Press.
- Kafadar, C., & v.d. (2009). **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası:Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi.** İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kalaycı, R., & Koca, S. M. (2015). **İnsani Yardımların Türkiye Dış politikasında Artan Etkisi: Afad Örneği. Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi** (s. 161) içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kara, İ. (2021). **Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklal Marşı.** İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karabekir, K. (1960). **İstiklal Harbimiz.** İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Karabulut, B. (2013). **Strateji Jeostrateji Jeopolitik.** Ankara: Barış Kitap.
- Karacan, A. N. (2017). **Lozan.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karpat, K. (2007). **Kısa Türkiye Tarihi – (1800-2012).** İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kasaba, R., & v.d. (2006). **Türkiye Tarihi - Modern Dünyada Türkiye, 1839-2010 Cilt 4**. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kaymaz, İ. Ş. (2020). **Misak-ı Milli ve Kürt Sorunu**. A. T. Çelenk içinde, Yüzyıllık Düğüm: Musul Vilayeti Belgeseli (s. 119-154). İstanbul: Aktif Yayınları.
- Kaymaz, N. (1976). **Misak-ı Milli Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında. VIII.Türk Tarih Kongresi** (s. 11-15). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kazgan, G. (2006). **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kili, S. (2012). **Türk Devrim Tarihi**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kinross, L. (1965). **Atatürk: The Rebirth of a Nation**. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Kırık, H., & Morva, O. (2016). **Cumhuriyet ve Pragmatizm, Yazılmamış Kuram**. İstanbul: Doruk Yayınları.
- Koçak, C. (1996). **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma Cilt I**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2012). **İktidar ve Demokratlar: Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt II**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2013). **Tarihin Buğulu Aynası: Efsaneler Çökerken**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kodal, T. (2005). **Paylaşılamayan Toprak- Türk Basınına Göre (1923-1926) Musul Meselesi**. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kohn, H. (1965). **Nationalism Its Meaning and History**. New York: D. Van Nostrand Company Inc.
- Korkusuz, M. H. (2012). **Mukaddime'den Muahhire'ye Modern Dünya'nın, Ulus Devlet'in, Din'in ve Milliyetçiliklerin Ekonomi, Kültür ve Siyaset Atlası**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Korkusuz, M. H. (2019). **Revisiting Lausanne After 100 Years in The Context Of The National Pact Goal**. Malatya: İnönü University Press.
- Köprülü, M. F. (1983). **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

- Kurtcephe, İ., & Beden, A. (2008). **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Musul-Kerkük Politikası**. M. Bıyıklı içinde, Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 2 (s. 419-508).
- Kurtuluş, B. (2015). **Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**. Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi. içinde Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kut, Ş. (2002). **The Counters of Turkish Policy in the 1990s**. K. Kirişçi, & B. Rubin içinde, Turkey in World Politics: an Emerging Multiregional Power (s. 7-18). İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Kutay, C. (1980). **Üç Devirde Bir Adam-Fethi Oktay**. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Küçük, C. (2020). **Misak-ı Milli**. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (s. 173-175) içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Lewis, B. (1993). **Modern Türkiye'nin Doğuşu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Maman, K. (2014). **Atatürk'ün Silah Arkadaşı İhsan Eryavuz Anlatıyor Milli Mücadele ve Lozan**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mango, A. (1999). **Atatürk**. İstanbul: Sabah Kitapları.
- Mardin, Ş. (1996). **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meray, S. L., & Olcay, O. (2020). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri Sevr Antlaşması Mondros Bırakışması İlgili Belgeler**. İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Mishra, P. (2013). **Asya'nın Batı'ya İsyanı**. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Mumcu, U. (1990). **Kazım Karabekir Anlatıyor**. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Neocleous, M. (2014). **Devleti Tahayyül Etmek**. Ankara: Notabene Yayınları.
- Nur, R. (1992). **Lozan Hatıraları**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları A.Ş.
- Odabaşı, H. Y. (2020). **Toplumsal Travma ve Posttravmatik Gelişme Perspektifinden Balkan Savaşı ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleselleşmesi**. D. Ü. Arıboğan içinde, Travmaların Gölgesinde Politik Psikoloji (s. 47-84). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Okur, M. A. (2020). **Musul Meselesi: Türkiye'nin Tarihi Hakları/ Haklılığı Meselesi**. M. A. Okur içinde, Yüzyıllık Dügüm: Musul Vilayeti Belgeseli (s. 51-98). İstanbul: Aktif Yayınları.
- Oran, B. (1994). **Devlet Devlete Karşı**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Oran, B. (1998). **Atatürk Milliyetçiliği- Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Oran, B. (2009). **1923-1939: Göreli Özerklik-1**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 241-258). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2009). **1945-1960: Batı Bloku Ekseninde Türkiye-1**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 479-499). İstanbul: İletişim Yayınları .
- Oran, B. (2009). **Sevr Barış Antlaşması**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt:I (1919-1980) (s. 113-138). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2010). **Türkiye'de Azınlıklar**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oran, B. (2013). **Türk Dış Politikası Cilt III. (2001-2012)**. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Orbay, R. (1993). **Cehennem Değirmeni - Siyasi Hatıralarım I**. İstanbul: Emre Yayınları.
- Ortaylı , İ., & Küçükkaya, İ. (2012). **Cumhuriyetin İlk Yüzyılı 1923 – 2023**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008). **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Ortaylı, İ. (2014). **İmparatorluğun Son Nefesi**. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osmanoğlu, S. (2021). **Cevat Paşa**. İstanbul: Yeditepe Akademi.
- Öke, M. K. (2012). **Musul Komplosu 1918-1926**. İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Öymen, O. (2004). **Silahsız Savaş- Bir Mücadele Sanatı Olarak Diplomasi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özbudun, E. (2014). **1924 Anayasası**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özcan, G. (2020). **Türkiye Siyasetinde Jeopolitik Söylem**. G. Özcan içinde, Türkiye Dünyanın Neresinde? İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Özkırımlı, U. (2010). **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sander, O. (2000). **Türkiye'nin Dış Politikası**. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2016). **Siyasi Tarih: 1918-1994**. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarihan, Z. (1994). **Kurtuluş Savaşı Günlüğü II**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Satan, A. (2011). **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921**. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Serter, Z., & Fikretoğlu, O. Z. (1982). **Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi (1878-1981)**. Lefkoşa: Eğitim Kültür ve Gençlik Bakanlığı.
- Seyidoğlu, H. (2003). **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sezgin, D. (2020). **Okul Coğrafyasında Türkiye Anlatılarının İnşası ve Bugünü**. S. D. Murat Yeşiltaş içinde, Türkiye Dünyanın Neresinde ?". İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Simon, F. B. (2004). **Patterns of War: Systemic Aspect of Deadly Conflicts**. Carl Auer International.
- Sonyel, S. (2003). **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sonyel, S. R. (2012). **Kaygılı Yıllar, İngiliz Gizli Belgeleriyle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923)**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Soyak, H. R. (2010). **Atatürk'ten Hatıralar**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Soysal, M. (1964). **Dış Politika ve Parlamento**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sökmen, T. (1999). **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2019). **Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şimşir, B. (1985). **Malta Sürgünleri**. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tan, A. (2009). **Kürt Sorunu**. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Tanör, B. (2015). **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TBMMGCZ Cilt III. (1985). **Gizli Celse Zabıtları Cilt 3**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TBMMGCZ, Cilt: I. (1985). **Gizli Celse Zabıtları Cilt: I**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toker, Ö. (2005). **İnönü Vakfı Başkanı Özden TOKER'in Konuşması**. 80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyumu (s. 1-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Tokgöz, E. (1997). **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997)**. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Toprak, Z. (1995). **Türkiye'de Ekonomi Ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toruntay, N. (1993). **Orgeneral Toruntay'ın Anıları**. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Toynbee, A. (1922). **The Western Question in Greece and Turkey**. London.
- Tunaya, T. Z. (2016). **Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Rejimine Geçiş**. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay içinde, Türk Siyasal Hayatı - Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme (s. 349-367). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Tuncer, H. (2013). **Menderes'in Dış Politikası- Batı'nın Güdümündeki Türkiye**. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Turan, İ. (2005). **Globalleşme Açısından Lozan**. 80. Yılında 2003 Penceresinden **Lozan Sempozyumu** (s. 293-302). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Türkmen, Z. (2011). **Musul Meselesi Askeri yönden Çözüm Arayışları (1922-1925)**. Ankara: Presmat Matbaacılık.
- Uçarol, R. (2015). **Siyasi Tarih 1789-1914**. İstanbul: Der Yayınları.
- Uzgel, İ. (2002). **The Balkans: Turkey's Stabilising Role**. B. R. Kemal Kirişçi içinde, Turkey in World Politics (s. 65-93). İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Uzgel, İ. (2004). **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**. İstanbul: İmge Kitabevi.

- Uzgel, İ. (2009). **Fransa'yla İlişkiler**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 147-151). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2010). **ABD ve NATO'yla İlişkiler**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt II. (1980-2001) (s. 243-326). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2010). **Balkanlarla İlişkiler**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt II. (1980-2001) (s. 481-524). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ., & Kürkçüoğlu, Ö. (2009). **Batı Avrupa'yla İlişkiler**. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Cilt I. (1919-1980) (s. 139-146). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Üçok, C. (1975). **Siyasal Tarih (1789-1960)**. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Velidedeoğlu, H. V. (1990). **İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu**. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Yalçinkaya, A. (2020). **Uluslararası Hukukta Musul'un Statüsü ve Kerkük - Hayfa Bou Hattı Stratejileri**. Z. Kurşun, & D. Hut içinde, Yüzyıllık Sorun: Musul Vilayeti (Tarih, Toplum ve Siyaset) (s. 361-385). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Yalvaç, F. (2014). **Devlet ve Ötesi: Uluslararası ilişkilerde Temel Kavramlar**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaycı, C. (2020). **Yunanistan Talepleri (Ege Sorunları)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcı, N. (2007). **1926-1956 Dönemi Türk Dış Politikasında Musul Sorunu**. CTAD, 157.
- Yeşiltaş, M. (2020). **Coğrafya Kaçınılmazdır: Militarizm, İstisnacılık ve Türkiye'de Ordu Merkezli Jeopolitik Zihniyetin İnşası**. M. Yeşiltaş, S. Durgun, & P. Bilgin içinde, Türkiye Dünyanın Neresinde ? İstanbul: Koç Üniversitesi yayınları.
- Yeşiltaş, M., & Durgun, S. (2020). **Coğrafya ve Jeopolitiği Tartışmak: Eleştirel Bir Değerlendirme**. M. Yeşiltaş, S. Durgun, & P. Bilgin içinde, Türkiye Dünyanın Neresinde? İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2018). **Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler**. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2003). **Musul Meselesi Tarihi**. Konya: Çizgi Kitabevi.

Zengin, G. (2010). **Hoca: Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi**. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Ziegler, J. I. (2006). **The Strategy of Preemption in U.S. Foreign Policy**. Hamburg: Verlag Dr. Kovac.

Sürelî Yayınlar:

Avrupa Komisyonu (2014). **Türkiye 2014 Yılı İlerleme Raporu**. Brüksel.

Akgönenç, O. (1999, 06 05). **Türkiye Kosova'da Neden Yok?** Milli Gazete.

Akgün, S. (2012). **Atatürk Dönemi Türkiye ve Kıbrıs Türk Toplumu İlişkileri**. The Journal of Academic Social Science Studies, 1-14.

Ak Parti (2010). **Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci**. Ankara: Ak Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı.

Barkan, Ö. L. (2015). **Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Çalışmalar**. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 239-296.

Belge, M. (1999, 07 10). **Türkler Kosova'da**. Radikal.

Boztaş, A. (2014). **Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif**. Akademik Bakış, 163-176.

Budak, M. (1999). **Paris Barış Konferansı'na sunulan 23 Haziran 1919 tarihli Muhtıra**. Divan, 191-215.

Budak, M. (2017). **Milletin Ahdi: Misak-ı Milli**. Yeni Türkiye, 83-92.

Cumhuriyet, **“Musul, kaybettiğimiz bir vatan parçası değil; belki kurtaramadığımız bir vatan parçasıdır!”**, 6 Haziran 1926, s. 2.

Duman, S. (2017). **Modern Türkiye'nin Kuruluş Belgesi ve Doğal Hinterlandı Misak-ı Milli**. Yeni Türkiye, 122-135.

Erdal, G. (1999, 06 17). **Oyunculuktan Seyirciliğe**. Radikal.

Erdoğan, R. t. (2017). **Kapanmamış Parantezin Kilidi: Misak- ı Milli**. Yeni Türkiye, 9-10.

Evered, K. T. (2005). **Regionalism in the Middle East and the Case of Turkey**. Geographical Review, 463-477.

- Gökçe, A. F. (2017). **Post modern terörizm ve Musul-Kerkük- Halep**. Yeni Türkiye, 740-750.
- Hürriyet, **“Menderes’in Kıbrıs’a Dair Sert ve Kat’i Beyanatı”**, 25 Ağustos 1955, s.1-5.
- Karakaş, M. (2006). **Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği**. Doğu Batı Dergisi, 58-76.
- Kaya, E. (2017). **Misak-Milli ve Sınırları**. Yeni Türkiye, 796-811.
- Kılıç, M. (2017). **Bir Vatan ve Millet Tasavvuru Olarak Misak-ı Milli**. Yeni Türkiye, 832-839.
- Kocabaş, S. (2017). **Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılışı Sürecinde Misak-ı Milli'nin Erkenden Ortaya Çıkması**. Yeni Türkiye, 72-82.
- Korkusuz, M. H. (2021). **Misak-ı Milli ve Türkiye'nin Ortadoğuda'ki Konumuna Ali Emiri Efendi'nin Yaklaşımları Bağlamında Yeniden Bakmak**. 3rd INTERNATIONAL AFRICAN CONFERENCE ON CURRENT STUDIES, (s. 161-173). Abomey-Calavi, Benin.
- Korkusuz, M., & Kutluk, E. (2015). **From the Ottoman Empire to the Republic of Turkey Manifestations of Nationalisms and National Imaginations**. Mukaddime, 237-262.
- Kutluk, E. (2018). **Actual Perspectives on Lausanne: Some Predominantly Discussions In Turkish Political Atmosphere And Media On Current International Relations Course**. The Journal of International Social Research, 315-323.
- Mumcu, A. (1985). **Misak-ı Milli ve Anayasamız**. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 813-830.
- Mutlu, S. (2008). **Ayrılkçı PKK Terörünün Ekonomik Maliyeti**. 21. Yüzyıl Dergisi, 63-86.
- Oran, B. (1996). **Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar**. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 353-370.
- Oran, B. (1997). **Lozan'ın Öncülü Bir Onur Anıtı: Müttefiklerin Sevr Barış Antlaşması Tasarısına Osmanlı Hariciyesinin Yanıtı. Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç** (s. 257-274). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ozan, E. (2017). **Osmanlı'nın Toprak Bütünlüğü Meselesi ve Misak-ı Milli**. Yeni Türkiye, 52-61.
- Önal, T. (2017). **Türk Devleti'nin Temel Dayanağı Misak-ı Milli**. Yeni Türkiye, 196-205.

- Özçelik, İ. (2017). **Misak-ı Milli'ye giden yol ve netice: Tuna-Fırat-Sakarya**. Yeni Türkiye, 812-831.
- Özey, R. (2017). **Misak-ı Milli Coğrafyası üzerine Genel Değerlendirme**. Yeni Türkiye, 771-795.
- Öztürk, M. (2016). **Osmanlı Mîrî Rejiminin Suriye ve Irak'ta Uygulanmasının Sonuçları**. Akademik Bakış, 1-15.
- Öztürk, M. (2017). **Osmanlı Miri Rejiminin Misak-ı Milli ile Münasebetleri**. Yeni Türkiye, 18-22.
- Öztürk, M. (2017). **TBMM'nin 1924 Yılbaşı Hatırası (Misak-ı Milli Haritası)**. Yeni Türkiye Dergisi, 789-795.
- Pfaltzgraff, J., & Robert, L. (2001). **International Security: Policy and Strategy**. Strategy and International Politics, 85-102.
- Sarı, M. (2017). **Misak-ı Milli'den İlk Taviz: Batum**. Yeni Türkiye, 1230-1244.
- Semiz, Y., & Toplu, G. (2019). **Ege Adaları Tartışması ve Türkiye: II. Dünya Savaşı Süreci**. Uluslararası toplum Araştırmaları Dergisi, 2381-2403.
- Şahin, S., & Şahin, M. O. (2017). **Misak-ı Milli İlanından Sonra İtilaf Devletleri ile Mücadelede İzlenen Politikalar**. Yeni Türkiye, 505-513.
- Tunçel, A. K., & Yıldırım, M. (2014). **1854-1874 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması: Kaç Milyar Dolar Osmanlı Devleti'nin İflasına Neden Oldu?** Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 1-26.
- Türkmen, Z. (2000). **30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış**. Otam Ankara Üniversitesi osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 615-632.
- Ünlü, M. (2017). **Misak-ı Mili Coğrafyasında Enerji Stratejileri**. Yeni Türkiye, 840-864.
- Yeşilbursa, B. K. (2017). **Atatürk Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası Ve Misak-ı Milli**. Yeni Türkiye, 597-617.
- Yiğit, A. A. (2017). **Misak-ı Milli'nin Amacı, Fikri Temelleri ve Öngördüğü Sınırlar**. Yeni Türkiye, 805-811.
- Zeyrek, D. (1999, 06 19). **Türk Askerine Geç Vize**. Radikal.

İnternet Kaynakları:

<https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-birileri-lozani-zafer-diye-yutturmaya-calisti/654904>, 16 Mayıs 2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/politika/tbmm-baskani-sentop-misak-i-milli-milli-hedeflerimiz-manifestosudur/2126910>, 18 Haziran 2021.

<https://www.add.org.tr/2022/07/24/lozani-tartismaya-acanlar-sevre-boyun-egenlerdir/>, 28 Aralık 2022.

<https://anitkabir.org/anitkabir/anitkabir-rehberi/anitkabir-rehberi.html>, 23.06.2023.

Bostan, İ. (2022, 3 15). Salyane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/salyane>, 21 Mart 2020.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/erdoganin-lozan-aciklamasi-yunanistanda-damanset-zamanlama-manidar-608442>, 16 Şubat 2020.

<https://foreignpolicy.com/2016/10/23/turkeys-religious-nationalists-want-ottoman-borders-iraq-erdogan/>, 25 Nisan 2021.

<https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1943-07-24/2>, 12 Kasım 2022.

<https://gelisim.edu.tr/haber/binali-yildirim-bize-40-yillik-terorun-faturasi-15-trilyon-dolar>, 11.03.2022.

<https://www.globalsecurity.org/military/world/europe/tu-forrel.htm>, 15 Nisan 2021.

<http://istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=5&IcerikId=574>, 16 Kasım 2022.

<https://medyascope.tv/2016/10/04/baskin-oran-ile-lozan-anlasmasi-uzerine-soylesi/>, 16 Kasım 2022.

<http://www.mhpkaçep.org/index.php?sayfa=icerik&icerik=829>, 30.01.2022.

<https://www.memursen.org.tr/toplu-sozlesme-maharetimizi-yeni-toplumsal-sozlesme-icin-kullanma-vakti>, 21 Ekim 2021.

<https://www.mersinhaberci.com/haber/6479/chpli-ozyigitten-erdogana-lozan-tepkisi-anlamasini-beklemiyoruz.html>, 16 Ekim 2021.

https://www.mfa.gov.tr/no_-242-_ege_deki-bazi-ada-ve_veya-adaciklara-dair--iddia-ve-haberler-hk_.tr.mfa, 16 Ekim 2021.

https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-ntv-kanalina-verdigi-roportaj.tr.mfa, 16 Aralık 2022.

https://www.mfa.gov.tr/no_70_-yunanistan-cumhurbaskani_nin-ege-adalarinin-silahsizlandirilmis-statusune-dair-ifadeleri-hk_.tr.mfa, 14 Aralık 2021.

<https://www.haberturk.com/devlet-bahceli-82-kerkuk-83-musul-1657680>, 23.06.2023.

<https://www.haberturk.com/icisleri-bakani-suleyman-soylu-turkiyedeki-suriyelilerin-cogu-misak-i-milli-sinirlari-icinden-2283766>, 23.06.2023.

<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/lozan-var-ki-yenikapi-var-40235466>, 14 Mart 2023.

<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/deniz-zeyrek/lozan-neden-simdi-40672584>, 14 Mart 2023.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/lozan-tartismasina-bahceli-de-katildi-40237225>, 10 Ocak 2023.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kilicdaroglundan-flas-lozan-cikisi-40672352>, 06 Ocak 2023.

<https://www.hurriyetdailynews.com/misak-i-mill-or-the-national-oath-turkeys-new-foreign-policy-compass-105529>, 22 Şubat 2020.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/handjeri-alexandre>, 12.07.2023.

<https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/lozan-ve-erdogan-1593692>, 08.04.2023.

<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/cumhurbaskani-erdogan-lozan-antlasmasi-guncellenmeli-2568167>, 16 Mart 2021.

<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/son-dakika-tarihi-ziyarette-cumhurbaskani-erdogandan-lozan-resti-2568322>, 16 Mart 2021.

<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/ecevit-musul-icin-sartlar-olusmustur-100848>, 11 Şubat 2022.

<https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/hasan-cemal/diyarbakir-cezaevi-ni-kapatmak-yetmez-ama-evet-1284862>, 12 Şubat 2022.

<https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/mersin/ak-partili-bostan-dan-chp-li-ozyigit-e-lozan-tepkisi-11577919>, 18 Mart 2021.

<https://www.milliyet.com.tr/siyaset/lozana-4-gerekce-2571558>, 18 Temmuz 2022.

<https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/bakan-yilmaz-egaydaak-lar-turkiye-cumhuriyeti-nin-hakimiyetinde-10694108>, 14 Nisan 2022.

https://mk.gov.tr/GalleryFiles/242/Beraber_Y%C3%BCr%C3%BCd%C3%BCk_Biz_Bu_Yollarda_1_-_net-5ca95fa8-efa1-444d-ac8e-94042ce17f28.pdf, 12.01.2023.

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/ulus/ulus_1939/ulus_1939_temmuz/_ulus_1939_temmuz_1_.pdf, 3 Nisan 2020.

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/ulus/ulus_1936/ulus_1936_temmuz_/ulus_1936_temmuz_21_.pdf, 30 Mart 2020.

[http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/haber\(aksam%20postasi\)/haber\(aksam%20postasi\)_1936/haber_1936_temmuz_/haber_1936_temmuz_20_.pdf](http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/haber(aksam%20postasi)/haber(aksam%20postasi)_1936/haber_1936_temmuz_/haber_1936_temmuz_20_.pdf), 30 Mart 2020.

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1940/vakit_1940_birincikanun_/vakit_1940_birincikanun_13_.pdf, 18 Şubat 2021.

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/vakit/vakit_1941/vakit_1941_temmuz_/vakit_1941_temmuz_24_.pdf, 06 Mayıs 2020.

http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/GAZETE/tan//tan_1941/tan_1941_temmuz_/tan_1941_temmuz_24_.pdf, 18 Aralık 2020.

www.sabah.com.tr, 26 Nisan 2017, “AB Bakanı Ömer Çelik A Haberde Flaş Açıklama” başlıklı haber, 14 Nisan 2022.

www.sabah.com.tr, 13 Şubat 2018, “Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Yunanistan'a uyarı” başlıklı haber, 15 Nisan 2022.

<https://www.setav.org/yeni-bir-cografi-tasavvura-dogru/>, 15 Mart 2021.

www.sputniknews.com, 15 Ağustos 2017, “Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'ndan Ege Adaları Açıklaması” başlıklı haber, 16 Şubat 2021.

<https://sputniknews.com.tr/20171207/erdogan-yunanistan-pavlopulos-1031301853.html>, 18 Mayıs 2022.

<https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-8299sgc.pdf>, 18 Aralık 2022.

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/69654/33-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma.html>, 21 Ocak 2023.

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61114/turkiyenin-yeni-guvenlik-konsepti-konferansinda-yaptiklari-konusma.html>, 21 Ocak 2023.

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/55748/inegol-haci-sevim-yildiz-mesleki-egitim-kampusunun-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>, 21 Ocak 2023.

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/69551/orman-ve-su-isleri-bakanligi-toplu-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>, 21 Ocak 2023.

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/85035/40-muhtarlar-toplantisinde-yaptiklari-konusma.html>, 21 Ocak 2023.

<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/55748/inegol-haci-sevim-yildiz-mesleki-egitim-kampusunun-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>, 21 Ocak 2023.

<http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list1.html#k>

Turkish Daily News,13 Mart 1999, “Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman DEMİREL’in verdiği mülakat.”, 23 Eylül 2022.

<https://www.yenimeram.com.tr/cumhuriyetimizin-yuzuncu-yil-vizyonu-hakkinda-511640.htm>, 20.03.2023.

<https://www.yenisafak.com/gundem/milletimizin-ataturkle-sorunu-yok-2809209>, 18 Temmuz 2022.

<https://yesilsolparti.org/programatik-metin/>, 20.06.2023.

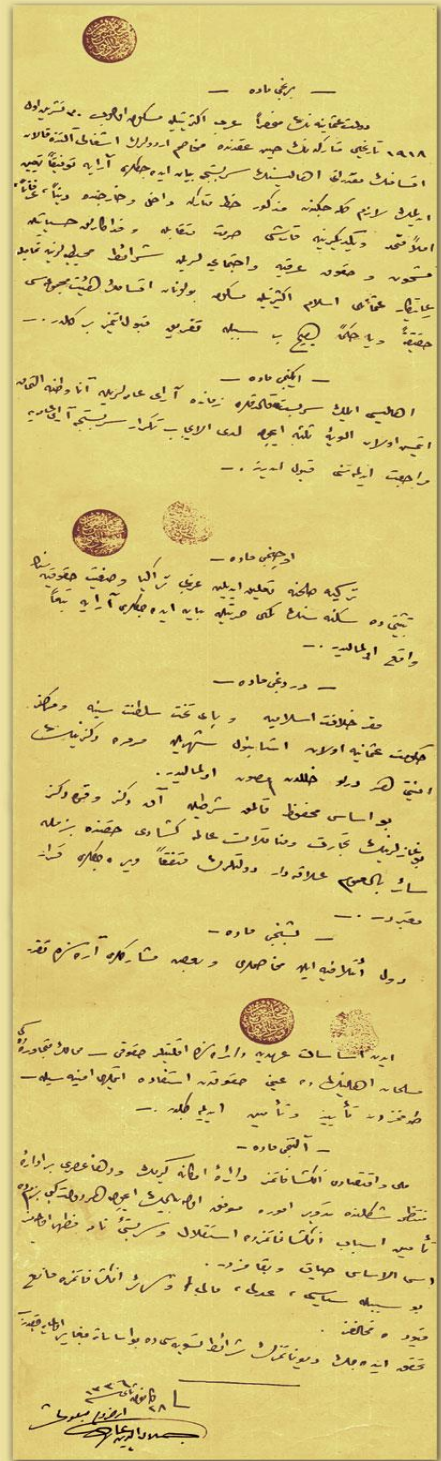
<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasmalar%20Hukuku%2069.pdf>, 14 Nisan 2021.

[https://tr.wikisource.org/wiki/Tufan_\(%C5%9Fiir\)](https://tr.wikisource.org/wiki/Tufan_(%C5%9Fiir)), 18 Ekim 2020.

EKLER

Ek 1.

Misak-ı Milli Beyannamesi Orjinali (solda) ve çevirisi, Türk Tarih Kurumu

TÜRK TARİH KURUMU

MİSAK-I MİLLÎ BEYANNAMESİ

Birinci Madde
Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin hîn-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahâlisinin serbestçe beyan edecekleri ârâya tevfikân tayin edilmek lazım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen, irfânen, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürrmet-i müteakabile ve fedakarluk hissiyatıyla meşhûn ve hukuk-ı ırkıye ve icimaiyeleriyle şerâit-i muhiyiyelerine tamamıyla riayetkar, Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskun bulunan aksamın heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir külldür.

İkinci Madde
Ahâlisi ilk serbest kaldıkları zamanda ârâ-yı âmmeleriyle anavatana iltihak etmiş olan Elviye-i Selase için lede'l-icap tekrar serbestçe ârâ-yı âmmeye müracaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü Madde
Türkiye sulhuna talik edilen Garbî Trakya vaziyet-i hukukîyesinin tespiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri ârâya teb'ân vaki olmalıdır.

Dördüncü Madde
Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniye ve Merkez-i Hükûmet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalat-ı âleme küşadı hakkında, bizimle sair bi'l-umum alakadar devletlerin müteffikan verecekleri karar muteberdir.

Beşinci Madde
Düvel-i İtilâfiye ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasât-ı ahdiye dairesinde ekalliyetler hukuku memalik-i mütecaviredaki Müslüman ahâlinin de aynı hukuktan istifade etmeleri emniyesiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Altıncı Madde
Millî ve iktisadi inkişafâtımız daire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umûra muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de temin-i esbab ve inkişafâtımızda istiklal ve serbesti-i tâmmе mazhar olmamız üssül-esas-ı hayat ve becamızdır. Bu sebeple siyasî, adlî, malî ve sair inkişafâtımıza mani kuyûda muhalifiz. Tahakkuk edecek düyûnâtımızın şerâit-i tesviyesi de bu esasâta mugayir olmayacaktır.

28 Kanunusani 1336
(28 Ocak 1920)
Erzurum Mebusu
Celaleddin Arif

Ek 2.

Belge Özeti : İstiklal madalyalarının bir yüzünde Misak-ı Milli sınırı dahilinde vatanımızın haritası, diğer yüzünde TBMM'nin açılış tarihi ve madalyanın basım tarihinin bulunması.

Yer Bilgisi : 6 - 44 - 5 **Belge Tarihi :** 09.01.1923-00.00.0000

Kurum : 30-18-1-1 / KARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI (1920-1928)

Karar No.	2145
Eski	G. No. 5
Yeni	S. No. 213

Kararnâme

İstiklâl Madalyası hakkında İstanbul Darphâne Müdüriyeti ile cereyan eden muhâberât neticesinde bu nevi' madalyaların evvelâ hariçten mutahassıs ressamlar tarafından resimleri yapılmak ve resim intihap olunduktan sonra Darphânece madalya imâl edilmek lâzımgeldiğinden, bunun için bilmüsâbaka intihap olunan resim sâhibine bir ikramiye itâsı ve İstiklâl Madalyasının Mücadele-i Milliyyenin istihsâl-i sulh gayesine ma'tuf olduğuna delâlet edecek rumûzâtı ihtiva etmesi lâzemgeleceği, ancak bu cihet nazar-ı itibara alınmak üzere üzerinde kabartma insan veya hayvan resmi bulunmasının münâsib görülüp görülmeyeceğinin dahi tasrihi icap ettiği bildirilmekle, bu cihetlerin bir karara râbta hakkındaki Mâliye Vekâletinin 12.12.338 tarih ve Kalem-i Mahsûs 890 numaralı tezkiresi İcra Vekilleri Heyetinin 9.1.39 târihindeki içtimâ'ında ledettezekkür, bir tarafında Misak-ı Millî hududı dâhilindeki Vatanımızın haritasının diğer tarafında Büyük Millet Meclisi'nin târih-i küşâdı ve madalyanın te'sis târihinin bulunması muvâfık görülmüşür. 9.1.339

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra
Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

Şer'îye Vekili Vehbi	Müdafaai Milliye Vekili Kâzım	Adliye Vekili Rifat
Dahiliye Vekili Ali Fethi	Hariciye Vekâleti Vekili Hüseyin Rauf	Maliye Vekili Hasan Fehmi
Maarif Vekili İsmail Safa	Nafia Vekili Feyzi	İktisat Vekâleti Mahmut Celâl
Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti Vek. Dr. Tefvik Rüşdü		Erk. Harb. Um. Vekâleti Vekili Kâzım

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemâl

Ek 3.

23 Haziran 1919 tarihli Müdafa'a-nâme, Osmanlı Devleti tarafından Paris Barış Konferansı'na sunulan muhtıra.

İfham, nr.84, 29 Muharrem 1338/25 Teşrin_i evvel 1335, s. 1-2.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/2806/%c4%b0FHAM%20UG0007.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

1-Devlet-i Osmâniyye'nin harb-i umûmiyye iştirâki vehle-i ûlâ görüldüğü vechile Düvel-i Garbiyye 'aleyhine olarak vukû' olmamıştır. Medeniyeten ve iktisâden garbe merbût olan Türkiya hiçbir zaman Düvel-i mütemeddine i garbiyye hakkında bir fikr-i harb-cûyâne perverde etmemiştir. Şurada ma'a-ş-şükrân zikre lüzûm görürüz ki, dünyanın istikbâline ta'yine kâdir olan şu hey'et-i celîlede mümessili mevcûd olan devletlerden ba'zıları ile hükûmet-i Osmâniyye arasında bi'l-fi'l harb dahi i'lân olunmamıştır.

Hükûmet-i Osmâniyye'nin gerek vaz'iyet-i siyâsiyye ve mâliyesi gerek temâyülât-ı hissiyye ve târihiyyesi Düvel-i Garbiyye'ye karşı muhâsamâtdan ictinâbı ve her halde muhâfaza-i bi-tarâfiyi-müstelzim iken devletin bütün kuvvâ ve nüfûzuna tagallub eden bir fırka-i ihtilâliyye devleti zorla harbe sürüklemiş ve millet-i Osmâniyyede işbû harbin 'asırlardan beri Osmânlılığı imhâ siyâsetini ta'kîb eden Çarlık hükûmetine karşı vukû'bulduğunu zann ederek ma'lûm-ı 'âlem olan ve karşı karşıya harb ettiği kahraman ordularca da musaddık bulunan bir aşk ü fedâkârî ile vatani müdâfa'aya gayret eylemişlerdir.

Siyâset-i hariciyye ve dâhiliyye-i devleti bir mecrâ-yı sakîme sevk eden cemâ't-ı ihtilâliyye rü'esâsının te'dîb ve tecziyeleri hakkındaki lüzumu hükûmet-i seniyye de tamâmiyyeten tasvîb ve tasdik eyler. Lakin, ma'sûm ve fedâkâr millet-i Osmâniyye ve İslâmiyye'nin müdâfa'a-i vatan uğurunda beyhûde kanlarını akıtdıktan sonra bir kere de harb ikâ'ı töhmetiyle mes'ûl tutulması 'adâlet ve nasfete kat'iyyen muvâfık olamayacağı gibi böyle bir iddi'a harbden mes'ûl olan rü'esa-yı hükûmet olub milletler olmadığı yolunda bi'l-cümle ricâl-i siyâsiyye ve 'ulemâ-yı hukûkun taht-ı tasdikinde bulunan kâ'ide-i esâsiyyeye dahi muhâlif düşer. Binâ'en-aleyh, bu husûsda hükûmet-i Osmâniyye murahhasları konferans a'zâ-yı kirâmının fikr-i 'adâlet ve hiss-i insâflarına mürâca'at eylerler.

2- Harb hadd-i zâtında bir fâci'a-i düveliyye teşkîl ederken şarkda milletlerin karışık bulunması ve ihtirâsât-ı milliyyenin şiddeti yüzünden harbi ahîr bir takım fecâyî'-i dâhiliyyeye de sebep olmuştur. Bunun menşe' ve menbâ'ı husûsunda tarâfeyn müdde'iyat-ı mütehâlife dermeyân etmektedirler. Hükûmet-i seniyye'nin vesâik-i mevcûdeye nazaran fikri işbû fecâyî'e Çar ordularıyla tevhit-i harekât ve istilâ ettikleri bi'l-cümle bilâd ü kasabâtı tahrîb ve ahâli-i İslâmiyyeyi sûret-i fâcî'ada katliâma mücâseret eden Ermeni çetelerinin bâdî ve müsebbib olduğu sûretindedir. Bu suretle İslâm katli'âmı ile başlayan fecâyî' Ermeniler hakkında mukâbeleyi müstelzim olmuştur.

Hükûmet-i seniyyenin bu fikri beyne'l-ahâli vücûda gelen ekseriya harb cebhelerinde vukû'bulan müsâdemâta aiddir. İşbû vekâyî' hükûmet tarafından dâhil-i memleketde vukû'bulan müdâhalât-ı mü'essife ve medhûle ise yine bâlâda zikri geçen hükûmet-i

ihtilâliyyenin eser-i gafleti olduğu cihetle bu husûsda hükûmet-i Osmâniyye murahasları en samîmî te'essür ve te'essüflerine 'alenen 'arz ü beyâna musara'at eder ve bu yolda vukû'bulan

zarar ve hasârâtın ta'mîr ve telâfisi içün de istitâ'at dâ'iresinde hiçbir mu'âvenetin dirîğ olunmayacağını va'ad eylerler.

Aynı zamanda şu ciheti de nazar-ı dikkat-i asilânelerine 'arz ederler ki, işbu fecâyî'de millet-i Osmâniyye ve İslâmiyyenin safvet ve ma'sûmiyyeti aşikârdır. Şerî'at-i garra-yı Ahmedîyyeye mutevessil ve mütemessik olan Devlet-i Osmâniyyenin yedi yüz senelik hayatının hiçbir ânında teb'a-i hristiyanîyyesi hakkında haysiyyet ve şeref-i hükûmeti muhall harekâta tenezzül etmediği ve bi'l-akis dâ'imâ onlar kemâl ü hilm ve re'fetle mu'âmele ettiği tarîhen müsbî hakayikdendir. Cem'iyyet-i ihtilâliyyenin son harekât-i medhûlesi olsa olsa Balkan hükûmât-i sagire-i hristiyanîyyesi politikalarının meş'ûm taklîdinden 'ibâret bir keyfiyyetdir ki, bunun siyâset-i hakikiyye-i Osmâniyye ve İslâmiyye ile hiçbir 'alâka ve irtibâtı mevcûd değildir. Binâ'en-aleyh işbû fecâyî' dolayısıyla 'anasır-ı hristiyanîyyeden daha ziyâde mağdur olan millet-i Osmâniyyenin bundan dolayı te'dîb ve tecziyesi mugâyir-i vicdân ve insâf olmak lâzım gelir. Bu husûsdaki mes'ûliyet de işbu fecâyî'in ma'lûm ve âşikâr olan ve rû'esâsı el-yevm Almanya'da bulunan mürettiblerine 'âid olmalıdır. Osmanlı murahasları bi'l-vesîle şu cihetin dahi 'arzına lüzûm görürler ki, Ermeni milleti hakkında vukû'bulan şu harekât-ı zecriye hiçbir zaman, hatta cem'iyyet-i ihtilâliyye zaman-ı hükûmetinde bile Rum milleti hakkında revâ görölmemiştir. Rumlar yalnız sahilten dâhile tehcîr edilmekten müstekî olabilirler ki, bu da Şark'da milletlerin sûret-i tevzi'i dolayısıyla hâl-i harbde bulunan bir devletin casusluğun men'i ve sevâhilin te'mîn-i müdâfa'ası zımnında tevessül ettiği bir çâreden başka bir şey olmadığı sulh murahaslarının edna tahkîk ve mülâhazalarıyla te'eyyüd edecek bir keyfiyyetdir.

Nitekim, bu harb-i umûmîde birçok devletler bir kısım teb'aları hakkında bu yolda hareket ettikleri ve ez-cümle Romanya'nın İslâm teb'asını tehcîr eylediği ma'lûm-ı 'âlîleridir. Rumların tehcîri esnâsında ma'atte'essüf vâkî olan ba'zı ahvâl-i gayr-i marziyye vesâiti noksan ve sahası vâsî' olan memleketimizde harbin vukû'a getirdiği teşevvüşât-ı tabî'iyeden ileri gelmiştir.

3- Fi'l-hakîka harb-i ahirdeki mağlûbiyet Türkiya'yı müdâfa'a-i hukûkdan 'âciz bir hâle ilga etmiş ise de hükûmet-i seniyye bu cihetle asla ye's ve nevmîdiye düşmemiştir. Çünkü, kuvâ-yı müdâfa'a-i milliyye mevcûd değilse 'adâlet-i ezeliye ve 'adâlet-i medeniyye-i düveliyye ânın makamına kâ'imdir.

Devlet-i Osmâniyye 22 Şubat tarihli sulh teklîfâtında beyân ettiği vechile istikbâlin prensibleri demek olan Wilson prensiblerini kabûl eylemiştir. Bunun onikinci maddesi Saltanat-ı Osmâniyye'nin hukukunu te'mîn etmektedir. Şöyle ki; Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan aksâmı üzerinde hukuk hâkimiyetinin sağlam bir sûretde te'mîni, Türklerle meskûn olan aksâm-ı memâlikin vahdet-i milliye ve istiklâl-i siyâsisinin sûret-i mutlakada muhafazasıyla kâbil olabileceği âşikârdır. Binâ'en-aleyh, işbû istiklâl-i tam ve tamâmiyet-i mülkiyye şerâiti dâhilinde müstâkil bir Türk vatani te'sîsi lâbûddur. Bunun hudûdu garben Gümilcine livâsı dâhil olmak üzere Balkan harbinden mukaddem mevcûd bulunan Türk-Bulgar hatt-ı hudûdu, şimâlen Karadeniz, şarkan Elviye-i Selâse dâhil olmak üzere Türklerle meskûn mahalleri muhtevî olarak Poti cenûbundan başlayub aşağıda izâh olunacağı vechile Ermenistan içün ta'yîn olunacak hudûd ve sâbık İran hududıyla mahdûd bulunacaktır. Cenûben hudûd Türk-

Arab hatt-ı fasl-ı millîsi olan Kerkûk livâsından başlayarak Musul, Re'sû'l-âyn ve Haleb'den geçerek Lazkiye'nin şîmâlinde bulunan İbn-i Hanî burununda Bahr-i Sefîd'e mülâkî olacaktır. Bu hudûd dâhilinde kalan arâzi payitaht-ı saltanatı teşkil eden İstanbul ile berâber Wilson prensiblerine müsteniden Türk hâkîmiyet-i milliyesi vatanı olacaktır.

Adalar Denizi'nin sevâhil-i Osmaniyyeye karîb bi'l-umûm adaları muhâfaza-i emn ü asâyiş içün elzem bulundukları cihetle âtîde ârz u izâh edilecek usûldeki mübâdele-i ahâlî sûretiyle işbû adaların da Türk vatanına i'âdesini hükûmet-i seniyye müsâlemet-i müstakile-i 'amme nokta-i nazarından talep ve temennî etmeği en mühim bir vâzîfe 'add eyler.

4- Memâlik-i Osmâniyye'de sâkin Ermenilerin müdde'iyât-ı milliyelerinin is'âfî içün en salim hatt-ı hareketin 12 Şubat târîhiyle hükûmet-i seniyye tarâfından düvel-i mu'telife mümessillerine tevdi' edilen muhtırada zikr olunduğu vechile vukû'bulacağına hükûmet-i seniyye murahasaları kâni'dirler.

Osmanlı memleketinde mukîm Ermenilerin 'adedleri ve mâlik oldukları arâzi' nazar-ı dikkate alınarak Kafkasya Ermenistan'ına mülâsık olmak üzere mütehassisîn tarâfından bir mikdâr arâzi' tefrîk ve tahdîdiyle Ermenilerin oralara sevk ve oralardaki nüfûs-ı müslimenin dâhile nakilleri bu husûsda bi'l-cümle müşkilât-ı müstakbeleyi izâle edecek bir hatt-ı hareket olacaktır. Bu sûret kabûl edilmeksizin mülk-i hâzır-ı Osmanî dâhilinde birkaç hektarlık bir Ermenistan tefrîkine bile imkân-ı maddî mevcûd değildir.

Çünkü, hükûmet-i seniyye kâni'dir ki, düvel-i mu'telife-i mu'azzamanın 'adâletleri ve bir sulh ü sükûn devri küşâdı hakkındaki arzu-yı sâimîleri hiçbir zaman 'azîm bir ekseriyete mâlik olan nüfûs-ı müslimeyi pek kalîl bir ekalliyet teşkil eden Ermenilerin taht-ı hükm ü saltanatına tevdi' e kâ'il olamaz. Şu sırada diğer bir cihetin fer'ân 'arz ü izâhına lüzum görülmektedir ki, o da, Adana ve havâlîsi mes'elesidir. Bu civârda Küçük Ermenistan ismi altında vukû'bulan tahrîkât bir propagandadan daha fazla hiçbir mahiyeti hâ'iz değildir. Bin seneyi mütecâviz bir zamandan beri memleketin sâhib-i aslîleri Türkler bulunduğu vesâik-i kat'iyeye ile mü'eyyedir.

Ermenilerin bu arâziye muhâceretleri Türklerden üç yüz sene sonra vukû'bulmuştur; ve târihin hiçbir safhasında orada bir Ermeni hükûmet-i müstakilesi yaşamamıştır. El-yevm vilâyet ahâlisinin ancak yüzde on iki buçüğünü teşkil eden Ermeni ahâlîye bâkî yüzde seksen yedi buçuk nüfûs-ı müslimeyi esîr etmenin imkân ve ihtimâli olmayacağı pek bedihîdir. Bu vilâyet Ermenilerinin de vilâyât-ı sâ'ire Ermenileri misûllü ya mübâdele veya ekalliyetlerin te'mîn-i hukûku içün sûret-i 'umûmiyyede vaz' olunacak kavâ'idin tatbîki sûretleriyle tatmînleri kâfidir. Kezâlik Rum 'anasırı içün de aynı sûretde mu'ameleye tevessül edilerek Anadolu'da mevcûd bi'l-cümle Rumların kesâfeten kendilerine lâzım arâzî ile birlikde Avrupa cihetindeki ahâlî-i İslâmiyye ile mübâdeleleri imkânı mevcûddur. Mesta-Karasu kurbundaki havâlî bu husûsda mübâdele zemînini teşkil edebilir.

Düvel-i mu'azzama kontrol me'mûrları taht-ı teftîşinde hareket etmek üzere 'alâkadar devletler tarafından te'sîs olunacak muhâceret bankaları keyfîyyet-i mübâdeleyi sür'at ve mahâretle yapabilirler. Şark'ı mütemâdî ihtilâl ve katli'âmlardan kurtaracak ve bi'l-

vesîle Şark mes'ele-i 'azîmesini hal ile sulh ü müsâlemet-i müstakbeleyi te'mîn edecek yegâne çâre bu olduğuna Saltanat-ı Seniyye murahhasları kanî'dirler. Bu sûretle muhâceretleri kâbil olamayan ahâlînin ekalliyetlere te'mîn olunan hukûkundan istifâdeleri tabî'idir.

5-Bilâd-ı Arabiyye ahâlisinin makâm-ı Saltanat ve Hilâfet hakkında elân göstermekde oldukları hamiyet ve sadâkatı kemâl-i şükr-i imtinân ile kaydü zikr etmemek hükûmet-i seniyye murahhaslarınca gayr-i mümkündür. Binâ'en-aleyh, bu husûsda mahallerinde tedkîkât ve tahkîkât-ı meşrû'a icrâsı ile teb'a-i sadıka-i şâhânenen alan ahâlî-i müslime-i Arabiyye'nin makâm-ı hilâfetden cebren nez' ve tefrîkine gidilmemesi selâmet-i 'umûmiyye-i İslâmiyye nâmına ricâ olunur. Hükûmet-i seniyye bilâd-ı 'Arabiyye'den Suriye, El-cezire, Hicaz ve Yemen'e Wilson prensiblerinin on ikinci maddesinde zikr olunan inkişâfî te'mîn içün vâsi' bir muhtariyet-i idariye i'tâsına amâde olduğunu beyân eyler.

6-Hükûmet-i Seniyye-i Osmaniyye kendisine tevdi' edilecek bâlâda mezkûr hudûdlar dâhilindeki Türk-İslâm vatanı ile bilâd-ı 'Arabiyye memâlik-i muhtaresi üzerinde zât-ı hazret-i Padişahînin bilâ-kayd ü şart istiklâl-i siyâsiye sahib olmasını kat'iyen talep eyler. Hilâfet-i İslâmiyye'nin vücûd ve devamı şer'an halifenin istiklâlini istilzam eder. Binâ'en-aleyh bu husûsda takayyüdât kabûlü imkânı yokdur. Şu kadar ki, Cem'iyet-i Akvâm tarâfından ıslâhâta 'aid olmak ve şerâit-i istiklâle münâfi bulunmamak şartıyla teklîf edilecek mu'âvenet-i hayırhahane ve insâniyyet-kârânenin kemâl-i ciddiyetle hüsn-i telakkî ve tatbîk edileceğini hükûmet-i seniyye şimdiden va'de musâra'at eyler. Hükûmet-i seniyye Osmanlı Saltanatı ve Türk milliyetinin medeniyet-i hâzıra-i garbiyyeyi temessüle son derece hahişger bulunduğunu şuracıkda 'alem-i medeniyete 'arz etmeği kendisince büyük bir mahzûziyyet 'add eyler.

7- Bi'l-fi'l istiklâle mu'allak bulunan hilâfet-i mukaddese-i İslâmiyye'nin vatanında bi'l-hukûk müstakil olan hânedân-ı Âl-i Osman'da muhafazası bütün 'Âlem-i İslâm içün kat'iyen elzemdir. 'Âlem-i İslâm'da evvel ve âhir tezâhür eden 'alâka-i ma'neviyyesini 'adâlet, hakkaniyyet ve medeniyet esâsları da'iresinde isti'mâle müheyyâ bulunduğunu Saltanatı Seniyye murahhasları kemâl-i mahzûziyyetle beyân eylemeği vecâibden 'add eylerler.

8-Türkiye'nin hayât-ı müstakbelesi nokta-i nazarından istiklâl-i mâlî ve iktisâdiye nâ'iliyeti elzem olub bu cihetle kapitülasyonların kabûl-i ilgası zarûrîdir. 'Aks-i hal Türkiye, menâfi'-i iktisâdiyyesinin kasden ve hiçbir sebep-i meşrû'a müstenid olmaksızın Avrupa menâfi'ine fedâ edilmesi demek olduğundan 'adâletin buna kâ'il olamayacağı bedîhîdir. Binâ'en-'aleyh, Türkiye'nin ticâret-i dâhiliyye ve hâriciyye ve umûr-ı iktisâdiyyesinde müstakil olması ve hukûk-ı medeniyeye-i garbiyyenin Türkiye hakkında da tamâmen ceryânının tanılması zarûrîdir.

9- Hükûmet-i Seniyye, ta'yîn ve tahdîd edilecek hudûd dâhilinde meskûn ahâlîye nisbeten hissesine düşecek borçlarını alacaklılariyle bi'l-tilâf nâmûs-kârâne ödemeğe ve bütün mesâ'isini bu cihete sarf eylemeğe müheyyâdır. Bu husûsda düvel-i mütemeddine-i garbiyyenin müzâheret-i mâliyelerini temenni eyler.

10-Wilson prensiplerinin Devlet-i 'Aliyye'ye müte'allik on ikinci maddesinin fıkra-i sâniyesinde Çanakkal'a ve Karadeniz Boğazlarının küşâdı talep olunmaktadır.

Hükûmet-i Seniyye, pay-ı tahtın emniyyetine müte'allik tedâbîr-i tedâfîi 'yyenin ittihâzı şartiyle hâl-i harb ve sulhda bir sûret-i dâ'îmede Boğazlardan milel-i cihânın serbestî-i seyr ü seferini te'mîn eylemeğe müheyyâdır.

11- Şerâit-i sâlîfe-i ma'rûza dâ'îresinde sulh akdine hahişker bulunan hükûmet-i seniyye hiçbir hakk-ı millî ve târîhiyye, hiçbir lüzûma müstenid olmayarak ve mütâreke mukâvele-nâmesine muhâlif olarak Adana, İçel, Antalya, Konya, Menteşe, İzmir, Karesi havâlisinin işgâlini protesto etmeğe kendisini vâzîfe-i mecbûr 'add eyler ve işbû kuvâ-yı işgâliyyenin der 'akâb bu arâzîyi tahliye etmelerinin emr edilmesini düvel-i mu'azzama- i gâlibenin hiss-i 'adâlet-perverîsinden bir ân şübhe etmeyen hükûmet- i seniyye, konferans hey'etinden musırın taleb ve temenni eyler. Nihâyet işbû metâlibin is'afı hâlinde yeni müstakil ve temeddüne hahişker bir Türkiye'nin temelli kurulacağına kâni' olan hükûmet-i seniyye, Türklerin ba'd-demâ manzûme-i düveliye arasında istihsâlât-ı 'umûmiyyeye iştirâk eden sulh-perver, çalışkan ve Cem'îyyet-i Akvâm'a dühûle şâyân bir millet hâlinde sarf-ı mesâ'î ile düvel-i garbiyye-i gâlibe ve mütemeddineye ile'l-ebed minnet-dâr olarak yaşayaşayacağını beyân ile iktisâb-ı fahr ü mübâhat eyler”

23 Haziran 1919 tarihli Müdafa'a-nâme, Osmanlı Devleti tarafından Paris Barış Konferansı'na sunulan muhtıranın sadeleştirilmiş hali

1-Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılımı ve önceliklerinin Batı Devletleri'ne karşı olmadığı görülmektedir. Türkiye, Batı medeniyeti ve ekonomisine bağlı olmasına rağmen hiçbir zaman Batı emperyalizmi karşısında savaşçı bir düşünce oluşturmadı. Ayrıca, dünyanın geleceğini belirleyen büyük heyette Osmanlı Devleti temsilcileriyle bazı devletlerarasında savaş ilan edilmedi. Osmanlı hükûmetinin siyasi ve mali durumu, duygusal eğilimleri ve tarihi, Batı Devletleri'ne karşı mücadeleden kaçınması ve tarafsızlığı koruması gerektiğini göstermektedir. Ancak, bir devrimci grup, devletin tüm gücü ve nüfuzuna saldıran bir şekilde Osmanlı'yı zorla savaşa sürükledi ve binlerce yıllık Osmanlılığı yok etme politikası izleyen Çarlık hükûmetine karşı mücadele edildi. Osmanlı hükûmeti, dış politika ve iç devrimcilerin yönlendirmesiyle bu hareketlerin düzenlenmesi ve desteklenmesine tamamen onay verdi. Ancak, masum ve fedakâr Osmanlı ve İslam milletinin, vatan müdafaası için kanlarını akıttıktan sonra bir kez daha savaş suçlamalarıyla karşı karşıya kalması adalet ve insaf açısından kesinlikle uygun değildir. Bu iddia, hükûmet liderlerinin ve halkların savaştan sorumlu olmadığı temel bir ilkeye aykırıdır ve tüm siyasi liderlerin ve hukukçuların onayını gerektirir. Bu nedenle, Osmanlı hükûmeti yetkilileri bu konuda konferans üyelerinin adalet ve vicdanına başvurmuşlardır.

2-Savaş sırasında, doğudaki milletlerin karmaşıklığı ve milli hırsların yoğunluğu nedeniyle insanlık için büyük bir felaket teşkil eden bazı iç felaketler de yaşandı. Taraflar, bu felaketlerin kökeni ve kaynağı konusunda farklı düşüncelere sahiptir. Hükûmetin mevcut kanıtlarına göre, dehşet verici iç olaylar, şehirleri ve kasabaları tahrip eden ve Rus ordusuyla koordinasyon içinde hareket ederek İslam nüfusunu

katleden Ermeni çeteler tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, Ermeni olayları, İslam halkına yönelik katliamlarla başlamış olup, misilleme gerektirmiştir.

Savaş sırasında neredeyse tüm cephelerde çatışmalar yaşandığından hükümetin çoğu eylemi bu olaylarla ilgilidir. Ülkede gerçekleşen müdahale ve bastırma faaliyetleri, yukarıda bahsedilen devrimci hükümetin ihmalinden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı hükümetinin temsilcileri, meydana gelen zarar ve kayıplar için içten üzüntülerini dile getirmekte ve tazminat ve rehabilite sürecinde herhangi bir telafiye göz yummamak sözü vermektedirler.

Aynı zamanda, bu olaylarda Osmanlı ve İslam halklarının masumiyet ve saflığının açık olduğu da belirtilmelidir. Tarih boyunca İslam'ın ilahi kanunlarına dayanan şanlı Osmanlı İmparatorluğu, yedi yüz yıllık tarihinde Hristiyan tebaasını aşağılamamış veya küçük düşürmemiş, aksine her zaman onlara nezaket ve hoşgörüyle davranmıştır.

Son devrimci hareket, gerçek Osmanlı İmparatorluğu ve İslam politikalarıyla hiçbir gerçek ilişkisi olmayan, küçük Hristiyan Balkan devletlerinin politikalarını taklit etmekten kaynaklanan bir sonuçtur. Bu nedenle, bu olaylarda Hristiyan unsurlardan daha fazla mağdur olan Osmanlı halkının tazminat ve rehabilite edilmesi adalet ve vicdan duygusuyla yapılmalıdır. Bu konudaki sorumluluk, olayların planlayıcılarının şu anda Almanya'da bulunduğu kabul edilmelidir. Ayrıca, Osmanlı temsilcileri, Devrimci Hükümet döneminde bile Yunan halkıyla ilgili böyle olayların hiç yaşanmadığına dikkat çekmektedirler.

3-Gerçekten, son savaştaki yenilgi Türkiye'yi haklarını savunma konusunda çaresiz bıraktı, ancak hükümet bu konuda asla umudunu veya kararlılığını kaybetmedi. Çünkü milli savunma güçleri olmasa bile, adaletin sonsuz olduğuna ve uluslararası toplumun sivil adaletin hüküm süreceğine inanılıyordu. Osmanlı Devleti, 22 Şubat tarihli barış teklifinde yer alan Wilson prensiplerini kabul etmiştir. On ikinci madde, Osmanlı İmparatorluğu'nun haklarının korunmasını sağlamaktadır. Bu, imparatorluğun yasal egemenliğinin Türk topraklarında korunması ve Türklerin yaşadığı bölgelerin milli ve siyasi bağımsızlığının birleşmesiyle mümkündür. Dolayısıyla, tam bağımsızlık ve toprak bütünlüğü koşulları altında bağımsız bir Türk vatanının kurulması gerekmektedir. Bu bölgenin sınırları, Balkan Savaşı öncesinde var olan Türk-Bulgar hattının sınırlarını, batıdaki Gümölcine bölgesini, kuzeyde Karadeniz'deki üç doğu ilini, güneyde Poti'yi, Ermenistan için belirlenecek sınırları ve eski İran sınırlarını içerecektir. Güney sınırı, Türkiye ile Araplar arasındaki milli ayrım olan Kerkük bölgesinden başlayacak, Musul, Ra's al-Ayn ve Halep üzerinden Latakia'nın kuzeyindeki İbn-i Hani Yarımadası'na ve Akdeniz'e ulaşacaktır. Bu sınırlar içinde, başkenti olan İstanbul, topraklarıyla birlikte, Türk milli egemenliğinin vatanı olacaktır ve bu egemenlik Wilson prensiplerine dayanmaktadır. Ege Denizi'ne yakın olan Osmanlı kıyılarındaki adaların güvenlik ve düzen açısından korunması önemlidir. Bu nedenle, bu adaların gelecekte nüfus mübadelesi yoluyla bağımsız Türk vatanına dâhil edilmesi talep etmek ve istemek hükümetin en önemli görevidir.

4-Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilerin milli taleplerinin yerine getirilmesi konusunda, 12 Şubat tarihli bir nota ile Osmanlı hükümeti, ilgili devletlerin temsilcilerine bu konunun ele alınacağını belirtmiştir. Ermenilerin Kafkasya Ermenistan'ına yerleştirilmesi ve Türk nüfusunun bu bölgelere taşınması için bir

miktar arazi ayrılması teklif edilmiştir. Ancak mevcut durumda, Osmanlı topraklarında birkaç hektarlık bir Ermenistan bile kurmak maddi açıdan mümkün değildir. Çünkü hükümet, çağdaş devletlerin adalet anlayışı ve barış süreciyle ilgili arzularının, nüfusu çoğunlukta olan Müslümanlardan oluşan Türk toplumunu azınlık durumuna düşüren Ermenilere egemenlik ve yönetim verilemeyeceğine inanmaktadır. Ayrıca, Adana ve çevresiyle ilgili olarak da belirtilmelidir ki, "Küçük Ermenistan" adı altında ortaya çıkan faaliyetler başka bir propagandadan ibarettir ve tarih boyunca bu bölgede Ermeni bağımsız bir yönetim olmamıştır. Bin yıldan fazla bir süredir, bu toprakların asıl sahipleri Türkler olmuştur. Ermenilerin bu bölgeye yerleşmeleri, Türklerden yaklaşık üç yüz yıl sonra gerçekleşmiştir ve bu bölgelerde hiçbir zaman bağımsız bir Ermeni yönetimi olmamıştır. İçinde bulunduğumuz vilayetlerde Ermeni nüfusun yüzde on iki buçuğunu oluşturması, geriye kalan yüzde seksen yedi buçuğun Müslüman nüfusu esir etmesi ise imkânsız ve mantıksızdır. Bu vilayetlerdeki Ermenilerin diğer vilayetlerdeki Ermenilere benzer şekilde mübadele veya azınlık haklarının güvence altına alınması için genel bir düzenleme yeterlidir. Aynı şekilde, Rum unsurlar için de Anadolu'daki Müslüman nüfusla takas edilecek arazilerle birlikte mübadele imkânı mevcuttur. Mesta-Karasu bölgesi bu konuda bir mübadele zemini oluşturabilir. Büyük devletlerin kontrol görevlileri tarafından denetlenen göç bankaları, hızlı ve becerikli bir şekilde mübadele işlemini gerçekleştirebilirler. Doğu'da sürekli devam eden isyanlar ve katliamlardan kurtaracak ve Doğu sorununun çözümü ve gelecekteki barışı sağlayacak tek çare bu olduğuna Osmanlı hükümeti temsilcileri inanmaktadır. Bu şekilde, göç edemeyen azınlıkların azınlık haklarından yararlanmaları mümkün olacaktır.

5-Arabistan halkının Saltanat ve Hilafet makamıyla ilgili gösterdikleri bağlılık ve sadakati Osmanlı hükümeti temsilcileri tarafından memnuniyetle kaydedilmelidir. Bu nedenle, bu konuda yerel araştırmaların yapılması ve meşru tahkikatların gerçekleştirilmesiyle, sadık ve hükümete bağlı Arap Müslüman nüfusunun Hilafet makamından zorla ayrılması ve bölünmemesi, genel İslam dünyası için bir güvence olacaktır. Osmanlı hükümeti, Arabistan'dan Suriye, El-Cezire, Hicaz ve Yemen'e kadar olan bölgelerde, Wilson prensiplerinde bahsedilen gelişmeyi sağlamak için geniş bir idari özerklik sağlamaya hazır olduğunu beyan eder.

6-Osmanlı Hükümeti, Türk-İslam vataniyle birlikte Arabistan toprakları da dâhil olmak üzere belirtilen sınırlar içinde Padişah'ın tam bağımsızlık hakkına sahip olmasını kesinlikle talep etmektedir. İslam Hilafetinin devamı, halifenin bağımsızlığını gerektiren dini bir prensiptir ve bu konuda herhangi bir taviz kabul edilemez. Ancak, Uluslararası Toplum tarafından sunulan reformlara katkıda bulunmak ve bağımsızlık şartlarına uygun olarak sunulacak insani yardım ve iyilik tekliflerini ciddiyetle değerlendireceğini Osmanlı Hükümeti şimdiden taahhüt etmektedir. Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Saltanatı ve Türk milletinin Batı medeniyetini benimseme konusunda son derece istekli olduğunu, bu durumu dünya medeniyetine duyurmanın büyük bir öncelik olduğunu ifade etmektedir.

7-İslam'ın kutsal hilafeti, bağımsızlığa bağlı olan Osmanlı Hanedanı'nın vatanında korunması, İslam dünyası için kesinlikle gereklidir. İslam dünyasında ortaya çıkan manevi bağın adalet, hak ve medeniyet prensipleri çerçevesinde değerlendirildiği ve Osmanlı Saltanatı temsilcileri tarafından büyük bir üzüntüyle ifade edildiği bilinmektedir.

8-Türkiye'nin geleceği açısından mali ve ekonomik bağımsızlık önemlidir ve bu nedenle kapitülasyonların kaldırılması gerekmektedir. Aksi halde Türkiye, ekonomik çıkarlarını kasıtlı olarak ve meşru bir sebep olmaksızın Avrupa'nın çıkarlarına feda etmek anlamına gelir, bu da adaletle bağdaşmaz. Bu nedenle, Türkiye'nin iç ve dış ticaretinde ve ekonomik işlerinde bağımsız olması ve Batı medeni hukukunun tamamen kabul edilmesi gereklidir.

9-Osmanlı hükümeti, belirlenen sınırlar içinde yaşayan halka karşı olan borçlarını alacaklılarıyla uyum içinde ödemeye ve tüm çabalarını bu yönde sarf etmeye hazırdır. Batılı devletlerin mali yardımını beklemektedir.

10-Wilson prensiplerinin on ikinci maddesinin ikinci bölümünde Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının kontrolü talep edilmektedir. Osmanlı hükümeti, tahtın güvenliğiyle ilgili tedbirlerin alınmasını şart koşarak, savaş ve barış zamanlarında Boğazlardan dünya milletlerinin serbest seyir ve seferini sağlamak için sürekli bir düzenlemenin yapılmasına hazırdır.

11-Osmanlı hükümeti, ulusal ve tarihi hiçbir gereklilik olmaksızın, mütareke anlaşmasına aykırı olarak Adana, İçel, Antalya, Konya, Menteşe, İzmir, Karesi bölgelerinin işgalini protesto etme görevini kendisine mecbur addeder. Bu işgal kuvvetlerinin bu bölgeleri boşaltmaları emrinin galip devletlerin adalet duygusundan en küçük bir şüpheye mahal vermeyeceğine dair konferans heyetinden acil talep ve temennide bulunur. Sonuç olarak, bu taleplerin yerine getirilmesi halinde, yeni bağımsız ve ilerlemeye açık bir Türkiye'nin kalıcı olarak kurulacağına inanan hükümet, Türklerin uluslararası ilişkilerde barışçıl bir şekilde yer alan, çalışkan ve Milletler Cemiyeti'ne girebilecek bir millet olarak yaşayacağını ilan ederek gurur ve sevinç duygularını ifade eder.

Ek 4.

Belge Özeti : Anlaşmalar gereği, ulusal sınırlarımızın dışında kalan bölgelerden göç edenlerin sığınmacı veya göçmen olarak kabul edilmeleri hakkında alınan karar.

Yer Bilgisi : 4 - 51 - 16

Dosya Ek : 97-21

Belge Tarihi : 08.03.1922-00.00.0000

Kurum : 30-18-1-1 / KARARLAR DAİRE BAŞKANLIĞI (1920-1928)

Dili : Türkçe

	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞIVI	KARARNAME		Karar No.	1460
				Eski Düster	C. No. S. No.

Akdolunan İtilafnâme mücibince hudûd-ı millî hâricinde kalan mahâl ahâlisinden hicret ve ilticâ eden kesânın mültecî ve muhâcir muâmesine tâbî tutulmaları Sıhhiyye ve Muâveneti-İctimaiyye Vekâletinin 17 Kânûn-ı Sâni 338 târih ve Muhâcirin Şûbesi 13699/64 numaralı tezkiresi üzerine İcrâ Vekilleri Heyetinin 8 Mart 338 târihli ictimâinde takarrür etmişdir. 8/3/38

İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Erkânı Harbiye ve Umumiyye Vekili Fevzi	Şer'îye Vekili Fehmi	Müdafaai Milliyye Vekili Kâzım	
Adliye Vekili Refik Şevket	Dahiliye Vekili namına Mehmet Vehbi	Hariciye Vekâleti Vekili Mahmut Celâl	
Maliye Vekili Hasan Hüsnü	Maarif Vekili Mehmet Vehbi	Nafia Vekili Feyzi	İktisat Vekili Sırrı
Sıhhiyye ve Muavenatı-İctimaiyye Vekili Doktor Rıza Nur			
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi namına Reisi sâni Hüseyin Rauf			

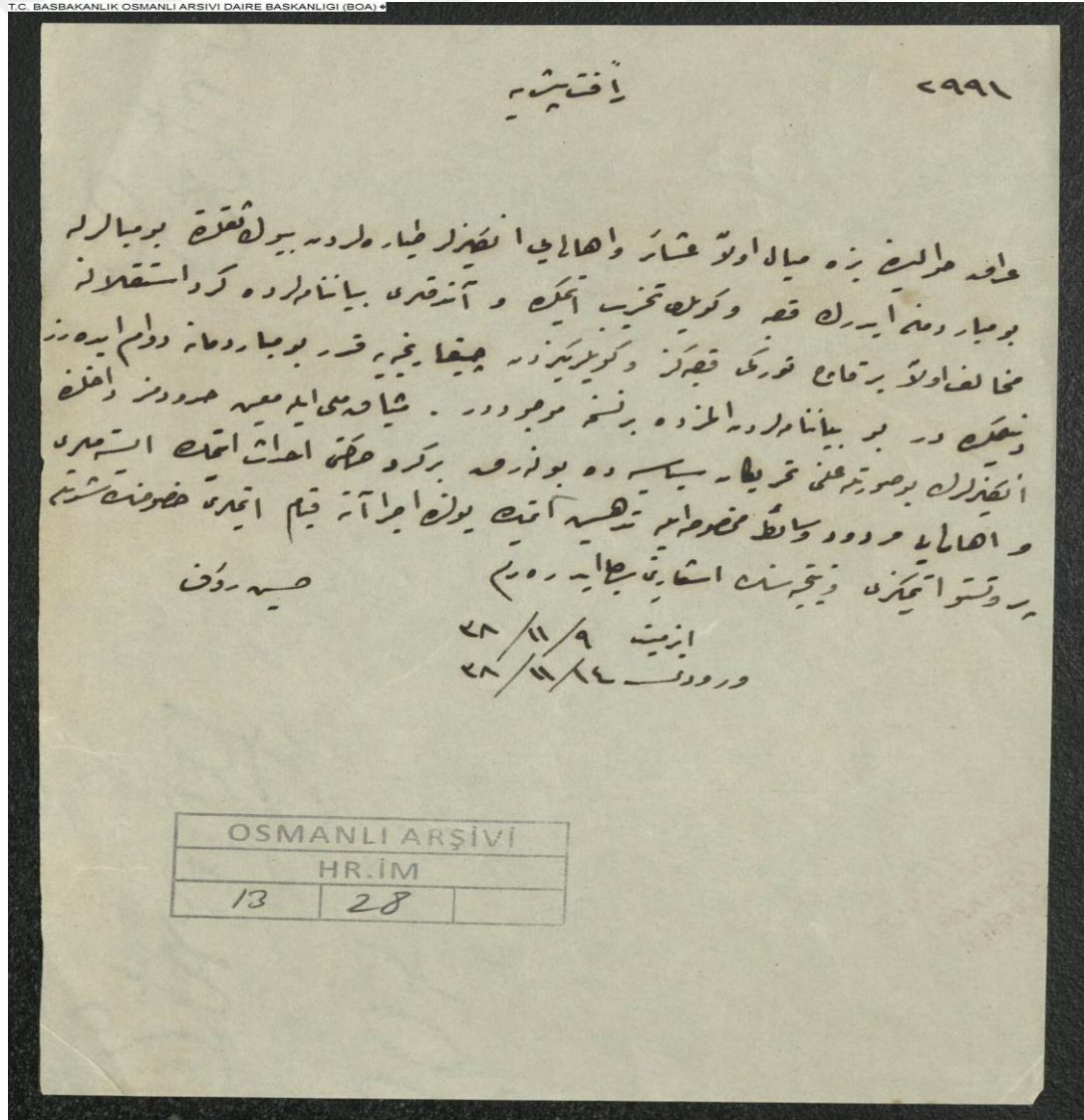
Ek 5.

Belge Özeti : İngilizlerin, Misak-ı Milli ile muayyen hududumuz dahilinde alenen siyasi tahrikatta bulunarak, bir Kürd hareketi ihdas etmeye çalışmaları hususunun şiddetle protesto edilmesi. (Irak havalisinde Türkiye'ye meyyal aşiretleri tayyarelerle bombalayarak, köyleri tahrip eden ve havadan "Kürd istiklaline muhalif olan birkaç Türk'ü kasaba ve köylerimizden çıkarıncaya kadar bombardımana devam ederiz" ibaresini havi beyanname atan İngilizlerin bu suretle Misak-ı Milli ile muayyen hududumuz dahilinde alenen siyasi tahrikatta bulunarak, bir Kürd hareketi ihdas etmeye çalışmaları hususunun şiddetle protesto edilmesi.

Yer Bilgisi : 13-28

Belge Tarihi : M-09-11-1922

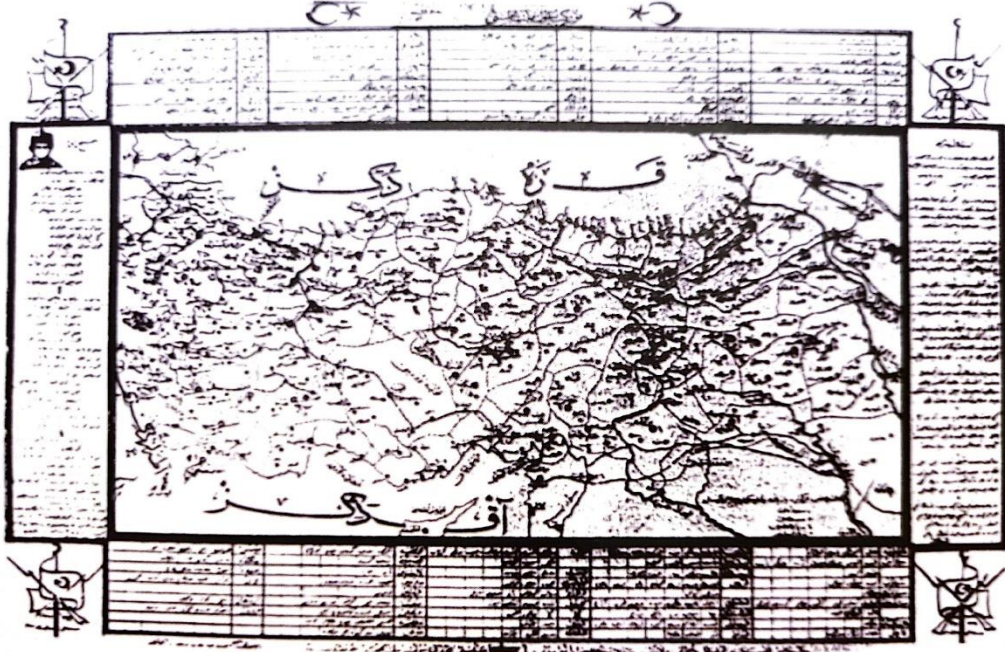
Kurum : Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı

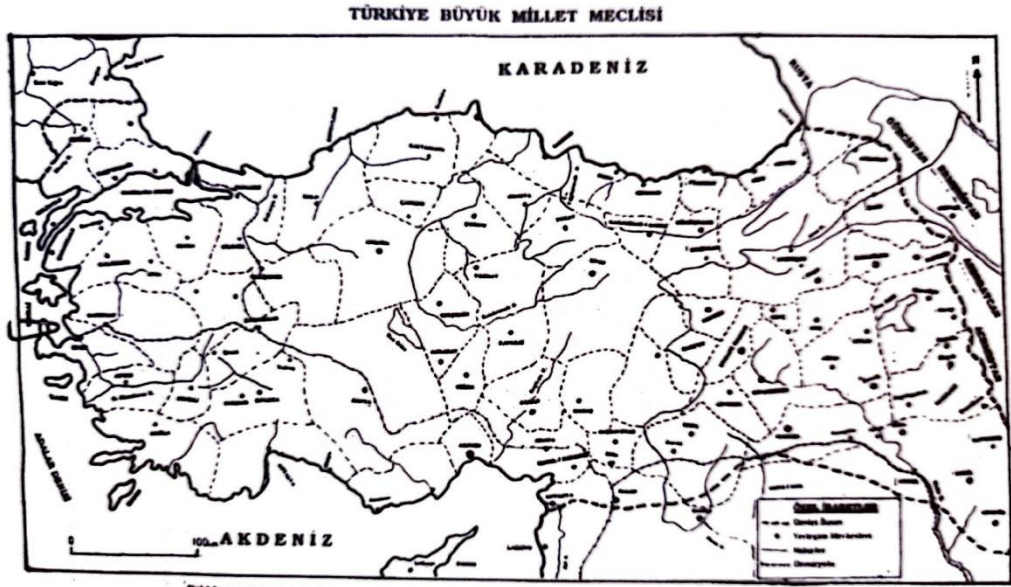
HR.İM.00013.00028.001

Ek 6.

TBMM'nin 1924 yılı anısına hazırlanan Misak-ı Milli Haritası.

Kaynak: Prof.Dr.Mustafa Öztürk, " TBMM'nin Yılbaşı Hatırası /Misak-ı Milli Haritası, Askeri Tarih Bülteni,Sy:48, Ankara, Şubat 2002, s.31.

Kaynak, Mustafa Öztürk, "TBMM' nin 1924 yılı Yılbaşı Hatırası. Misak-i Milli Haritası, Askeri Tarih Bülteni Sy: 48, Ankara Şubat 2000, s.32

Yadigar-ı Misak-ı Milli Başlıklı Kartpostal (1922)

ÖZGEÇMİŞ

İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini İzmir'de tamamladı. Ziraat ve İktisat alanlarında lisans eğitimi aldı. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde Kamu Yönetimi alanında Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nin İbn Haldun'un Tavırlar Kuramı Açısından Değerlendirilmesi adlı yüksek lisans tezini sundu. Şu anda Ankara İlahiyat Fakültesi'nde son sınıf öğrencisi olan Çetin, bir kamu kurumunda şef olarak çalışmaktadır. İyi seviyede İngilizce ve Osmanlıca bilmektedir.

